

Ioana Păvălucă Brăescu

DE LA MĂNĂSTIRE LA ÎNCHISOARE

O investigație a transformării mănăstirilor secularizate în
închisori în contextul dezvoltării sistemului de detenție din
România în sec. al XIX-lea (1863-1900)

Editura universitară "Ion Mincu"
București, 2022

Volum publicat în cadrul proiectului:
„Dezvoltarea capacității instituționale a UAUM pentru
cercetare în arhitectură și urbanism prin crearea unei culturi a
diseminării rezultatelor”, Acronim CULTADISER

Proiect finanțat prin Consiliul Național pentru Finanțarea
Învățământului Superior - FDI 2022
Domeniul Strategic de Finanțare D6 – „Dezvoltarea capacității
instituționale pentru cercetare în universități”

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României **Păvălucă-Brăescu, Ioana**

**De la mănăstire la închisoare: o investigație a transformării
mănăstirilor secularizate în închisori în contextul dezvoltării
sistemului de detenție din România în sec. al XIX-lea: (1863-
1900) / Ioana Păvălucă Brăescu. - București : Editura
Universitară "Ion Mincu", 2022
ISBN 978-606-638-268-7**

94
261

Lucrarea de față reprezintă strict punctul de vedere al autorului.
Responsabilitatea lucrării îi revine în întregime autorului, atât în
ceea ce privește conținutul, cât și forma.

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această publicație nu
poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de
natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte
forme fără permisiunea scrisă a autorului și a editurii.

© 2022, Editura Universitară „Ion Mincu”, Strada Academiei,
nr.18-20, sector 1, București, cod 010014, tel. 40.21.30.77.193

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
CAPITOLUL I.....	11
Închisoarea în cadrul instituțiilor bisericești	
1. <i>Închisorile monastice din timpul lui Iustinian (527-565)</i>	
2. <i>Spațiile de recluziune și detenție în mănăstirile Evului Mediu</i>	
3. <i>Închisorile mănăstirești din Rusia țaristă</i>	
4. <i>Detenția în mănăstirile din Moldova și Țara Românească</i>	
CAPITOLUL II.....	31
Secularizarea și disoluția mănăstirilor	
1. <i>Desființarea mănăstirilor în Europa și conversia lor funcțională</i>	
2. <i>Secularizarea averilor mănăstirești în România (1863)</i>	
CAPITOLUL III.....	49
Nașterea sistemului penitenciar în România	
1. <i>Modele și influențe europene de secol al XIX-lea</i>	
2. <i>Începuturile reformei închisorilor în societatea românească</i>	
3. <i>Legislația penală și regulamentele penitenciare</i>	
4. <i>Închisorile centrale de sfârșit de secol al XIX-lea</i>	
CAPITOLUL IV.....	111
Morfologia fostelor mănăstiri transformate în închisori	
1. <i>Zidul—protecția/împrejmuirea</i>	
2. <i>Amestec și segregare</i>	
3. <i>Lucrul—ateliere și gospodărie</i>	
4. <i>Biserica—cultul/iertarea</i>	
5. <i>Dormitorul—comuniune/separare</i>	
6. <i>Sectorul disciplinar—pedeapsa</i>	
7. <i>Școala din închisoare—educația</i>	
8. <i>Dotările sanitare—igiena</i>	
9. <i>Spitalul—boala</i>	

CAPTOLUL V.....	177
Istorii particulare	
1. <i>Mănăstirea Cozia</i>	
2. <i>Mănăstirea Dobrovăț</i>	
3. <i>Mănăstirea Mislea</i>	
4. <i>Mănăstirea Tismana</i>	
5. <i>Mănăstirea Văcărești</i>	
CAPITOLUL VI.....	219
Detenția modernă și proiectul penitenciar românesc	
1. <i>Mănăstirea, matrice pentru detenția modernă?</i>	
2. <i>Mănăstirile secularizate, parte a proiectului penitenciar românesc</i>	
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	229
ABREVIERI.....	235

INTRODUCERE

Detenția în mănăstire a existat încă din secolul al VI-lea, dar utilizarea ei a fost caracteristică Evului Mediu, deopotrivă pentru ispășirea pedepselor aplicate de instanțe laice și clericale. Biserica a folosit închisorile atât în scop corectiv cât și de sancțiune, astfel încât dogma bisericii referitoare la îndreptarea prizonierilor a lăsat, fără îndoială, o amprentă puternică asupra gândirii ulterioare și a teoriei sociale. Programul modern al închisorii a luat naștere spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, moment în care numărul prizonierilor a explodat odată ce instanțele civile au înlocuit pedeapsa capitală și mutilarea cu detenția. Sistemul celular, exponentul detenției moderne, cristalizat în America (deși cu origini europene) și folosit ulterior pe scară largă în Europa pe parcursul secolului al XIX-lea, trebuie privit ca o evoluție indirectă a folosirii pedepsei cu închisoarea de către Biserica Creștină.

Urmând această idee, în contextul social și financiar dificil al Principatelor Române Unite și ulterior secularizării averilor mănăstirești din anul 1863, conversia mănăstirilor în închisori a fost o soluție la îndemână pentru suplinirea capacității foarte reduse a statului de a construi instituții de detenție noi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

*

Potrivit unei linii de gândire destul de răspândită la momentul de față, adusă în discuție de Michel Foucault în 1975 prin lucrarea sa *Surveiller et punir: Naissance de la prison*¹, închisoarea și în extenso toate așezămintele de tip reclusionar precum spitalele și azilurile, sunt instituții reprezentative ale societății industriale, întruparea *a priori* a controlului statului modern. Cercetările actuale relevă, însă, că aceste stabilimente își au rădăcinile în așezământul monahal, *mănăstirea*, instituție reprezentativă pentru societatea creștină premodernă. Această filiație există în cazul românesc (deși nu este unic) din două direcții. Prima este influența generală pe care modelul de penitență și pedeapsă

¹ Michel Foucault, *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Gallimard, 1975 traducere din limba franceză, postfață și note Bogdan Ghiu: *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Editura Paralela 4, Pitești, 2005

din instituțiile bisericești a exercitat-o asupra instituției închisorii moderne în zona europeană și nord-americană (la nivel de teorie a pedepsei), iar a doua direcție este constituită de spațiul fizic care a găzduit inițial mănăstirea, pe care ulterior s-au pliat noile funcțiuni ale închisorii. Convertirea funcțională în închisori a unor mănăstiri a fost practică în majoritatea statelor europene în perioade similare, ca răspuns pragmatic la necesitățile de spațiu mult mai mari față de posibilitățile autorităților de a le satisface construind. Cazul românesc nu face o excepție, dovedind o perfectă aliniere la direcția europeană. Particularitatea României constă în aceea că aceste conversii nu s-au produs în paralel cu ridicarea de noi penitenciare, ci au fost pentru o perioadă de câțiva zeci de ani singura sursă de spații de detenție. După Unirea din 1859, până spre anul 1900, când au fost finalizate noile penitenciare de la Doftana, Craiova, Galați etc. principalele închisori din România au funcționat în ansamblurile fostelor mănăstiri secularizate, ceea ce le face parte importantă din dezvoltarea sistemului penitenciar modern românesc.

Astfel, studiul are o dublă relevanță, acoperind două porțiuni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prea puțin cercetate până acum: istoria arhitecturii ansamblurilor mănăstirești după momentul traumatic al secularizării averilor și programului închisorii în România.

*

O istorie realistă a programului arhitectural al închisorii, necesară în contextul românesc al secolului al XIX-lea—opusă uneia teoretice care confundă retorica statului și a elitelor educate cu practica administrativă—trebuie să documenteze închisori concrete/reale, misiunile, metodele și succesele lor.² Astfel, conversia funcțională a ansamblurilor mănăstirești din România prilejuită de fenomenul secularizării averilor mănăstirești, fenomen care de altfel a traversat tot continentul între secolele al XVI-lea și XX este o verigă foarte importantă în dezvoltarea sistemului penitenciar. Deși ansamblurile fostelor mănăstiri nu au reușit să fie adaptate întru totul cerințelor detenției moderne, ele au intermediat trecerea de la încarcerarea în condiții (încă) medievale, la închisorile centrale de capacitate mare, construite la sfârșitul secolului al XIX-lea. Relevanța studiului poate fi extinsă, cu atât mai mult cu cât o parte din aceste ansambluri au făcut parte și din sistemul penitenciar represiv al secolului al XX-lea.

² Norman Johnston, *Forms of Constraint. A History of Prison Architecture*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000, pp. 1-2

Efectele transformării mănăstirilor în închisori au fost prea puțin abordate în studii ale programului de arhitectură. Majoritatea cercetărilor s-au axat pe consecințele dramatice ale acestui proces din perspectivă bisericească sau arhitectural-artistică. Modificările aduse ansamblurilor mănăstirești, obiecte valoroase din punct de vedere arhitectural și istoric, au fost percepute de cercetători ca distrugeri, poziție justă dacă judecăm din acest unghi. Totodată, se urmărește decelarea particularităților reacției românești la reforma penitenciară aflată în derulare pe tot continentul european și să identifice modul în care programul modern de închisoare s-a suprapus peste cel al mănăstirii de tip răsăritean.

*

Prezentul studiu vizează Vechiului Regat, Principatele Române, unite în anul 1859, care cuprindea zona extracarpatică până la Prut, Marea Neagră și Dunăre. Pentru înțelegerea contextului istoric, social și arhitectural și a filierelor de influență și transmitere a modelelor, am inclus exemple din întreaga Europă și cu o singură ocazie, Statele Unite ale Americii.

Din punct de vedere temporal, studiul analizează procesul transformării în închisori a mănăstirilor secularizate din România în anul 1863 (ca urmare a *Regulamentul pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare si de binefaceri din Romania* 1862, *Lege asupra regimului închisorilor* 1874, *Regulamentele generale pentru arestele preventive, penitenciarele centrale, Casei Centrale de Corecțiune pentru minori* 1874), în a doua jumătate a secolului al XIX-lea până la începutul secolului al XX-lea, respectiv anul 1900. Pentru ilustrarea contextului istoric și legislativ ce a favorizat dezvoltarea programului este abordată întreaga perioadă a secolului al XIX-lea și ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, cu trimiteri uneori, acolo unde este cazul, la perioade mai vechi (Antichitatea Târzie, Evul Mediu, secolele XV-XVII). Din punct de vedere legislativ, perioada de studiu urmărită este 1831-1926. Anul 1831 marchează primele măsuri de modernizare a detenției în Principate, iar 1926 este anul în care o nouă legislație a înlocuit-o pe cea de secol al XIX-lea (legea anterioară fiind în 1874). Limita la anul 1900 în mod convențional, are două motive. În primul rând, odată cu Marea Unire numărul închisorilor a crescut (prin aportul celorlalte provincii), influențând direct structura și modul de organizare al sistemului penitenciar. În al doilea rând, procesul de transformare al mănăstirilor în închisori s-a încheiat odată cu construirea noilor instituții penitenciare moderne de felul celor de la Doftana, Craiova

etc. Conversia funcțională s-a petrecut înainte de anul 1900, ca efect al Legii închisorilor din anul 1874. După 1900, unele stabilimente au revenit la statutul de mănăstiri, altele au fost transformate în alte tipuri de instituții (școli, aziluri), altora li s-a schimbat încadrarea tipologică (din case de corecție pentru minori au devenit închisori de femei, cazul Mislea), însă nu s-au mai făcut noi conversii mănăstire—închisoare.

Data fiind complexitatea problemei și lipsa acută a surselor secundare, ne-am rezumat la descifrarea mecanismelor ce au stat în spatele acestui proces, pe baza studiului contextului și pe identificarea și analiza unui număr cât mai mare de cazuri identificate în perioada și spațiul stabilit. Ocazional, am apelat la exemple din alte țări, pentru integrarea de ansamblu a procesului în context european. Cercetarea de față își asumă doar parțial identificarea exhaustivă a tuturor mănăstirilor a căror destinație a fost modificată pentru *pedeapsa cu închisoarea* din cauza nuanțelor diferite pe care acest termen le-ar implica. Pentru clarificare, a fost definită pedeapsa cu închisoarea ca *pedeapsă penală* care privează pe cineva de libertate pentru o perioadă dată³ și *închisoarea*, ca loc (clădire) în care o persoană își execută o pedeapsă privativă de libertate, sinonimă cu *arest*, *penitenciar*, *pușcărie*, *temniță*.⁴ Trebuie menționat că termenii: *dețenie*, *recluziune*, *închisoare corecțională* fac parte din sfera semantică a pedepsei cu închisoarea, chiar dacă desemnează pedepse pentru categorii diferite de infracțiuni, în funcție de gravitatea faptelor. *Munca silnică*, tot o pedeapsă privativă de libertate, se executa în *ocne* (mine de sare), cu stabilimente amplasate în apropierea exploatării, însă ansamblurile mănăstirești nu întruneau această condiție. Clarificarea este necesară, de vreme ce semnificația pedepsei privative de libertate a evoluat în timp și în legătură cu izolarea în mănăstire. În plus, dezvoltarea azilului/spitalului psihiatric a avut un parcurs pe alocuri comun cu închisoarea, iar în perioada studiată lucrurile nu erau încă pe deplin segregate, așa cum nici deținuții obișnuiți nu puteau fi separați riguros de alienații mintal, după mijloacele medicinei de secol al XIX-lea.

Cercetarea și-a asumat decelarea acelor aspecte pe care le-am considerat ca a fi esențiale pentru tema aleasă, fațete ale subiectului. Primele trei capitole vorbesc despre existența închisorii în cadrul mănăstirii, momentul disoluției mănăstirilor în contextul secularizării și, respectiv, reforma penitenciară de secol al XIX-lea conturând contextul, în vreme ce următoarele sunt partea aplicată. Mănăstirile secularizate

³ Conform DEX 2009

⁴ *Idem*.

transformate în închisori aparțin și sunt o continuare pe linie istorică și arhitecturală deopotrivă a istoriei închisorii, istoriei bisericești și procesului de secularizare. Subiectul este un punct de inflexiune a trei „narațiuni istorice” diferite, necesar a fi expuse dacă luăm în considerare precaritatea surselor secundare contemporane despre acest subiect.

Întregul demers se situează într-o zonă puțin investigată la momentul de față în domeniul istoriei de arhitectură deoarece urmărește prin documentare și analiză critică, pe de o parte investigarea factorilor istorici care au făcut posibilă asocierea acelor tipuri de funcțiuni (monastică/penitenciară), iar pe de alta identificarea principalelor aspecte care au determinat schimbarea de destinație a ansamblurilor, a modalităților prin care s-a făcut adaptarea funcțională și gradul lor de succes.

Capitolul I

ÎNCHISOAREA ÎN CADRUL INSTITUȚIILOR BISERICEȘTI

Cercetările recente despre istoria închisorii se concentrează în jurul bisericii ce a favorizat încarcerarea în scop de pedeapsă. Până relativ recent, ideea unanim acceptată de istorici și cercetători, introdusă în secolul al XIX-lea,¹ era aceea că detenția ca mijloc de pedeapsă era interzisă de Dreptul Roman, în afara perioadei dinaintea procesului sau a execuției. Studii actuale² aduc dovezi care atestă folosirea mănăstirilor în acest scop încă din secolul al VI-lea. Detenția laicilor în mănăstiri a fost consacrată de Bonifaciu al VIII-lea de abia în 1298, deși măsura a fost utilizată pentru clerici și monahi, categorii care se opuneau din principiu vărsării de sânge, cu mult înainte de decizia papei, încă din secolul al VI-lea.³ Ca atare, secolul al XIII-lea este caracterizat de un triumf al

¹ Ideea a fost susținută inițial de Theodor Mommsen, important istoric și jurist al secolului al XIX-lea. Theodor Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Duncker und Humboldt, Leipzig, 1899, pp. 48, 299, 960–63

² Cele pentru Antichitatea Romană : Jill Diana Harries (istoric specialist în Antichitatea târzie, cu precădere societate și legislație), Jill Diana Harries , *Law and Crime in the Roman World*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007; Andrea Lovato (studii despre închisoare și dreptul penal roman), Andrea Lovato, *Il carcere nel diritto penale romano dai Severi a Giustiniano*, Cacucci, Bari, 1994, pp. 78–90; Andrea Lovato, “Poena sine provocatione?,” in *Carcer: Prison et privation de liberté dans l’antiquité classique*, De Boccard, Strasbourg, 2000, pp. 41–56; Julia Hillner (istoric specialist în antichitatea târzie, cu , subiectele legate de Roma, familie, delicvența și pedeapsa), Julia Hillner, „Gregory the Great’s “Prisons”: Monastic Confinement in Early Byzantine Italy”, în *Journal of Early Christian Studies*, Vol. 19, Nr. 3, 2011, pp. 433–471, Julia Hillner, “L’entfermement monastique au VI siècle”, în *Entfernements. Le cloître et la prison (VI-XVIII secle)*, Publications de la Sorbone, Paris, 2011, pp. 39–56, Julia Hillner, „Monastic Imprisonment in Justinian’s Novels”, in *Journal of Early Christian Studies*, Vol. 15, Nr. 2, 2007, pp. 205–237, iar pentru Evul Mediu Guy Geltner (cu studii despre sănătate, pedeapsă, orașe și sate medievale), Guy Geltner, *The Medieval Prison: A Social History*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2008; Guy Geltner, „Detrusio’: Penal Cloistering in the Middle Ages,” în *Revue Bénédictine*, nr. 118, 2008, pp. 89–108;

³ Julia Hillner, *Gregory the Great...*, pp. 433–471

„dreptului penal creștin”. Reședințele episcopale întrețineau închisori pentru cler. Ulterior a devenit obligatorie în fiecare mănăstire prezența celulelor pentru cei care o luaseră pe căi greșite, deoarece legiuitorii laici apelau la pedeapsa cu închisoarea din ce în ce mai des după anul 1250.⁴

1. Închisorile monastice din timpul lui Iustinian (527-565)

În secolul al VI-lea, în diferitele regiuni ale lumii post-romane, împărați, regi și episcopi au folosit mănăstirea ca o unealtă de guvernământ. În această perioadă s-a produs tranziția retragerii în mănăstire de la o formă de penitență voluntară, așa cum o concepuseră întemeietorii vieții monahale de obște, Vasile cel Mare și Pahomie, la sancțiune legală, ce înlocuia surghiunul.⁵

Inițial, primele mănăstirile nu aveau închisori încorporate. Regulile Sf. Pahomie indicau existența unor camere închise „la ordin”, ca unică modalitate în care un călugăr putea dormi într-o cameră încuiată. Nu este clar dacă această separare se producea din rațiuni de penitență (voluntară) sau de pedeapsă. Alte texte ale Sf. Pahomie descriu separarea fraților care fuseseră admonestați în prealabil sau izolarea completă a călugărilor care au arătat neascultare și învârtosare a inimii, pervertind sufletul celor puri. Un asemenea călugăr era prevăzut să fie bătut în fața porților mănăstirii și primea doar pâine și apă până se îndrepta. Separarea se săvârșea și prin internarea unui călugăr neascultător la infirmerie unde era considerat ca unul dintre bolnavi.⁶ Caesarus din Arles (470-542), în scrierile sale despre regulile de viațuire a comunităților monahale,⁷ sugera ca cel prins că a păcătuit să fie închis într-o celulă și obligat să citească împreună cu un frate mai experimentat până își recunoaște păcatul. În acest mod s-a putut stabili o legătură între mănăstire (claustru) și o formă specifică de pedeapsă.⁸

⁴ Guy Geltner, *Detrusio*..., p. 89-90

⁵ Julia Hillner, *L'entfermement*..., pp. 23-26

⁶ Megan Cassidy-Welch, „Incarceration and Liberation: Prisons in the Cistercian Monastery”, în *Viator*, Vol.32, 2001, p. 25

⁷ Caesarius de Arles (470-542) a propus în scrierile sale un cod de viațuire monahală, în paralel cu cel propus de Sf. Benedict de Nursia (480-547), care a stat la baza constituirii monahismului apusean.

⁸ Guy Geltner, *Detrusio*..., p. 100, Megan Cassidy-Welch, *op.cit.*, p. 26

Încarcerarea în mănăstire s-a extins mai degrabă ca măsură pentru laicii ce păcătuiau⁹. La mijlocul secolului al VI-lea, în Bizanț, împăratul Iustinian (527-565) a emis o serie de legi care recomandau pedeapsa cu închisoarea atât pentru cler cât și pentru elita laică. Prin aceste măsuri, împăratul a introdus în Legea Romana conceptul, fără precedent, al detenției ca sancțiune.

În Antichitate, ospitalitatea față de străini era o datorie sacră. Gazda câștiga prestigiu, iar relația dintre gazdă și musafir era considerată un fel de contract.¹⁰ Astfel, bazându-se pe ospitalitatea creștină oferită în cadrul mănăstirilor și pe poziția sa de autoritate, Iustinian a considerat că mănăstirile puteau mai ușor accepta spre găzduire un condamnat la exil, decât o reședință particulară.¹¹ El a transformat, de fapt, obiceiul roman de izolare domestică, în substitut pentru pedeapsa condamnaților proveniți din rândul elitelor. Detenția monastică era, în aceste condiții, o ospitalitate impusă.¹² Motivul folosirii mănăstirilor în locul reședințelor private era mai degrabă practic. Intenția lui Iustinian era de a veghea integritatea societății creștine, cu predilecție familiile aristocratice și eșalonul superior al clerului, oferindu-le posibilități reale de îndreptare. Împăratul recunoștea că spațiul mănăstiresc, prin modul lui de organizare, era superior spațiilor de detenție tradiționale din reședințe și întrezărea posibilitățile reale de îndreptare morală ale deținuților.¹³ Totodată, șederea în mănăstire era percepută și ca o pedeapsă mai blândă, ca atare mai potrivită pentru femei, deși nu erau unicele izolate în mănăstiri.¹⁴

2. Spațiile de reclusiune și detenție în mănăstirile Evului Mediu

În Europa Apuseană, detenția laicilor în mănăstiri a fost introdusă oficial în Biserica Latină de către Papa Bonifaciu al VIII-lea, în anul 1298. După cum am arătat anterior, practica fusese utilizată încă din secolul al VI-lea, iar deja din perioada carolingiană, mănăstirile făceau parte din topografia puterii.¹⁵ În perioada medievală funcționau în paralel două tradiții juridice (dreptul bisericesc și cel laic, denumit și *obiceiul*

⁹ Megan Cassidy-Welch, *op.cit.*, p. 27

¹⁰ Julia, Hillner, *Monastic Imprisonment...*, pp. 219

¹¹ *Idem*, p. 205

¹² *Ibidem*, pp. 219

¹³ *Ibidem*, p. 208

¹⁴ *Ibidem*, p. 210

¹⁵ Guy Geltner, *op. cit.*, p. 101

*pământului*¹⁶), iar cercetătorii nu au reușit să clarifice deplin acest fenomen: de multe ori, sentințe date de tribunalele laice puteau fi ispășite atât în închisori orășenești cât și în mănăstiri. Procedul prin care laicii și clericii puteau fi închiși în mănăstiri era denumit *detrusio*, cu variantele: *retrusio*, *relegation*, *regradatio*, *exilum in monasterio*.¹⁷ Încarcerarea (față de exil) avea avantajul ispășirii pedepsei într-un cadru supravegheat în comun de comunitatea monahală, fapt ce asigura un acces mai bun la clemența divină. Exilul nu asigura îndrumarea pentru căință sau corectare, cel mult ajuta la restabilirea locală a ordinii, iar penitentul risca să se afunde și mai adânc în păcat, din lipsa supravegherii și a izolării. Astfel că *detrusio*, oferea păcătoșilor o ocazie de reșezare/ridicare spirituală, de la abisul damnării, la limanul salvării.¹⁸

O altă posibilă cauză a apariției închisorilor religioase în cadrul ansamblurilor religioase era dreptul de a cere protecție bisericii. Încă din secolul al XI-lea, exista obiceiul ca biserica să ofere refugiu fugarilor și răufăcătorilor, cu excepția trădătorilor, denumit *dreptul la sanctuar*. Persoana care se prezenta la poarta unui lăcaș de cult trebuia să își mărturisească crima, să depună un jurământ de ascultare față de abate, îmbrăca veșminte speciale și era adăpostit de brațul legii. După o ședere limitată la periferia proprietății clericale, era condus în siguranță la un port pentru a părăsi țara. Un număr mare de persoane au căutat refugiu în acest mod, în special în case religioase din Londra. Ca atare s-a speculat că tocmai din acest motiv au fost prevăzute în ansamblurile religioase corpuri de clădire aparte, ce funcționau ca închisori eclesiastice.¹⁹

¹⁶ Obiceiul *pământului* este denumirea specifică dată cutumei în Țările Române în Evul Mediu, conform D.E.X. 2009. Despre *obiceiul pământului*, *common law* în Anglia sau *ius communae* în restul Europei, Eduard M. Peters, *op.cit.*, pp. 23-26. În teritoriile românești *obiceiului pământului* completa pravilele: *zakon zemski*=legea pământului, *zakon vlaški*=legea vlahă, referitor la *obiceiul pământului*; *bojestvenai zakon*=legea dumnezeiască, *velikaia pravila*=marea pravilă, referitor la diferitele Nomencanoane sau Pravile scrise în grecește sau slavonă. Ștefan Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1938, p. 22

¹⁷ Guy Geltner, *op. cit.*, p. 90

¹⁸ *Idem*, p. 94

¹⁹ G. H. Cook, *English Monasteries in The Middle Ages*, Phoenix House, London, p. 22-23

Spațiile de pedeapsă din interiorul instituțiilor bisericești erau de mai multe categorii,²⁰ în funcție de anvergură și de tipul pedepsei: retragerea voluntară în chilie, camerele de penitență în bisericile de mănăstire, camerele de pedeapsă din clădirile mănăstirilor, închisori mai mari aflate la reședințele episcopale și închisorile din timpul Inchiziției. Ne vom folosi de această clasificare pentru încadra, unde este necesar și închisorile din Țările Române.

2.1 *Retragerea voluntară în chilie*²¹

Modul de trai, de guvernare și disciplină în instituțiile monahale variaua considerabil între ordinele monahale specifice vestului Europei. Ordinul benedictin oferea inițial cazare într-o serie de dormitoare comune echipate în unele situații cu nișe/boxe. Până și abatele locuia în primă fază în dormitoarele comune. Clădirile erau conectate de o alee acoperită, portic, care dădea spre o curte interioară de plan rectangular, plan adoptat ulterior și de alte congregații. În ciuda regulilor inițiale, care prevedeau ca monahii să nu aibă camere separate, au apărut separări din împletituri de nuiele, care ulterior au fost zidite. De multe ori ușile aveau vizete, pentru ca monahii să poată fi observați de abate, în timp ce li se oferea izolarea necesară rugăciunii și studiului. Pentru delikte minore, călugărul putea fi încuiat în chilie sau rămânea acolo voluntar, drept pedeapsă. Asta era cea mai blândă măsură disciplinară la îndemâna abatelui, dar există puține mărturii referitoare la cât de extensiv era folosită. Configurația mănăstirilor carthusiene (Ordinul Sf. Bruno) din secolul al XI-lea permitea încarcerarea fraților „rătăciți”. Trebuie subliniat că, mai ales în perioada primară a monahismului, măsurile disciplinare și suferințele erau mai degrabă voluntare, iar regulile au fost stabilite pentru a preveni excesele de autoflagelare.

²⁰ Majoritatea lucrărilor care tratează istoria pedepsei/detenției pun accent pe aspectele teologice, juridice sau sociale, iar spațiile de încarcerare nu sunt descrise la alt nivel decât acela de a descrie condițiile în care se petrecea detenția. Cele mai importante și larg documentate studii recente despre istoria arhitecturală a închisorii, sunt cele ale sociologului american Norman Johnston, care a urmărit evoluția închisorii din perioada antică până în prezent, la nivel global, în Europa și Statele Unite ale Americii. În mod adiacent a explicat și apariția închisorile medievale din cadrul mănăstirilor. Clasificările după diverse criterii ale spațiilor de detenție aparțin lui Norman Johnston. Norman Johnston, *Forms of Constraint. A History of Prison Architecture*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000, p. 18-27

²¹ *Idem*, p. 19

2.2 Camere de penitență în bisericile de mănăstire²²

O modalitate mai drastică de pedeapsă decât retragerea voluntară într-o chilie era izolarea într-o așa numită *celulă de penitență*, aflată, de obicei în biserica mănăstirii/abației. Micile nișe din grosimea zidului, au fost dese ori confundate cu celulele în care călugării erau închiși pentru a medita la păcatele comise și de unde puteau vedea altarul printr-o fantă. Aceste încăperi erau în multe cazuri folosite ca sacristii, spații destinate mormintelor sau pentru a ascunde comorile mănăstirii.²³

2.3 Camerele de pedeapsă din clădirile mănăstirilor²⁴ și închisorile monahale

Pentru păcate grave, călugării puteau fi închiși în camere construite anume pentru acest scop și gândite să funcționeze o perioadă îndelungată. Cei închiși în acest mod nu beneficiau de foc, vin sau ulei, iar toată alimentația se baza pe pâine, ierburi și rădăcini. Fiecare prizonier era închis într-o celulă separată, dormea pe un așternut din frunze și nu era eliberat până nu exista vreo dovadă a iertării divine.

Când s-a început divizarea ordinelor monahale, fiecare a venit cu propriul regulament intern. Deși funcțiunea de închisoare era disponibilă în majoritate mănăstirilor, probabil că nu existau mulți condamnați, chiar și în abațiile mari. O singură încăpere, de obicei subterană, era de multe ori suficientă. Pedeapsa cu închisoarea era de

²² *Ibidem*, p. 20-21

²³ Un exemplu este la Temple Church în Londra, construită de cavalerii templieri între anii 1185 și 1240. La intersecția dintre nava circulară a bisericii și corul rectangular exista o casa a scării circulare. La 60 de cm deasupra primelor douăzeci și una de trepte sau la patru metri și jumătate deasupra intrării blocate de la nivelul parterului, o deschizătură conducea către o cameră de plan neregulat, lată de 65 de cm și lungă de 1,40 cm. La 1,20 m existau două mici deschizături late de câte 15 cm, care priveau, una către lateralul de nord a navei, iar cealaltă oferind o vedere parțială a navei, Robert W. Billings, *Account of the Temple Church*, T. and W. Boone, Londra, 1838. De asemenea există descrieri ale unor turnuri de pedeapsă de sine stătătoare în Scoția și Irlanda. Acestea aveau dimensiuni asemănătoare, aproximativ 4,50 m diametru și 5-5,5 m înălțime. Intrările erau la înălțime mare față de sol, iar accesul de la un etaj la altul se făcea prin scări din frânghie, pentru securitate. Se mai numesc și *pillar towers*, Edward King, *Munimenta Antiqua*, W. Bulmer, Londra, 1805, vol. 4, book 4, cap. 3, pp. 243-79

²⁴ Norman Johnston, *op.cit.*, p. 21-23

obicei folosită pentru încălcări ale regulilor și ordinii din mănăstire. Zona din închisoare folosită era denumită *decaneta* sau *carceres*.²⁵ Pentru cazurile mai puțin grave, se folosea o mică chilie, de o persoană, ce se deschidea ziua. La Abația Benedictina de la Cluny, din Franța, monahii rebeli erau plasați într-o astfel de carceră, o încăpere boltită, întunecoasă, accesibilă doar printr-o scară de frânghie ce se cobora din tavan. În mănăstirile cisterciene franceze, o mică încăpere cu grilaj la ferestre era amplasată sub scara ce ducea din claustru la dormitorul comun. Deși inițial folosit drept cabinet (*parlour*) începând cu secolul al XIII-lea un asemenea spațiu era aproape întotdeauna transformat în închisoare. Cistercienii au descris filosofia de pedeapsă a perioadei comparând prizonierul cu un om mort. Prin urmare, închisoarea era asemănată cu un mormânt—subteran și întunecat—care trebuia să amintească captivului despre propria ticăloșie și stare de păcat.²⁶ Acest tip de detenție se numea de obicei *vade in pace* sau „pleacă în pace.”

Statutele bisericești autorizau abațiile să aibă închisori pentru diferite categorii de răufăcători precum sodomiți, hoți, falsificatori, criminali, incendiatori și fugari. În 1229 conducerea ordinului cistercian a impus construirea de închisori solide și sigure în orice mănăstire are nevoie de o asemenea funcțiune, astfel încât închisorile propriu-zise au început să fie parte integrantă a mănăstirilor. Au urmat și alte ordine: în anul 1238 Ordinul Dominican a început să construiască închisori, în 1261 Ordinul Carthusian (se prevedea ca fiecare casă a ordinului să aibă o închisoare suficient dimensionată unde cei care au comis delict grave, crime sau au incendiat, să poată să se căiască, aici puteau fi închiși și fugarii sau cei care intenționau să fugă²⁷) și mult mai târziu, în 1343, Ordinul Benedictin.²⁸ Este cunoscut și faptul că închisorile din exteriorul mănăstirilor benedictine erau administrate de călugări.²⁹ De asemenea, trebuie menționat că toate aceste închisori funcționau concomitent cu cele episcopale, inchizitoriale și temnițele de la curte.

²⁵ Joseph Bingham, *Origins Ecclesiasticae: The Antiquities of the Christian Church*, vol.1, Henry Bohn, London, 1845, p. 312

²⁶ F.A. Karl Krauss, *Im Kerker vor und nach Christus*, Mohr, Freiburg, 1895, descrie filosofia și natura generală a închisorilor monastice

²⁷ E. Margaret Thompson, *Carthusian Order in England*, Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1930, p. 128

²⁸ Megan Cassidy-Welch, *op. cit.*, p. 28-9

²⁹ *Idem*, p. 28

Deși inițial fondatorii ordinelor (în speță Bernard de Clairvaux (1090-1153), fondatorul Ordinului Cistercian), admiteau că ideea mănăstirii putea fi legată de cea a închisorii doar la nivel metaforic—mănăstirea ca închisoare cu porțile deschise, în care locatarii stăteau datorită voii lui Dumnezeu, perseverând într-o viață de penitență prin propria alegere—realitatea secolelor al XIII-lea și al XIV-lea ilustra închisori cu deținuți în lanțuri și monahi care nu mai doreau să rămână în mănăstire.³⁰ Tocmai pentru a contracara excesul și abuzul în pedeapsă, au fost instituite reguli încă de la începuturi. Reglementările benedictine, de exemplu, prevedeau ca fiecare mănăstire să aibă un loc separat pentru inculpați, care să fie încălzit, luminat iarna și prevăzut cu camere de lucru separate, iar pentru cei cu potențial de evadare sau vinovați de fapte grave era obligatorie existența unei clădiri separate sau *ergastulum*. Aceste condiții însă, se întâlneau rar, lucru remarcat în secolul al XVII-lea de călugărul benedictin francez Jean Mabillon. Din observațiile lui, închisorile aveau temnițe subterane întunecoase unde călugării supuși la *vade in pace* erau ținuti în condiții nesănătoase, fără activitate, fără sprijin medical și cu foarte puțin sprijin spiritual. După părerea lui, abandonarea prizonierului în singurătate absolută era foarte dăunătoare prizonierului, în special celor plini de remușcări și recomanda ca prizonierii să aibă voie să facă plimbări în aer liber, să asculte slujba, să aibă ateliere și mici grădini în legătură cu celulele.³¹

Nu se poate trage o linie de demarcație foarte clară între simple spații de detenție în mănăstire și ceea ce ar putea însemna adevărate închisori, deoarece spre deosebire de funcțiunile uzuale care intră în compoziția unei mănăstiri, închisorile nu au făcut parte din plan încă de la început și nici nu au fost necesare în toate situațiile³². Cu timpul, funcțiunea de închisoare a fost atribuită unor clădiri sau corpuri de clădiri separate, noi sau care adăposteau și alte funcțiuni, cum ar fi turnul porții.³³

³⁰ *Ibidem*, p. 24

³¹ Thorsten Sellin, “Dom Jean Mabillon—A Prison Reformer of the Seventeenth Century”, în *Journal of Criminal Law and Criminology*, Volume 17, issue 4, 1927, pp. 582-602, p. 592

³² Un excelent studiu care cuprinde și închisorile din mănăstirile cisterciene, Megan Cassidy-Welch, *Monastic Spaces and their Meanings, Thirteenth-Century English Cistercian Monasteries*, Brepols Publishers, Turnhout, Belgium, 2001

³³ precum Prioratul benedictin din Bridlington, Anglia, Megan Cassidy-Welch, *op.cit.*, p. 40

În cazul mănăstirilor cisterciene, spre exemplu, amplasarea închisorii în zona estică era mai degrabă pragmatică, în sensul în care aceasta era o zonă disponibilă, liberă de anexe și de circulații, deși este posibil să fi existat totuși și premise simbolice și spirituale.³⁴

2.4 Închisorile eclesiastice

Constituțiile diferitelor sinoade îndrumau episcopii să ofere spații de pedeapsă pentru cler. Deși unele clădiri ale bisericii aveau asemenea funcțiuni, în unele cazuri era nevoie de sprijinul închisorilor locale. Clădirile episcopale, fiind masive și parțial fortificate, conțineau turnuri și beciuri folosite în aceste scopuri. Viollet-le-Duc descrie celulele pentru prizonieri din palatul episcopal din Sens în sec. al XIII-lea. Diferitele celule erau grupate în apropierea sălii de judecată și existau trei camere de dimensiuni variabile, fiecare cu câte o toaletă, o fereastră și ancoră pentru fixarea lanțurilor deținuților în perete. Ferestrele erau încuiate, astfel că deținuții nu puteau privi afară. O trapă în podeaua anticamerei acestei mici închisori oferea acces către o cameră inferioară ce conținea o toaletă și un ax diagonal ce permitea aerului și luminii să intre în temniță.³⁵

2.5 Închisorile Inchiziției³⁶

Unitatea și erezia au fost preocupări a Bisericii Catolice încă de la începuturi. Pentru combaterea ereziei în creștere din Europa, biserica a creat Inchiziția, un aparat de investigare și pedeapsă, între sfârșitul sec. al XII-lea și mijlocul sec al XIII-lea. Campania împotriva ereticilor a produs prizonieri într-un număr atât de mare, încât au copleșit spațiile modeste ale episcopilor și mănăstirilor. În unele situații au fost folosite închisori publice, ca în Napoli, sau castele, cum s-a întâmplat în Anglia, dar au trebuit construite și închisori noi, în subordinea Inchiziției dar susținute financiar de comunități, care au produs nemulțumiri în rândul acestora din cauza costurilor. Până la mijlocul secolului al XIII-lea existau închisori de acest tip în Franța la Carcassonne, Béziers și Toulouse. Ordinele papale specificau ca închisorile să aibă celule mici și întunecate pentru detenție solitară, având grijă doar ca rigoarea încarcerării să nu suprimă viața.

³⁴ *Idem*, p. 41

³⁵ Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, *Dictionnaire raisonné de l'architecture Française du onzième au seizième siècle*, Libraries-Imprimeries Réunies, 1854-1869, vol. 7, p. 480

³⁶ Norman Johnston, *op.cit.*, p. 26-7

Descrierile închisorilor Inchiziției sunt rare, din cauza secretului ce planează asupra lor. Chiar și târziu, în timpul călătoriilor lui John Howard, vizitatorii erau foarte rar admiși. O descriere despre o închisoare construită la 1600 în Goa, India portugheză a fost păstrată. Conform relatărilor, era un complex de clădiri, fiecare cu câte două etaje, conținând 200 de celule separate. De-a lungul fiecărei clădiri exista câte un coridor, cu câte 7-8 celule pe fiecare parte. Pe o parte, celulele prezentau câte o fereastră barată și fără sticlă în plafonul boltit. Celulele de pe partea cealaltă erau mai mici și mai întunecoase, cu plafoane mai joase. Încăperile erau separate de pereți groși de un metru și jumătate care conțineau uși duble cu spațiu între ele, ce permiteau ca una să fie încuiată înainte ca cea de-a doua să fie descuiată. Ușa interioară era puternic armată cu fier și vergele metalice și avea o deschizătură prin care se puteau introduce în celulă mâncare sau haine. Ușa exterioară era mai ușoară, dar totuși solidă.³⁷

3. Închisorile mănăstirești din Rusia Țaristă

La prima vedere, închisorile Inchiziției nu aveau corespondent în spațiul creștin răsăritean, aceasta instituție fiind o particularitate a Bisericii Catolice. Totuși, în Rusia se practica pedeapsa cu închisoarea în mănăstire într-o manieră similară celei inchizitoriale. În contextul căderii Constantinopolului sub turci în 1453, Moscova s-a autoproclamat a Treia Romă, iar Patriarhul a organizat Mitropolia Moscovei similar cancelariei papale. Aceasta funcționat până în 1700, când Petru cel Mare (1672-1725) a înlocuit-o cu un consiliu, Sfântul Sinod, care a început să participe la guvernare alături de autoritățile laice. În Biserica răsăriteană rusă exista un monopol total asupra interpretărilor biblice, practicii și învățământului creștin. În mod similar Inchiziției, Sinodul a început să izoleze în mănăstiri inamicii credinței: protestanți, catolici, islamici sau alte culte considerate păgâne. O altă categorie considerată necesar a fi izolată, din cauza temerilor că ar fi pus în primejdie statul, erau ereticii al căror cult era considerat incompatibil cu ortodoxia și care aveau viziuni dezaprobatore față de ordinea de guvernământ, respingând serviciul militar și refuzând să jure credință țarului.

Majoritatea oficialilor de rang înalt din biserică și din Imperiu considerau detenția în mănăstire o metodă eficientă și satisfăcătoare, astfel că unele mănăstiri s-au transformat treptat în adevărate închisori în care

³⁷ F.A. Karl Krauss, *op.cit.*, pp. 342-346

monahii și preoții erau gărzi și santinele, iar stareții aveau atribuțiile directorilor de închisoare. Metodele și spațiile de detenție erau foarte asemănătoare cu cele vest europene amintite. Un exemplu spectaculos este Mănăstirea Zosimo-Savvatievo de pe Insula Solovetski.³⁸

³⁸ Cătorită în secolul al XV-lea, în timpul Țarului Ivan cel Groaznic (1547-1584) pe o insulă înghețată din Marea Albă, mănăstirea era accesibilă pelerinilor doar în perioada caldă (mai septembrie), în rest fiind total izolată. Din cauza condițiilor meteorologice extreme era exclusă orice posibilitate de locuire în afară de zidurile mănăstirii. Condițiile dificile de trai ale rezidenților erau cu mult îngreunate de condițiile climatice, proprii doar insulei: ceață continuă, mare rece, nopți polare lungi, pământ veșnic umed, întuneric, furtuni de zăpadă violente și temperaturi negative extreme. Mănăstirea era împrejmuită de un zid înalt de 10-12 m și gros de 5 m construit din piatră locală, cu un perimetru de 1 km, care delimita 3 hectare de teren. Zidurile aveau 4 uși și 8 turnuri construite între 1584-1594. Locurile inițiale de întemnițare erau similare celor existente în restul Europei: celule lipsite de lumină prevăzute în zidul mănăstirii încă de la construcție: niște scobituri adânci în zid: înguste, joase și scurte. Deținutul stătea culcat, nu se putea întinde și se mișca dificil. În plus erau infestate cu paraziți. Treptat celulele nu au mai fost construite doar în interiorul zidurilor, ci și în beciuri și subteran. La mijlocul secolului al XVIII-lea, s-a încercat suprimarea de către Sinod a detenției de tip medieval, însă monahii de la Solovetski nu s-au supus ordinelor, iar acest tip de celule a funcționat clandestin până la mijlocul sec. al XIX-lea. În paralel a fost construită o închisoare propriu-zisă un pavilion de două etaje în colțul de nord vest, lângă turnul cu celulele din pământ cu 12 celule și grupuri sanitare. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, al doilea etaj al pavilionului a fost transformat în închisoare cu 16 celule și grupuri sanitare, iar ulterior al treilea. Santinelele ce păzeau prizonierii erau cantonate în aceeași clădire cu prizonierii. Celule închisorii erau întunecate și aglomerate, umede și cu miros pestilențial puternic, fără nici un fel de ventilație. Pe toate cele 3 niveluri se găseau celule de arestați: un coridor în centru cu un număr egal de camere pe fiecare parte. Fiecare celulă avea 4,20 m lungime cu un m lățime și cu o fereastră mică. Forma este foarte asemănătoare cu a închisorilor din marile orașe. Fiecare celulă avea o masă, un scaun și 1-2 paturi de lemn. Doar celulele de la nivelul al 3-lea puteau primi lumină prin ferestre. Coridoarele dintre celulele foloseau ca spații de cazare pentru soldați. Acest tip de rezidență între gardieni și prizonieri era nefiresc astfel că în 1842. Teoretic deținuții aveau în secolul al XIX-lea un regim similar celor din Europa în acea perioadă: nu erau condamnați să stea în celule tot timpul, ci doar după-amiaza și noaptea, nu aveau voie să vorbească între ei, beneficiau de serviciu religios, dar practic calitatea vieții deținuților depindea de stareț. Obligațiile călugărilor și ale starețului de a veghea asupra deținuților, care le erau încredințați erau nefirești și nepotrivite statutului lor. Monahii erau asimilați gardienilor, iar starețul comandantului închisorii. Unii deținuți erau izolați în celule speciale, de unde nu erau scoși niciodată și unde nu avea nimeni acces, nici măcar starețul. În alte cazuri se purtau lanțuri pentru tot restul vieții și erau îndepărtate doar postum. Daniel H. Shubin, *Monastery Prisons*, Xlibris Corporation, 2001, p. 24-66

4. Detenția în mănăstirile din Moldova și Țara Românească

În Țările Române detenția în mănăstiri a fost practică în Evul Mediu până foarte târziu, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, chiar secolul al XIX-lea.³⁹ Deși aici a fost dezvoltat un sistem legislativ⁴⁰ bazat pe legislația bizantină,⁴¹ există multe similitudini cu lumea apuseană catolică în ceea ce privește încarcerarea în mănăstire. Trebuie menționat că la noi nu au existat închisori propriu-zise, ci mai degrabă încăperi pentru detenție în cadrul ansamblurilor mănăstirești.

Detenția în mănăstire era folosită în Țările Române în perioada premodernă pentru excluderea din societate a condamnaților și purta denumirea de *surghiun* (exil pe o perioadă mai lungă sau mai scurtă de

³⁹ Capii Revoluției de la 1848 au fost întemnițați la mănăstirea Plumbuita. Ca o reminiscență, chiar în legislația României din 1874, exista recomandarea, ca închisorile de femei să fie supravegheate de personal monahal.

⁴⁰ Autoritatea judecătorească laică, funcționa în general în perioada medievală din lipsa canoanelor atât în chestiuni bisericești cât și în cele civile, după reguli și legi nescrise, denumite *obiceiul pământului*. Primele codice de legi imprimate la români în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea au fost: *Nomencanoane* (1632)—prima încercare de a traduce legi bisericești în limba română—*Pravila alesă, scosă și tocmită dintru multe scripture cercată și găsită*; *Pravila mică*, denumită și *Pravila de la Govora* (1640), tipărită de Matei Basarab; *Pravila cea mare* de la Târgoviște (1652), tipărită tot de Matei Basarab; *Pravila lui Vasile Lupu*, tipărită la Iași (1646), care a fost tradusă din limba greacă veche în *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte județe cu zisa și cu toată cheltuiala a lui Vasile voievodul domnului Țării Moldovei den multe scripturi tălmăcite den limba italienească pre limba românească*. A se vedea Gheorghe Chirică, *Cercetări istorice asupra legislației bisericești române din secolul al XVII-lea și XVIII-lea*, Tipografia Gutenberg Joseph Göbl, București, 1895.

⁴¹ Ștefan Gr. Berechet (1885-1946), jurist și istoric a făcut primele studii aprofundate despre influența legislației bizantine asupra legislației românești în diferite perioade sau la începutul secolului XX a studiat originile dreptului românesc și a comparat corpul textelor originale cu cele utilizate în teritoriu într-o serie întreagă de lucrări. El a identificat sursele de influență pentru alcătuirea pravilelor și codicelor de judecată. El a identificat sursele de influență pentru alcătuirea pravilelor și codicelor de judecată: Ștefan Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, Tipografia Cărilor Bisericești, București, 1938, Ștefan Gr. Berechet, *Judecata la români până în sec al XVIII-lea*, Tipografia Eparhială „Cartea românească”, Chișinău, 1926, Ștefan Gr. Berechet, *Procedura de judecată la slavi și români*, Tipografia Eparhială „Cartea românească”, Chișinău, 1926.

timp). Pentru bărbați era folosit în cazul aristocraților, în general în delictele politice (atentarea la putere) și presupunea fie „domiciliu forțat”, fie călugărire cu forța.⁴² Călugăririle forțate, uzuale în Țările Române pentru persoanele de rang înalt, se practicau și în Apus. Mecanismul Bisericii Latine, mult mai strict organizate, poate oferi o imagine și practicilor de aici: o persoană asociată bisericii, preot, cleric sau chiar persoană de rang înalt, pe lângă delictele care implicau regulile monahale, putea comite infracțiuni precum crimă, viol, tâlhărie sau furt de vite, caz în care era arestată de autoritățile civile. În acest caz, acuzatul putea pretinde imunitate. Chiar și găsit vinovat de o instanță civilă sau regală, acuzatul putea fi transferat instanțelor canonice pentru primirea sentinței, unde tratamentul era mai îngăduitor. Pentru abateri grave, condamnatul putea fi închis într-o închisoare monastică sau episcopală. Deși inițial „cleric” era o persoană provenită din rândurile ordinelor monahale, în secolul al XIII-lea, termenul se aplica chiar și călugărilor novici (denumiți rasofori în Răsărit sau cei cu „prima tunsoare” în Apus). Unii primeau tunderea pe loc de la temnickerii binevoitori.⁴³ Acest mecanism menit să îmblânzească pedeapsa condamnatului se practica și în Țările Române.⁴⁴

La mănăstire mai puteau fi întemnițați, dar nu surghiuniți (surghiunul presupunea exilul) bărbații violenți în familie și alienații mintal (nebunii) periculoși. Aceștia din urmă erau trimiși la Snagov. Ceilalți mergeau la Tismana, Snagov, Cernica, Căldărușani, Mărgineni, Arnota și Secu. Pentru femei detenția în mănăstire era folosită în cazul celor cu moravuri ușoare sau adulterine. Mănăstirile de destinație erau Viforâta și Dintr-un Lemn.⁴⁵

Dreptul clericilor de judecată, dat prin înputernicirea domnitorului au generat nevoia de spații pentru pedepsirea celor vinovați în mănăstiri și celelalte instituții religioase. Ierarhii judecau spețe canonice (căsătorii ilegale, nunți între rude, purtarea necanonică ca arhiereu, preot, monah, luarea de mită pentru ranguri bisericești etc.) și judecau prin

⁴² Dan Horia Mazilu, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Polirom, Iași, 2006, p. 486

⁴³ Norman Johnston, *op.cit.*, p. 21-23

⁴⁴ Un anume Șerban din familia Cantacuzinilor a fost călugărit din ordinul domnitorului Grigore Ghica al II-lea. Fugind în Ardeal îl roagă pe Constantin Mavrocordat să revină la starea laică. În ciuda iertării domnitorului, ierarhii Bisericii interzic revenirea în lumea laică. Dan Horia Mazilu, *op.cit.*, p. 487

⁴⁵ *Idem*, p. 488

delegație domnească și orice fel de proces civil, penal și comercial. Egumenii mănăstirilor judecau locuitorii de pe moșiile mănăstirilor administrate de ei.⁴⁶

Biserica și-a dezvoltat o rețea proprie de închisori (denumite locuri „de popreală”) destinată clericilor, iar eliberarea se putea cumpăra contra unei taxe. Aceste locuri existau în toate protopopiatele, episcopiile și la mitropolie. Turnul porții era un loc uzual folosit pentru încarcerare în Țările Românești. El apare menționat în legătură cu judecățile curților domnești. În București Constantin Brâncoveanu l-a închis pe clucerul Constantin Știrbei în „pușcăria de la poartă” (probabil cea din turn). La Iași, la Curtea Domnească a lui Ștefan al II-lea Tomșa (1611-1615, 1621-1623), lângă paraclisul de la poarta de intrare exista un asemenea turn⁴⁷:

„mai nainte în chip de clopotniță; și sub turn era visteria, și sub visterie temnița întru care închidea tâlharii, ucigașii, foarte lucru grozav a privi cineva sub biserică, adică casa lui Dumnezeu—temnița tâlharilor. Dar și turnul acela al bisericei nu era pentru treaba bisericei, ci earăși era semnul morții; căci carele din boieri se afla în niscăi fapte rele, cu rocoșituri asupra domniei, și-l prindea, într-acel turn îl închidea.”⁴⁸

În ceea ce privește călugărițele, nu au fost descoperite închisori, dar există arhive ale sentințelor de pedeapsa cu închisoarea pentru ele. Probabil ele erau transferate în alte stabilimente pentru îndeplinirea pedepsei.⁴⁹

Chiar dacă accepta pe cei care au comis delict, mănăstirea nu avea mijloacele necesare supravegherii și educării lor. De fapt, era obligată de putere să se ocupe de toți acești păcătoși, dar fără să primească și ajutorul necesar pentru o bună desfășurare a procesului de pedepsire și refacere morală. Spre exemplu, Arhimandritul Gheorghe, starețul mănăstirii Cernica, a cerut domnitorului Alexandru Moruzi (1793-1796) să nu mai trimită pe nimeni acolo la „popreală”, pentru „că nu este acel schitu destoinicu a-l avea întru paza cea cuviincioasă, neavând vreun îngrădiș împrejur cu tărie de zid.” Ca atare i-a recomandat domnitorului mănăstirea Căldărușani care era „mănăstire cu îngrădiș tare de zid și

⁴⁶ Ștefan Gr. Berechet, *op. cit.*, pp. 9-14

⁴⁷ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 493

⁴⁸ *Letopiseșele Țării Moldovii*, ediție îngrijită de Mihail Kogălniceanu, Iași, 1846, tom III, p. 34

⁴⁹ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 487

[putea] fi mai cu bună pace și deosebit că poate orișicine a să căuta și cu cele trebuincioase.”⁵⁰

Pentru aceste pedepse prima izolarea individului, ca o consecință a necesității îndepărtării lui din societate, pentru a o proteja. Individul nu devenea nici călugăr nici nu putea fi integrat vieții monahale, nu era nici un simplu laic, ci o responsabilitate în plus care cerea supraveghere, întreținere și educare spirituală. De multe ori implicarea starețului se limita doar la prima dintre atribuții, supraveghere și lăsa pe umerii familiei grija hranei zilnice, iar în ceea ce privește „reeducarea,” ea revenea individului, izolat între pereții chiliei și obligat în acest mod să „mediteze”.⁵¹

Cei întemnițați erau simpli intruși care puteau să aibă parte de un tratament blând sau din contră de unul sinistru: închiderea în spații strâmte, lipsite de uși și ferestre, de multe ori pivnițe care comunicau cu exteriorul doar prin trape în planșeu, acestea fiind folosite pentru coborârea din timp în timp a celor necesare subzistenței deținutului. Cazul scheletelor descoperite în celulele lipsite de comunicare cu exteriorul, amenajate în pivnița stăreției de la mănăstirea Dintr-un Lemn⁵², era similar cu cel al carcerelor din abațiile medievale din Occident sau mănăstirile rusești.

4.1 Mănăstirea Snagov

Atestată prima oară în secolul al XV-lea⁵³, mănăstirea Snagov a fost folosită, se pare, ca închisoare încă de la ctitorie. Poziția izolată de pe insulă și legătura cu domnia sângeroasă a lui Vlad Țepeș au alimentat imaginarii colectiv, dând indicii despre o asemenea utilizare. Circulau chiar legende cu pardoseli care se deschideau sub picioarele arestaților și cu existența unei camere de tortură în sudul ansamblului⁵⁴. În secolul al XVII-lea este menționată torturarea la Snagov a unor adversari ai lui

⁵⁰ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, Humanitas, București, 2004, pp. 371-2

⁵¹ *Idem*, p. 372

⁵² Anca Brătuleanu, *Mănăstirea Dintr-un Lemn—Stăreția. Studiu istoric-arhitectural*, manuscris, București, 1994, p. 20 apud Horia Moldovan, *Johann Schlatter: cultură occidentală și arhitectură românească (1831-1866)*, p. 179

⁵³ Ctitoria nu este foarte clară, unii istorici atribuind-o lui Vlad Țepeș, alții lui Mircea cel Bătrân

⁵⁴ Emanoil Gr. Constantinescu, *Evoluția regimului penitenciar în România: cu referințe la trecutul penitenciarelor din Europa și America*, Tiparul Românesc, București, 1934, p. 35

Constantin Brâncoveanu⁵⁵. Aici erau trimiși și „nebunii” ce prezentau pericol și trebuiau izolați.⁵⁶

Un călător francez, Benjamin Nicolas Marie Appert, fost director general al închisorilor din Franța a vizitat în anul 1851 mai multe închisori din Țara Românească, notând condițiile jalnice de trai ale arestaților și criticând proasta administrare a așezămintelor respective. La acel moment, la Snagov existau 160-170 de condamnați, cu pedepse între 2 și 8 ani, ținută împreună, „în mizerie și umezeală, zăcând pe zdrențe și rogojini, fără a se dezbrăca vreodată”.⁵⁷ Întreținerea arestaților se făcea de câțiva călugări, neexistând nici un serviciu de infirmerie, nici asistență duhovnicească din partea unui preot, „capabil și milos”.⁵⁸ O altă mărturie se regăsește în reportajul lui Alexandru Odobescu despre călătoria lui la Snagov, în care consemnează starea de paupertate atât a arestaților, dar mai ales a călugărilor aflați și în declin duhovnicesc:

„...drumul (...) îmi ațâțase o foame nespusă și (...) întâia mea preocupare fu de a cere călugărilor (...) să-mi dea ceva de prânzit. Călugărașii, cu aer milos, se deteră toți în lături, jurându-se că n-au nimic, că de când li s-au luat veniturile mănăstirești, n-au cu ce mai trăi; că sunt strâmtorați de toate, n-au nici straie, nici locuințe, nici merinde; în sfârșit, bieții părinți în tot chipul câtă jale simt, (...) că mănăstirea lor, prefăcându-se în închisoare, se întrebuințase la o instituție mai folositoare.”⁵⁹

În dispozițiile oficiale, mănăstirea a fost prevăzută prin Proiectul de organizare a mănăstirilor din Regulamentul Organic (1832) să adăpostească 30 de condamnați⁶⁰, iar în anul 1840, vechile construcții, în afară de biserică, au fost dărâmate și înlocuite cu altele noi pentru arestați, gardieni și călugări.⁶¹ Raportul lui Johann Schlatter, arhitect mănăstiresc, din anul 1850 a scos la iveală faptul că lucrările de construcție au fost de proastă calitate, iar în lipsa de măsuri concrete a egumenilor, mănăstirea

⁵⁵ Dan Horia Mazilu, *op. cit.*, p. 488

⁵⁶ Constanța Ghițulescu, *În șalvari ...*, p. 369

⁵⁷ Emanoil Gr. Constantinescu, *op. cit.*, p. 108

⁵⁸ Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852-1856), București 2010, pp. 694, traducere a textului original: Le Chavalier Appert, *Voyage dans le principautés danubiennes*, Mainz, 1854

⁵⁹ Alexandru Odobescu, *Câteva ore la Snagov* (1862), Tipografiile Române Unite, București, 1936, p. 120

⁶⁰ Niculae I. Șerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, București, 1944, p. 79

⁶¹ Alexandru Odobescu, *op. cit.*, p. 50

s-a ruinat cu totul, arestații fiind transferați la mănăstirea Mărgineni.⁶²(Fig.1,2)

Fig.1 Vatra Mănăstirii Snagov, plan 1855
sursa: A.N.I.C., fond Planuri, Jud. Ilfov, nr.71

⁶² Niculae I. Serbănescu, *op.cit.*, pp. 83-92

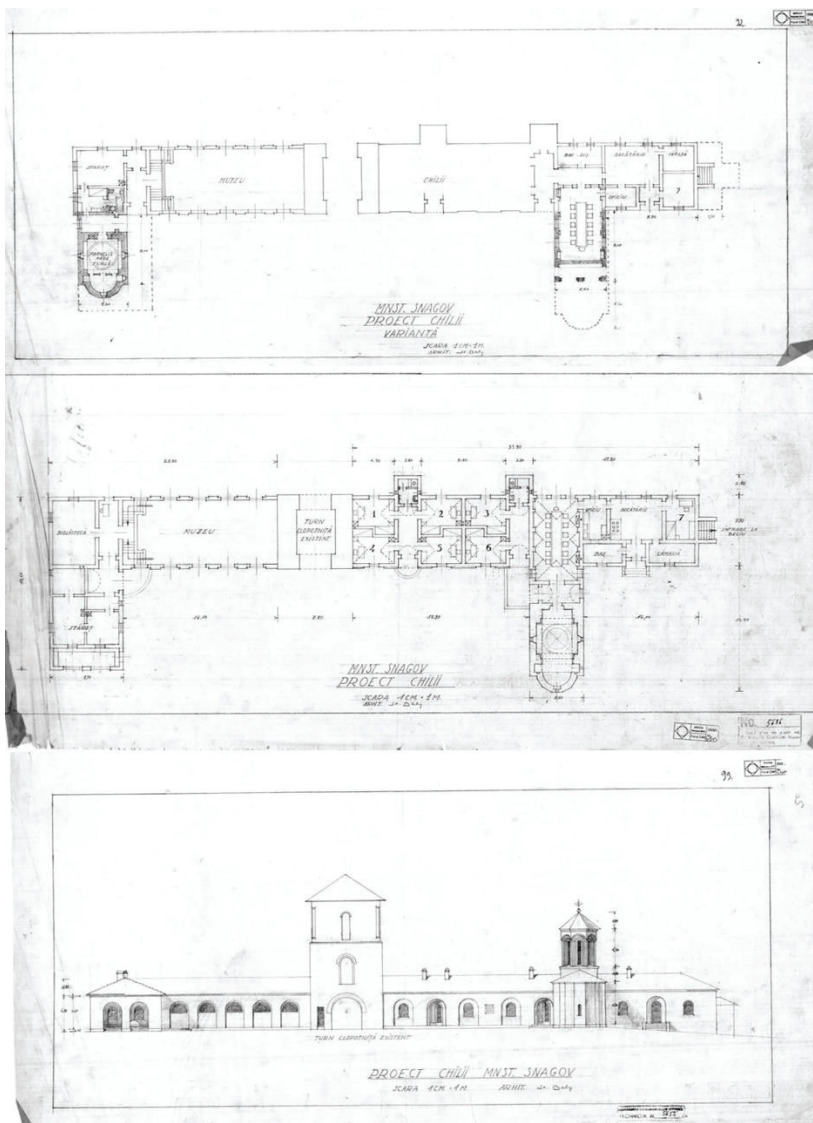

Fig.2 Proiectul de restaurare al Mănăstirii Snagov, arh. Ștefan Balș, 1943-1947
 Sursa: I.N.P, <https://www.stefan-bals.ro/cmi/Snagov.pdf> consultat în data de 3 octombrie 2019

4.2 Mănăstirea Arnota⁶³

Închisoarea de la Mănăstirea Arnota este un caz aparte. Situat pe o înălțime naturală, cu un amplasament similar mănăstirii Tismana și ajuns într-o stare de ruină avansată, ansamblul a fost propus spre reconstrucție în anul 1851, la cererea egumenului Chesarie Arnoteanu, după proiectul arhitectului mănăstiresc Johann Schlatter. Se pare că Arnota a fost prima închisoare cu celule individuale construită în Țara Românească, cu un plan restrâns și compact (în antiteză cu cele de plan radial sau compact). Înființarea ei s-a realizat la inițiativa domnitorului Barbu Știrbei, în contextul tulburărilor politice declanșate de Revoluția din 1848. Aparte în acest caz este că a fost concepută cu funcțiune dublă, atât de penitenciar, cât și de mănăstire. Închisoarea era destinată deținuților politici și a fost menținută și în timpul lui Cuza. Cea de mănăstire era mai mult simbolică, viețuitorii foarte puțini (1-3) având atribuții legate de întreținerea bisericii și serviciul religios.

Din punct de vedere al organizării ansamblului, latura de vest era ocupată integral de închisoare, iar cea de sud conținea chiliile călugărilor și clopotnița. În partea de nord și cea de est, ansamblul era delimitat de un zid scund. Corpul închisorii, cu două turnuri poligonale avea trei niveluri. Ultimul, destinat boierilor cuprindea 8 celule, două pentru cei de rang superior, iar șase pentru cei de rang inferior. Celulele celor de rang secund aveau ferestre lungi și înguste, zăbrelite cu gratii de fier, dispuse pe orizontală în partea superioară a zidului, iar cele ale boierilor de prim rang erau tot zăbrelite, dar de dimensiuni obișnuite.

Parterul cuprindea o încăpere pentru „vinovații de rând”, iar de o parte și de alta erau dispuse carcere individuale. De asemenea, exista în interior, spre curtea mănăstirii, un culoar pentru plimbarea deținuților. Din descrierile de la 1900 reiese că celulele deținuților ar fi fost mai confortabile decât chiliile călugărilor, înșiruite de-a lungul unei cursive cu geamlâc.

⁶³ Horia Moldovan, *Johann Schlatter...*, p.186-187, Horia Moldovan, „A Re-Examination of the Nineteenth-Century Architectural Heritage: The Case of Arnota”, în *Caiete ARA* 5, 2014, pp. 151-165

Fig.3 Domeniul Mănăstirii Arnota
sursa: A.N.I.C., fond Planuri, jud. Vâlcea, 42

Influența diferitelor tipuri de închisori eclesiastice asupra penologiei ulterioare este dificil de cuantificat. Foarte frecvent, filosofia din spatele detenției a fost prost înțeleasă sau ignorată de deținătorii închisorilor. Influența creștină asupra reformării prizonierilor a lăsat o amprentă puternică asupra gândirii ulterioare și a teoriei sociale.

Arhitectura închisorilor bisericești de la acea vreme diferea foarte puțin de cele civile, cu excepția folosirii celulelor individuale. Atâta vreme cât numărul prizonierilor rămânea mic, din modelul rudimentar al închisorilor eclesiastice nu s-a putut dezvolta o formă distinctivă a închisorilor civile. Un stil specific al închisorilor seculare a trebui să aștepte momentul în care numărul prizonierilor a explodat, atunci când instanțele civile au înlocuit pedeapsa cu moartea și mutilarea cu detenția. Sistemul celular, care s-a dezvoltat inițial în America, iar mai apoi în Europa din 1820 până la Al Doilea Război Mondial trebuie privit ca o evoluție indirectă a folosirii pedepsei cu închisoarea de către Biserica Creștină.

Capitolul II

SECULARIZAREA ȘI DISOLUȚIA MĂNĂSTIRILOR

1. Desființarea mănăstirilor în Europa și conversia lor funcțională

Averea bisericească a reprezentat o resursă imensă, pe care nu au ezitat să o exploateze toate statele Europei ce treceau prin procese de schimbare de paradigmă religioasă (reforma protestantă, revoluțiile moderne, laicizare). Acest proces a traversat Europa de la vest la est, din Anglia în secolul al XVI-lea, până în Rusia la începutul secolului al XX-lea. În unele cazuri s-a manifestat violent și autoritar (Anglia, Franța, Rusia), iar în altele moderat (Statele de limbă germană, Italia, Spania) cu pierderi mai mult sau mai puțin însemnate (în statele unde confiscarea a fost foarte autoritară, s-au făcut demolări masive). Pentru a putea înțelege situația României în context, considerăm necesară și utilă o trecere în revistă a câtorva exemple reprezentative.

1.1 Anglia

Disoluția mănăstirilor a fost una dintre cele mai reformatoare și dramatice procese din istoria engleză. În anul 1536, ordinele religioase dețineau aproximativ o cincime din teritoriile englezești. În următorii 4 ani ele au fost desființate, iar posesiunile lor naționalizate de către Henric al VIII-lea. În următorii 10 ani majoritatea au fost trecute în proprietate privată. Schimbările au afectat comunitățile locale din întregul teritoriu într-un mod mult mai vizibil decât ruptura cu Roma sau alte modificări din timpul domniei lui Henric al VIII-lea. Efectele au fost atât în plan economic cât și religios. În unele cazuri procesul a însemnat doar schimbarea unui nobil/stăpân cu altul, dar în rest, marile ansambluri mănăstirești au ajuns fie în stadiul de ruină, fie să aibă alte destinații. În proximitatea mănăstirilor, comunitățile au suferit din pricina pierderii patronilor care le dădeau de lucru și le foloseau produsele. Procesul disoluției a început cu cel al mănăstirilor mai mici/ de rang secund, în 1536, în Parlament. S-a argumentat necesitatea unei măsuri de reformare a instituțiilor corupte, care urma să îndepărteze doar mănăstirile secundare și nu se intenționa distrugerea marilor ansambluri, unde credința era „bine păstrată și vegheată.” Procesul a căpătat amploare pe măsură ce monahilor li s-a oferit posibilitatea de a alege între a părăsi

tagma monahală fără vreo compensație sau a se muta în mănăstirile rămase. Un an mai târziu a început disoluția mănăstirilor mari, care s-a încheiat în 1539. Actul secularizării din 1540 a fost mai mult o consemnare ceva ce deja se petrecuse.

Unele ansambluri au început să fie demolate pentru a fi folosite pentru materialele de construcție, adevărate cariere de piatră. Bunurile, finisajele valoroase (compartimentări, tavane, mobilier, lucrări metalice), zidăriile, pardoselile au început să fie vândute și refolosite în construcțiile noi aparținând regelui sau nobililor (spre exemplu, plumbul din bisericile de la Beaulieu și St. Mary's Winchester a fost trimis regelui pentru construcții viitoare, zidăria din Stanley Abbey din Wiltshire a folosit pentru extinderea substanțială a reședinței unui anume Sir Edward Bayton etc.). Doar o parte din bisericile mănăstirești și-au păstrat funcțiunea religioasă, devenind biserici/capele parohiale (Canterbury, Winchester). În alte cazuri, ansamblurilor li s-au găsit alte funcțiuni, precum reședințe la țară pentru nobilii influenți.¹

1.2 Lumea germană și sub dominație habsburgică²

Reformele care stau la baza lumii protestante, propuse de Marin Luther³ considerau viața monahală fără bază biblică și incompatibilă cu adevăratul spirit al creștinismului, fapt ce a dus la disoluția comunităților monahale care le-au urmat. După Pacea din Westfalia⁴ (1648) conducătorii protestanți au confiscat moșiile ordinelor monahale din țările lor. Un număr important de mănăstiri și așezăminte religioase au dispărut în acel moment. Spre mijlocul secolului al XVIII-lea, o nouă mișcare politică și religioasă, „iosefinismul”, denumită după împăratul Iosef al II-lea Habsburg, împărat al Sfântului Imperiu Roman, a aservit biserica

¹ John Hare, „Recycling the monastic buildings: The dissolution in Southern England” în *Historian*; ProQuest Central, Autumn, 2003, p.79 și G.W. Bernard, ”The Dissolution of the Monasteries”, *History*, The Historical Association and Blackwell Publishing, 2011, pp. 22-27

² J. M. Besse. *The Catholic Encyclopedia, Knights Of Columbus Special Edition 1913*, vol. 9

By Knights of Columbus. Catholic Truth Committee; Herbermann, Charles George, 1840-1916, p. 453-455

³ Și alții, nu vom face aici o prezentare a reformei protestante

⁴ Tratatul de pace care punea capăt Războiului de Treizeci de Ani, prin care religia catolică și cea protestantă (luterană) erau privite ca religii egal îndreptățite, și, totodată, aceste prevederi au fost extinse, cuprinzând și confesiunea calvină din imperiu.

statului. Ordinele care se bazau pe contemplare au fost desființate și permise doar cele ce aduceau beneficii imperiului: cele în care funcționau școli, cele care ofereau asistență medicală sau cu alte ocupații practice. Caracterul transcendent al vieții religioase a fost ignorat; iar acestea erau lăsate să funcționeze doar dacă dădeau dovada utilității lor materiale. Relația cu Sfântul Scaun a fost pusă sub control imperial, autoritățile civile interveneau în disciplina obișnuită a comunităților de monahi. Mănăstirile au fost separate administrativ de parohiile care le aparțineau, iar abații/stareții trebuiau să dea socoteală reprezentanților împăratului pentru a dispune de veniturile mănăstirilor lor.

Laicizarea din zonele catolice germane, austriece și ungare a afectat un număr foarte important de așezăminte, populația monahală înjumătățindu-se. Pe lângă cele douăzeci și cinci de regiuni aflate sub control catolic și cele optsprezece universități ale sale, lumea germană catolică și-a pierdut toate abațiile și așezămintele pentru bărbați, administrarea lor fiind transferată în Bavaria, Prusia și Austria. În plus, primirea novicelor a fost interzisă mănăstirile de femei, iar prin urmare și continuitatea lor ulterioară.

Restructurarea teritorială majoră a avut loc în perioada 1802 și 1814 și a presupus o secularizare în masă a proprietăților Bisericii Catolice, vizând preponderent mănăstiri. Proprietatea religioasă a devenit civilă.⁵ În total, sute de mănăstiri și alte așezăminte religioase catolice au fost închise. Se pare că secularizarea a avut pentru terenurile germane amploarea pe care Revoluția a avut-o în Franța.⁶ Chiar și acolo unde mănăstirile și abațiile nu au fost închise cu totul, fără pământuri, comunitățile monahale și-au pierdut mijloacele de subzistență.

Ansamblurile mănăstirești au început să fie folosite în diverse alte scopuri, iar funcțiunea de închisoare a fost una dintre ele. Penitenciarul din Au, München⁷ a fost construit între 1803 și 1807 în fosta mănăstire Neudeck a Ordinului Paulin (*Paulaner*), notoriu pentru manufactura de bere. Condițiile sanitare și amenajările erau performante și laudate în epocă: la poalele munților din vecinătate existau izvoare care

⁵ Derek Beales, *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650–1815*, Cambridge University Press, 2003, p. 59.

⁶ Whaley, J., *Germany and the Holy Roman Empire (1493–1806)*, Oxford University Press, 2011, vol. 2, p. 623.

⁷ Michael Stumpf (ed.), Rudolf Drasch, "Vom Kloster zum Zuchthaus, Gerichtsgefängnis, Frauenabteilung und Jugendarrestanstalt: Ende einer langen Gefängnisgeschichte in der Au", în *Stadelheimer Hefte*, nr.6, München, 2009, pp.5-8

asigurau apa pentru rezervele închisorii, instituția dispunând de apă potabilă suficientă și sănătoasă. Canalele care înconjurau azilul erau foarte importante pentru menținerea salubrității și curățeniei generale. Ansamblul penitenciarului era format din: clădirea principală—fosta mănăstire, cu o mică biserică; o anexă legată de clădirea principală, parțial paralelă cu aceasta, generând o curte interioară și una exterioară; spitalul, liber pe toate laturile și corpurile cu celule. Întregul ansamblu putea găzdui, respectând regulile sanitare, un număr de 400-500 prizonieri. Închisoarea era de anvergură și au fost construite clădiri și secții separate pentru mai multe categorii de deținuți. Împreună cu celelalte clădiri anexe pentru aprovizionare, gospodărie, ateliere, pază etc. s-a ajuns în anul 1870 la un număr de 101 corpuri de clădire ce includeau și 12 temnițe. Penitenciarul a funcționat până la începutul secolului al XX-lea, când deținuții au fost transferați în nou construita închisoare din Neudeck.

1.3 Franța

Înainte de Revoluție clerul monastic era situat cel mai sus în ierarhia socială și dispunea de jumătate din venitul întregului stat, deși majoritatea mănăstirilor erau întreținute de clerul non-monahal (preoții de parohie). Cei 140 de episcopi și arhiepiscopi erau nobili și beneficiau de venituri princiere, în timp ce parohiile trăiau în sărăcie și neajunsuri. De asemenea, era notorie morala decăzută a comunităților acestor mănăstiri, care din acest motiv fuseseră desființate parțial încă înainte de declanșarea Revoluției.⁸

Prima etapă a Revoluției, s-a desfășurat cu ajutorul preoților de parohie nefiind vorba încă de persecuții religioase.⁹ Între timp a fost

⁸ Nicolas James Hastings, *History of Christianity. Secularisation of the West*, The Roland Press Company, pp. 31-32

⁹ Revoluția a reprezentat efortul burgheziei, reprezentanta clasei financiare, comerciale, industrial și profesionale, (cu ajutorul temporar, dar indispensabil al meșteșugarilor și țăranilor) împotriva privilegiilor politice, legale și economice ale nobilimii în biserică și stat. Intenția primară a fost de a institui monarhia constituțională, pe care burghezia puritană o dăduse Angliei. Cele două mari izbânde au fost respingerea taxelor feudale în faimoasa noapte de 4 august 1789 și *Declarația drepturilor omului*. Regale captiv a fost silit să le recunoască. Această etapă a Revoluției nu ar fi putut să se îndeplinească fără ajutorul preoților de parohii și în primă fază. Adunarea a arătat respect și recunoștință clerului. În același timp, tot clerul a fost depozdat de titluri, care era jumătate din sursa de venit a bisericii. Episcopii, care

adoptată legislația care schimba profund relația dintre biserică și stat. Biserica a pierdut jumătate din venituri odată cu anularea titlurilor și taxelor. În lunile următoare, fundamental economic al bisericii, proprietățile (moșiile), care însumau o cincime din teritoriul Franței, a fost naționalizat. Pentru a finanța statul, terenurile erau vândute. Membrii clerului au devenit funcționari salariați, iar Biserica a fost supusă unei reorganizări în ideea întoarcerii la *disciplina bisericii primare*.¹⁰

A doua etapă a Revoluției a fost deosebit de sângeroasă și a presupus masacre și expulzări ale clerului. Patriotismul a devenit noua religie. Secularizarea oficială a început în noiembrie 1793, punct în care Adunarea Națională a recunoscut dreptul comunelor de a renunța la credința catolică. Momentul a fost marcat de o ceremonie la Notre Dame unde Statuia Fecioarei a fost înlocuită cu o actriță îmbrăcată în albastru, simbolizând zeița libertății. Bisericile erau convertite în *temple ale rațiunii* sau *ale naționalismului*. Biserica Sf. Genoveva a fost convertită într-un Pantheon civil, care să adăpostească cenușa lui Voltaire. Serbări, libații, către o statuie *a naturii* au avut loc și în restul Franței. Inscriptiile religioase din cimitire erau îndepărtate, fațadele bisericilor vandalizate prin decapitarea statuilor de regi și sfinți. Curând bisericilor și mănăstirilor, care nu sfârșeau demolate, au început să li se dea alte funcțiuni: fabrici, depozite, grajduri, până la închisori, spitale, ospicii, cazărmi etc.¹¹ Abația cisterciană de la Clairvaux,¹² simbol de putere și influență,¹³ a fost transformată în închisoare centrală în anul 1808, iar o parte funcționează până astăzi, în regim de maximă securitate.

erau nobili și-au pierdut privilegiile, dar mulți din clerul minor s-au bucurat de schimbarea finanțării. Au fost slujite *Te Deum*-uri în toate bisericile.

¹⁰ Nicolas James Hastings, *op. cit.*, pp. 114-5

¹¹ *Idem*, pp. 117-9

¹² Ansamblul este prezentat din perspectivă istorică și arhitecturală de un excelent proiect interactiv, deosebit de bine documentat, care explică evoluția întregului ansamblu începând cu perioada medievală până în secolul XX. <http://cloitreprison.fr/>

¹³ Mănăstirea Clairvaux a exercitat o influență și în evoluția statală medievală a Portugaliei. Ordinul cistercian a fost introdus în Portugalia, în secolul al XII-lea, iar mănăstirile sale au fost de la început asociate cu dezvoltarea națiunii și cu obiectivele de ocupație și administrare a teritoriului. Noile mănăstiri descind tipologic din modelul mănăstirii Clairvaux, definind o tipologie a locului. În 1567, are loc separarea cistercienilor portughezi de supunerea față de Clairvaux, odată cu crearea Congregației autonome din Alcobaça.

În general mănăstirile cisterciene erau construite după un plan prestabilit, cu excepția cazului în care particularitățile locului impuneau alte constrângeri. Incinta abației era înconjurată de un zid puternic întărit cu turnuri de veghe și alte dispozitive de apărare. În exterior, un canal care încercuia complet sau parțial zidul devia izvoarele care altfel ar fi tranzitat incinta. Acest sistem de canalizare furniza mănăstirii apă suficientă pentru irigare, igienizare și funcționarea atelierelor. Un al doilea zid împărțea incinta de la nord la sud, în două secțiuni: una „interioară”, ce adăpostea clădirile destinate monahilor (chilii, biserică, stăreția) și alta „exterioară,” destinată activităților agricole și artisanale (hambarele, grajdurile, atelierile, locuințele muncitorilor). Cele două secțiuni comunicau printr-o singură poartă de acces, amplasată în vest. În dreapta intrării se afla stăreția și arhondaricul (zona de cazare a vizitatorilor). Biserica ocupa poziție centrală, cu marele claustru la sud, înconjurată de clădirile monahilor cu rang superior. În partea de est, un claustru mai mic conținea infirmeria, chiliile novicilor și cele destinate călugărilor în vârstă. În exterior, spre est erau amplasate grădinile de legume, livezile și bazinele piscicole.

Odată cu secularizarea și expulzarea călugărilor, au început distrugerile de mobilier și clădiri. Din 1808 a devenit închisoare centrală, iar timp de 7 ani a funcționat în paralel și un azil pentru cerșetori. În această perioadă (1808-1815) s-a produs demolarea progresivă a bisericii. Totuși funcția religioasă nu a dispărut, fiind amenajată o capelă în vechiul refectoriu mănăstiresc. În prima jumătate a secolului al XIX-lea a fost înființată aici o secție pentru deținuți politici și un tribunal, dar în general modificările aduse ansamblului au fost minore. La sfârșitul secolului al XIX-lea s-au instalat o serie de boxe, numite „cuști de pui” (*cages à poules*)¹⁴, o soluție de inspirație medievală, care încerca să soluționeze

Ana Maria Tavares Martins, „Cistercian's in Portugal: From Order to Congregation According to an Architectural Perspective”, în Jose Luis Albuquerque Carreiras (coord.), *Mosteiros cistercienses : história, arte, espiritualidade e património ; Actas do congresso realizado em Alcobaça nos dias 14 a 17 de Junho de 2012*. 1, Alcobaça, Jorlis, 2013, consultată din https://ubibliorum.ubi.pt/bitstream/10400.6/692/1/A_MARTINS_ORDENS2010_ENG.pdf, 30.01.2020

¹⁴ Termenul „cușcă de pui” pare să provină din închisoarea pariziană din Saint-Lazare, unde a fost instalată în secolul al XIX-lea o secțiune denumită „*menagerie*,” destinată corecției prizonierilor, dintre care făceau parte inclusiv prostituate (poreclite „pui”). Deși ideea de a bloca prizonierii în cuști sau cutii plasate în închisori este veche,

imposibilitatea izolării deținuților în celule individuale, după modelul închisorilor celulare.

II.1.4 Italia¹⁵

Împăratul Leopold al II-lea, duce de Toscana, a încercat să imite într-o anumită măsură politica anti-monahală a fratelui său, împăratului Iosef al II-lea, dar persecuția generală a ordinelor religioase în provinciile Italiene nu a început decât în urma influențelor anti-religioase franceze de după Revoluție. Noile guverne instituite de Napoleon au desființat mănăstiri, păstrându-le doar pe cele „utile” destinate îngrijirii bolnavilor sau instruirii orfanilor. În Roma, secularizarea averilor mănăstirești a început în anul 1805. Dacă până atunci măsurile s-au aplicat inegal și pe alocuri au fost reversibile, procesul de unificare al Italiei (aprox. 1815-1870) a definitivat secularizarea averilor mănăstirești, deoarece constituția și legislația au putut fi impuse uniform în întreaga peninsulă.

medievală, aceasta a reapărut în secolul al XIX-lea, în timpul dezbaterilor privind avantajele și dezavantajele închisorii colective, respectiv celulare.

Cum multe închisori din Franța funcționau în clădiri vechi, greu de adaptat, au fost căutate soluții alternative. Astfel, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Clairvaux, au fost instalate în dormitoare din mansarda claustrului mare, la etajul al treilea aproximativ 500 de „cuști de pui”, vizibile și astăzi.

Prefabricate din lemn, întărite cu plăci metalice și prevăzute cu luminatoare metalice, erau rudimentare: un pat, două pături, un raft, o tinetă și un ulcior mobilau un spațiu pătrat sau dreptunghiular de 6 până la 7 mp. Acestea erau dispuse în baterii: 10 până la 25 de unități aliniate și prevăzute cu un mecanism comun, care permite deschiderea și închiderea simultană a fiecărui rând, de către un singur supraveghetor. Scopul era de a izola prizonierii. Acest sistem se găsea de exemplu într-o serie închisori ca Fontevraud, în Nîmes, în Fresnes, în La Petite Roquette din Paris. Instalat în fiecare seară în acest spațiu individual, pe care îl însușea uneori, punând imagini sau inscripționând pereții, deținutul era protejat de atacuri, mai ales sexuale, frecvente în dormitoare colective. Din acest punct de vedere, „cuștile de pui” erau văzute ca o îmbunătățire a stării deținuților.

Cu toate acestea, mărturiile de la agenții de pază și deținuții de la Clairvaux subliniau cât de degradantă era cușca nocturnă. Noaptea era plină de strigăte și gemete ale deținuților, iar mirosul era greu de suportat. Cu toate că aceste dispozitive au trezit dezbateri aprinse spre sfârșitul secolului al XIX-lea, au rămas în uz în mare parte a secolului XX în mai multe închisori (Eysses, Poissy, Melan, Fontevraud) și case de corecție (Aniane, Saint-Maurice). Clairvaux nu a renunțat la ele până în 1971. http://cloitreprison.fr/chapitre6-dortoir/6-5_cages-a-poules.html consultat la 30.01.2020

¹⁵ Nicolas James Hastings, *op. cit.*, pp. 38-40

Regele Victor Emmanuel, la presiunile Contelui de Cavour, a propus cu prioritate secularizarea proprietăților monahale. Fondurile astfel obținute urmau să fie folosite pentru plata preoților de parohie, la fel cum s-a procedat în Franța, în prima etapă a Revoluției. În 1866 ordinele religioase fără scop lucrativ au fost declarate inutile și suprimate, iar clădirile și terenurile confiscate și vândute. O parte din mănăstiri au putut totuși să își continue activitatea datorită unei libertăți individuale oferite de stat, însă lipsite de mijloace, existența lor era extrem de precară și nesigură.

Mănăstirea Regina Coeli din Roma¹⁶, construită în secolul al XVII-lea și închinată ordinului carmelitelor, a fost transformată în închisoare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aici, după confiscarea mănăstirii și alungarea călugărițelor au fost amenajate celule pentru condamnații cu pedepse scurte. După anexarea Romei, problema închisorilor capitalei devenise din ce în ce mai stringentă. În 1873 funcționau în Roma patru stabilimente penitenciare care aveau în total 64 de camere (dormitoare) și 202 de celule pentru o populație de aproximativ o mie de deținuți, dintre care 83% erau condamnați și 17% condamnați pe perioada scurtă sau în curs de transfer. Intenția reformatorilor era să adune la un loc deținuții împrăștiați în diferite închisori într-un centru de detenție amplu, în sistem celular închis, care să găzduiască 1000 de deținuți. Această idee era în acord cu legea adoptată în anul 1864 de Regatul Italiei, care prevedea construirea de închisori în sistem celular individual.

După multe discuții și propuneri s-a hotărât transformarea mănăstirii Regina Coeli în închisoare deoarece: se afla într-o zonă puțin locuită, cu trafic limitat și relativ aproape de centru și găzduia deja o secție de condamnați cu pedepse scurte și o școală pentru gardieni de închisoare. Regina Coeli avea inițial o capacitate totală de 200 de deținuți, conținând 23 de celule individuale, 36 de celule care puteau găzdui câte 3 deținuți, 4 camere pentru 10-15 deținuți și una mai mare pentru 20 de deținuți. Capacitatea era insuficientă, ca atare s-au făcut în timp modificări pentru extinderea ei, prin înglobarea mănăstirii Mantellate din vecinătate (aceasta fusese anterior transformată în închisoare pentru femei).

Lucrări de restructurare ale complexului începute în anul 1881, sub îndrumarea ing. Carlo Morgini, au presupus construcția a trei clădiri: una în strada della Lungara și două cu plan cruciform având 472, respectiv 378 celule. Clădirea din strada della Lungara găzduia direcțiunea, garda

¹⁶ Adinolfi Giuseppe, *Storia di Regina Coeli e delle Carceri Romane*, Bonsignori Editore, Roma, 1998, pp. 45-7

militară, vorbitorul, bucătăria, sala de mese, cantina gardienilor, grupurile sanitare, camera medicului, infirmeria gardienilor și magazia. Rotonda din cruce avea un diametru de 14 metri și era acoperită cu o boltă amplă cu ferestre mari. Fiecare celulă avea lungime 4,45 metri și înălțime de 2,30 m. Ușa era prevăzută cu o vizetă pentru controlul deținuților. De asemenea, exista un braț articulat montat în ancadramentul de piatră al ușii, care permitea întredeschiderea ușii, oferind posibilitatea deținuțului să participe la slujba religioasă oficiată pe altarul din rotondă. Pentru distribuția apei erau montate numeroase rezervoare în fiecare braț al clădirii. Ele erau construite din ceramică, comunicau unul cu celălalt și puteau conține până la 160 mc. de apă. Deținuții lucrau în ateliere, care deveniseră foarte productive, punând dificultăți pieței libere. Închisoarea funcționează și în prezent.

2. Secularizarea averilor mănăstirești în România (1863)

2.1 Secularizarea

„Trebuie secularizate averele monastirești, tot așa precum au fost secularizate pretutindeni în Europa, unde ele erau adevărate proprietăți ale Bisericii, iar nu o uzurpare și cârciumărie, ca la noi.” (Costache Negri într-o scrisoare către Al. I. Cuza)

Mișcările de secularizare ale averilor bisericești și desființarea mănăstirilor din Europa au avut un ecou puternic în Principate.¹⁷ Independența statului față de autoritatea bisericească, reprezentată de Papalitate în Occident și de Patriarhiile istorice orientale („Locurile Sfinte”) pentru Europa răsăriteană, în cazul de față, România în formare, constituia o chestiune fundamentală pentru procesul de modernizare. Mecanismul prin care se realiza imixtiunea bisericească era oarecum similar în cazul celor două biserici de rit latin și respectiv bizantin. În cazul Bisericii Catolice, ordinele religioase, subordonate direct Papalității exercitau o influență politică importată în cadrul statelor datorită averii

¹⁷ Desigur, contextul extern al secularizării din România este mult mai amplu. Ține de reglarea echilibrului dintre marile puteri prin acțiuni de anvergură ca Războiul Crimeii, dar și de acțiuni de culise, precum prietenia ambasadorului Angliei de la Constantinopol cu o doamnă fanariotă influentă în cercurile bisericești răsăritene. Atât contextul extern, cât și cel intern sunt prezentate de Constantin Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura științifică, București, 1970

lor considerabile.¹⁸ Suprafața domeniilor în proprietatea bisericii reprezenta, după caz, între 15% și 25% din teritoriul fiecărui stat, fapt ce presupunea venituri substanțiale.¹⁹

În cazul particular al Principatelor, de ingerința în treburile interne se făceau vinovate mănăstirile închinare Patriarhiilor și altor locuri importante ale Orientului creștin. *Închinarea* desemna punerea mănăstirilor de către ctitorii lor sub ascultarea Patriarhiilor de Constantinopol, Ierusalim, Antiohia sau Alexandria sau a marilor mănăstiri de la Athos, din restul Peninsulei Balcanice sau din Răsăritul de rit bizantin. Scopul inițial fusese acela de a pune ctitoriile sub protecția unei autorități spirituale superioare, mărindu-le prestigiul și de a le proteja împotriva împrejurărilor politice nefavorabile sau a administrației defectuoase, în schimbul unor sume de bani sau produse, ce reprezentau, în termeni actuali, profitul (diferența dintre veniturile și cheltuielile de întreținere și alte obligații).²⁰ Însă, în timp s-a ajuns ca beneficiarii străini să dispună integral și abuziv de mănăstiri și averile lor, astfel încât mănăstirile închinare constituiau un real obstacol în dezvoltarea materială și emanciparea Principatelor. În prima jumătate a secolului al XX-lea moșiile mănăstirilor închinare însumau aproximativ 11% din suprafața teritoriului în Muntenia, restul de până la 27% aparținând mănăstirilor neînchinare și respectiv 12% în Moldova, restul de până la 22% revenind celor neînchinare.²¹

În corespondența de la Constantinopol către Vasile Alecsandri, Costache Negri consemna că *o întreagă cincime este pradă jafului a câtorva greci și a nepoților și nepoatelor lor de două secole*.²² De fapt, informația era ușor exagerată, aproximativ un sfert din suprafața țării

¹⁸ Fără îndoială, influența ordinelor religioase se manifesta și datorită altor atribute. Existau multe alte planuri precum cel cultural, științific, social etc. de influență, dar puterea financiară era cea care le potența. Fără fondurile obținute din exploatarea terenurilor, celelalte canale de influență își pierdeau impactul. Studiul nostru de arhitectură urmărește cu precădere aspectul material, reprezentat de domenii și construcții.

¹⁹ O descriere a situațiilor particulare s-a făcut anterior.

²⁰ Constantin Giurescu, *op. cit.*, p. 149,

²¹ Conform statisticilor lui Dionisie Pop Marțian și Costache Negruzzi realizate pentru anii 1859-1860, *Idem.*, p.154

²² Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinare. Contribuții la istoria socială românească*, Institutul de arte grafice „Tiparul Universitar”, București, 1936, p. 86

reprezentând averile tuturor așezămintelor bisericești, deopotrivă închinată și neînchinată. Exagerarea era menită să provoace un climat emoțional, menit să faciliteze secularizarea averilor întregii Biserici, fapt ce s-a și întâmplat. Situația a fost tranșată ferm odată cu adoptarea *Legii secularizării averilor mănăstirești* propusă de Mihail Kogălniceanu în Adunarea Legislativă a României în 13/25 decembrie 1863²³ și s-a soldat cu secularizarea tuturor domeniilor bisericii: mănăstiri închinată și neînchinată, schituri, episcopii. Conform primelor două articole din lege: „Toate averile monastiresci din România sunt și rămân averi ale Statului, iar veniturile acestor averi se înscriu între veniturile ordinare ale budgetului Statului.”

2.2 Pretext: mănăstirile închinată

Pe fondul unei diminuări a comunităților monastice și sărăcirii vieții spirituale din Țările Române, începând cu secolul al XIV-lea, domnitorii au căutat să se asigure de continuarea activității liturgice din mănăstirile ctitorite de ei, fapt ce le garanta pomenirea prin închinarea lor la Locurile sfinte.²⁴ Acestea rămăseseră odată cu căderea Imperiului Bizantin sub stăpânire otomană, într-o situație materială foarte precară. Sărăcirea Bisericii Răsăritene era pusă pe seama costurilor foarte mari pentru ocuparea scaunului patriarhal.²⁵ Închinarea era gândită ca sursă de ajutor, protectorii primind surplusul veniturilor, ceea ce rămânea în urma

²³ *Desbaterile Adunării Legislative a României. Sesiunea din 1863-1864*, București, 1864, pp. 208-209

Construirea unui locaș de cult presupunea un act de credință și era considerată printre cele mai importante fapte bune. Dreptul ctitoricesc de origine bizantină, care în timp fusese completat de cutumele locale, devenind lege, reglementa ctitoria printr-un ansamblu de drepturi și responsabilități asumate de ambele părți: ctitori și preoți în cazul unei biserici sau comunitatea monastică, în cazul unei mănăstiri. Obligația ctitorului, pe lângă ridicarea construcției propriu-zise era să înzestreze lăcașul de cult cu instrumentarul indispensabil cultului și cu resursele materiale necesare traiului. În schimb, beneficiile ctitorului erau acelea de a fi pomenit permanent, de a primi ajutor financiar în caz de nevoie, de a fi pomenit după moarte, mănăstirea devenea necropolă a familiei și se transmitea urmașilor.²⁴ Actul ctitoriei presupunea așadar, atât o consolidare a statutului social, cât și asigurarea pomenirii postume, mângâiere în viața veșnică, Mariana Lazăr, „Contextul închinării Mănăstirii Mărgineni la Muntele Sinai”, în *Studii și Materiale de Istorie Medie* (SMIM), XXVI, 2008, pp. 91-110 p. 91

²⁵ Dumitru Stăniloae, „Viața și activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești”, în *Candela*, XL, nr.4-5, Cernăuți 1929, p. 208

cheltuielilor de întreținere și a celorlalte obligații prevăzute de ctitori.²⁶ Obligația protectorilor era de a menține și dezvolta viața spirituală și întreținerea acestor așezăminte denumite *metocuri*.

Primele mănăstiri românești închinat au fost cea din Peri Maramureșului, încredințată în 1341 Patriarhiei de la Constantinopol, schitul Stănești Vâlcea, închinat în 1577 Patriarhiei de Alexandria, mănăstirea Bucovăț, Dolj, în 1588 mănăstirii grecești Sf. Varlaam. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Mihai Viteazul (1593-1601) a dăruit surplusul mănăstirii Mihai Vodă din București, mănăstirii Simonos Petra din Muntele Athos.²⁷

Închinarea mănăstirilor devenit o practică uzuală. Pe de o parte aceste danii măguleau domnitorii binefăcători, care se revendicau ca urmași ai împăraților bizantini,²⁸ iar pe de alta, mănăstirilor păraginite și rămase fără obște li se asigura repopularea și continuitatea vieții duhovnicești. Spre exemplu, în anul 1652 Mănăstirea Dobrovăț a fost închinată de Vasile Lupu (1634-1653) Mănăstirii Zograf din Muntele Athos, pentru că era păraginită și fără călugări; în anul 1677 Mitropolitul Dosoftei a închinat Probota, Bisericii Sfântului Mormânt din Ierusalim, din același motiv;²⁹ în anul 1681 Șerban Cantacuzino (1678-1688) a închinat Patriarhiei Ierusalimului Mănăstirea Cotroceni, Constantin Brâncoveanu (1688-1714) Mănăstirea Polovraci, Muntelui Athos,³⁰ Constantin Cantemir (1685-1693) tatăl lui Dimitrie Cantemir, Mănăstirea Mira, din Vrancea, Muntelui Athos.³¹ De asemenea, atât domnii munteni cât și cei moldoveni au contribuit fiecare la construcția Patriarhiei de Constantinopol.

Daniile nu se făceau numai de către mitropoliți și domni ci și de către boieri: în anul 1731, Mănăstirea Mărgineni, ctitorită de Pană Filipescu a fost închinată mănăstirilor din Muntele Sinai împreună cu

²⁶ Constantin Giurescu, *op. cit.*, p. 149

²⁷ *Idem* și Marin Popescu-Spineni, *op.cit.*, p. 17-18

²⁸ Nicolae Iorga, *Domnii Români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu în legătură cu patriarhii Alexandriei*, Ac. Rom. Mem. sect. ist. S. III. Tom. XIII. Mem.6, pp. 140-142 apud Marin Popescu-Spineni, *Idem.*, pp. 19-20

²⁹ Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice ...*, București 1885, pp. 160-161 apud *Ibidem.*, p. 20s

³⁰ Hrisovul de închinare în *Memoriu asupra mănăstirilor...*, p.3, 19 și 31 apud *Ibidem*, p. 21

³¹ Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice ...*, București 1885, pp.112-113 apud Marin Popescu-Spineni, *ibidem.*, p. 20

toate veniturile de la moșii, activitatea ȝiganilor, *vinariciu* (dijmă, bir în vin, a 10-a parte din recoltă) și ocnă.³²

Constatând pericolul înstrăinării masive de mănăstiri, Matei Basarab (1632-1654), fără să îngreădească venirea în țară a monahilor străini, a oprit de la închinare mănăstirile: Cozia, Bistrița, Govora, Cotmeana, Iezăr, Gura Motrului și pe cele zidite de el: Câmpulung, Sadova, Brâncoveni, Arnota, Căldărușani, Dintr-un Lemn, Măxineni, Plătărești.³³ De asemenea el a descoperit o serie de hrisoave falsificate de călugării greci cu scopul de a acapara cât mai multe moșii și a sesizat Patriarhiei Constantinopolului, averile luate prin fals fiind retrocedate.³⁴

În timp, patronii metocurilor închinare au început să abuzeze tot mai mult de poziția lor și de averea pe care o gestionau, dispunând discreționar de întreg venitul și neimplicându-se în întreținerea ansamblurilor. Starea mănăstirilor începuse să se degradeze, astfel că stăpânirea austriacă din Oltenia (1718-1739) a sancționat în anul 1719 închinarea mănăstirilor în anul 1719, eludând dreptul de a mai numi egumeni greci și de a mai trimite ajutoare bănești sau bunuri.³⁵

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, situația mănăstirilor era foarte dificilă. Fără excepție, erau exploatate și lăsate în paragină, cu bunurile și averile trimise în totalitate în exterior.³⁶ De unde inițial actul de închinare dorea să protejeze

³² Nicolae Iorga, *Istoria Domnilor Țării Românești*, Cronica lui Constantin Căpitanul Filipescu, București, 1902, p. XXVI

³³ Maior D. Papazoglu, *Hrisovul lui Matei Voevod Basarab pentru desrobirea sfințelor monastiri închinare, anul 1641*, București, 1860, p. 3 apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 21

³⁴ Domnitorul consemna despre închinările frauduloase în hrisovul său din 1639: „Grecii nu se rușină, nici se temură a atinge năravul lor cel rău și de sfințele mănăstiri domnești ale țării, ci îndrăzniră a călca obiceiurile mănăstirilor și pravilele ctitorilor Domni bătrâni... sub hicleana taină începură a vinde sfințele mănăstiri și a le supune altor mănăstiri de prin țara grecească, făcându-le hrisoave de închinăciune fără de știrea și voia soborului”. *Memoriu asupra mănăstirilor române puse sub invocația Locurilor Sante din Orient*, 1863, pp. 64-65 apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, pp. 7-8

³⁵ N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriece*, București, 1906, p. 19 apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 8

³⁶ În epoca fanariotă, domnii au fost preocupați să reconfirme documentele de danie ale mănăstirilor închinare, cu toate proprietățile lor și să asigure imunitate mănăstirilor. Astfel protejate, comunitățile locurilor sfinte, s-au bucurat de aceleași drepturi ca și proprietarii din principate și a apărut confuzia, făcută intenționat de

mănăstirile de la ruină, acum devenise factorul principal ce contribuia la degradarea lor.

2.3 Desfășurare istorică

Pe fondul secularizării averilor bisericești și a desființării mănăstirilor care se derula în Europa Occidentală, Principatele Române, singurele din zona răsăriteană care mai întrețineau lăcașurile orientale,³⁷ au început să caute soluții pentru oprirea finanțării acestora. Problema mănăstirilor închinat reprezenta una dintre cele mai stringente puncte de rezolvat în procesul de modernizare al Principatelor și temă vehiculată în majoritatea evenimentelor politice din prima parte a secolului al XIX-lea.

În urma Revoluției lui Tudor Vladimirescu din anul 1821, ce a dus la reinstaurarea domniilor pământene,³⁸ Imperiul Otoman a fost de acord inițial cu revenirea mănăstirilor în proprietatea românilor. Însă, în urma reluării rapoartelor diplomatice ale Înaltei Porți cu Rusia,³⁹ călugării greci au fost repuși în drepturi și s-au întors în Principat. A urmat o perioadă de conflicte și negocieri între români și reprezentanții clericilor greci,⁴⁰ ce beneficiau, pe de asupra, de susținerea rușilor.⁴¹

Odată cu adoptarea Regulamentelor Organice, generalul Kiseleff a luat o serie de măsuri pentru a reglementa chestiunea averilor

greci, a dreptului de proprietate cu dreptul de uzufruct. De multe ori, daniile către mănăstiri și profitul lor nici măcar nu erau trimise către mănăstirile de închinare, ci erau folosite de egumeni în interes exclusiv personal. Marin Popescu-Spineni, *idem*, p. 39

³⁷ Dan Berindei, "Motivații contextuale europene și românești ale secularizării averilor mănăstirești din 1863", în *Secularizarea averilor mănăstirești (1863). Motivații și consecințe*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013, pp. 14-15

³⁸ Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 35

Reluarea relațiilor diplomatice a fost prilejuită de moartea Țarului Alexandru I (18101-25) și venirea la tron a lui Nicolae I (1825-55), sprijinitor al grecilor. Turcii semnează la 25 sept. 1826 Convenția de la Akkerman, prin care Țarul recunoștea hotărârea Porții de a restabili domniile pământene în Principate, dar protecția asupra lor o revendicau rușii. Grecii găsesc sprijin la Țar³⁹. Acțiunea rusă era determinată de presiunile călugărilor greci asupra ambasadiorilor ruși la Constantinopol. Ioan Moldoveanu, "Reacții bisericești...", p. 37

⁴⁰ Dan Berindei, *op. cit.*, p. 17

⁴¹ În urma războiului ruso-turc, Principatele au fost ocupate până în anul 1834 de ruși. Regimul administrativ a fost rusesc, iar la conducere au fost întâi contele Pahlîn, apoi generalul Pavel Kiseleff.

mănăstirești. În final au fost aplicate doar parțial: de pildă, s-a înființat Comisia pentru administrarea mănăstirilor închinare (în art. 416 din Regulamentul Organic din Moldova), administrarea averilor trecând de la comunitatea lor la Ministerul Cultelor⁴²; a fost instaurat un termen de nouă ani în care mănăstirile închinare trebuiau reparate⁴³, trebuiau înființate aziluri pentru săraci și pentru cei nenorociți, acolo unde prevedeau documentele de ctitorie.⁴⁴

În urma Revoluției de la 1848, prin *Proclamația de la Izlaz* a lui Ioan Heliade Rădulescu și prin Dorințele Partidei Naționale a lui Mihail Kogălniceanu s-a cerut *emanciparea mănăstirilor închinare*,⁴⁵ însemnând achitarea către Locurile Sfinte doar a daniilor cuvenite prin hrisoavele de închinare. În perioada Unirii, Divanul ad-hoc al Moldovei s-a ocupat și el de această chestiune. Alexandru Ioan Cuza, încă de la începutul domniei a înființat o comisie pentru secularizarea averilor mănăstirești⁴⁶ și a cerut rapoarte despre situația mănăstirilor. Astfel i s-a confirmat starea generală de paragină, chiar a celor care ar fi avut resursele să se întrețină. Cauzele principale erau arendarea moșiilor de către egumenii greci și dezinteresul acestora față de viața duhovnicească de acolo: bisericele nu funcționau și nu existau preoți.⁴⁷ În plus, nici mănăstirile neînchinare nu aveau o stare mai bună, averea lor fiind folosită de egumeni în alte scopuri decât de întreținere, satele de pe moșiile mănăstirești nu aveau biserici și cimitire, iar comunitățile sătești aservite moșiilor se găseau într-o situație materială și spirituală jalnică, abandonate cu totul de stăpânitorii greci.⁴⁸

2.4 Efecte ale secularizării

Părerile despre oportunitatea secularizării au fost de la bun început și sunt în continuare împărțite.⁴⁹ Argumentele contestatarilor actuali în ceea ce privește chestiuni teologice și culturale sunt, fără îndoială, solide. Această lucrare, însă, se oprește doar asupra efectelor ce

⁴² Ioan Moldoveanu, *op. cit.*, pp. 42-43

⁴³ Patriarh Daniel, "150 de ani...", p. 5

⁴⁴ Ioan Moldoveanu, *op. cit.*, p. 44

⁴⁵ Iconomul Stavrofor Coman Vasilescu, *op. cit.*, p. 51

⁴⁶ Arhiereul Veniamin Pocitan Ploieșteanu, *Momente din viața și activitatea lui Melchisedec între anii 1856-1861*, București, 1936, p. 61

⁴⁷ Dimitrie Bolintineanu, *Viața lui Cuza Vodă*, Iași, pp. 96-97 apud Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 73

⁴⁸ Idem, p. 74

⁴⁹ Studiul Alexandru Jinga (ed.), *Despre ortodoxie, națiune și alte chestiuni de actualitate/ Melchisedec Ștefănescu*, (col. coord.) Victor Rizescu, ed. Domino, 2006

țin de istoria arhitecturii și nu pot fi catalogate în mod științific și obiectiv ca pozitive sau negative. Legea secularizării a avut o importanță majoră pentru că a oferit teren propice Reformei agrare (*Legea rurală*) adoptată un an mai târziu, în 1864. Aceasta a reprezentat primul pas în procesul de modernizare al României, dizolvând legăturile economice și societatea de tip feudal prin eliberarea țăranilor de obligațiile față de boieri și împrumputarea lor. De asemenea, a oferit cadrul fizic pentru dezvoltarea sistemului sanitar, penitenciar și de asistență socială. Doar spre sfârșitul secolului au început să se construiască noile stabilimente, care oricum nu erau suficiente. Până în ziua de astăzi spitale, aziluri și închisori funcționează în foste mănăstiri, e drept, mult modificate (închisoarea de maximă securitate de la Mărgineni, azilul de bătrâni de la Mislea, Spitalul TBC de la Bucovăț și altele).

Criticile secularizării au început să apară în epocă după ce măsurile puse în practică au început să nască efecte. Cel mai evident era că patrimoniul confiscat a fost gestionat defectuos și era în continuă degradare. Episcopul Melchisedec Ștefănescu, membru al Divanului ad-hoc, cel care a susținut inițial legea și s-a ocupat personal de aplicarea ei, menționa în testamentul său:

„Prin odiosul act de spoliere, numit *Secularizare*, ea [biserica] a devenit săracă materialicește, politicește, sclavă a unor miniștrii intitulați *de Culte*, care lipsiți de orice idee despre înalta menire a Bisericii în societate, și adesea, ori chiar dușmani ai Creștinismului, au să ia bisericile și ultimele resturi de existență materială și de independență.”⁵⁰

Există opinia că marile edificii religioase secularizate din Europa au supraviețuit datorită afectării lor armatei și administrației penitenciare, precum Palatul Papilor de la Avignon, complexul de la Mont-Saint-Michel, abațiile de la Clairvaux și Fontevraud.⁵¹ Fără îndoială că în Europa utilitatea practică a salvat de la demolare multe ansambluri, în schimb în România efectul de conservare este oarecum discutabil. Chiar Mihail Kogălniceanu, inițiatorul reformei, se plângea spre sfârșitul secolului de întrebuintarea proastă a averilor secularizate:

„...nici unul dintre miniștrii de sub Cuza-Vodă nu și-ar fi pus streangul în gât, ca să facă legea secularizării averilor mănăstirești, lege în contra căreia erau șapte mari puteri, dacă am

⁵⁰ Testamentul lui Melchisedec în Ștefănescu, Alexandru Jinga (ed.), *op.cit.*, p. 173

⁵¹ Rene Remond, *Religie și societatea în Europa. Secularizarea în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 163

și știut ce întrebuințare avea să se facă, cu acele fonduri, întrebuințare pe care nu voi s-o mai calific. Animați de cele mai bune intențiuni, noi am secularizat acele averi, ca să facem bine, ca să servim biserica, școalele și spitalele; dar în loc de aceasta, fondurile mănăstirești s-au întrebuințat la alte echilibrări bugetare și adesea ori la cheltuieli destrăbălate sau netrebuincioase.”⁵²

Desigur, nu specifică modificările și pierderile din rândul clădirilor valoroase. O parte dintre acestea vor reieși probabil din studiul prezent. Ca o prefigurare, prin modificările aduse de noile funcțiuni, multe mănăstiri și-au pierdut în urma conversiei forma și aspectul.

⁵² Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub Domnia lui Carol I 1888-1895*, vol. IV, Editura Librăriei Socecu, 1904, p. 142

Capitolul III

NAȘTEREA SISTEMULUI PENITENCIAR ÎN ROMÂNIA

1. Modele și influențe europene de secol al XIX-lea

Mișcarea de reformă a închisorilor și formarea sistemelor penitenciare a început după 1780 în câteva țări din Europa și s-a extins treptat. Reformatorii au început să pretindă de la o închisoare mai mult decât simpla posibilitate de ispășire a unei pedepse într-o clădire capabilă să oprească intruziunea exterioară și evadarea. Pretindeau reformarea/reeducarea prizonierului. În acest sens, după cum a fost iterat de Foucault și de alții, era nevoie în egală măsură de mecanisme controlate de autoritățile statului, care să asigure controlul comportamentului deținuților și al gărzilor. O închisoare ideală trebuia asigure separarea: răufăcătorilor cei mai periculoși de cei mai inofensivi, bărbaților de femei și adulților de copii. În plus, configurarea trebuia să permită supravegherea deținuților sau așa numită „inspecție”, de către cei care coordonau activitățile din închisoare. Noile cerințe arhitecturale presupuneau asigurarea mijloacelor de îndreptare—instrucție religioasă, educație și muncă. Noul umanitarism presupunea o grijă mai mare pentru sănătatea deținuților și cerea înlocuirea abuzurilor cu tratamente blânde.¹

¹ O literatură lămuritoare contemporană despre reforma penitenciară din vestul Europei: Norman Johnston, *Forms of Constraint: A History of Prison Architecture*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000, pp.42-66; Randal McGowen, „The Well-Ordered Prison: England, 1780-1865”, în Norval Morris, David J. Rothman (ed.), *The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society*, Oxford University Press, New York-Oxford, 1995, pp.79-109; Robin Evans, *The Fabrication of Virtue. English Prison Architecture 1750-1840*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982; Brodie Allan et alii, *English Prisons. An Architectural History*, English Heritage, 2002, Gerhard Ammerer, Alfred Stefan Weiß, *Strafe, Disziplin und Besserung. Österreichische Zucht und Arbeitshäuser von 1750 bis 1850* [trad.n. Pedepsă, disciplină și recuperare. Închisorile și casele de corecție austriece din 1750 până în 1850], Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006, Michel Foucault, *op.cit.*

Scrieri de secol al XIX-lea: Charles Lucas, *Du système pénitentiaire en Europe et aux États-Unis*, Paris, 1828; Louis Pierre Baltard, *Architectonographie des prisons, ou*

Deși fărădelegea a existat întotdeauna în societate, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, cauzele delictelor au început să fie puse pe seama condițiilor externe: lipsa educației, alcoolismul, creșterea rapidă a bogăției, traiul în oraș și mai puțin pe natura păcătoasă a răufăcătorului. Conducătorii din întreaga Europă au început să folosească tot mai puțin pedeapsa capitală sau cele corporale și au abandonat coloniile penitenciare. Rezultatul imediat a condus la încarcerarea unui număr tot mai mare de deținuți pentru o perioadă mai îndelungată, la aglomerarea închisorilor și dezordine. În aceste condiții necesitățile nu vizau doar înlocuirea vechilor închisori, ci suplimentarea spațiului de detenție. Astfel, numărul închisorilor din vestul Europei a explodat și a lăsat loc unei mari plaje de experimente formale. Din perspectiva istoriei arhitecturii unul dintre cele mai utile criterii de clasificare a închisorilor este pe baza formei planului.²

1.1 Planul rectangular sau non radial,

se bazează în principal pe vechile forme de închisori din secolul al XVIII-lea și clădirile bisericesti anterioare.

Aceste închisori nu reprezentau inovații reale, deși la începutul secolului al XIX-lea tindeau să aibă deja celule individuale aranjate sub formă rectangulară, în formă de U sau forme rectangulare închise cu curte interioară. Aceste forme deveneau din ce în ce mai de neacceptat pentru reformatorii occidentali, astfel încât, în vestul Europei au fost construite doar câteva închisori cu această formă, la sfârșitul secolului al XVIII-le și începutul secolului al XIX-lea, precum casa de corecție San Michelle din Roma. (Fig.4)

parallele des divers systemes de distribution dont les prisons sont susceptible, Paris, 1829; Jules Edouard Alboise du Pujol, Auguste Maquet, *Les prisons de l'Europe*, Paris, 1845

² Majoritatea lucrărilor care se ocupă de istoria arhitecturii închisorilor apelează la acest criteriu. Una dintre cele mai cuprinzătoare și mai sintetice, Norman Johnston, *op cit.*, p.47-66, iar categoriile identificate sunt similare la majoritatea autorilor.

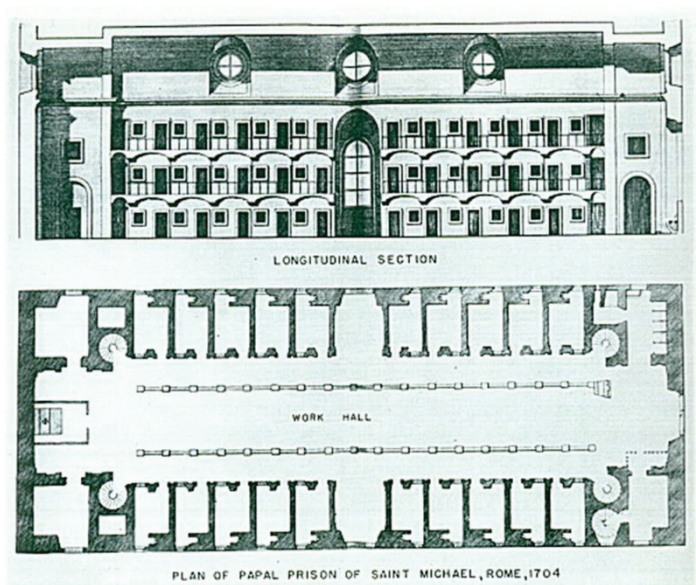

Fig. 4 Casa de corecție San Michele, Roma, 1703-4
Howard Johnson, *State of the Prisons in England and Wales*, 1777

Un exemplu unic este casa de corecție din Ghent (Fig.5), construită de guvernul flamand, sub dominația împărătesei Maria Teresa, în anul 1772. Principiile aplicate în organizarea stabilimentului cu siguranță nu erau noi, dar probabil asociate nu mai fuseseră folosite niciodată: izolare pe timp de noapte pentru prizonieri, separarea pe sexe și separarea pe vârstă, tipul de delict și lungimea sentinței. Planul avea forma unui gigant octogon, format din opt unități în formă trapezoidală, fiecare independentă, pentru a permite izolarea diferitelor tipuri de prizonieri, dar și pentru a permite construcția în etape, pe măsură ce apăreau fonduri. Fiecare unitate trebuia să aibă celule de dormit și ateliere, spate în spate cu facilitățile din unitățile adiacente. Fiecare unitate trebuia să fie rezervată unei categorii specifice de delicvenți. Curtea centrală octogonală, formată de laturile interioare ale unităților trebuia să fie flancată de facilități de servicii. În ciuda deteriorării ulterioare, *maison de force* din Ghent a fost inițial un așezământ foarte original și avansat, atât din punct de vedere al tratamentului cât și a arhitecturii. Deși designul

aparte a avut puțini imitatori direcți, spiritul arhitecturii și al modului de administrare, a avut multe ecouri în reformele ce au urmat.³

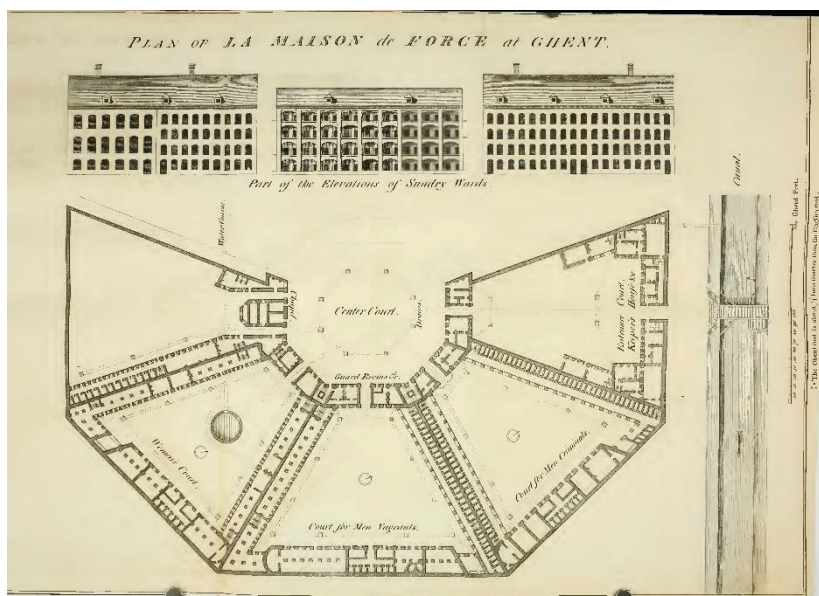

Fig. 5 Maison de Force, Ghent, 1773

Howard Johnson, *State of the Prisons in England and Wales*, Warrington, William Eyres (ed.), 1777

1.2 Planul circular, include și configurațiile poligonale.

Pe măsură ce mișcarea de reformă a evoluat, o serie de forme arhitecturale consacrate au început să fie adaptate pentru funcțiunea de închisoare—circulară, poligonale și radiale,⁴ dar nu era nici pe departe

³ Norman Johnston, *op.cit.*, p.39-41,

⁴ Consecință a răsturnărilor sociale enorme după Revoluția Franceză, arhitecții au experimentat nu numai cu proiecte care presupuneau forme planuri în forme geometrice ci și clădiri în formă de sfere, piramide sau conuri. Claude Nicolas Ledoux a fost dintre cei mai remarcați din această serie, deși clădirile sale pentru clădiri comerciale, uzine industriale de scară mare sau orașe ideale au fost rareori construite. A se vedea Emil Kaufmann, "Three Revolutionary Architects, Boulee, Ledoux and

unicul program de arhitectură care a adoptat aceste forme. Spre exemplu, unele spitale au fost proiectate fie pe plan circular, fie o combinație de plan radial și circular. În Viena există un exemplu de asemenea spital construit să găzduiască bolnavi psihici, cu un regim de tratament apropiat de cel penitenciar contemporan. *Narrenturm* sau „Turnul Nebunilor”.⁵

Unul dintre cele mai timpurii plan de închisoare poligonală a fost propunerea lui Pierre-Gabriel Bugniet pentru Richmond, însă închisoarea nu a fost construită și nici propunerile lui Bugniet pentru detenția solitară nu au fost adoptate.⁶ Însă, cea mai importantă propunere de închisoare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, popularizată de Michel Foucault, nu a venit din partea unui arhitect, ci în partea unui filosof proeminent și reformator al legilor penale, Jeremy Bentham⁷. Deși s-au ridicat foarte puține închisori influențate de modelul lui Bentham, scrierile și lucrările sale și ale fratelui Samuel au îndreptat atenția către observarea directă sau supravegherea invizibilă ca o condiție esențială

Lequeu.”, *Transaction of the American Philosophical Society*, vol. 42, partea 3, 1952, pp.433-564

⁵ Clădirea avea pe cinci niveluri, fiecare etaj conținând aproximativ douăzeci și șapte de camera individuale, care se deschideau într-o pasarelă lată de 1,80 metri ce înconjură o curte interioară circulară. Curtea era înjumătățită de o clădire rectangulară de cinci etaje ce conținea cazări pentru un supraveghetor pe fiecare nivel și era conectată cu coridoarele. Azilul a fost deschis în 1784 și a funcționat până în 1869. H.A. Adam, *Über Geisteskrankheit in alter und neuer Zeit*, C Brügal, Ansbach, p.30. un plan apare și în Dieter Jetter, “Die psychiatrischen Krankenhäuser als Anstalten besonderer Art,” *Confinia Psychiatrica* 9, 1966, p.208, reproducă în Thompson and Goldin, *The Hospital*.

⁶ Planul era format dintr-o bandă de celule pe un singur rând, care se deschideau spre o curte interioară. Acestea formau un octogon cu un total de 16 rânduri scurte de celule ce radiau spre centru.—două rânduri ce se extindeau în unghi drept din fiecare dintre cele opt segmente exterioare. În centrul mării curți interioare circulare era plasată o capelă, astfel că serviciul religios putea fi auzit în toate curțile separate și într-o parte din celule, în speranța că revoltele oamenilor nelegiuți, obișnuți cu fărâdelegile, adunați în același loc, vor putea fi evitate. Planurile și descrierea închisorii au fost redescoperite de Howard C. Rice Jr. cu cooperarea Bibliotecii municipale din Lyon, unde existau planurile. A se vedea Rice, “A French Source of Jefferson’s Plan for the Prison at Richmond,” *Journal of the Society of Architectural Historians* 12, dec. 1953, p.29. These plans may have been known to Thomas Jefferson and the architect of the Virginia Penitentiary in Richmond, deschisă în 1800, împreună cu alte exemple britanice.

⁷ Michel Foucault, *op.cit.*, pp. 249-288

pentru reabilitarea deținuților și a unui sistem penal performant.⁸ Bentham a lucrat cu un arhitect tânăr, Willey Reveley, iar propunerile de planuri și reglementări s-au modificat de-a lungul anilor și în edițiile târzii ale propunerilor sale. *Panopticonul* (Fig.6) trebuia să fie o structură vastă circulară sau poligonală cu diametru între 30 și 50 de metri, de la două niveluri în propunerile inițiale, până la șase în cele ulterioare. Celulele de 1,2 metri până la 4 metri erau aranjate pe niveluri pe circumferința cercului și trebuiau să adăpostească între unul și șapte prizonieri.⁹ Latura celulei dinspre centru avea doar grilaj și astfel prizonierul putea fi observat de supraveghetorii care se plimbau pe galeriile de inspecție. Acestea aveau un dispozitiv de obloane sau vizoare, astfel încât deținuții nu puteau aprecia dacă erau văzuți sau nu. Într-o variantă a proiectului, guvernatorul închisorii sau directorul era plasat în centru, astfel încât și el putea observa personalul. În planul cu șase niveluri fiecare galerie de inspecție deservea două etaje. Centrul era ocupat de camera șefului gardienilor și de capelă și era iluminat de luminatoare. Bentham propusese un sistem complicat de tuburi comunicante care porneau din zona centrală către fiecare celulă pentru ca vizitatorii să poarte conversații cu deținuții și probabil pentru verificarea împotriva abuzurilor, inspectorii puteau auzi și ei plângerile la adresa gardienilor. În cele din urmă puteau

⁸ Sir Samuel Bentham era arhitect naval și inventator ce a mers la curtea împărătesei Ecaterina cea Mare din St. Petersburg în jurul anilor 1780 și a intrat în serviciul administrativ al Prințului Potemkin. Atunci când Jeremy Bentham a vizitat St. Petersburg în 1787 l-a găsit pe fratele său responsabil cu fabricația folosind artizani străini și metode moderne. Era una dintre ultimele două experimente eșuate ale prințului de pe moșia sa, care este acum în Belarus. În momentul în care fratele său l-a vizitat, Sir Samuel era pe punctul de a construi o filatură textilă de două etaje de plan circular, de aproape 30 de metri în diametru. Jeremy Bentham nota că scopul pentru care fratele sau propusese acest model era că lucrătorii stau separate, iar în centru stă inspectorul, care poate cuprinde tot complexul la o simplă întoarcere. Pentru a împiedica lucrătorii să știe dacă sunt supravegheați, construcția din centru, a inspectorului era înconjurată de un ecran găurit cu vizoare și în plus, lucrătorii trebuiau să stea cu spatele la camera de inspecție. Astfel că lui Jeremy Bentham i-a venit ideea că o asemenea structură circulară ar fi potrivită pentru închisori, spitale, școli sau aziluri de săraci. Norman Johnston, *op.cit* , p.50

⁹ În scrierile timpurii despre Panopticon, Bentham a militat pentru detenția solitară, dar în versiunile ulterioare a propus celule de două persoane sau chiar trei ca fiind mai umane. A fost influențat fără îndoială nu numai de costurile uriașe ale celulelor individuale, dar și de prietenul său John Howard. Janet Semple, *Bentham's Prison: A Study of the Panopticon Penitentiary*, Clarendon Press, Oxford, 1993, p.71-94

trage și cu urechea la conversațiile deținuților. Ulterior, Bentham a eliminat tuburile constatând că și prizonierii ar putea spiona personalul. Bentham a lucrat și la detaliile privind igiena. A propus instalații care mergeau în toate celulele, pentru încălzire și ventilație, folosind conducte în pardoseală și pereți și răcirea artificială în timpul verii prin intermediul gheții. Celulele erau folosite pentru dormit, lucru, masă și în anumite planuri, rugăciune.¹⁰

Impactul la nivel teoretic ale ideilor lui Bentham a fost covârșitor, însă modelul nu a fost aplicat practic decât în puține situații.

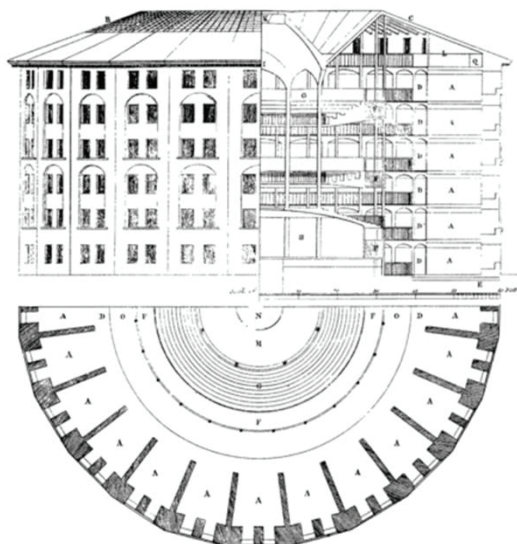

Fig. 6 Panopticon

sursa: Jeremy Bentham, *The works of Jeremy Bentham*, John Bowring (ed.), William Tait, Edinburgh, 1838-1843, vol.IV, pp.172-173

1.3 Planul radial,

probabil cel mai frecvent utilizat după anul 1790.

Închisorile circulare și poligonale nu întruneau în totalitate exigențele reformatoarelor, astfel că a apărut ideea planurilor radiale. Prin *radial* se înțelege distribuția clădirilor cu celule, astfel încât să convergă într-un centru atașat sau separat. Aripile pot fi într-o formă simplă de T,

¹⁰ Norman Johnston, *op.cit.*, p.50-52

cruciforme, dispuse sub formă de elice sau într-un cerc complet în jurul unui nod central.¹¹

Scopul lor principal era de a permite supravegherea activității gardienilor și deținuților în egală măsură. Centrul conținea de regulă locuința directorului închisorii și o capelă deasupra. Din centru porneau trasee către aripile ce conțineau celulele. În capele existau boxe individuale, o caracteristică ce a fost continuată în alte țări până în secolul XX și în exterior curți separate pentru exerciții. Aceste dotări împiedicau contactele dintre deținuții separați după gravitatea faptelor, vârstă sau alte caracteristici.

Arhitectul londonez William Blackburn a propus de astfel de proiecte între 1780-1790 (de ex. Suffolk din Ipswich 1784). O serie de exemple radiale notabile au apărut apoi în toată Europa: închisoarea Petite Roquette din Paris (1826-36), proiectată de arhitectul Hippolyte Le Bas, era o combinație complicată de plan cu șase aripi radiale într-un hexagon, care înscriseră șase pentagoane și nu era posibilă inspecția vizuală din centru;¹² închisoarea Regina Coeli din Roma, discutată anterior, conținea două corpuri de clădire cruciforme; închisoarea Kresty din Sankt Petersburg (1884); probabil fiecare țară europeană a folosit această tipologie în diverse moduri. Arhitectul Louis Pierre Baltard, în lucrarea sa *Architectonographie des prisons*,¹³ din 1829 a inclus multe planuri de închisori istorice, dar și de instituții contemporane precum casa de corecție din Milano sau Petite Roquette din Paris (Fig.7). Majoritatea acestor planuri model constau în existența a cinci aripi dispuse într-un semicerc, cu sau fără posibilitate de supraveghere directă. Unul dintre exemple a fost identificat ca sursa de inspirație pentru închisoarea Doftana, construită în 1896.¹⁴

¹¹ *Idem*, p.55.

¹² Această închisoare, cunoscută odată ca închisoarea model din Paris a găzduit băieți delincvenți, deținuți cu sentințe mari, și mai recent femei. Închisoarea a fost demolată în 1974. Henri Gaillac, *Les Maisons de correction (1830-1945)*, Paris, Cujas, 1991

¹³ Louis Pierre Baltard, *op.cit.*

¹⁴ Norman Johnston, *op.cit.*, p.125, planșa 12. Subiectul va fi dezvoltat ulterior.

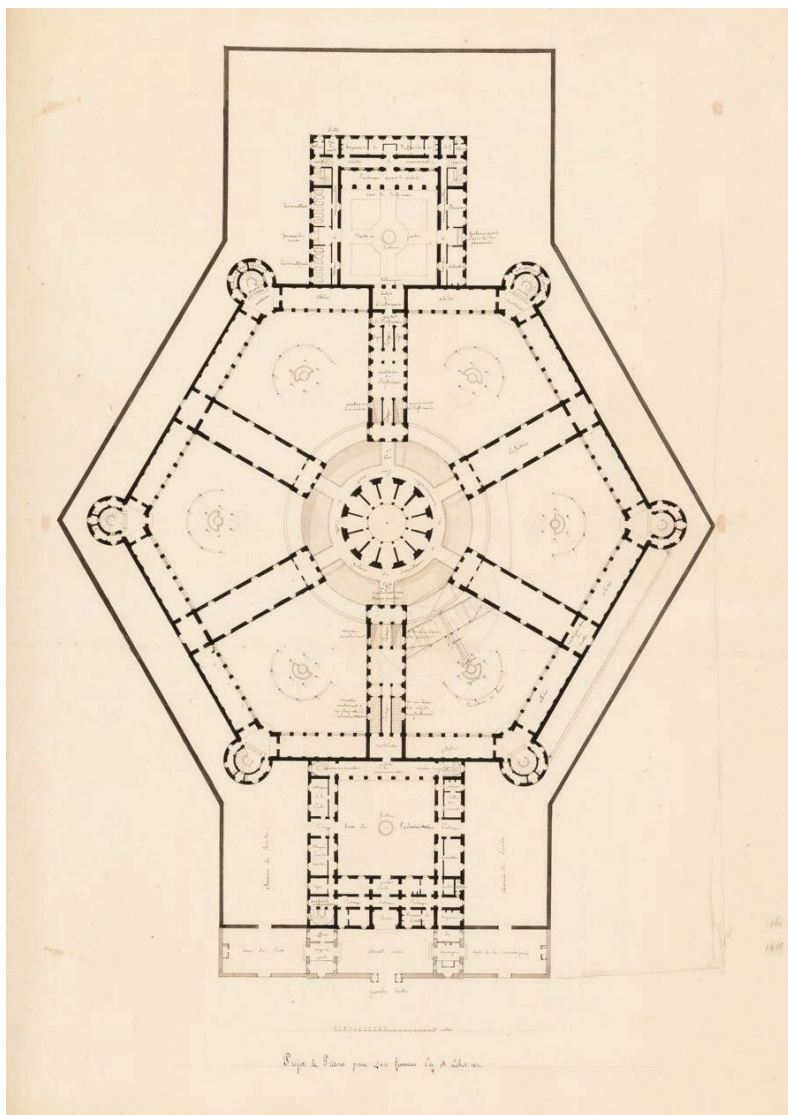

Fig.7 Îchisoarea Petit Roquette, plan, 1826
 arh. Louis-Hippolyte Lebas, Collection Centre Canadien d'Architecture/
 Canadian Centre for Architecture, Montréal
<https://www.cca.qc.ca/en/search/details/collection/object/2036> consultat în data de
 22 august 2024

1.4 Ecourile americane¹⁵

Odată cu reforma din Europa, o strategie coerentă a putut apărea doar într-o zonă fără tradiție, la începuturile constituirii statului, mai precis în America de Nord. Pe baza surselor de inspirație europene, aici au fost create două sisteme de detenție foarte eficiente, rivale: sistemul din Pennsylvania și cel din Auburn, care au marcat decisiv evoluția ulterioară a sistemelor penitenciare.

Sistemul închisorilor Auburn (*Silent Congregate*) și Sing Sing din New York a fost conceput ca o mașinărie, în care condamnații erau sub control absolut. O disciplină de fier, cu pedepse aspre pentru deținuții indisciplinați și cu controale în celulele. Regimul presupunea muncă asociată cu liniște în timpul zilei și detenție solitară noaptea. Închisoarea conținea un corp de celule pe mai multe niveluri, dispuse spate-în-spate, deschise către într-un spațiu liber pe toate nivelurile, ce separa celulele de peretele exterior. Acestea alcătuiau o insulă în interiorul planului, separate de pereții exteriori și sigure pentru tentativele de evadare. Aceasta era inovația americană, care s-a răspândit în închisorile din America de Nord și Canada.

Închisoarea din Pennsylvania se inspirase din cele anterioare europene, folosea celule individuale, cu acces la fațade erau amplasate în aripi de clădire ce porneau radial dintr-un nod central. Regimul de detenție pune accent pe reabilitarea individuală folosind izolarea, instruirea religioasă și munca în liniște. Acest model, s-a răspândit în Europa, mai ales prin prisma regimului de detenție și a influențat inclusiv organizarea sistemului penitenciar român, fiind preluat în legislația din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

2. Începuturile reformei închisorilor în societatea românească

Închisorile ultimelor secole au reprezentat o unitate de măsură pentru gradul de modernizare a statului. Cu un oarecare decalaj față de Occident, prezent și în celelalte domenii, modernizarea detenției în societatea Românească a început în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

¹⁵ David J. Rothman, „Perfecting the Prison: United States, 1789-1865”, în Norval Morris, David J. Rothman (ed.), *op.cit.*, pp.111-129 și Norman Johnston, *op. cit.*, p.67-77

2.1 pedeapsa cu închisoarea în Țările Române până în secolul al XIX-lea

Înainte de perioada modernă timpurie, detenția civilă era aproape întotdeauna un interludiu între judecată și pedeapsa finală care de obicei era tortura sau moartea. Spațiile de detenție luau naștere de multe ori generate de circumstanțe, prin adaptarea unor construcții prevăzute inițial pentru alte scopuri. Similar închisorilor mănăstirești, închisorile civile din teritoriile românești se asemănau cu cele din restul Europei:¹⁶ locuri de ispășire a pedepsei și nu neapărat de îndreptare morală a deținuților,¹⁷ „instalate în gropnițe adânci, ocne sau beciuri domnești, întunecoase, fără aer și pestilențioase”¹⁸ unde deținuții erau ținuti pentru scurtă perioadă, de obicei înaintea pedepsei capitale. Temnițele, denumite și *grosuri*, *aresturi* sau *pușcării* se găseau așadar în turnurile clopotnițelor, la reședințele domnitorului, a dregătorilor (ispravnicul, marele ban, marele spătar, marele agă, etc.) sau ale clerul înalt (mitropolitul episcopii sau protopopii).¹⁹ În închisorile civile nu existau adaptări funcționale speciale. Temnițele erau în marea lor majoritate improvizații ale spațiilor existente, iar gardienii erau oamenii celui care o deținea. De multe ori, pentru îmbunătățirea condițiilor de detenție, se ajungea la înțelegeri cu condamnatul, contra unor sume de bani.²⁰ Nu rare erau și evadările, facilitate de corupție și de lipsa dotărilor de securitate, fugarii beneficiind deseori și de un larg sprijin popular. Spre exemplu, temnița din București,

¹⁶ Dotările închisorilor erau determinate de structurile preexistente. Fortărețe, care până în secolul al șaisprezecelea își pierduseră valoarea militară, au fost transformate pretutindeni în închisori. În țările mai sărace din estul Europei, practica a continuat până în secolul al XX-lea. În Franța, Țările scandinave, Spania, Rusia și Țările mai mici din Estul Europei mănăstirile au fost și ele des transformate în închisori. În Franța, spre exemplu, până la 1870 majoritatea închisorilor regionale funcționau încă în foste mănăstiri sau alte clădiri eclesiastice și deținuții cu pedepse mari erau ținuti în asemenea stabilimente sau în castele (*châteaux*). De asemenea erau convertite în închisori și clădirile comerciale sau chiar locuințe private. A se vedea Norman Johnston, *op.cit.*, p.28

¹⁷ Emanoil Gr. Constantinescu, *Evoluția regimului penitenciar în România: cu referințe la trecutul penitenciarelor din Europa și America*, Tiparul Românesc, București, 1934, p.35

¹⁸ C. Rădulescu, *Studiu penal comparat asupra trecerii administrațiunii închisorilor sub dependența Ministerului de Justiție*, București, 1910, p.12

¹⁹ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, 2004, p.367

²⁰ *Idem*, p.375

despre care episcopul catolic Petru Bogdan Baksici, spunea în anul 1640 că se găsea în exteriorul Curții Domnești, era construită din lemn.²¹ De abia în timpul lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a fost amenajată „pentru boieri sus, în clopotnița turnului și jos, pentru tâlhari.”²²

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, închisorile erau întreținute fie de arestații, care își plăteau costurile detenției, fie de cetățenii milostivi, care le aduceau bani, alimente și îmbrăcăminte. Conform unei vechi hotărâri a marilor ierarhi, în biserici exista „cutia milei” pentru asemenea donații, din care erau distribuite în procente stabilite anterior ajutoare către deținuți, cerșetori și bolnavi. Astfel că deținuții nu erau întreținuți din bani publici, iar personalul, puțin numeros și slab pregătit era format în parte din slugi boierești sau domnești, o patrulă de pază de 2–3 armași.²³ O practica asemănătoare era frecventă și în țările vest europene. Spre exemplu în aceeași perioadă, în Anglia, multe închisori erau conduse drept concesiuni generatoare de profit, atribuite indivizilor particulari, astfel încât deținuții erau taxați pentru servicii de bază precum închirierea de paturi, așternuturi, mâncarea și montarea sau îndepărtarea lanțurilor și obezilor.²⁴

Posibilitățile de răscumpărare prin mijloace financiare a libertății au apărut reglementate oficial în sec. al XVII-lea, în Pravilele lui Matei Basarab (cea Mică de la Govora din 1640 și cea Mare de la Târgoviște din 1652) și a lui Vasile Lupu (1646) și erau de mai multe feluri: *gloabe* (amenzi plătite în vite sau bani), cele penale, *deșugubina*, un fel de cauțiune, o amendă plătită cu scopul răscumpărării vieții.²⁵ Mai exista o taxă numită „banii *grosului*” pe care cei închiși o plăteau proprietarilor de închisori (domnului, dregătorilor) pentru a-și răscumpăra libertatea.²⁶

Momentele precursorare ale reformei au fost relativ izolate în anul 1780, când Alexandru Ipsilanti desființează temnițele dregătorilor și pe cele ale clericilor n baza *Pravilniceascăi condici*, primul cod de legi cu

²¹ Gion Ionescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 108

²² *Idem*, p. 118

²³ Bruno Ștefan, „Istoria și reforma închisorilor românești”, *Revista Română de Sociologie*, 17(5-6), 2006, pp. 485-512, p.493 [https:// nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-53848-2](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-53848-2), 04.03.2010

²⁴ Norman Johnston, *op.cit.*, p.28

²⁵ Ștefan Berechet, *Judecata la români...*, p.96

²⁶ Constanța Ghițulescu, *op.cit.*, p.376

valoare constituțională, compus după legi bizantine și în baza *obiceiului pământului* (deși era medieval în substanță, a centralizat judecata și locurile de detenție și a oprit numeroasele abuzuri)²⁷. Se pare că John Howard, unul dintre personalitățile cele mai proeminente ale reformei închisorilor din Anglia, ale cărui investigații au influențat decisiv reforma penitenciară din întreaga Europă²⁸ a vizitat în anul 1780 închisorile românești din București și Iași, în turneul lui prin cele mai importante case de detenție din Europa și Turcia și l-a determinat pe domnitorul Mihai Șuțu (Moldova, 1819-1821) să hotărască eliberarea arestaților pe garanție, cu anumite condiții.²⁹

2.2 Începuturile legislației penale moderne: Regulamentele Organice

Domnii Principatelor Române, intrați în contact cu ideile Luminilor, și-au arătat interesul pentru cei nenorociți ce populau temnițele. Totuși, viziunea lor nu a fost suficient de puternică și coerentă într-o societate dominată de legi și principii încă feudale, astfel că deschiderea societății românești către mecanismele penale moderne s-a făcut mai târziu, comparativ cu restul țărilor Europene. Prima jumătate a secolului al XIX-lea a avut în prim-planul preocupărilor îmbunătățirea

²⁷ „Nu există închisoare a judecătorului de județ. El trimite pe toți vinovații săi la închisoarea ispravnicului, care este dator să îndeplinească toate cererile judecătorului, executând hotărârea lui.”, Ștefan Gr. Berechet, *Procedura de judecată ...*, p.143; „Armașul păzește vinovații trimiși de prin județe de către ispravnici. Li se trece numele în condică și ispravnicul care l-a trimis. Armașul nu are voie să pedepsească pe nimeni fără judecată și numai după ce i s-a trimis hotărârea judecătorească. Această hotărâre trebuie arătată domnului și numai acesta îi poate da poruncă să-l închidă sau să-l pedepsească.”, *idem*, p.132

²⁸ Un mic proprietar de pământuri și filantrop din Bedfordshire, Anglia, Howard a fost luat prizonier de piraiți de pe un vas spre Portugalia, unde intenționa să ajute victimele cutremurului din Lisabona. Experiența lui împreună cu alegerea lui în poziția de mare șerif al comitatului, a contat în interesul său ulterior asupra chestiunilor legate de închisori. Howard a vizitat închisori atât în Marea Britanie, cât și în afară, începând cu 1773 și sfârșind cu moartea sa în Crimeea în 1790, survenită în urma “febrei de închisoare” (“jail fever”), probabil tifos. El a publicat patru ediții masive între 1777 și 1792, în care a consemnat observații detaliate a condițiilor fizice, a conducerii și sănătății prizonierilor din închisorile vizitate. După vizita închisorii noi din Dublin în 1783, Howard a descris-o, într-un mod aplicabil tuturor închisorilor din Anglia sau din alte părți. (p.43)

²⁹ Despre vizita lui John Howard vorbește Nicolae Iorga, în *Istoria românilor prin călători* conform lui Bruno Ștefan, *op.cit.*, p.493/9.

condițiilor din închisori. Ideea de bază care a ghidat gânditorii și legislatorii acestui secol era transformarea locurilor de detenție din instrumente exclusiv expiatoare—represive și dezumanizante—în medii de reeducare morală, astfel încât după încheierea pedepsei, fostul deținut să fie recuperat pentru societate.

Progresele au fost lente. Multe dintre problemele închisorilor s-au perpetuat până la finele perioadei studiate, fără rezultate spectaculoase. Acestea au fost, până într-un punct, similare în toate țările europene: fonduri limitate, dificultățile de ordin practic în implementarea noilor teorii ale pedepselor penale³⁰, dar în cazul românesc au fost agravate de situația politică locală (perioadele de ocupație, războiul de independență) și de cutumele balcanice moștenite în politică și administrație. Totuși, legislația a evoluat în sensul îmbunătățirilor condițiilor de detenție, chiar dacă situația din teren a rămas pe toată durata secolului al XIX-lea mereu îngrijorătoare pentru reformatori și critici. În această perioadă au existat trei momente cheie, în care s-au făcut modificări legislative substanțiale în vederea reformării detenției. Primul moment a fost adoptarea Regulamentelor Organice în 1832/1833 în cele două Principate, a doua la jumătatea secolului o dată, cu reformele lui Cuza în 1864 și al treilea în 1874, din timpul lui Carol I.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea spațiul închisorii nu era considerat de autorități o prioritate din punct de vedere al rezolvărilor funcționale și arhitecturale³¹ cu toate că legile vremii prevedeau ca „autoritatea în drept va îngriji de curățenia închisorilor, sănătatea și hrana osândiților.”³²

Începând cu Regulamentele Organice din anul 1831 în Muntenia, respectiv 1832 în Moldova și cu regulamentele ulterioare³³ a fost

³⁰ De exemplu, teoria recomanda izolarea tuturor deținuților în celule individuale, dar costurile și gabaritele închisorilor ar fi fost uriașe. Concret, acest deziderat al reformiștilor nu se putea realiza în totalitate și la scară largă, cu efecte sociale consistente.

³¹ Horia Moldovan, *Johann Schlatter...*, p.180

³² Articolul 360 din Regulamentul Organic al Moldovei articolul 360 cu varianta din Regulamentul Organic al Valahiei articolul 297, „temnițele vor fi îngrijite de stăpânire ca să se țină curate spre a nu se vătăma sănătatea închișilor”

³³ Paul Negulescu, George Alexianu (coord.) „Orânduiri îndeplinitoare a regulamentului temnițelor”, în *Studiu Introductiv la Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, vol. I, București 1944, pp. VIII, IX

demarată organizarea centralizată a ocnelor și închisorilor³⁴, care au căpătat pentru prima dată un statut de funcționare prin regulamente și au fost puse sub administrația unui Vornic al temnițelor. Acesta avea în subordine inspectorul tuturor închisorilor și directorii fiecărui stabiliment. Regulamentele Organice au suprimat pedeapsa cu moartea (reintrodusă pe o perioadă scurtă între 1850 și 1865), la fel și pe cea cu „tăierea mâinilor”, „sluțirea feței” (tăierea nasului sau a urechilor), supunerea la „cazne” sau confiscarea averilor.³⁵ Deși bătaia și tortura au fost abolite, s-au încercat punctual diferite tipuri de pedepse fizice preluate din Occident, precum *treadweels*³⁶, un instrument de tortură, un tambur acționat în tandem de deținuți, folosit la măcinat. Acest instrument fusese folosit pentru prima oară în Anglia în închisoarea din Gloucester, dar se renunțase la el încă din 1827. În teritoriile române a fost introdus la mijlocul secolului în închisoarea Târgu Ocna de către Atanasie Panu, unul dintre reformatorii sistemului de detenție.³⁷

În anul 1833 a fost întocmit în Moldova un regulament al închisorilor, în care apărea pentru prima dată, în afara măsurilor administrative, preocuparea pentru recuperarea morală/religioasă a deținuților,³⁸ element de noutate și progres, conform curentului vest european. În această perioadă, în Moldova au funcționat două închisori centrale (Târgu Ocna și Iași) și 13 închisori județene. În anul 1850 domnitorul Grigore Ghica a cerut un raport cu privire la starea închisorilor din Moldova, care a evidențiat starea lor precară. Cu această ocazie a fost hotărâtă construirea închisorii de la Târgu Ocna³⁹ și s-au întocmit și regulamente de funcționare pentru cele două închisori centrale. Cum din alcătuirea acestor regulamente lipsea dimensiunea de reabilitare morală a

³⁴ Ștefan Berechet susținea că la baza capitolului al VIII-lea al *Regulamentului Organic al Moldovei*, s-a aflat *Criminaliceasca condică* (1820-1826), care a funcționat drept cod penal până la introducerea codului și procedurii penale de către Al. I. Cuza. Aceasta fusese preluată din Codul penal austro-ungar tipărit în timpul lui Franz Iosef în 1803, variantă modificată a codurilor penale apărute în Austria în 1787 și 1788. Cei care au lucrat la acest cod au ascuns sursa de inspirație cu bună știință, omițând orice referire la ea. A se vedea Ștefan Gr. Berechet, *Istoria vechiului drept..*, pp. 308-9, 322

³⁵ Ștefan Gr. Berechet, *Procedura de judecată*, p.183

³⁶ Pentru o prezentare detaliată a dispozitivului se poate consulta Allan Brodie et alii, *op.cit.*, p.75-83

³⁷ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p.75

³⁸ *Idem*, p.62

³⁹ *Ibidem*, p.67-8

deținuților, Grigore Ghica a cerut Franței un expert. Recomandarea a venit în persoana lui Ferdinand Dodun de Perrier, funcționar în direcția penitenciarelor din Franța, care avea misiunea să supervizeze tot procesul de modernizare a sistemului de detenție. Ideile lui, în acord cu spiritul epocii și cu normele organizatorice aplicate deja în sistemul penitenciar occidental (îndeosebi francez), au fost incluse în toate legile și regulamentele la care a lucrat. Primele au fost *Așezământ pentru administrația închisorei din Iași* din noiembrie 1855 și *Regulamentul pentru organizarea stabilimentelor penitenciare și de binefacere* din 24 decembrie 1855. Aspectele vizate se refereau la: personalul închisorii și atribuțiile acestuia, cheltuielile generale incluse în bugetul închisorii, îmbrăcămintea și hrana arestaților, câteva dispoziții generale desprinse din regulamentul de ordine interioară, precum și regimul femeilor osândite.⁴⁰ Din păcate, regulamentul nu a putut fi aplicat în totalitate din cauza situației foarte precare din teren. S-a reușit totuși întocmirea unei fișe numerotată individual pentru fiecare deținut, s-au separat pe sexe și s-au înființat ateliere de lucru. Regula tăcerii absolute nu a putut fi aplicată din lipsă de spații adecvate.⁴¹

Detenția din Muntenia a fost reglementată de Regulamentul Organic și de un act adițional, *Orânduielei îndeplinitoare ale regulamentului temnițelor*, în anul 1833,⁴² care cuprindea prevederile practice legate de funcționarea închisorilor și de modul în care trebuie construite locurile de detenție (închisori principale și județene și aresturi). Noua legislație prevedea funcționarea a 6 închisori principale (București, Giurgiu, Brăila, Ocnele de la Telegra, ce aparțineau mănăstirii Mărgineni, Ocnele Mari în Vâlcea și Craiova) și 14 închisori de județe, unde erau ținuți arestații preventiv și cei cu pedepse scurte și spații de arest din diferite mănăstiri, unde erau trimise persoanele în surghiun (Zărnești și Mărgineni) sau femeile (Ostrov și Rătești). La mijlocul secolului, mănăstirea Arnota din Vrancea a fost prima amenajată funcțional și arhitectural după noile cerințe și era folosită pentru condamnați politici.⁴³

Regulamentul specifica atât capacitatea fiecărui arest sau închisoare cât și obligativitatea separării în patru compartimente

⁴⁰ Anastasie Panu, *Dispoziții privitoare la închisorile publice în Moldova*, Iași, 1856, apud Ovid Stănculescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar roman din veacul al XIX-lea*, Tipografia Fondul Cărilor Funduare, Cluj, 1933.

⁴¹ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p. 91

⁴² *Idem*, pp.104-105

⁴³ Horia Moldovan, *Johann Schlatter...*, pp. 183-191

(condamnați definitiv, cei aflați în cercetări, femeile judecate și femeile nejudicate) (art. 360) și specializarea închisorilor în funcție de lungimea pedepselor: Ocna Telega era pentru închisoarea pe viață, Ocele Mari pentru condamnați de la 5–15 ani, Giurgiu și Brăila pentru pedepse de 1–5 ani, Snagov pentru pedepse de 5–10 ani, București, Craiova și temnițele județene pentru pedepse de la 6 zile la 2 ani, iar pentru femei: Schiturile Ostrov și Rătești (art. 92). Cei de origine nobilă condamnați la muncă silnică sau ocna erau pedepsiți cu degradarea civică și cu închiderea în mănăstire (art.294).

În ciuda eforturilor întreprinse de autorități, măsurile nu au fost aplicate cu consecvență astfel că Benjamin Nicholas Marie Appert, fost director general al închisorilor din Franța, care a vizitat ambele principate în anii 1846, respectiv 1853 a găsit condiții foarte proaste în închisorile vizitate.⁴⁴

2.3 Închisorile în prima jumătate a secolului al XIX-lea: ocele, aresturile și închisorile județene, închisorile centrale

a) Ocele

Munca la ocna a fost folosită pe teritoriul românesc încă din Antichitate⁴⁵ și a continuat și în secolul al XIX-lea. Închisorile de la ocele de sare erau destinate exclusiv bărbaților și se foloseau pentru deținuții cu pedepse mari sau închisoare pe viață.(Fig.7,8,9) Atât în Moldova cât și în Muntenia condițiile de trai din aceste locuri erau greu de imaginat.⁴⁶ Osândiții nu părăseau subteranul perioade foarte

⁴⁴ Daniela Bușă (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852-1856), București 2010, traducere a textului original: Le Chavalier Appert, *Voyage dans le principautés danubiennes*, Mainz, 1854

⁴⁵Românii au exploatat sarea prin intermediul sclavilor, 1380 este menționată ocna de la Troțuș în a cărei exploatare erau folosiți tâlhari, iar în urma unei răskoale o galerie s-a prăbușit, Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, pp.36-27

⁴⁶ O etimologie plastică făcută în anii 1870 de către T. Pascal într-o broșură dedicată inginerului minier Carol Karatșoni ilustrează tabloul ororilor îndurate de prizonieri: „Iată derivațiunea acestui nume: din numele de *schochină* (locaș de șobolani) Românul a scos litera s și a format apoi numele de cochină, sau cocină (locaș de porci); și din acesta mai scoțând pe c de la început și pe i, a format, în fine, numele ocna (locaș de osândă pentru oameni). Va să zică, inventatorii ocnelor (scobituri adânci și întunecoase, făcute din pământ) sunt șobolanii, și omul i-a imitat. Deci numele de ocna este sinonim cu scochina șobolanilor și cu cocina porcilor; și astfel condamnații din ocne erau considerați ca animale, având asemenea locuințe.” Constantin

îndelungate și dormeau în galeriile abandonate ale ocnelor în condiții inumane.⁴⁷ În urma Regulamentelor din anii 1832/1833 au început să se ia măsuri pentru ameliorare. Spre exemplu, în Muntenia s-au făcut zidiri „în condițiuni cu totul primitive, pentru dormitul arestaților cu vini mai mici”.⁴⁸ Această situație dramatică a constatat-o și medicul Joseph Caillat în urma vizitelor sale la Telega și Ocele Mari în anul 1847, când a găsit 80 de condamnați pe perioadă mai scurtă și 120 pe viață. Cei cu pedepse mai scurte dormeau pe priciuri de lemn la suprafață, cu picioarele legate, iar cei condamnați pe viață nu vedeau lumina zile aproape niciodată.⁴⁹

Fig.7 Ocna părăsită din Telega, gravură, sec. al XIX-lea
A.N.I.C., Fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca - Închisori și
lagăre, 1784-1960, nr. 60

Broșteanu, *Salinele noastre. Studiu istoric, juridic și economic asupra exploatărei salinelor și monopolului sărei la romani și români (753 a. Crist.-1900 d. Crist.)*, după documente literare, epigrafice legislative, și economice, București, 1901, p.581, extras din T. Pascal, *D-nul Carol Caracșion și Salinele Române—broșură apărută prin inițiativa și spesele unui însemnat număr de Români, amici ai Domnului Caracșion*, apud Horia Moldovan, *Johann Schlater...*, p.181

⁴⁷Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p.64

⁴⁸ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiuri*, Tipografia Curții Regale G. Göbel și fii, București, 1901, p.145

⁴⁹ Daniela Bușă (coord.) *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852-1856), București, 2010, pp.539-540, traducere a textului lui Joseph Caillat, „Voyage medicale dans les provinces dannubiennes” din *L'Union Medicle*, Paris, martie-mai, 1854

Fig. 8 Munca într-o salină în Țările Românești la începutul sec. al XIX-lea
sursă: A.N.I.C., Fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca -
Închisori și lagăre, 1784-1960, sec. XIX

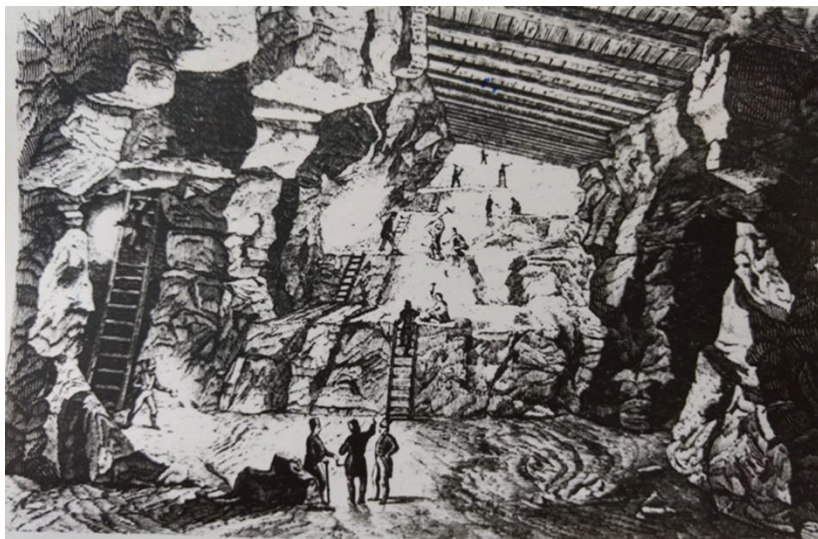

Fig. 9 Oca părăsită din Telega, gravură, sec. al XIX-lea
sursă: A.N.I.C., Fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca -
Închisori și lagăre 1784-1960, nr. 61

Data fiind situația dramatică, încă din anii 1835-36 fusese programată zidirea temniței Telega, lângă ocna, după planurile inginerului statului, colonelul Vladimir von Blaremborg, devenit Vornic al temnițelor în anul 1841. Aplicarea hotărârii a trenat însă și doar în urma insistențelor acestuia, domnul Gheorghe Bibescu (1843-1847) a ordonat în anul 1843 construirea închisorii de la Ocna Telega.⁵⁰ Clădirea principală era compartimentată în două secțiuni, una pentru cei cu pedepse mai scurte și alta pentru cei cu pedepse pe viață. Pe lângă camerele comune ale deținuților erau prevăzute celule pentru cei pedepsiți și corpuri distincte pentru spital și pentru personalul administrativ.⁵¹

Reformele din închisori, au început totuși să îți facă simțită prezența. Încercările de a elimina treptat pedeapsa cu munca silnică și de a construi pe vechile amplasamente închisori în acord cu principiile moderne, au fost intensificate cu precădere după anul 1851. Nicholas Marie Appert, vizitând închisoarea de la Telega în anul 1851, a constatat că dormitoarele comune ale condamnaților erau curate, dar nesegregate după tipul delictelor, arestații aveau picioarele legate în tipul nopții în momentul părăsirii minci pentru a dormi la suprafață, iar cei care nu aveau acest privilegiu ieșeau o dată la trei zile.⁵²

În Moldova situația era similară. În anul 1850 domnul Grigore Ghica (1849-1853, 1854-1856) a cerut la rândul său un raport cu privire la starea închisorilor din Moldova, ocazie cu care s-a constatat necesitatea refacerii închisorilor județene⁵³ și a fost hotărâtă construirea închisorii de la Târgu Ocna.⁵⁴ Închisoarea a funcționat inițial, până la terminarea clădirii propriu-zise în castelul domnului, pe care îl pusese la dispoziție, timp în care a fost construită în curtea castelului clădirea dedicată, profitându-se de intrarea comună. Lucrările au fost finalizate în anul 1855 și au suferit pe parcursul șantierului multe modificări cauzate în principal de lipsa fondurilor. Inițial, au fost propuse 12 încăperi a câte 25 până la 30 de arestați, dar 5 dintre ele au fost subîmpărțite în 8 mai mici. Alte modificări au constat în adăugarea unui paraclis și a locuințelor preotului, gardienilor și a inspectorului în penitenciar și în amenajarea unei curți de

⁵⁰ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p.106

⁵¹ Horia Moldovan, *Johann Schlatter...*, p.181

⁵² Daniela Bușă (coord.), *op.cit.*, p.387

⁵³ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p.65

⁵⁴ *Idem.*, p.67-8

plimbare, după modelul celor vest europene.⁵⁵ Ansamblul era folosit astfel: în castel, parterul deservea administrația închisorii, la etaj erau magazine și capela, cele doua beciuri de la subsol au fost amenajate pentru bucătărie și brutărie, iar condamnații erau cazați în închisoarea propriu-zisă, dar doar pe timp de noapte, ziua petrecându-și-o în ocne, la extragerea sării.⁵⁶ Din punct de vedere al organizării era recomandată izolarea pe timpul nopții și munca în liniște, după modelul închisorilor americane.⁵⁷

b) Aresturile

Regulamentele închisorilor din anul 1833 atât din Moldova cât și din Țara Românească reglementau, pe lângă funcționarea închisorilor centrale și pe cele județene și aresturile. Regulamentul din Muntenia cuprindea un proiect de închisoare model: *Maison de correction pour les districts* conceput de colonelul Vladimir von Blaremburg.(Fig.10) Ansamblul era format dintr-o incintă închisă de ziduri, ce împrejmua o clădire compactă, dominată de un turn cu iz medieval. Clădirea cuprindea o carceră și spații separate pentru cei deținuți pe perioadă scurtă și pentru cei cu pedepse lungi. În zona accesului principal erau situate spațiile pentru personal și anexe.⁵⁸

⁵⁵ *Ibidem.*, p.84

⁵⁶ <http://anp.gov.ro/penitenciarul-spital-targu-ocna/acasa/despre-noi/>, 14.10.2019

⁵⁷ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p.75

⁵⁸ Proiectul a fost analizat de Horia Moldovan în *Johann Schlatter...*, pp.180-181

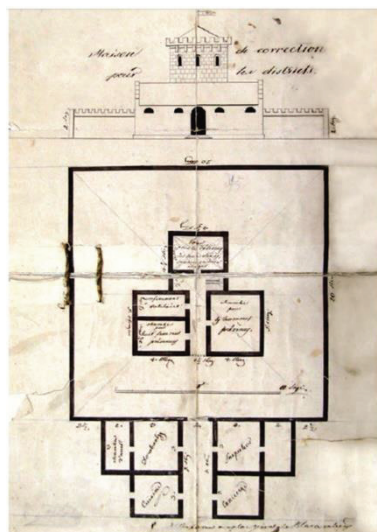

Fig.10 *Maison de correction pour les districts*, Vladimir von Blaremborg, 1833
sursa: A.N.I.C. fond Vornicia temnițelor, dosar 26/1833, fila 9

Aresturile și închisorile județene erau în general folosite pentru deținuții care își așteptau judecata („preveniții”) sau pentru cei cu pedepse scurte și se aflau în general pe lângă tribunale sau alte instituții publice precum polițiile și funcționau în spații mai mult sau mai puțin adecvate, de multe ori improvizate. Existau situații în care și aresturile funcționau în localurile fostelor mănăstiri, cum este cazul fostei mănăstiri Câmpulung Muscel. În urma rapoartelor din anul 1864 despre starea aresturilor din sud⁵⁹ au reieșit condițiile foarte precare de detenție. Clădirile, întreținute de municipalitate erau în general restrânse, cu câteva încăperi, fiind de multe ori foarte asemănătoare cu locuințele perioadei. Arestații ocupau dormitoare comune cu paturi de fier acoperite cu rogojini, iar paznicii ocupau o camere alăturată unde dormeau pe „o laviță”⁶⁰ în condiții asemănătoare cu ale arestaților.

Spre exemplu, proiectul pentru arestul din Giurgiu constă dintr-o clădire simetrică cu intrare centrală, cu un hol central, cu patru încăperi dispuse câte două de o parte și de alta a holului.(Fig.11) O altă schiță de arest din Moldova arată o clădire similară, cu trei încăperi.(Fig.12)

⁵⁹ A.N.I.C. fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1864

⁶⁰ *Idem*, fila 5

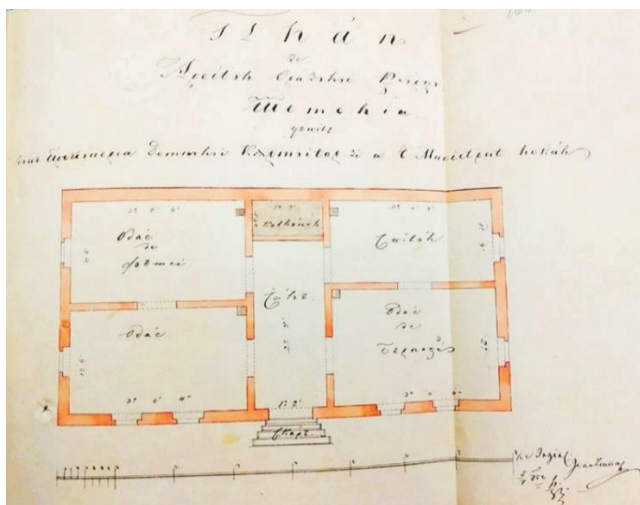

Fig.11 Arest din Giurgiu, 1849
sursa: A.N.I.C. fond Vornicia temnițelor, dosar 44/1849, fila 160

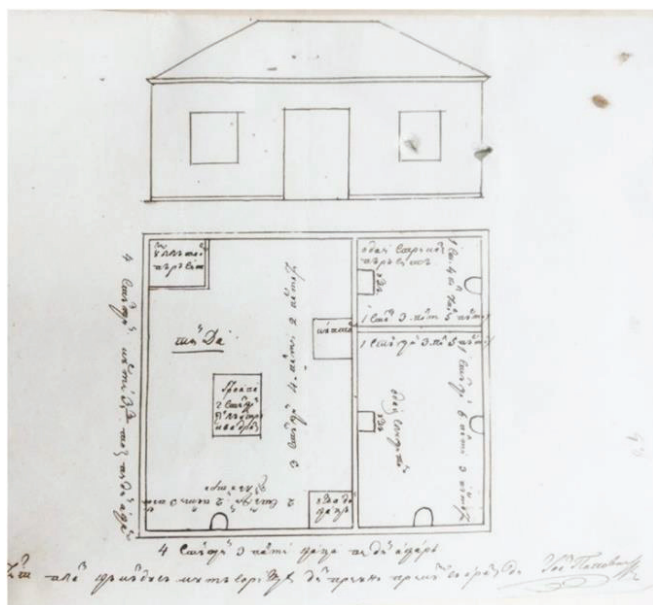

Fig.12 Arest din Moldova, varianta 1, 1849
sursa: A.N.R. Iași fond M.L.P., dosar 429/1849, fila 9

Un alt exemplu de proiect din Moldova, reprezintă ori o propunere de extindere în două variante, ori două proiecte diferite. În primul se adaugă două corpuri pe capătul clădirii existente, generându-se o terasă acoperită. (Fig.13) În al doilea proiect, extinderea se realizează în continuarea celei existente. (Fig.14)

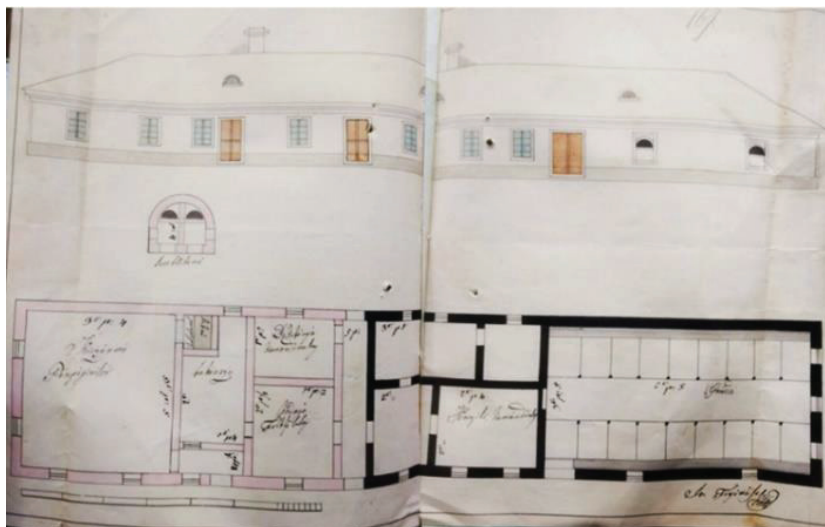

Fig.13 Arest din Moldova, varianta II, 1849
sursa: A.N.R. Iași fond M.L.P., dosar 429/1849, fila 167

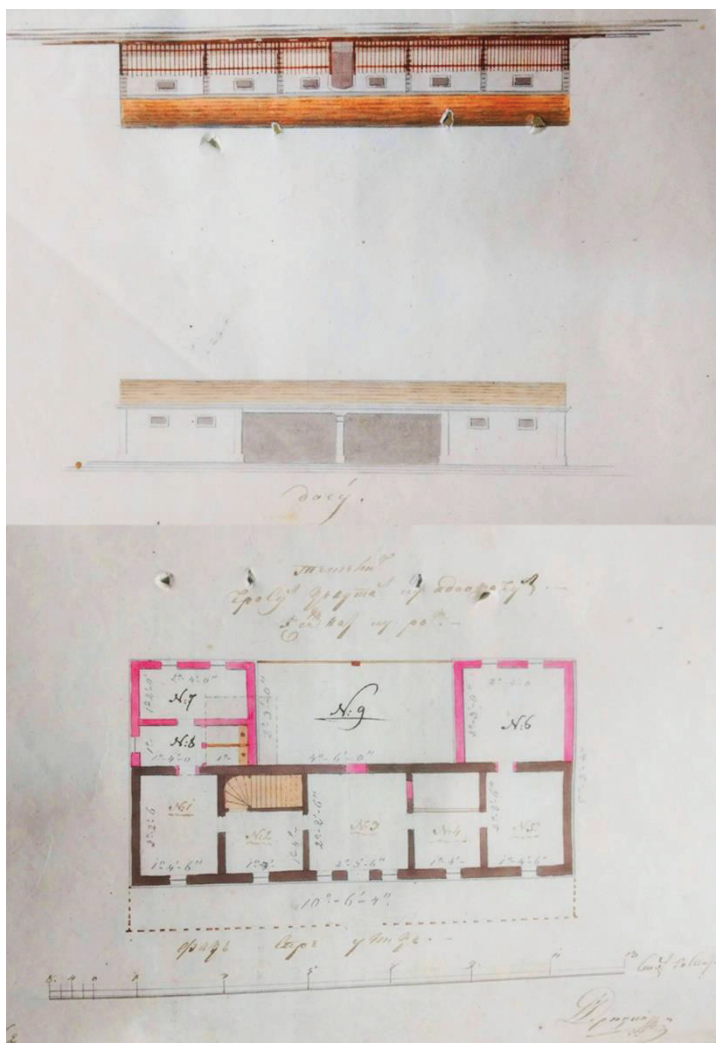

Fig.14 Arest din Moldova, varianta III, 1849
sursa: A.N.R. Iași fond M.L.P., dosar 429/1849, fila 82

c) Închisorile de județ

Închisorile de județ erau numeroase, dar într-o stare la fel de proastă. În urma raportului cerut domnitorul Ghica s-a constatat și

necesitatea refacerii închisorilor județene din Suceava, Neamț, Putna, Tecuci, Vaslui, Fălciu, Iași.⁶¹

În Moldova funcționau 13 închisori județene, iar în Muntenia 14, iar acestea se aflau în general în orașele din teritoriu. Regulamentele specificau capacitatea închisorilor de județ la 50 de arestați și la fel ca în cazul închisorilor centrale era obligatorie separarea în 4 compartimente: unul pentru cei condamnați definitiv, altul pentru cei aflați în cercetări, al treilea pentru femeile judecate și ultimul pentru femeile nejudicate.⁶²

Un exemplu care ilustrează aplicarea regulamentelor este schița unei închisori districtuale („închisoarea județului”), din 1849. Clădirea, de plan rectangular și simetrică include cele patru compartimente pentru separarea a patru tipuri de deținuți. Cele patru compartimente sunt dispuse în colțurile clădirii, separate de circulații și două camere de gardieni și se evidențiază în volumetrie, având o înălțime mai mare și acoperiș individual, cu trimitere la aspectul unor „turnuri.” În partea din spate există o curte împrejmuită cu zid în care se găsesc grupurile sanitare. (Fig.15)

⁶¹ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit* , p.65

⁶² Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.51

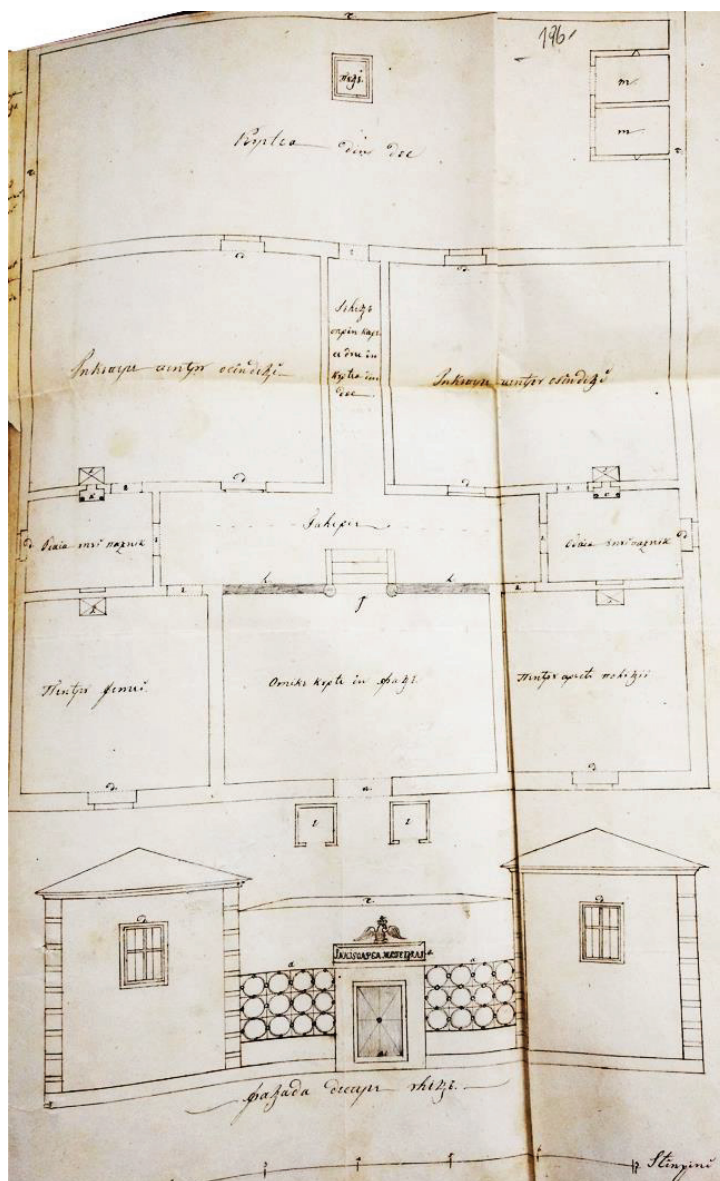

Fig.14 Închisoarea județului, 1849
 sursa: A.N.I.C. fond Vornicia temnițelor, dosar 44/1849, fila 196

d) *Închisorile centrale*

Regulamentele închisorilor din 1833 atât din Moldova cât și din Țara Românească au trasat rangul și tipul închisorilor în funcție de capacitate și poziție. Ele puteau fi atât din apropierea orașelor cât și închisori de la ocnă. Astfel, în Moldova au funcționat în prima jumătate a secolului două închisori centrale, Târgu Ocna și Iași, iar în Muntenia șase închisori principale: București, Giurgiu, Brăila, Ocnele de la Telega care aparțineau mănăstirii Mărgineni, Ocnele Mari în Vâlcea și Craiova. Capacitatea lor era stabilită la 240 de arestați pentru temnița capitalei, temnița Craiova 120, Brăila, Telega, Ocnele Mari câte 250 de arestați), iar separarea în cele patru compartimente era obligatorie: unul pentru cei condamnați definitiv, altul pentru cei aflați în cercetări, al treilea pentru femeile judecate și ultimul pentru femeile nejudicate.⁶³

Evoluția temniței Bucureștiului este simbolică pentru evoluția sistemului de detenție din România pe parcursul secolului al XIX-lea. Un șir de clădiri improprii, insalubre și cu capacitate insuficientă, care nu mai ajungeau să fie înlocuite de altele noi, ci doar erau adaptate și reparate în continuare. Legislația exista, dar nu era aplicată, parte din cauza situației din teren, parte din cauza lipsurilor financiare, la care se adăuga lipsa de prestigiu a programului închisorilor.⁶⁴ Un proiect de reparații și extindere datează din 1853 și a fost întocmit de arh. Alexander von Montbach, iar devizul reparații de arh. Julius Freywald, în 1859.⁶⁵ (Fig.16) Din plan se poate observa caracterul organic și spontan al dezvoltării celulelor și este evidentă imposibilitatea aplicării principiilor de detenție modernă. Probabil că proiectul nu a mai ajuns să fie elaborat, temnița capitalei fiind doar reparată ca apoi să fie mutată la fosta mănăstire Văcărești, în urma unei epidemii devastatoare de tifos din 1864.

⁶³ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor ...*, p.51

⁶⁴ Acest program, deși extrem de important într-un stat modern, era totuși tratat marginal. Într-un episod elocvent din 1845, Vladimir von Blaremborg a solicitat redactarea planurilor și devizului Temniței orașului București arhitectului Iacob Melik, care a încercat să amâne motivând faptul că era ocupat cu pregătirea planurilor Teatrului. Blaremborg a insistat, invocând respectarea poruncii domnești și i-a enumerat planurile necesare: temeliilor, pivnițelor, catului de jos (parter), catului de sus, fațadelor principale, laterale, secțiunile. A.N.I.C. fond M.P.L., dosar 46/1845

⁶⁵ A.N.I.C., fond M.L.P. dosar 94/1859

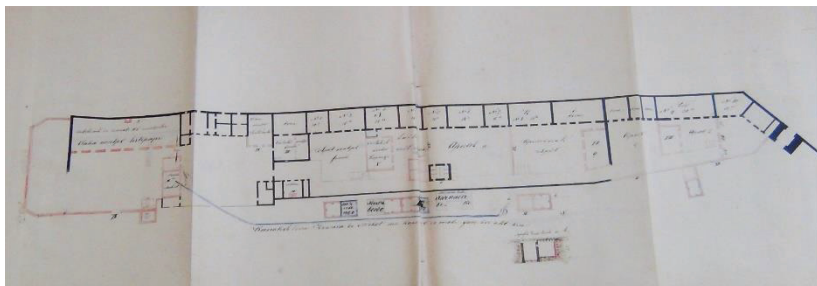

Fig.16 *Temnița Capitalei*, arh. Alexander von Montbach, 1853
sursa: A.N.I.C. fond M.L.P. dosar 94/1859

Spre deosebire de închisoarea din București, la închisoarea cea de la Iași s-a încercat implementarea unui sistem de izolare pe modelul celor americane. Proiectul prevedea celule individuale și spații comune pentru ca arestații să petreacă ziua în comun în liniște, iar noaptea separați. În plus, a apărut segregarea pe sexe și interdicția pentru deținuți de a mai primi alte vizite decât cele ale rudelor⁶⁶. Totuși, nu avea cum să ofere condițiile necesare izolării individuale, decât unui număr foarte mic de deținuți. Pe lângă faptul că toate condițiile de plan și organizare spațială erau departe de a fi îndeplinite, din alcătuirea regulamentului lipsea dimensiunea de reabilitare morală a deținuților.

Tot în aceeași perioadă s-a început construcția închisorii de la Giurgiu în interiorul vechilor fortificații terminate de turci în anul 1774, după pacea de la Kiukic-Kainargi⁶⁷ și demolate din ordinul lui generalul Kiseleff după pacea de la Adrianopol⁶⁸. (Fig.17) Concomitent s-a dispus și refacerea cazarmii și construirea unei carantine, care să protejeze locuitorii orașului de infecțiile noilor veniți⁶⁹. (Fig.18) Conform descrierilor din monografia orașului Giurgiu construirea temniței a fost inițiată de serviciul polițienesc al orașului și executată de maiorul rus, Arcudinski, ce luase în antrepriză proiectul câștigând licitația publică. Clădirea a fost finalizată în 1834. Un plan al închisorii, datând din 1844, redactat de col Vladimir von Blaremborg conține o serie de modificări și reparații, dar nu indică o schimbare fundamentală de conformare.

⁶⁶ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit* , p.65, p.87

⁶⁷ Fost primar, Scarlat A. Stăncescu, *Din trecutul orașului Giurgiu*, București, 1935, Institutul Modern de Arte Grafice „Unirea” p.50

⁶⁸ *Idem.*, p. 84

⁶⁹ *Ibidem.*, p. 105

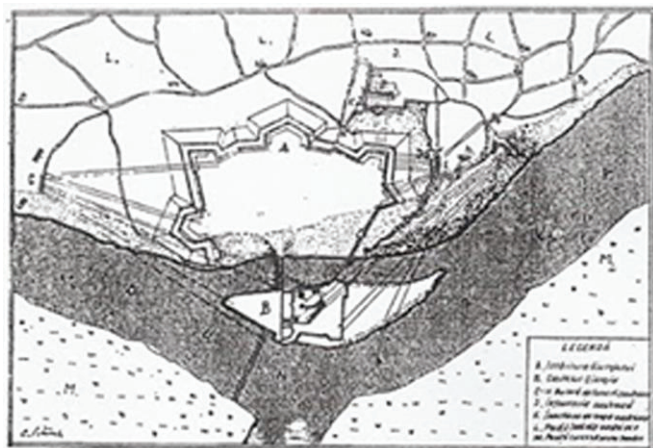

Fig.17 Planul fortăreței turcești Giurgiu realizată după pacea de la Kurciuk Kainargi din anul 1774

sursa: Scarlat A Stănescu, Din trecutul orașului Giurgiu, Institutul Modern de Arte Grafice „Unirea”, București, 1935

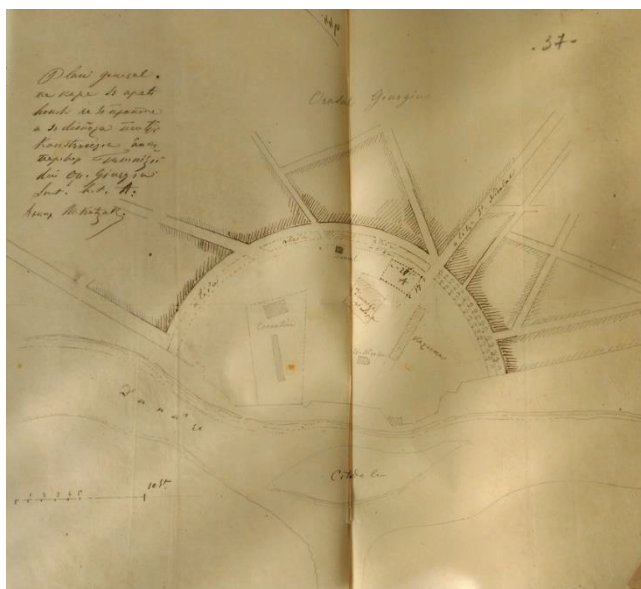

Fig.17 Planul orașului Giurgiu cu locul de construcție al unei temnițe, M. Cazacu, 1858

sursa: A.N.I.C. fond M.L.P., dosar 61/1858, fila 37

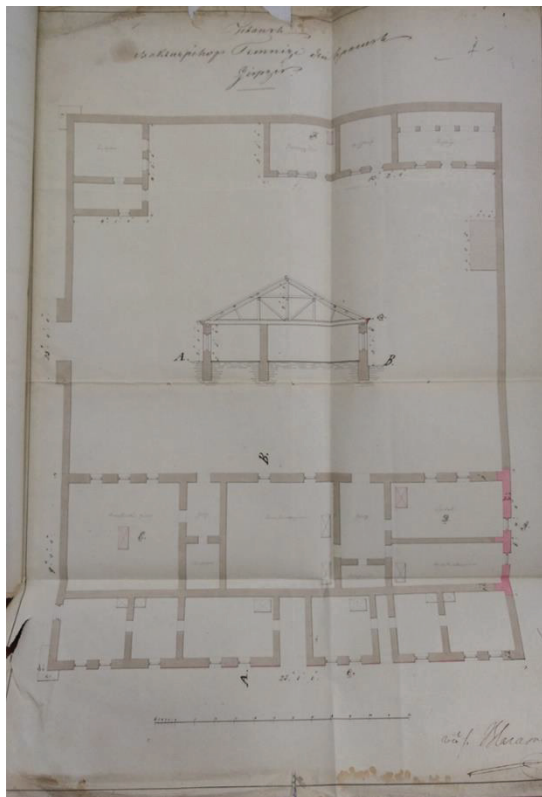

Fig.19 Temnița Giurgiu, Vladimir von Blaremborg, 1844
sursa: A.N.I.C. fond M.L.P. dosar 57/1844, fila 7

Închisoarea se compunea dintr-o curte interioară înconjurată de un zid, cu o poartă de acces ce iese în evidență, curte din care se distribuie circulațiile spre clădirea principală a arestaților și spre două corpuri anexe, unul conținând și grupurile sanitare. Clădirea principală era compusă din două rânduri de spații dispuse „spate în spate”, unul accesibil din curte, în care camerele erau grupate în două zone separate, permițând segregarea pe sexe și celălalt probabil destinat administrației, deschis spre exteriorul clădirii și al curții interioare. (Fig.19) Regimul de detenție era similar cu al celorlalte închisori, mai ales arestul Capitalei, unde deținuții erau folosiți ca mână de lucru pentru lucrări edilitare. În Giurgiu arestații „au lucrat în oraș la îndreptarea maidanelor, la pavarea ulițelor, precum și la dărâmarea cetățuiei din insulă.” Arestații erau puși la diferite activități

în timpul zilei:,, pentru a nu sta în trândăvie, vinovații erau obligați să muncească: bărbații să facă rogojini, mături, funii sau dogărie; iar femeile a face ciorapi, sau a coase cămășile arestaților și ale lor sau ale ostașilor.”

Odată cu reforma sistemului de detenție din timpul lui Cuza, care au diversificat specializările închisorilor în încercarea de aliniere la cerințele internaționale s-au căutat soluții viabile economic pentru mărirea numărului de închisori. Din lipsă acută de fonduri, multe au rămas la stadiul de intenție, iar proiecte propuse, cum e cazul închisorii de la Ocnele Mari din 1867 nu au fost construite conform planurilor, economisindu-se uriaș.

În acest context a apărut fezabilă soluția transformării mănăstirilor în închisori. Aceasta a fost soluția general întrebuințată până spre sfârșitul secolului, când au fost într-un final construite penitenciarele centrale prevăzute cu mai mult de jumătate de secol în urmă, cel de la Craiova, Ocnele Mari, Tulcea, Brăila/Galați, Doftana.

3. Legislația penală și regulamentele penitenciare

3.1 *Prima etapă: reformele penale ale lui Cuza*

Domnia lui Cuza este notorie prin realizarea într-un timp extrem de scurt, raportat la scara istorică, a unui lung șir de reforme care au influențat aproape orice domeniu al vieții publice și au adus o contribuție semnificativă la procesul de modernizare al societății românești. Legislația regimului penitenciar a fost un domeniu în care schimbările au fost majore.

Codului penal, promulgat către finele anului 1864 și intrat în vigoare la 1 mai 1865, urmat și completat la scurtă vreme de *Codul de procedură penală*, a fost apreciat ca fiind mai blând decât codurile similare străine (francez, german, belgian sau italian, din care se inspiraseră autorii lui) în privința pedepselor preconizate pentru diferitele categorii de infracțiuni. Ca o noutate a fost introdusă eșalonarea corespunzătoare a gravității activităților antisociale astfel: pedepse pentru crime, pedepse pentru delikte și pedepse pentru contravenții. După altă clasificare, pedepsele au fost împărțite în *principale*, *accesorii* și *complementare*. Este necesar de precizat, între altele, că prin Codul penal

intrat în vigoare sub regimul politic al lui Al. I. Cuza, a fost eliminată pedeapsa cu moartea.⁷⁰

După Unire, Ferdinand Dodun de Perrieres, pe baza a experienței acumulate în Franța și Moldova a devenit reformatorul întregului sistem penitenciar din România, întocmind un regulament unitar: *71 Regulamentul pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare și de binefaceri din Romania*, care a funcționat în perioada 1862-1874⁷². De fapt, prin decret domnesc unificarea ambelor servicii ale închisorilor s-a produs prin desființarea administrației din Muntenia și adoptarea sistemul penitenciar din Moldova.⁷³

Conform noilor legi, închisorile se împărțeau în mai multe categorii: *preventive*, pentru cei neosândiți încă, cu câte o secțiune pentru bărbați și femei; închisori pentru bărbați de trei categorii: arestații preventiv sau „prevenții”, cei osândiți până la 6 luni și pentru arestați de scurtă durată; *corecționale*, pentru condamnații de la 6 zile la 2 ani; *de reclusiune*, ce presupunea muncă silnică la ocnă, pe viață și pe durată mai scurtă, pentru munci silnice mai ușoare; *corecționale pentru minori* („nevârstnici”) de la 8-20 ani și *de reclusiune pentru femei* de toate categoriile.⁷⁴ Stabilimentele de binefacere erau: pentru bărbați infirmi și cerșetori, pentru femeile infirme cerșetoare, pentru cerșetori valizi și pentru orfani minori.

După secularizarea averilor lor au intrat în patrimoniul statului o serie de ansambluri mănăstirești. Cum în majoritatea cazurilor construcțiile de închisori noi din prima jumătate a secolului nu au fost executate, iar cele existente s-au ruinat, în condițiile deja cunoscute ale austerității bugetare din anii domniei lui Cuza,⁷⁵ s-a constatat că o soluție

⁷⁰ Aurel Ursu, "Organizarea sistemului penitenciar în România în perioada domniei lui Al. I. Cuza", în *Anuarul Institutului de Istorie »A.D. Xenopol«*, Iași Supl., 2015 pp.147-163 <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=517191>

⁷¹Emanoil Gr. Constantinescu, *op. cit.*, p.111

⁷² I. M. Bujoreanu, *Collecțiune de legiurile vechi și noi, câte s-au promulgat până la finele anului 1870. Legi, procedure, regulamente, decrete, instrucțiuni, formulare, convențiuni, concesiuni, statute, circulare instructive, tablouri*, București, 1873, p. 304-386.

⁷³ Dianu, Gr.I., (1901) *Istoria închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiuri* ,p.64

⁷⁴ articolelor 7, 8, 14, 17, 50, 56 din cartea a II-a a Codului Penal

⁷⁵ G. Zane, „Probleme de economie financiară în timpul domniei lui Al. I. Cuza”, în vol. *Cuza Vodă. In memoriam*, pp. 261–328.

acceptabilă, care să rezolve problema lipsei de spații de detenție ar fi mutarea arestaților în mănăstirile proaspăt secularizate.

Acesta a fost momentul în care foste mănăstiri au intrat în circuitul penitenciar. Mănăstirea Văcărești a devenit închisoarea capitalei, Mărgineni a devenit penitenciar pentru reclusiune, Bucovăț din Dolj pentru corecție, Dobrovăț pentru corecție, iar Plătărești a devenit închisoare de femei în anul 1866. Înființarea închisorilor în mănăstiri s-a făcut fără a li se aduce în prealabil vreo transformare specifică majoră pentru adaptarea la noua funcțiune. Sumele alocate, destul de împovăraătoare au fost cheltuite pentru reparații și mici amenajări. Un element nou introdus a fost munca. Toți deținuții erau obligați să muncească, excepție făcând cei cu vârstă de peste 70 de ani. Astfel că, atelierele erau elementele noi nelipsite din cadrul ansamblurilor mănăstirești.

Noului regulament îi erau anexate o altă serie de articole, preluate din regulamentul anterior pentru Moldova și grupate sub titlul *Instrucțiuni pentru închisori*, cu detalii suplimentare privind: încarcerarea arestaților, serviciul privegherii interne, disciplina, serviciul întreținerii administrația.⁷⁶ Prin aceste noi reglementări se dorea schimbarea substanțială a situației locative a arestaților, a filosofiei de pedeapsă și a statutului juridic al condamnaților.

În realitate, lucrurile au funcționat diferit. Grigore Dianu observa că în cei 12 ani în care a funcționat regulamentul, încercările de organizare nu au dat rezultate practice pentru ameliorarea stării închisorilor. Excepție făceau îmbunătățirile aduse tratamentului fizic al arestaților și înființarea câtorva ateliere, ceea ce „nu se însemnează aproape prin nimic, care să ne facă a constata cu adevărat o schimbare a regimului închisorilor.”⁷⁷

Din punct de vedere arhitectural situația se păstra asemănătoare cu cea anterioară, cu excepția introducerii unor compartimentări pentru diferitele categorii de deținuți și a unor ateliere. Motivul principal era cel financiar: „s-ar fi cheltuit bani pe niște localuri care n-ar fi întrunit condițiile cerute scopului lor, față cu ideile moderne și cu experiențele arhitectonice făcute în alte țări asupra sistemului de adoptat pentru clădirile de închisori.”⁷⁸ Astfel că, arestații trăiau atât ziua cât și noaptea în comun, iar regulamentul nici nu prevedea vreun sistem de partajare.

⁷⁶ I. M. Bujoreanu, *op.cit.*, p.849-853

⁷⁷ Grigore I. Dianu, *op.cit.* p.71

⁷⁸ *Idem.*, p.72

Condițiile interioare erau în continuare precare, se dormea în comun în paturi mari, având saltele și perne umplute cu paie, iar condamnații la ocnă dormeau pe rogojini.⁷⁹

Caracteristică pentru această etapă istorică, nu este neapărat evoluția tehnico-administrativă a regimului penitenciar, care nu putea întruni rigorile, ci aspectul penal, care se referea doar la o oarecare evoluție a statutului condamnaților la închisoare, reprezentată prin regimul de viață și de muncă al osândiților, așa cum era reglementat prin legislația în vigoare.⁸⁰ După cum sublinia Dianu:

„[...] s-a mai reparat și amenajat câteva localuri de închisori din vechile monastiri, dar clădiri de închisori propriu-zise și care să corespundă scopului și destinației lor nu s-au făcut. Regimul moral n-a câștigat aproape nimic, iar închisorile au rămas aceea ce erau mai înainte, adică niște stabilimente numai de represiune, nu însă și de amendare. Nici un program de clădiri pentru localurile de închisori și nici un plan bine stabilit, nici o concepțiune practică și nici un sistem bine studiat.”⁸¹

3.2 A doua etapă: reformele penale ale lui Carol

Încă de la începutul încercărilor de reglementare a legislației penitenciare, grija reformatorilor a fost de a-l sustrage pe condamnat de la contagiunea fizică și morală, limitând contactele cu ceilalți deținuți. Soluția era izolarea în celulă individuală. Prin aplicarea sistemului de detenție american, considerat foarte eficient, se dorea limitarea corupției deținuților survenită în urma vieții în comun.

Necesitatea unei legi penitenciare noi a fost determinată de un cumul de factori: criza locurilor suficiente de detenție, lipsa personalului specializat, insuficienta pregătire a personalului, inclusiv cel de conducere, care nu putea implementa riguros cerințele de detenție moderne, lipsa de fonduri pentru construcția de închisori adecvate, lipsa lucrări de specialitate, care să promoveze idei de actualitate pentru timpul respectiv în legătură cu știința penitenciară. Un alt deziderat era

⁷⁹ *Ibidem.* p.67

⁸⁰ Aurel Ursu, "Organizarea sistemului penitenciar în România sub Carol I", în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”*, Iași Suplimentul 2/2014, p.147-163, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=513679>

⁸¹ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.71

implementarea corectă a sistemului celular și înființarea de închisori pentru minori.

Rezultatele slabe obținute anterior în chestiunile anterior menționate au determinat apariția unor legi noi ale închisorilor adoptate prin Decret domnesc în data de 26 ianuarie 1874, din timpul domnitorului Carol I.⁸² *Lege asupra regimului închisorilor*⁸³ și *Regulamentele generale pentru arestele preventive, penitenciarele centrale, Casei Centrale de Corecțiune pentru minori și circulările mai importante (în vigoare între 1874 și 1905)*. În *Mesajul de deschiderea Corpurilor legiuitoare* din octombrie 1873, Suveranul anunța că se vor supune Camerelor proiectele de legi, pentru modificarea serviciului penitenciar, bazat pe sistemul celular mixt, separarea pe sexe, înființarea de penitenciare pentru minori, etc.

Noua clasificare a închisorilor survenită în urma acestei legi a devenit mult mai complexă⁸⁴: închisorile se împărțeau în două categorii: de prevenție și de osândă. La rândul lor, cele de prevenție se subîmpărțeau în cele pentru delikte și pentru crime, care puteau funcționa în același loc. Închisorile preventive se subîmpărțeau în: închisori de pedeapsă corecțională și polițienească; închisori de muncă silnică, închisori de recluziune, închisori de detenție. Osândiții la închisoarea polițienească puteau executa pedeapsa și în aresturile preventive.

Regimul de detenție pentru „preveniți” sau „acuzati” cerea existența, în fiecare reședință de județ, a unei închisori cu acest profil, organizată și susținută de autoritățile locale. Regulamentele prevedeau „chilii singurate, îndestul de spațioase, sănătoase și bine aerisite,” iar cei care doreau sau aveau acordul judecătorului se puteau întruni sau lucra în „săli comune.” După ce erau cercetate infracțiunile de care erau acuzați și trimiși spre judecată, „preveniți” puteau comunica cu apărătorii lor (avocații) sau cu rudele apropiate, în limitele îngăduite de regulamente (art. 8). De asemenea, aveau posibilitatea exercitării oricăror meserii „împăcătoare cu securitatea și ordinea închisorilor”, puteau fi folosiți „numai la lucrări interioare de menaj, în camerele în care se află închiși” (art. 9).

⁸² Emanoil Gr. Constantinescu, *op. cit.*, p.127

⁸³ I. M. Bujoreanu, *op.cit.*, p.849-853

⁸⁴ Tipuri de închisori: închisori de prevenți și acuzați (art.8), închisori de osândiți la muncile silnice (art. 11), închisorile de recluziune (art. 15), închisorile de corecțiune (art. 17-18), închisorile de femei (art. 21-22), casele de educațiune corecțională (art. 24), închisori de recidivă (art. 29)

Regimul celor condamnați era diferit în funcție de pedeapsa primită și tipul de infracțiune săvârșit. Cazul cel mai grav era al celor osândiți la *muncă silnică*, pentru care legea impunea închisori speciale, plasate „pe lângă salinele în exploatare, mine, porturi sau alte stabilimente de lucrări publice”, unde condamnații erau constrânși să muncească, îndeosebi la tăierea sării, neavând voie să intre în contact cu lucrătorii liberi, denumiți *savgăi*⁸⁵ și fiind „supuși la regula tăcerii”. În teorie se impunea ca deținuții să fie „închiși îndeosebi prin chilii îndestul de spațioase, sănătoase și bine aerate” (art. 11).

O altă îmbunătățire era faptul că cei condamnați puteau păstra o parte a venitului astfel obținut pentru îmbunătățirea traiului din închisoare sau economisit pentru perioada de după eliberare. Acest aspect era valabil și în cazul deținuților din alte categorii de închisori, care munceau în ateliere.

Condamnații din închisorile cu regim *de reclusiune* aveau condiții într-o oarecare măsură similare. Aceste închisori erau structuri speciale ce le erau rezervate, „așezate în localurile hotărâte de guvern”, dar la fel de „spațioase, sănătoase și aerate”. Deși munca se desfășura în interiorul instituției, pe motiv de bună purtare, deținuții aveau posibilitatea să fie lăsați să lucreze în exterior, la grădină sau la câmp.

Regimul cel mai ușor și mai flexibil pentru deținuții condamnați era în închisorile cu statut de *casă de corecție*. Cel mai important aspect costa în respectarea „regulii tăcerii.” Miza unei purtări corecte era permisiunea de a lucra în exterior la „exploatațiile agricole” înființate pe lângă fiecare casă de corecție și de a fi remunerat cu un procent din valoarea muncii prestate.(art. 20).

Închisorile pentru femei aveau un regim mai ușor, dar „regula tăcerii” era menținută, iar paza trebuia asigurată de femei gardieni. (art. 22).

În cazul închisorilor pentru minori, numite *case de educațiune corecțională* regimul era mai flexibil și mai orientat spre reabilitarea lor. „Regula tăcerii” nu se aplica, iar deținuții dormeau în celule izolate, dar în timpul zilei lucrau în comun. Scopul era recuperarea lor cât mai bună, având în vedere vârsta, iar cei care dovedeau îndreptare beneficiau de susținere pentru a se integra în societate: „erau așezați la învățătură pe lângă cultivatori sau pe lângă meseriași” pentru a dobândi o calificare profesională, sub supraveghere, iar la eliberare fiecare minor primea un

⁸⁵ Gh. Ungureanu, „Rufetul ocnelor din Moldova și revolta șavgăilor în 1843”, în *Studii și materiale de istorie modernă*, București, vol. I, 1957, p. 114

rând de haine, plus o mică sumă de bani necesară pentru cheltuiala drumului până acasă și pentru „înlesnirea așezării lui”. (art. 27)

În zilele de duminică și de sărbători, deținuții participau la slujba religioasă ținută de preotul închisorii în capela din incintă.

Noua lege prevedea și un așezământ pentru vagabonzi, dar acesta nu a fost înființat ca atare, iar persoanele fără adăpost au fost ținute în aresturi „preventive” și „de corecțiune”. În mod similar, multe dintre articole au rămas neaplicate,⁸⁶ deși între anii 1896-1897 la mai multe închisori centrale s-a încercat măcar îmbunătățirea condițiilor igienico-sanitare prin construirea de băi și grupuri sanitare.⁸⁷

În ciuda modificării legislației, în lipsa unor construcții noi, adecvate, condițiile de trai ale deținuților erau tot mizere. Arestații dormeau pe paturi comune de rogojini, cu perne din paie și doar minorii beneficiau de saltele din paie. Arestații din celulele individuale aveau paturi de fier, dar în celulele de pedeapsă sau în carcere nu se afla nici un fel de mobilier, arestații dormind pe jos pe rogojini.⁸⁸

Deși munca în rândul deținuților era prevăzută încă din legislația anterioară, proasta organizare, posibilitățile reduse de calificare ale deținuților, calitatea slabă a produselor finite, lipsa de spații și ateliere a făcut ca activitatea deținuților să nu poată fi valorificată, iar pe parcurs s-a renunțat la multe dintre activități. Din cauza acestei situații, în anul 1897 a fost data o Ordonanță a Direcțiunii generale pentru dezvoltarea atelierelor, iar în anul 1896 o Ordonanță Direcțiunii generale pentru organizarea lucrului particular al arestaților,⁸⁹ care reglementau activitățile lucrative astfel încât să se producă venituri pentru întreținerea arestaților.

Pe lângă închisorile înființate în 1864 în foste mănăstiri, după anul 1874 s-au înființat: casa de corecție de la Reni (Ismail, Basarabia) pentru minori, care a fost mutată în anul 1878 cu ocazia retrocedării Basarabiei Rusiei, la Mănăstirea Mislea, penitenciarul de la fosta mănăstire Răchitoasa (Tecuci) pentru infirmi, cerșetori, vagabonzi, deținuți corecționali, la mănăstirea Pângărați (Neamț) pentru deținuți recluzionar, la mănăstirea Bisericiani pentru corecție, iar în anul 1880 la

⁸⁶ *Idem*, p.80

⁸⁷ *Ibidem*, p.84

⁸⁸ *Ibidem*, p.85

⁸⁹ *Ibidem*, p.102

mănăstirea Cozia, pentru osândiți la muncă silnică în imposibilitatea de a mai munci (bătrânețe, infirmitate).

Astfel că, în total, între anii 1893-1897 funcționau în România 16 închisori centrale⁹⁰ și 28 aresturi preventive⁹¹, dintre care: închisoarea Văcărești din capitală, închisoarea Mărgineni (Prahova) pentru recluzionari, Bucovăț (Dolj) pentru corecționali, Telega (Prahova) pentru muncă silnică, Ocnele-Mari (Vâlcea) pentru muncă silnică, Târgu-Ocna (Bacău) pentru muncă silnică, închisoarea din Iași de corecție și prevenție, Plătărești (Ilfov) pentru femeile osândite la toate categoriile de pedepse, Dobrovăț (Vaslui) pentru corecționali, Mislea pentru minori, Răchitoasa (Tecuci) pentru infirmi, cerșetori, vagabonzi, corecționali, Pângărați (Neamț) pentru condamnații la recluziune, Bisericieni pentru cei osândiți de corecțiune, mănăstirea Cozia, Slănic (Prahova), înființat în 1882, pentru muncă silnică, Galați, Tulcea, Craiova, arestul Curtii din Focșani, închisoare mixtă de corecție și prevenție, arestul Curtii din Craiova, închisoare mixtă de prevenție și corecție.

3.3 Critica sistemului de detenție

Vocile istoricilor și ale celor implicați într-un fel sau altul în reformarea și organizarea penitenciarelor de la sfârșit de secol al XIX-lea și început de secol XX erau de părere că legile pentru ameliorarea sistemului penitenciar au fost trecute cu vederea și nu s-au făcut eforturi reale pentru a fi puse în aplicare.

Studiile tot mai numeroase din Apus asupra sistemului de detenție celular, care funcționa în America și Europa de aproape un secol atrăgeau atenția ratei mari de recidivă cauzate de mediului viciat din penitenciare, dar și a apariției bolilor mintale din cauza izolării prelungite și accentuau importanța prevenției în detrimentul pedepsei. Sistemele implementate la începutul secolului eșuaseră, iar teoreticienii erau sceptici că detenția în formele utilizate până atunci ar fi utilă⁹². România

⁹⁰ *Ibidem*, p.110

⁹¹ *Ibidem*, p.115-119

⁹² Sceptici ai sistemului de detenție așa cum a fost dezvoltat el în America și Europa au fost: Th. Renazzi, Rossi, Duchatel, Dostoevski, E. de Girardin, Beranger, Bavouze, Demetz, Benoistom de Chateaufort, Tarde, Garcon, Normand, etc. Aceștia au început să critice diferite aspecte ale pedepsei cu închisoarea, de la problemele mentale care le provoca izolarea completă a deținuților, la lipsa condițiilor adecvate

nu făcea excepție, dar motivele eșecului erau ușor diferite. Aici nu se reușise implementarea unui sistem celular în adevăratul sens al cuvântului, la fel ca în Occident.

Rapoartele timpului blamează indiferența cu care a fost privită criminalitatea, lipsurile bugetare și necunoașterea legislației, pentru faptul că legea din 1874 a rămas neaplicată în dispozițiile ei fundamentale.⁹³ Impactul izolării era aproape inexistent din cauza lipsei de închisori specializate, în schimb a existat o serie întreagă de rapoarte despre condițiile îngrozitoare din închisori, referitoare la condițiile precare de spațiu, igienă, hrană, îmbrăcăminte, etc, la care se adăuga lipsa supravegherii adecvate, abuzurile fizice și a lipsei de îndrumare în vederea reabilitării și a reducerii recidivei.⁹⁴

În viziunea criticilor condițiile s-au schimbat foarte puțin până în anul 1929, când a fost emisă o nouă *Lege pentru organizarea penitenciarelor și institutelor de prevențiune*. Aceasta lua în calcul mai serios problema îndreptării morale a deținuților, în urma studiilor contemporane ce atrăgeau atenția ratei mari de recidivă cauzate de mediului viciat. De asemenea accentua importanța prevenției în detrimentul pedepsei.

4. Închisorile centrale de sfârșit de secol al XIX-lea

În acest subcapitol vor fi discutate clădirile și ansamblurile folosite pentru pedepsele privative de libertate construite special în acest scop în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Rostul acestei discuții este acela de a oferi contextul larg în care au apărut și au fost folosite pentru detenție fostele mănăstiri. Construcțiile cu rol de închisoare au funcționat în paralel sau au urmat închisorilor românești din mănăstiri pe parcursul secolului al XIX-lea.

Discuția despre închisorile centrale de capacitate mare, atât de necesare, au continuat și mai aprins după Unire, însă doar două stabilimente de la ocne (Ocnele Mari și Slănic din Moldova) au putut fi construite în primele două decenii. Restul au fost construite/date în

de spațiu și igienă, care afecta majoritatea coplesitoare a închisorilor europene și la ratele mari de recidivă ce demonstau lipsa eficacității.

⁹³ C. Rădulescu, *Raport general asupra închisorilor centrale și arestărilor preventive pe anul 1907-1908*, București, 1908, p. 11.

⁹⁴ Constantinescu, E. Gr. (1934) - *Evoluția regimului penitenciar în România-cu referințe la trecutul penitenciarelor din Europa și America*, p.134

folosință doar spre sfârșitul secolului. Provizoratul l-au asigurat închisorile din mănăstirile secularizate.

4.1 Închisorile de la ocnă

a) Închisoarea Ocele Mari

După anul 1862, barăcile construite la începutul secolului al XIX-lea erau cu totul ruinate, astfel că s-a hotărât înființarea unui alt așezământ, pe un teren al mănăstirii Bistrița din apropierea exploatării. La baza acestei decizii a stat o problemă tehnică: vechile clădiri nu puteau fi reparate din cauza izvoarelor existente sub ele, care generau umiditate constantă, inclusiv pe timpul verii.⁹⁵

Pentru proiectul noii închisori din 1867 s-au păstrat în arhive o schiță a planului, o schiță de secțiune care oferă indicii pentru sistematizarea terenului și un plan de situație schematic ce cuprinde amplasamentele vechii închisori, ale noii închisori și cazarma, în raport cu ocna. (Fig.20,21,22) Închisoarea trebuia să cuprindă: două saloane a câte 150 de persoane, o infirmerie pentru 30 de paturi, un atelier, o bucătărie, o spălătorie, o magazie pentru echipamentul arestaților, un corp de gardă pentru 30 de persoane și împrejmuirea cu un zid cu drum de strajă.⁹⁶ Planul rectangular, simetric avea o aparență de factură clasicizantă, în ciuda organizării interioare modeste. Cele două dormitoare comune pentru deținuți erau amplasate de o parte și de alta a unei circulații centrale, având în capele, marcate printr-un decroș, în partea stângă infirmeria, iar în dreapta funcțiunile auxiliare (bucătărie, spălătorie și magazie). Volumul atelierului era lipit de corpul central și situat în axul circulației centrale, care despărțea cele două dormitoare comune. O altă axă longitudinală de circulație, străbătea clădirea pe toată lungimea ei și era străpunsă de goluri numeroase, egale, dispuse la pas regulat.

Deși un proiect relativ modest din cauza funcțiunilor, a căpătat prin conformarea planului un aer monumental. Comisia care a evoluat impactul financiar (considerabil față de lipsa de resurse a ministerului) a pus în contrapondere statutul condamnaților la ocnă, propunând „un local, care se compune totu din atâtea camere (...), însă încăpătoare de 200 arestați, lucratu în zidu de 1 ½ cărămidă și împrejmuită cu bîlvani

⁹⁵ Aceste explicații apar în expunerea de motive a proiectului de lege pentru înființarea unui fond de credit extraordinar pentru achiziționarea terenului, A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1868-1871, fila 121 si verso

⁹⁶ A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1868-1871, fila 10

(lemn probabil)” proveniți de la bordeiele existente și în completare din „vreo pădure mănăstirească”.⁹⁷

Situația a trenat câțiva ani până la începutul anilor 1870 când semnalele de alarmă ale specialiștilor și autorităților locale au fost luate în seamă și s-a construit ceea ce Grigore Dianu descria ca fiind ansamblul ce a funcționat până în 1892, până la construirea noii închisori Ocnele Mari:

*„nisce bordeie, ca local de închisoare, împrejmuite de un gard de lemn, format de stâpli de stejar și înalt de 3 metrii. Aceste bordeie erau în număr de 4 și serveau de dormitoare. Pe lângă aceste bordeie, mai era și un local de infirmerie și o magazie, amendouă de scânduri și lipite de pământ; ear afară din închisoare, se afla o mică construcție de nuele, lipită de pământ, care servea pentru corpul de gardă.”*⁹⁸

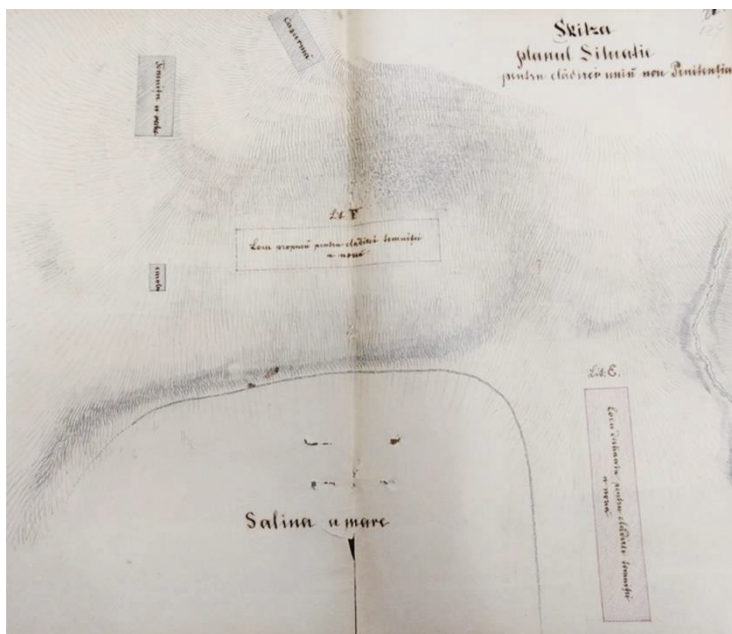

Fig.20 Plan de situație închisoarea Ocnele Mari, 1868
sursa: A.N.I.C. fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1868, fila 124

⁹⁷ ANIC, Vornicia Temnițelor, dosar 2/1868-1871, fila 10

⁹⁸ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, pp.145-6

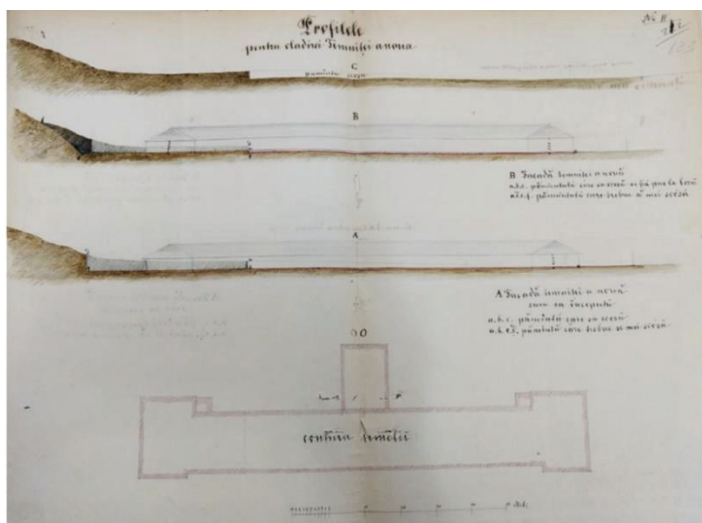

Fig.21 Profile, închisoarea Ocnele Mari, 1868
sursa: A.N.I.C. fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1868, fila 123

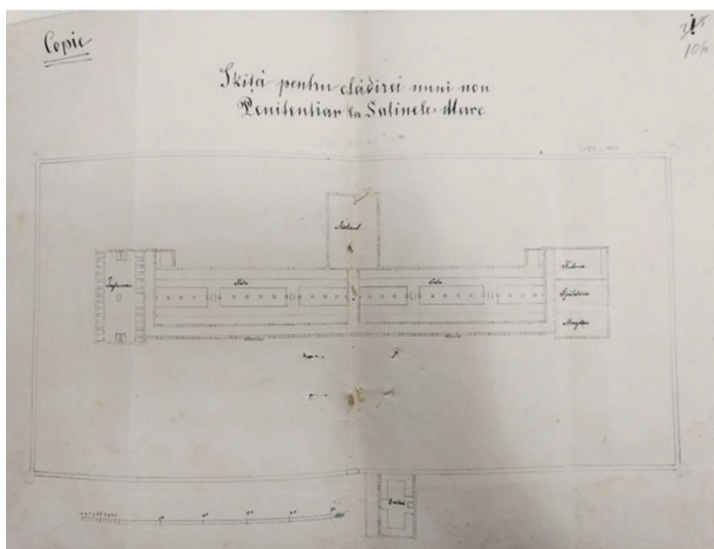

Fig.22 Plan, închisoarea Ocnele Mari, 1868
sursa: A.N.I.C. fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1868, fila 106

b) Ocna Slănic

În anul 1860 în urma unui raport al inginerului de mine austriac Carol Karatșioni⁹⁹, expertiza prin care se constata oportunitatea economică a exploatării ocnei de la Slănic întrebunțând arestați, deși reformele încercau eliminarea muncii silnice, s-a hotărât construirea unei închisori care să îi adăpostească. La nivelul planului proiectul este foarte asemănător cu propunerea de la Ocnele Mari din 1867, dar în acest caz organizarea interioară este superioară. (Fig.23) Prin tema de proiectare a fost prevăzută pentru 200 de arestați, dar la nevoie să se poată extinde la 250. Planul clădirii arestaților este simetric, cu două circulații perpendiculare: cea mai scurtă, centrală, este situată în axul intrării, de-a lungul axului de simetrie, iar a doua, longitudinală, conține un portic ce deservește toate funcțiunile principale. Segmentul central, de formă dreptunghiulară, adăpostește patru dormitoare, conectate două câte două și articulate de grupurile sanitare și camere pentru supraveghetori. Pe capete, se găsesc în partea stângă, spitalul, cu spații pentru medici, farmacie, bolnavi, carantină și grupuri sanitare, iar în dreapta, zona de bucătărie și spălătorie. Închisoarea era împrejmuită de un zid de incintă. În ax, în fața clădirii principale, se găsea corpul pentru administrație (custozi și îngrijitori), cu grupuri sanitare și bucătărie proprie.

Spre sfârșitul secolului, odată cu modernizarea mijloacelor de extracție a sării, s-a renunțat la munca deținuților, iau în zona vechilor închisori de la ocna au fost amplasate penitenciarele centrale nou proiectate, după cum sunt cazurile închisorilor de la Ocnele Mari sau Doftana.

⁹⁹ Carol Karatșioni, inginer miner experimentat în saline, care fusese solicitat de Barbu Știrbei încă din anul 1851 împăratului Franz Iosef cu scopul de a-și oferi expertiza pentru modernizarea extracției de sare în Principat.

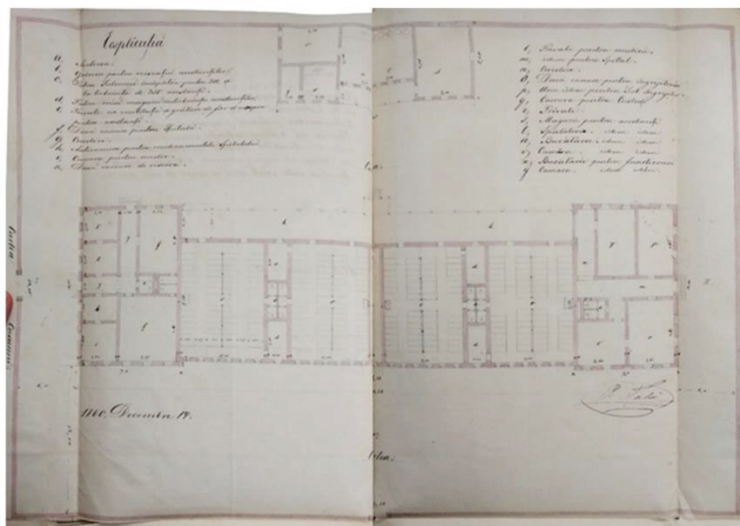

Fig.23 Plan de situație închisoarea Ocna Slănic, 1860
sursa: A.N.I.C. fond Vornicia Temnițelor, dosar 127/1860

4.2 Penitenciarul Ocnele Mari

În anul 1884 s-a luat hotărârea la nivelul administrației centrale de a se construi penitenciarul de la Ocnele Mari, care urma să îl înlocuiască pe cel vechi. Devizul este datat în anul 1885¹⁰⁰ și caietul de sarcini în anul 1884, semnate de arhitectul belgian Eduard Lebeouf. Odată demarate, lucrările s-au împotmolit rapid din cauza unor suspiciuni de fraudă și a costurilor crescute din realitate și ca urmare s-a constituit o comisie de anchetă, din care făceau parte și arh. Ion Mincu și arh. Dimitrie Maimarolu.¹⁰¹ Aceeași comisie a descoperit solicitarea arh. Lebeouf către Ministerul de Interne pentru realizarea a „6 proiecte de penitenciare sistematice” pentru toate categoriile de deținuți.¹⁰²

Alte dovezi de fraudă: planurile și devizele redactate de arh. Lebeouf nu au fost supuse verificărilor, au fost incomplete și nu au ținut seama de realitățile locale. În plus, proiectantul nu a avut în vedere situația lucrărilor și de acolo a apărut o mare diferență dintre proiect și ce trebuia executat, crescând uriaș costurile.¹⁰³ A urmat un lung litigiu în instanță

¹⁰⁰ A.N.R. fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1885

¹⁰¹ A.N.I.C. fond Vornicia Temnițelor, dosar 2/1885, fila 84

¹⁰² *Idem.*, fila 86

¹⁰³ *Ibidem*, fila 86

din cauza căruia penitenciarul a ajuns să fie construit de abia în anul 1892, sub semnătura unui arhitect diferit. După cum se poate vedea din proiectul publicat în același an, semnat de arh. Grigore Călinescu, planul era conformat „tot după vechiul sistem, adică compus din salone mari de dormit, în cari condamnații se află la comun.”¹⁰⁴

Conform proiectului (Fig.24-25), închisoarea era compusă din două corpuri dispuse paralel, între ele fiind organizată curtea separată în două secții, împrejmuite de ziduri, cu un culoar de acces ce le despărțea și totodată lega corpurile clădirilor. Primul corp, dispus pe parter, conținea intrarea principală, care se făcea printr-un gang, infirmeria, cancelaria, corpul de gardă, bucătăria și spălătoria. Deasupra intrării principale se găsea un volum cu 8 încăperi individuale mici, probabil carcere. Intrările în fiecare spațiu de funcțiune diferită erau separate, unele din curtea închisorii (infirmeria și bucătăria), altele din exterior (cancelaria și corpul de gardă). Subsolul conținea 2 pivnițe și 14 carcere. Corpul al doilea, cel destinat dormitoarelor era dispus pe parter și etaj și conținea 12 camere a câte 37 de paturi. Închisoarea nu avea un zid de gardă, ci doar zidurile curților, iar directorul locuia în interiorul închisorii.

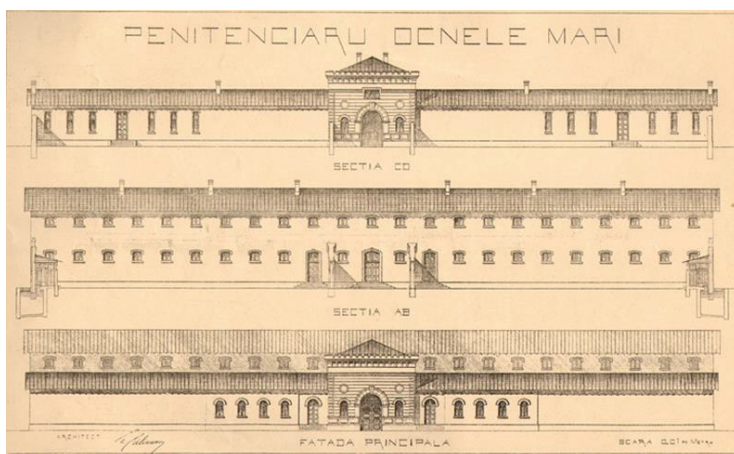

Fig.25. Penitenciarul Ocnele Mari, fațade, arh., Grigore Calinescu, 1891
sursa: I.N. Socolescu (ed.), *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, an II, 1891, nr.1-2

¹⁰⁴ Grigore I. Dianu, *op.cit.* p.146

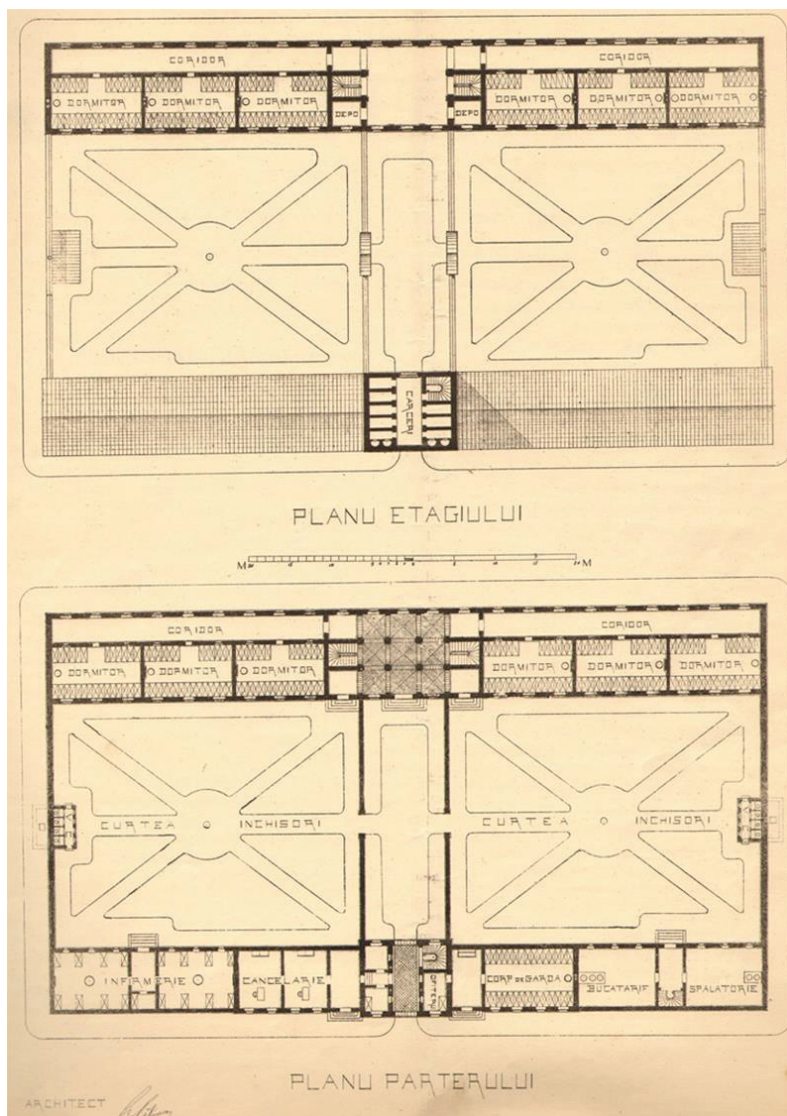

Fig.24. Penitenciarul Ocele Mari, planuri, arh., Grigore Calinescu, 1891
 sursa: I.N. Socolescu (ed.), *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, an II,
 1891, nr.1-2

4.3 Închisoarea centrală de la Tulcea

Proiectul închisorii de la Tulcea a fost publicat în anul 1892 (Fig.25-26), asumat tot de arh. Grigore Călinescu și pare să fie inspirat din proiecte publicate în Franța de Louis Pierre Baltard în 1829 (Fig. 27).¹⁰⁵

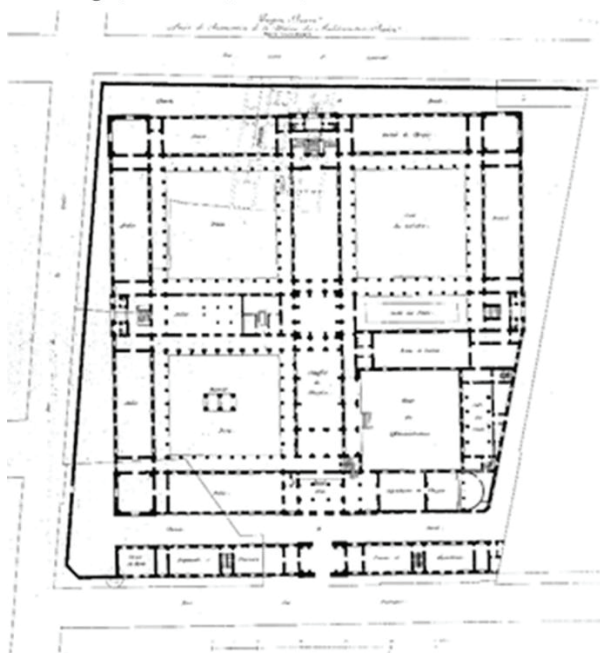

Fig.27 Proiect pentru spital-închisoare, Paris

Sursă: Luis Pierre Baltard, *Architectonographie de Prisons*, 1929

Ansamblul este simetric, de formă pătrată, având un zid de împrejmuire cu două foișoare de pază pe colțurile opuse laturii cu intrarea principală. Corpurile de clădiri sunt dispuse astfel încât să genereze un volum pătrat cu o curte interioară, subîmpărțită la rândul ei în patru secții. Din colțurile volumului major pornesc tronsoane de clădire ce ating în zidul perimetral, astfel încât să genereze curți delimitate de clădiri și zid, corespunzătoare diferitelor secții: femei, minori, arestați preventiv, condamnați, acuzați, apelanți, dar și funcțiunilor complementare:

¹⁰⁵ Louis Pierre Baltard, *op.cit.*

infirmierie sau bucătărie. În axul intrării, pe latura opusă se remarcă un volum perpendicular pe zid și pe latura clădirii opusă intrării, sala de mese. Destinația aceluia spațiu ține probabil de alte rațiuni decât cele funcționale, pentru că bucătăria este într-un colț al laturii opuse, la o distanță considerabilă și cu multe obstacole.

În exteriorul incintei principale se găsesc simetric, dispuse de o parte și de alta a intrării monumentale, pe partea stângă clădirea garnizoanei, iar pe dreapta locuința directorului. Spre deosebire de Ocnele Mari, există un drum de rondă, dar este incomplet, desfășurat nu perimetral, ci doar de-a lungul laturii cu intrarea principală.

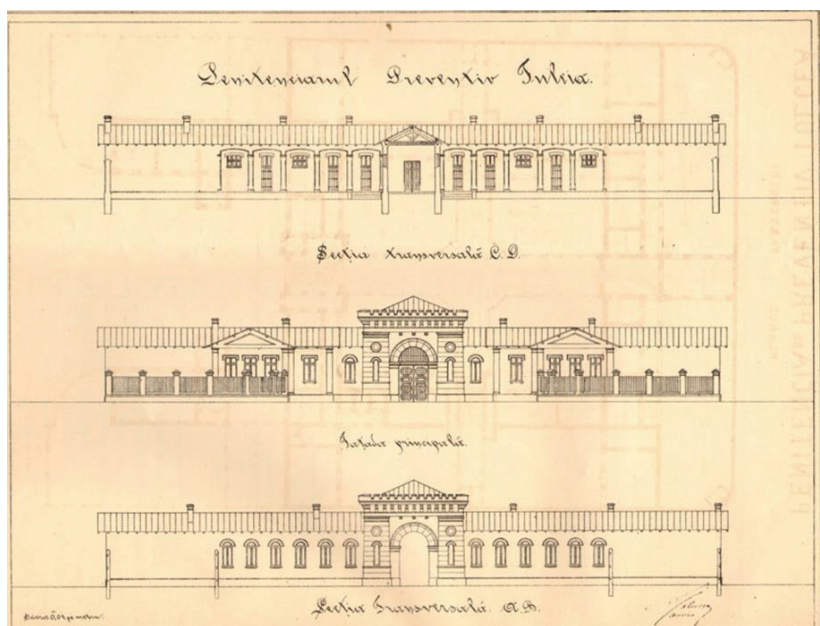

Fig.26 Penitenciarul Tulcea, fațade, 1892

sursă: I.N. Socolescu (ed.), *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, anul III, 1892, nr.4

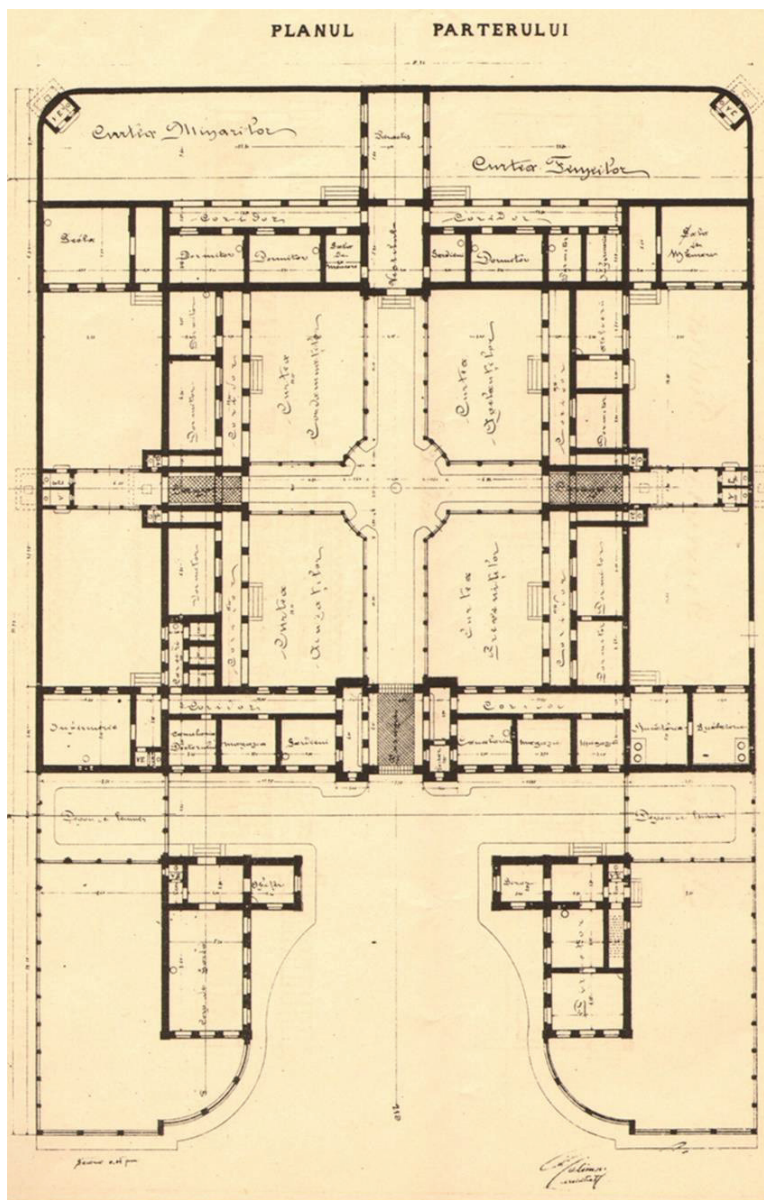

Fig.26 Penitenciarul Tulcea, plan, 1892
sursă: I.N. Socolescu (ed.), *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, anul
III, 1892, nr.4

4.4 Închisoarea din Constanța

Ansamblul închisorii se compune din două incinte concentrice pătrate, în interiorul cărora este situată clădirea destinată deținuților, formată dintr-un corp pătrat, cu o curte interioară, perpendicular pe care se găsește o aripă ce adăpostește celule individuale. Între cele două ziduri ce delimitează incintele este drumul de rondă, iar împrejmuirea exterioară prezintă turnuri de pază în colțuri și la mijlocul laturilor. În exteriorul incintelor se găsesc la intrare, față în față, două clădiri destinate probabil garnizoanei și administrației. În clădirea deținuților, cea cu curte interioară, există o circulație perimetrală în jurul curții ce deservește spațiile interioare. Funcțiunile prezente pe latura intrării sunt cele administrative, pe latura stângă, infirmeria și bucătăria, iar pe latura dreaptă, secțiile de femei, minori aflați în arest preventiv și cei condamnați, având câte un singur dormitor, comun. Celulele individuale din aripa separată sunt dispuse pe două șiruri cu un hol pe două sau mai multe niveluri între ele (nu ne-au parvenit mai multe informații).

Judecând după amploarea planurilor și principii compoziționale aplicate planurilor, saltul era fără îndoială remarcabil față de exemplele din trecut. Totuși, așa cum Dianu aprecia, nici una dintre aceste penitenciarele de la Tulcea și Constanța nu întrunea condițiile regulamentului de la 1874 și regimul celular mixt cu posibilitate de izolare totală pe timpul nopții. Astfel clădirile erau neconforme cu legislația și principiile de detenție modernă, deși între 1874-1895 se cheltuiseră două milioane și jumătate de lei pentru construcția lor (sumă considerabilă).¹⁰⁶

¹⁰⁶Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.121

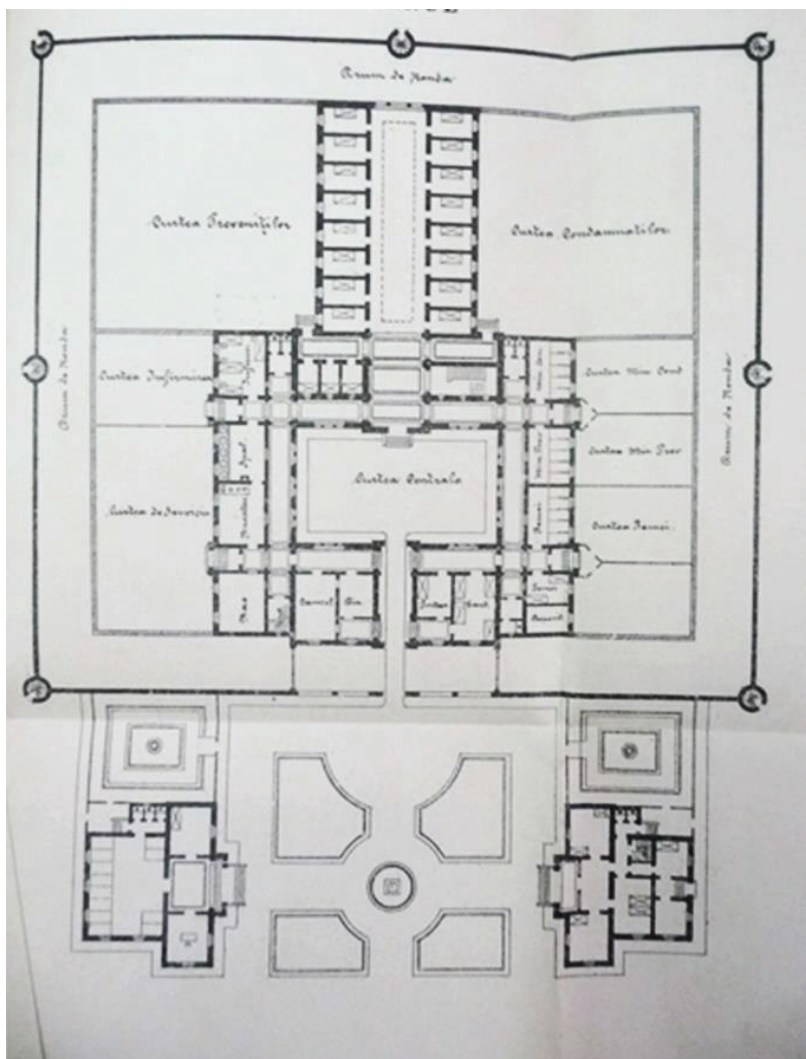

Fig.29 Planul arestului preventiv Constanța, 1890-1900
sursa: Grigore I. Dianu, *Închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiuuri*, Tipografia Curții Regale G. Göbel și fii, București, 1901

4.5 Penitenciarele Craiova și Galați¹⁰⁷

Un proiect de închisoare la Craiova fusese întocmit de arh. Grigore Călinescu și publicat în 1891(Fig.30), dar în anul 1894 s-a hotărât construirea a două închisori de „corecțiune” Galați și Craiova, după un plan tip, pentru cazarea a 350 deținuți în 90 de celule. (Fig.31)

Varianta inițială era similară cu penitenciarul de la Tulcea, dar mult mai mare. Motivul pentru care s-a renunțat la acel proiect se poate presupune. El nu corespundea legislației în vigoare. Clădirea avea o curte principală, iar pe trei laturi erau organizate în secții dormitoare comune. Pe latura intrării existau funcțiunile administrative, infirmeria și bucătăria. Nicăieri nu se puteau amenaja celule individuale.

Varianta care s-a finalizat în 1897 la Craiova presupunea un ansamblul compus din două incinte concentrice, ce generează un drum de rondă. În interior se găsesc o serie de trei tronsoane de clădiri legate de o circulație perimetrală continuă. Prima clădire cu intrarea de formă rectangulară are o curte interioară și o zonă cu câteva celule individuale. Al doilea tronson este format din două clădiri mai mici, amplasate față în față, identice și al treilea de plan circular, după modelul primului penitenciar din Richmond, Virginia construit la 1800,¹⁰⁸ adăpostește o serie de celule individuale. În exteriorul incintei mari, în zona intrării există câteva construcții, probabil locuințelor gardienilor și administrației.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p.122-127

¹⁰⁸ Norman Johnston, *op.cit.* p.125, Louis Pierre Baltard, *op.cit.*, ilustrația 12

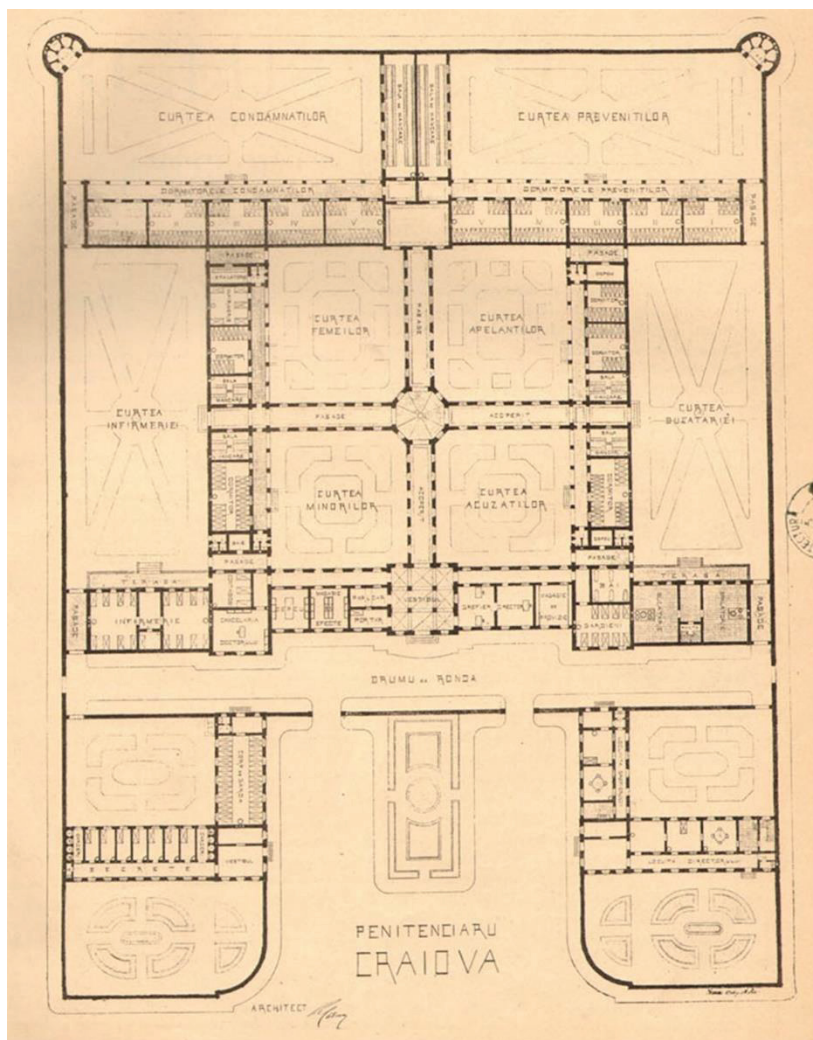

Fig.30 Proiect pentru penitenciarul din Craiova, neconstruit în această formă
 Sursa: I.N. Socolescu (ed.), *Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă*, anul
 II, 1892, nr.4

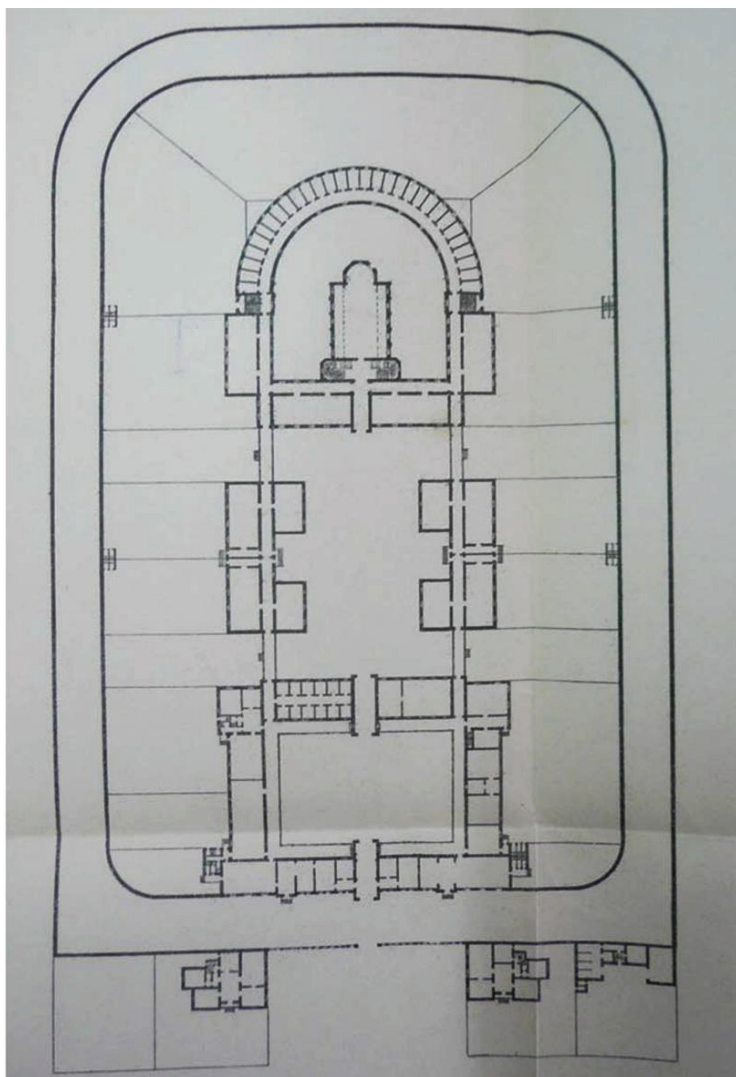

Fig.31 Planul tip al penitenciarelor din Craiova și Galați, 1890-1900
 sursa: Grigore I. Dianu, *Închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiri*, Tipografia Curții Regale G. Göbel și fii, București, 1901, pl. VL

4.6 Penitenciarul Doftana¹⁰⁹

Construcția penitenciarului a fost hotărâtă în anul 1894, iar construcția a început în anul 1896.(Fig. 32-33) Penitenciarul era destinat detenției corecționale și pentru arestații recidiviști. Planul prezintă similitudini clare cu o serie de planuri publicate în Franța de Louis Pierre Baltard în 1829¹¹⁰ (Fig.34) și a fost singurul model construit în România în secolul al XIX-le (chiar și ulterior) pe tipologie radială. La Doftana trei aripi radiau din zona curba a unei structuri în forma de D; ele conțineau un coridor ce se unește cu cele din tronsoanele cu celule. Alte patru aripi erau atașate de clădirea centrală și conțineau ateliere și dormitoare.

Diferența dintre Doftana și penitenciarele din vestul Europei (de exemplu St. Gilles din Belgia, lângă Bruxelles, cu 620 condamnați) era aceea că razele celulelor de la Doftana nu convergeau în centrul clădirii prin coridoare continue, care să se unească într-un punct comun, ci aveau un coridor larg de-a lungul lor, în care corespundeau toate celelalte coridoare ale celulelor, de unde se putea supraveghea (Fig.37). Coridorul acesta era despărțit printr-un zid. Supravegherea nu se putea face așadar printr-un singur punct centrat, fiind îngreunată. În centrul curții, care corespundea geometric cu intersecția axelor coridoarelor se găsea capela.

Alte caracteristici ale închisorii: existența curților separate pe categorii de condamnați (Fig.35), a zidurilor de rondă din piatră, înalte aproape 5 m, cu gherete de pază, pe lângă zidurile de împrejmuire (Fig.36). Funcțiunile anexe se compuneau din infirmerie, ateliere, băi, spălătorie, administrație, paza, locuințele personalului, iar separat existau clădirile anexe pentru cazarma detașamentului soldaților ce asigurau paza închisorii și însoțirea convoiului condamnaților la salină, locuința pentru director și a grefierul, garaj și o remiză pentru vitele și trăsurile serviciului stabilimentului.

Celulele erau construite în partea semicirculară a clădirilor și separate de saloanele în care arestații stăteau în comun. Ulterior toate dormitoarele comune au fost transformate în celule, astfel că în loc de 189 celule a primit încă 208, având în total 397 celule și devenind astfel singura închisoare complet celulară din România. Mobilierul celulelor se compunea dintr-un pat de fier care se ridica și se prindea cu lacăte de

¹⁰⁹ *Ibidem*, p.122-127

¹¹⁰ Norman Johnston, *Forms of constraint...*, p.125, Louis Pierre Baltard, *Architectonographie des prisons, ou parallèle des divers systemes de distribution dont les prisons sont susceptibles* (Paris, 1829), ilustrația 12

perete și o masa cu etajeră. Încălzirea se făcea centralizat prin calorifere, iar iluminatul era electric.¹¹¹

Construcția penitenciarului a fost foarte costisitoare și rezultatul nu era cel scontat. Amplasamentul ridica probleme, fiind foarte greu accesibil și instabil, iar calitatea lucrărilor era slabă. Ministrul de Interne la acel moment, D. A. Stolojan a criticat noua construcție: „În loc să se facă o temniță după principiile moderne, ca noaptea cei închiși să fie izolați și numai ziua să lucreze în comun (...), vechea administrațiune a făcut un hotel care nu are nici ziduri de siguranță, nici canal, nici luminat, nici încălzit, nici mobile (...), a pus clădirea într-un loc unde nu te poți duce decât cu balonul”¹¹².

Gheorghe Bujor, fost deținut politic socialist la închisoarea Doftana a publicat în 1934 un volum de memorii în care descrie, puternic subiectiv, dar foarte plastic, penitenciarul cu defectele lui și efortul constructiv și financiar:

„...clădirea trebuia să fie arătoasă ca înfățișare și grozavă ca alcătuire. S-a cărăbănit un munte întreg de piatră și după trei ani de muncă și de milioane irosite, s-a ivit pe un mal înalt și răpos un monstru arhitectonic. (...) Prin zidurile exterioare de fațadă și de centură, prin turnulețele cu platformă, (...) prin luminătoarele de pe acoperișuri, prin întinderea ei, prin parcul de brazi, prin portalul solemn de la intrare, prin impunătorul corp al uzinei și al castelului de apă, prin vila directorului, prin întinsul șir al locuințelor destinate corpului de pază, prin grajdul boieresc, prin canapele, sofale (...) și al restului mobilierului luxos din cancelarie, prin lumina electrică, prin canalizare, etc. ea reușea să deie privitorului superficial o impresie de măreție, de trăinicie, de teroare și înfricoșare.”

Impresia era doar aparentă: „Piatra de construcție a fost așezată pe muchie. În golul format de cele două laturi exterioare s-a turnat umplutură. De mult pereții s-au brăzdat de crăpături adânci și nu puțini dintre ei, chiar zidurile de centură (...) s-au prăbușit. *Lespezile* bordurilor sau diferitor scări, făcute din nisip și ciment sunt măcinate și dislocate de ploi și intemperii. Pardoseala de ciment se coșcovește și crapă. Hardughia

¹¹¹ Grigore I Dianu, *op.cit.*, p.122-127

¹¹² *Monitorul Oficial*, Nr. 21, din 26 aprilie 1896 (*Ședința din cadrul Adunării Deputaților, din 20 aprilie 1896*).

întreagă păraie din încheieturi”¹¹³ De asemenea el reclama deficiențele de amplasare pe teren, acesta fiind instabil, față de punctele cardinale, iluminatul nefiind corespunzător, funcționarea proastă a instalațiilor de încălzire și contaminarea cu insecte și șobolani. Desigur ca descrierea este foarte puternic subiectivă, iar condițiile nu erau cu siguranță mai proaste decât în celelalte închisori, dar totuși critica este ilustrativă în conturarea imaginii de ansamblu asupra penitenciarului și justifică valul de critici de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

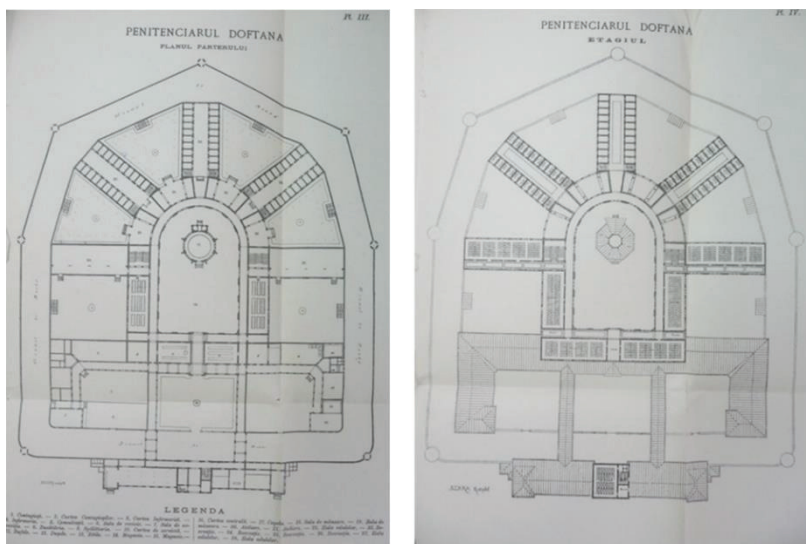

Fig.32 Închisoarea Doftana, plan parter și etaj, 1890-1900
sursa: Grigore I. Dianu, *Închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiuri*, Tipografia Curții Regale G. Göbel și fii, București, 1901, pl. III-IV

¹¹³M. Gh. Bujor, *Doftana*, Tipografia finanțe și industrie 1934, pp.7-9

Fig.33 Închisoarea Doftana, fațada principală, 1890-1900
sursa: Grigore I. Dianu, *Închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiuuri*, Tipografia Curții Regale G. Göbel și fii, București, 1901, pl. II

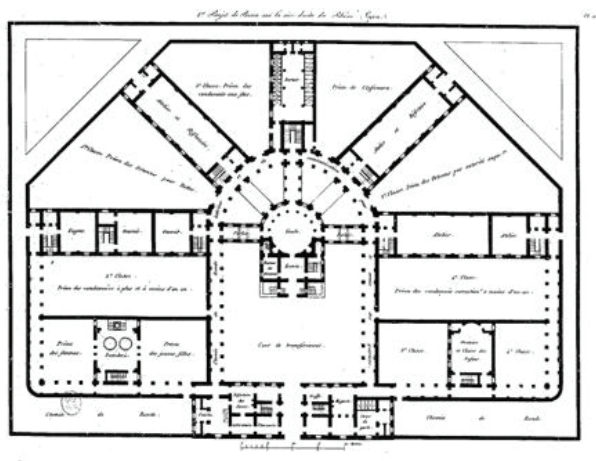

Fig.34 Proiect pentru închisoare, Paris
sursă: Luis Pierre Baltard, *Architectonographie de Prisons*, 1929, pl.XII

Fig. 35 Închisoarea Doftana, curtea interioară, 1940
sursa: A.N.I.C. fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre și închisori, 1940, D67

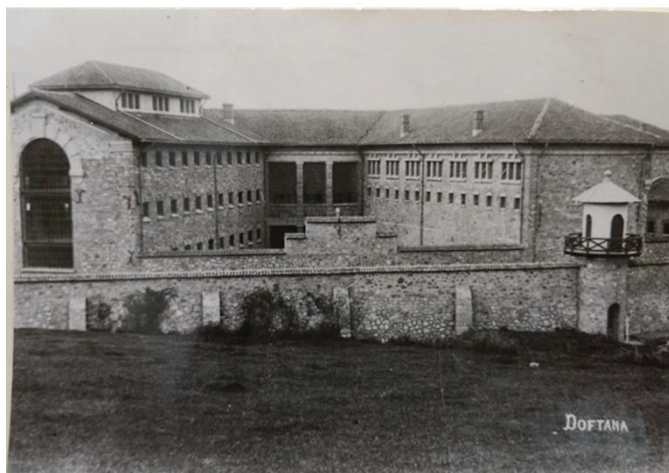

Fig. 36 Închisoarea Doftana, vedere dintr-un turn de pază, 1940
sursa: A.N.I.C. fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre și închisori, 1940, D43

Fig. 35 Închisoarea Doftana, curtea interioară, 1940
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre
și închisori, 1940, D7

Capitolul IV

MORFOLOGIA FOSTELOR MĂNĂSTIRI TRANSFORMATE ÎN ÎNCHISORI

În acest capitol sunt investigate elementele morfologice ale mănăstirilor secularizate transformate în închisori: modificările din cadrul ansamblurilor, construcțiile noi, demolările, modul în care spațiul existent a condiționat funcțiunea și în care a fost adaptat la funcțiune, în raport cu legislația și cu realitatea din teren. *Bref*, maniera în care legislația și lumea carcerală a transformat spațiul mănăstiresc.

Ansamblurile asupra cărora ne îndreptăm atenția sunt mănăstirile depozitate de proprietăți în urma *Legii secularizării averilor mănăstirești* din anul 1863 și care au fost transformate în închisori în perioada 1854-1918 definitiv, provizoriu sau asupra cărora au existat doar intenții de reconversie, rămase la stadiul de proiect. Am identificat până la ora actuală următoarele mănăstiri-închisori, dar nu este exclus ca în urma continuării cercetărilor numărul lor să se modifice:

1. Bisericiani¹ (jud. Neamț) — *Începând cu anul 1873 aici erau găzduiți arestații osândiți la recluziune, apoi recidiviști*
2. Bucovăț² (jud. Dolj) — *A fost înființată în 1864 ca închisoare de corecție, statut pe care l-a avut până în anul 1882. În paralel au fost găzduiți aici și condamnați la recluziune și muncă silnică. În jurul anului 1900 găzduia doar condamnați pentru corecție și recluziune.*
3. Cozia³ (jud. Vâlcea) — *A funcționat ca închisoare între anii 1879 – 1893, destinată condamnaților la muncă silnică, prea bătrâni sau bolnavi să mai poată munci.*
4. Dobrovăț⁴ (jud. Iași, la momentul respectiv jud. Vaslui) — *A funcționat ca închisoare între anii 1865-1900. Ulterior a fost transformată*

¹ Grigore I. Dianu, *Istoria...*, pp. 133-134, C. A. Stoide, „Contribuții la istoricul Mănăstirei Bisericiani” extras din *Arhiva* din Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”

² Grigore I. Dianu, *op. cit.*, pp. 134-136

³ Va fi analizată ca studiu de caz în capitolul următor

⁴ *Idem.*

in orfelinat de fete până în anul 1912, apoi școală de agricultură până în anul 1930, când a redevenit mănăstire.

5. Mărgineni⁵ (jud. Prahova) — Mănăstirea a adăpostit biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino, una dintre cele mai mari biblioteci din sec. al XVII-lea. În anul 1838 cutremurul a afectat grav mănăstirea și ca urmare fost reconstruită. Noul ansamblu a ars de 2 ori între anii 1856 și 1893. În anul 1869, din ordinul Ministrului de Interne de atunci, Dimitrie Bolintineanu, mănăstirea a fost transformată definitiv într-un așezământ de tip penitenciar. În prezent aici funcționează Penitenciarul Mărgineni cu statut de penitenciar de maximă siguranță
6. Mislea⁶ (jud. Prahova) — În anul 1868 a devenit școală de corecție primind minori de la schitul Balamuci, iar în anul 1878 au fost transferați aici minorii de la penitenciarul din Reni (Basarabia). Între anii 1872-1883 a găzduit în paralel militari condamnați pentru infracțiuni de drept comun. Ulterior a fost înființată o secție suplimentară de adulți, iar în anul 1924 a fost transferată aici închisoarea de femei de la Plătărești, ce fusese transformată la sfârșitul secolului al XX-lea în azil pentru vârstnici.
7. Pângărați⁷ (jud. Neamț) — În anul 1872 a fost transformată în așezământ de "corecțiune și reclusiune". După anul 1914 aici a fost instalat un spital militar, iar în anul 1956 a devenit Stațiunea de Cercetări Geografice, Geologice și Biologice a Universității A. I. Cuza din Iași
8. Plătărești⁸ (jud. Dâmbovița, astăzi jud. Călărași) — Din anul 1865 a funcționat ca închisoare de femei, iar între anii 1952 și 1992 funcționează ca spital de boli neuropsihice

⁵ Grigore I. Dianu, *op. cit.*, pp. 141-143, Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din România-Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea)*, Vol. 2, M-Z, Mitropolia Olteniei, 1970, p. 419

⁶ Va fi analizată ca studiu de caz în capitolul următor

⁷ Grigore I. Dianu, *op. cit.*, pp. 146-147, Vasile Birzu, *Mănăstirea Pângărați. Monografie*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016;

⁸ Grigore I. Dianu, *op. cit.*, pp. 147-148, Adrian Ioniță, Daniela Marcu Istrate, „Mănăstirea Plătărești, Jud. Călărași” în *Materiale și cercetări arheologice*, serie nouă II, 2000-2006, Editura Academiei Române, București 2007, pp. 143-148, Mihai Opreanu et alii., *Studiu istoric în dosarul de restaurare* (Proiect nr. 2/4550/1994), Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România-*

9. Răchitoasa⁹ (jud. Tecuci, astăzi, jud. Bacău) — *În jurul anului 1885, mănăstirea a fost transformată în penitenciar „pentru oamenii fără căpătâi și vicioși”*
10. Tismana¹⁰ (jud. Gorj) — *A existat intenția înființării unui penitenciar aici în anul 1887, idee care nu a mai apucat să se materializeze.*
11. Văcărești¹¹ (București) — *În anul 1848 au fost închiși aici capi Revoluției, apoi a devenit închisoare oficială de stat în anul 1864, de când a devenit arestul capitalei. A fost demolată în anul 1987, deși fusese restaurată în perioada 1974-1977*

Analiza morfologică este necesară, deoarece acest episod din istoria mănăstirilor a fost de cele mai multe ori neglijat de cercetările contemporane și ca urmare sunt relativ puține studii disponibile. Pe bună dreptate, intervențiile nu au avut valoare artistică, dimpotrivă, au adus în mare parte distrugeri ale preexistentului, dar investigarea lor este esențială în înțelegerea evoluției programului închisorii în România secolului al

Țara Românească (Muntenia, Oltenia și Dobrogea), vol. 2, M-Z, Mitropolia Olteniei, 1970, pp. 491, 523.

⁹ Melchisedec, Episcopul Romanului, *Notițe istorice și archeologice adunate de pe la 48 de mănăstiri și Biserici antice din Moldova*, Tipografia cărților bisericești, București, 1885, p. 305.

¹⁰ Va fi analizată ca studiu de caz în capitolul următor

¹¹ *Idem.*

XIX-lea. Michel Foucault¹² și sociologul Erving Goffman¹³ au dezbătut legătura dintre mănăstire și închisoare. În opinia celor doi, chiar dacă aceste categorii de instituții urmăresc obiective radical diferite, mănăstirile și închisorile implementează dispozitive și mijloace parțial similare, precum regulile și reglementările, închiderea, utilizarea timpului sau distribuția spațială a oamenilor, elemente care facilitează conversa. Din această perspectivă, topografia închisorii se suprapune uneori cu topografia monahală. În viziunea noastră, aceste afirmații se suprapun până la un punct. Închisoarea nu atribuie spațiilor totdeauna aceleași funcțiuni precum cele anterior existente în mănăstire.

¹² Conform teoriei lui Foucault, societatea, indiferent de natura ei, se sprijină în esență pe *controlul* și exercitarea *puterii* celor puțini, care dețin *cunoașterea*, asupra celor mulți. Cum? Prin *panoptism*. Pornind de la modelul de închisoare a lui Bentham, se face posibilă exercitarea puterii într-un mod nou și mult mai eficient, fără nici o constrângere fizică, alta decât arhitectura și geometria. *Panoptismul* este prezent în mai multe tipuri de instituții precum aziluri, școli, servicii militare și secrete unde se mizează pe înlocuirea violenței fățișe prin moralizare. De asemenea, birocrăția și monitorizarea crescândă din societatea modernă, o califică pe aceasta drept una *panoptică*. Astfel, puterea în societățile moderne este văzută ca eminent orientată spre producția de indivizi disciplinați, izolați, cu auto-control.

¹³ Într-o linie oarecum similară cu a lui Foucault, dar fără a discuta în termeni de putere a statului, Goffman introduce termenul de *instituție totală*. Acesta se definește ca loc de domiciliu/rezidență și lucru, unde un număr mare de persoane cu o poziție echivalentă, se rup de societatea pentru o perioadă de timp însemnată și își duc viața împreună într-un cadru restrâns, izolat și administrat formal/biocratic. Spre deosebire de Foucault, ce situează elitele/echipa medicală/corpusul de control ca medii cheie de exercitare a puterii, mediatorii între *instituțiile totale* și stat, Goffman analizează aspectele structural-funcționale ale acestor entități sociale în legătură cu așezămintele secolului al XX-lea. El nu problematizează dezvoltarea istorică a azilului, dar diferențiază cinci categorii de astfel de instituții: așezămintele care au grijă de cei care nu pot avea grijă de ei înșiși (nevăzători, vârstnici, orfani); așezămintele, care au grijă de cei care nu pot avea grijă de ei înșiși și prezintă un pericol pentru ceilalți (sanatorii, leprozerii, ospicii), așezămintele proiectate pentru a proteja comunitatea (închisori, închisori pentru prizonieri de război, lagăre de concentrare); așezămintele, constituite pentru îndeplinirea unui scop concret (tabere ale armatei, nave, școli internat, tabere de muncă); mănăstiri. Erving Goffman, *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, Anchor Books Doubleday & Company, Inc. New York, 1961, ediția românească *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, Polirom, Iași, 2004, traducere Anacraona Mândrilă

O altă diferență notabilă față de mănăstiri este aceea că închisorile își pot schimba funcția depinzând de misiunile lor succesive. În timp ce funcțiile atribuite locurilor în mănăstiri erau adesea imuabile, în închisori ele se schimbau frecvent, se făceau modificări în funcție și de schimbarea numărului sau naturii deținuților.¹⁴ Era, prin urmare, necesar să se câștige spațiu pentru înființarea de ateliere, dormitoare, săli de mese pentru noii deținuți, profitând la maximum de potențialul oferit de volumele existente.

Pentru o imagine cât mai cuprinzătoare a fenomenului transformării mănăstirilor în închisori este necesar să nu pierdem din vedere trei paliere:

- caracteristicile închisorilor—modelele occidentale spre care priveau reformatorii sistemului penitenciar din România;
- legislația, care reflecta într-o oarecare măsură aceste aspirații, ținând totuși cont și de particularitățile autohtone
- realitatea din teren, care deseori era complet diferită de cea legislativă

Cerințele închisorilor-model au rămas valabile în mare parte până astăzi, crescând sau diminuându-se de la o perioadă la alta. Reformatorii aveau pretenția ca arhitecții și autoritățile să ridice structuri care asigurau: 1. pedeapsa; 2. securitatea împotriva evadărilor și apărarea de intruziunea exterioară; 3. supravegherea sistematică atât a gărzilor cât și a prizonierilor; 4. prevenirea corupției iscate din contactul dintre prizonieri; 5. buna sănătate a deținuților; 6. reformarea prin mijloace de muncă, religie și eventual educație.¹⁵ Sistemul american al izolării, care a servit model Europei în secolul al XIX-lea, putea fi descris astfel:

„Arhitectura potrivită trebuie să producă, prin suferința provocată în principal asupra minții și însoțită de instruire morală și religioasă, o conduită virtuoasă. Aceasta este sigura pe care ne putem baza în prevenirea fărâdelegii. Aceste efecte benefice imprimă infractorilor o spaimă puternică, ce îi împiedică să comită fărâdelegi.”¹⁶

Izolarea servea diverse scopuri: era pedeapsă prin natură, dar prin duritate dădea și timp pentru reflecție și căință. Mai mult, proteja pe cei

¹⁴ http://cloitreprison.fr/chapitre4-refectoire/4-5_prison-calque-monastere.html

¹⁵ Norman Johnston, *Forms of Constraint...*, p. 44

¹⁶ Trad. n., *Letter on the Penal Code from President and Commissioners Appointed to Superintend Erection of the Eastern Penitentiary*, Stambaugh, Harrisburg, Pa., 1828, p.13 apud Norman Johnston, *op.cit.*, p.69 (trad.n.)

mai inocenți de contaminarea celor mai versați și împiedica uzualele comploturi, evadări și atacuri asupra gărzilor.

În Occident penitenciarele mari și performante au fost îndelung criticate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deoarece condițiile proiectate erau de multe ori mai bune decât cele în care trăiau majoritatea celor liberi. De exemplu, statul oferea deținuților educație, pe care altfel cei liberi trebuiau să o plătească. Ori, având în vedere condițiile muncitorilor din mahalalele muncitorești de secol al XVIII-lea sau al XIX-lea, era greu de construit un penitenciar care să îndeplinească standardele minime de dietă, curățenie și cazare și care să nu situeze imediat deținutul într-o poziție mult mai bună decât a celor care respectă legea.¹⁷

Dacă ne ghidăm după legislație, România era în același pericol, de a oferi condiții mai bune condamnaților față de majoritatea cetățenilor liberi. La noi însă, pe lângă limitările date de topografia mănăstirilor, ce au găzduit închisorile, apare frecvent neaplicarea legii. În mare, imaginea proiectată de legislație era foarte diferită de realitatea din teren, aspect uzual în epocă și în alte domenii. Parafrazând o remarcă despre legislația sanitară din România secolului al XIX-lea, aflată într-o situație similară celei a închisorilor, legislația închisorilor era o grilă de lectură a unei realități viitoare, ea imaginând societatea românească așa cum o dorea legiuitorul. Din acest punct de vedere, era o ficțiune, dar o ficțiune realizabilă.¹⁸

1. Zidul – protecția/împrejmuirea

1.1 Construirea închiderii

Construirea închiderii pentru un penitenciar de secol al XIX-lea era esențială în împiedicarea evadărilor. Modelele occidentale de penitenciare propuneau existența cel puțin a unui zid de incintă, dar de cele mai multe ori erau două incinte concentrice, la care se adăugau delimitările diferitelor curți corespunzătoare secțiilor. Pe teritoriul românesc această prevedere a început să se aplice abia la sfârșitul secolului, odată cu construirea penitenciarelor noi. Inițial, putem

¹⁷ Norman Johnston, *op.cit.*, p.44

¹⁸ Constantin Bărbulescu, „Note despre legislația sanitară în Vechiul Regat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, în Alina Ioana Șuta *et alii.*, *Legislația Sanitară în România Modernă (1874-1910)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2009, pp.43

presupune că închisorile se bazau pe zidul fostei mănăstiri, dar această situație nu se confirmă, după cum vom vedea.

Prin definiție¹⁹ zidul este elementul asociat claustrării (împiedică membrii comunității monahale să ia legătura cu exteriorul) și protecției față de elementele exterioare, periculoase sau perturbatoare. Asocierea dintre detenție și zid a ajuns la nivelul la care în mod uzual, în lumea monahală occidentală, *murus* (zid, trad. n.) denumea camera „potrivită pentru întemnițare”, cum era numită de Regulile Benedictine. O parte dintre istorici au sugerat că monahii, care săvârșiseră un delict erau „zidiți”, dar *murus* se pare că era pur și simplu un termen obișnuit pentru arestul monahal de orice fel. Termenii înrudiți (folosiți în orice instanță clericală sau laică), *murus strictus* sau *murus largus* („detenție strictă” sau „detenție mai liberală”, trad. n.), sugerează doua aspecte ale arestului, după natura delictului.²⁰

În Moldova și Țara Românească exista în perioada medievală interdicția impusă de Imperul Otoman de a fortifica orașele, astfel că mănăstirile s-au dezvoltat ca puncte întărite, adevărate cetăți. La prima vedere s-ar putea presupune că fostele mănăstiri devenite închisori ofereau măsuri de securitate rezonabile prin zidurile puternice, dar se pare că existența fortificațiilor nu au fost neapărat un criteriu pentru conversia lor. Majoritatea mănăstirilor alese nu mai aveau zidurile continue sau nu le mai aveau deloc. După conversie, o parte din ele ar fi trebuit supuse unor ajustări semnificative: echiparea cu dispozitive de siguranță (porți, ferestre cu gratii, etc.). Același lucru era valabil și pentru forturi și alte clădiri transformate în instituții de detenție a căror închidere originală a fost întărită în timpurile moderne.

Închisoarea Văcărești se pare că avea cel mai performant dispozitiv de acest fel. Ansamblul era format inițial din două incinte, construite în secolul al XVIII-lea, în primele etape de edificare ale mănăstirii și există ipoteza existenței unei a III-a incinte, construite odată cu modificarea funcțiunii în închisoare: o împrejmuire, posibil din lemn, cu posturi de pază din loc în loc, după model rusesc, ce înconjura celelalte

¹⁹ ZID, *ziduri*, s. n. Element de construcție vertical, cu grosime (relativ) mică în raport cu celelalte dimensiuni, executat din cărămizi, din blocuri de piatră etc., așezate ordonat unele peste altele (și unite printr-un liant), sau din beton, destinat să limiteze, să separe sau să izoleze un spațiu ori să susțină alte elemente de construcție, alcătuind un perete, o îngrădire, o fortificație etc. (conform D.E.X. 2009)

²⁰ Eduard M. Peters, *op.cit.*, pp. 28-29

două incinte.²¹ Această a III-a incintă de zid, edificată pentru a proteja închisoarea și a împiedica evadările a fost finalizată în anul 1894.²² În afară de Văcărești, celelalte închisori ridicau probleme.

În cazul Coziei, demolarea fortificațiilor din partea de vest în timpul domnitorului George Bibescu (1847-1863) a lăsat incinta deschisă. Grigore Dianu constatare că închisorile de la Biserici și Pângărați, nu avea ziduri de împrejmuire, iar paza se făcea cu mare dificultate, deoarece deținuții care doreau să evadeze nu întâmpinau nici un obstacol odată ieșiți din dormitor.²³ Mănăstirea Pângărați a avut din Evul Mediu până spre secolul al XVIII un sistem defensiv puternic care s-a ruinat, împreună cu tot ansamblul, în anul 1854 nemaieexistând decât biserica și câteva chilii din lemn.²⁴ Din cercetările arheologice de la Dobrovăț avem confirmarea existenței unui zid ce despărțea zona penitenciarului a celor două biserici, folosite de săteni.²⁵ Pe lângă zidul clasic s-au folosit și alte delimitări cu aceeași funcțiune: grătare plasate la ferestre; ziduri/garduri de separare dintre zonele cu prizonieri de sex masculin și feminin sau între locul de detenție și locurile de muncă; în infirmerie; în atelierele principale.

Un caz aparte de izolare este înlocuirea zidului cu apa, cum este cazul mănăstirii Snagov sau a schitului Ostrov. La Snagov accesul se făcea inițial pe un pod de lemn, care putea fi ridicat în cazuri de pericol. După un incendiu care l-a distrus, soluția de comunicare cu mănăstirea a fost un pod plutitor, împins cu lopeți.²⁶ Deși nu era o noutate, izolarea

²¹ Dan D. Ionescu, "Etapă în evoluția Mănăstirii Văcărești" în Anca Beatrice Todireanu (coord.) *Un sfert de veac de la martiriul unui monument bucureștean: Mănăstirea Văcărești*, ed. Monitorul Oficial, București, 2013, p.278

²² Alexandru Fălcoianu, *Călăuză istorică a mănăstirii și închisorii centrale "Văcărești"*, Legătoria Închisorii Centrale "Văcărești", București, 1929, p.5

²³ Grigore I. Dianu, *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive pe anul 1897*, Imprimeria Statului, București, 1898, p.6

²⁴ În anul 1854 se menționa că până în secolul al XIX-lea mănăstirea a păstrat "a ei umilită formă", cu biserica "cu două rânduri în jurul căreia se întindeau (opt) chilii durate de lemn, care toate erau de un zidu cungiurate cu un turnu peste poartă". ****Almanah de învățătură și petrecere*, în "Calendar pentru români pe anul 1854", tipografia Institutului Albinei, Iași, 1854

²⁵ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului: monografie arheologică și istorică*, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2012, p.61

²⁶ Niculae Șerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, Institutul de Istorie Națională, București, 1944, p. 9

prin intermediul apei nu a fost folosită la închisori după anul 1864. Snagov sau Schitul Ostrov au fost desființate, iar alte mănăstirile izolate de apă nu se cunoaște să fi fost convertite ulterior.

1.2 Dispozitive: drumul de rond și foișorul de gardă

Dispozitivele de observație și pază erau esențiale în prevenirea evadărilor. Cele mai uzuale erau drumul de rond și foișorul de gardă²⁷, iar eficiența creștea dacă erau prezente simultan.

Drumul de rond, desemnează un circuit destinat santinelor, format între două ziduri succesive, pe tot perimetrul penitenciarului. Adeseori era asociat cu prezența foișoarelor de gardă, turnuri de observație ocupate de santinele, amplasate la intervale convenabile, pentru a oferi o vizibilitate cât mai bună de-a lungul zidurilor. Chiar dintre închisorile noi, doar unele aveau prevăzute aceste dispozitive simultan, Doftana și Constanța. (Fig.38) Închisorile Craiova și Galați aveau doar drumul de rond, Tulcea avea două foișoare pe latura opusă a intrării principale, iar Ocnele Mari nu aveau nimic de acest fel.

În cazul fostelor mănăstiri, cum închiderea nu era continuă în unele cazuri, drumul de gardă își pierdea eficiența. În acest caz, foișorul de observație era instalat de obicei în turnurile de clopotniță. Excepția notabilă este închisoarea Văcărești²⁸. Aici drumul de rond se afla între incinta a II-a și a III-a, care probabil avea și foișoare de pază. O fotografie din anul 1935 (Fig.39) arată sistemul de turnuri de observație în relație cu zidul și curtea, dar nu este sigur că amplasarea și forma lor era aceeași în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În schimb, fosta clopotniță cu foișor amplasată în axul laturii de vest a incintei mici, funcționase ca turn de pază în primii ani ai închisorii. Parterul găzduia pasajul de intrare, în timp ce etajul asigura vederea atât spre exteriorul mănăstirii cât și spre

²⁷ ROND *s.n.* Inspecție făcută în timpul nopții la diferite posturi de pază ale unei unități militare pentru a observa dacă totul este în ordine. * Ansamblul celor care fac această inspecție. * *Ofițer de rond* = ofițer însărcinat cu controlul santinelor din garnizoană; *drum de rond* = cale de-a lungul zidurilor unei cetăți în spatele crenelurilor, care permitea mișcarea apărătorilor. FOIȘOR *n., pl. oare* Turn de observație; August Scriban, *Dicționarul limbii românești, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939*

²⁸ Pentru mai multe detalii, a se vedea capitolul ulterior cu studiul de caz

incinta a II-a.²⁹ În anul 1869, arh. Achille Thillay a propus închiderea turnului și transformarea lui în carceră.

În cazul închisorii Dobrovăț, zidul continuu era întărit cu contraforți masivi, pe colțuri avea foișoare pentru pază, unul în axul laturii de est și câte două pe laturile de nord și de sud, iar latura de vest cuprindea și un corp de gardă.³⁰ Deși nici măcar închisorile nou construite nu se supuneau obligatoriu acestor rigori, în cazul mănăstirii Tismana, construirea noului penitenciar propus în 1887, a fost condiționat de posibilitatea construirii drumului de rond.³¹

Fig.38 Închisoarea Doftana, foișor de observație, 1930
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre
și închisori, 1930, D7

²⁹ Alexandru Panaitescu, *Remember Mănăstirea Văcărești*, Ed. Simetria, 2008, p. 124-5

³⁰ *Idem*, pp. 56-7

³¹ După cum reiese din raportul Consiliului Tehnic Superior, A.N.I.C., Fondul Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f.17

Fig.39 Închisoarea Văcărești, turela de observație, 1935

sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre și închisori, 1935, V6

1.3 Poarta – intrările și ieșirile

Poarta reprezintă locul de intrare/ieșire din incintă și prezenta o vulnerabilitate sporită, astfel încât dispozitivul de acces era inclus în sistemul de pază și foarte bine supravegheat. La fostele mănăstiri intrarea principală corespundea cu vechea poartă a mănăstirii, proiectată pentru a asigura izolarea comunității monahale. Accesul se făcea frecvent pe sub un turn înalt, cu funcțiune anterioară de clopotniță (Fig. 40, 41, 42). La Dobrovăț, din mărturiile localnicilor și săpăturile arheologice (oseminte și lanțuri) se pare că etajul intermediar al turnului clopotniță a servit și în vechime ca închisoare.³² Un turn asemănător exista și la Pângărați. La mănăstirea Plătărești, turnul clopotniței vechi a fost distrus sau s-a ruinat, dar nu este clar dacă închisoarea a funcționat cu el sau nu. La fel nu se cunoaște cu exactitate când a fost construit turnul nou, construcție modernă din beton.³³(Fig.43)

³²Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului: monografie arheologică și istorică*, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2012, p. 16

³³ Adrian Ioniță, Daniela Marcu Istrate, *op.cit.*, 148

Poarta de acces grupa de regulă funcțiuni complementare ca pază, administrație și zona de carantină. Spre exemplu, la Tismana, proiectul prevedea în apropierea porții de intrare o cameră pentru corpul de gardă de 25 de soldați, o mică încăpere pentru comandantul de detașament, o cameră pentru cancelarie și alta pentru gardieni³⁴. La închisoarea Răchitoasa au fost inițiate lucrări de amenajare ale unui arest în apropierea intrării, cu rol probabil de carantină. Proiectul din anul 1881 arată modificările propuse.(Fig.44) Nu este clar dacă aceste lucrări au și fost realizate, deoarece acel corp de clădire a dispărut între timp.³⁵

Fig.40 Închisoarea Doftana, poarta închisorii, 1950

sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre și închisori, 1950, D 102

³⁴ A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f. 22, verso

³⁵ Se pot compara planurile din 1881 și un plan din 1972, A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1881, f.4, respectiv, *Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983 - 2012. Rapoarte preliminare de cercetare arheologică. Răchitoasa*, 2014, [http://foto.cimec.ro/cronica/2014/139_Rachitoasa/Fig%20\(3\).jpg](http://foto.cimec.ro/cronica/2014/139_Rachitoasa/Fig%20(3).jpg), consultat în data de 10.04.2019

Fig.41 Închisoarea Măgurele, poarta închisorii, prima jumătate a sec. XX
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre
și închisori, M 2

Fig.42 Închisoarea Văcărești, poarta principală, 1935
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Lagăre
și închisori, V5

Fig.43 Mănăstirea Plătărești, poarta de acces, 1990-2000
sursa: <https://jurnalspiritual.eu/manastirea-plataresti/>, consultat în data de 7
octombrie 2019

ne interesează în mod aparte,³⁷ întrucât a servit model sistemului românesc, prin activitatea lui Ferdinand Dodun de Perrieres. Sistemul penal francez de la începutul secolului al XIX-lea prevedea crearea mai multor tipuri de închisori: a) pentru executarea pedepsei—destinate condamnaților la pedepse de reclusiune, cu sentințe mari; femeilor condamnate la muncă silnică în *maisons de force/maisons centrale* și / deținuților cu pedepse mai mici, *maisons de correction*; b) pentru arest, pe lângă fiecare tribunal de arondisment (*maisons d'arrêt*) sau pe lângă fiecare Curte cu Jurați (*maisons de justice*).³⁸

Această clasificare a instituțiilor de detenție a fost folosită în bună măsură și de legislația românească atât în *Regulamentul pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare și de binefaceri din Romania* din anul 1862 cât și în *Legea asupra regimului închisorilor și Regulamentele generale pentru arestele preventive, penitenciarele centrale, Casei Centrale de Corecțiune pentru minori* din anul 1874.

Conform *Codicelui de procedură criminală* din 1864³⁹, închisorile se împărțeau în:

1. preventive, pentru cei neosândiți încă, care aveau două secțiuni pentru bărbați și femei. În cazul bărbaților existau trei subcategorii (preveniți, osândiți până la 6 luni și pentru arestați trecători)
2. corecționale, pentru condamnații de la 6 zile la 2 ani
 1. de reclusiune, la muncă silnică la ocnă, pe viață și pe timp mărginit
 2. de reclusiune, la munci silnice mai ușoare
 3. corecționale pentru nevârstnici de la 8-20 ani
 4. de reclusiune pentru femei de toate categoriile.

³⁷ Între anii 1819-29 a funcționat în Franța „Societatea regală a închisorilor” cu misiunea de a se ocupa cu reforma penitenciarelor. Programul societății nu includea izolarea individuală, ci mai degrabă separarea deținuților pe categorii și îmbunătățirea regimului igienic, de alimentație, educația morală și religioasă, organizarea muncii și ocrotirea ulterioară a celor eliberați. În urma vizitei din anul 1830 în America a lui G. de Beaumont și de Tocqueville au pătruns în Franța modelele penitenciarelor americane și au fost introduse și în Franța principiul detenției celulare spre anii 1850. Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p. 31-32

³⁸ G. I. Bontea, *Studii de drept penal și Știință Penitenciară*, Tipografia „Speranța”, Craiova, 1947, p.10

³⁹ Conform articolelor 7, 8, 14, 17, 50, 56

Stabilimentele de binefacere erau: pentru bărbați infirmi și cerșetori, pentru femeile infirme cerșetoare, pentru cerșetori valizi și pentru orfani nevârstnici.

În mesajul de deschiderea Corpurilor legiuitoare din octombrie 1873, Suveranul anunța că urmau să se înainteze Camerelor proiectele de legi pentru modificarea serviciului penitenciar. Acestea se bazau pe sistemul celular mixt, separarea pe sexe, înființarea de penitenciare pentru minori etc.⁴⁰ Așteptările erau ca *Legea asupra regimului închisorilor* din 29 ianuarie 1874 să instituie o clasificare a tipurilor de închisori mai riguroasă decât cea anterioară. În realitate, a rămas în mare parte aceeași, dar prin adoptarea *Regulamentelor generale pentru arestele preventive, penitenciarele centrale, Casei Centrale de Corecțiune pentru minori* se detaliau rigorile necesare unei bune funcționări pentru fiecare instituție în parte.

Tipurile de închisori care au început să funcționeze în fostele mănăstiri, după cele două legi, ce din anul 1862 și respectiv, din anul 1874 erau:⁴¹

- *Închisori de osândiți la muncile silnice*—Cozia, pentru deținuții de muncă silnică ce nu mai puteau munci
„Art.11 Osândiții vor fi închiși în deosebi prin chili destul de spațioase, sănătoase și bine aerate. În zilele de lucru ei se întrunesc la locul de muncă și sunt supuși regimului tăcerii.”
- *Închisorile de reclusiune*—Mărgineni, Pângărați
„Art.15 Fiecare osândit va fi închis într-o chilie îndestul de spațioasă, sănătoasă și bine aerată. În timpul zilei, toți osândiții vor fi întruniți și supuși la îndatorirea de a păzi tăcerea.”
- *Închisorile de corecțiune*—Bucovăț, Dobrovăț, Bisericiani, Răchitoasa unde erau primiți și infirmi, cerșetori și vagabonzi
„Art.18 Ei (n.n. osândiții) vor locui îndeosebi prin chilii îndestul de spațioase, sănătoase și bine aerate. În zilele de lucru, ei pot fi întruniți prin săli sau ateliere, dar sunt îndatoriți să se supună la regula tăcerii. Toți cei care vor prefera să stea deosebiți în timpul zilei, vor putea fi învoiți, după cererea lor, a lucra în chiliile lor.”
- *Închisorile de femei*—Plătărești (jud. Ilfov)

⁴⁰ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor ...*, p.76

⁴¹ *Idem*, pp.119-120

„art. 21 Se vor efectua închisori deosebite pentru femeile osândite la munci silnice, pentru cele de la reclusiune și pentru cele de la închisoare.

Art.22 Pe cât timp numărul lor va fi mic, ele pot fi cuprinse și într-un singur stabiliment, dar în despărțituri deosebite, fără nici o comunicație.”

- *Casele de educațiune corecțională*—Mislea (jud. Prahova)
„Art.24 Nevârstnicii (n.n. minorii) condamnați în virtutea art. 62, 63 și 65 din Codul penal, vor fi închiși, în virtutea art.64 din Codul penal, în case speciale, care vor purta numele de: *case de educațiune corecțională*; ei vor fi supuși la sistemul celular de noapte, se vor întruni ziua, fără a fi supuși la regimul tăcerii.”
- *Închisorile de recidivă*—nu au fost înființate inițial

2.2 Incinta—clastru/circulații

Separările menite să permit segregarea deținuților nu urmăresc o regulă. Ele sunt mai degrabă generate de posibilitățile individuale ale ansamblurilor, cu performanță:

- *Mislea*—două incinte
- *Dobrovăț*—incinta bisericilor și incinta închisorii (Fig.45)
- *Pângărați*—4 incinte (Fig.46)
- *Plătărești*—incintă unică, a fostei mănăstiri
- *Cozia, Bisericiani*—incinte deschise
- *Văcărești*—incinte succesive, iar incinta centrală subîmpărțită în „curți”

Fig.45 Închisoarea Dobrovăț, incinta parohiei/ incinta mănăstirii, relevu arh. I. Traianescu, 1912

sursa: Arhivă I.N.P., fond Comisia Monumentelor Istorice, jud. Iași, loc. Dobrovăț, plan de situație, 1912

<https://trajanescu.ro/desene/Dobrovat-Iasi-Manastirea-Dobrovat.pdf>, consultat la date 28 noiembrie 2019

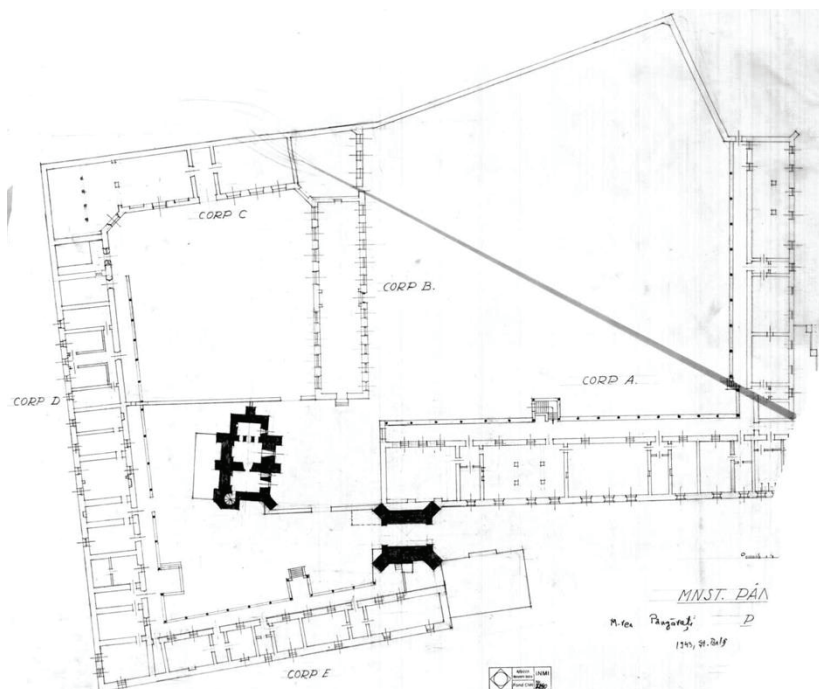

Fig.46 Mănăstirea Pângărați, patru incinte, relevu arh. Stefan Balș, 1943
 sursa: Arhiva INP, fond Comisia Monumentelor Istorice, jud. Neamț, loc. Pângărați
<https://stefan-bals.ro/cmi/Manastirea-Pangarati.pdf> consultata la data de 3 octombrie 2019

2.3 Amestecul diferitelor categorii de deținuți

Conform *Regulamentului general pentru penitenciarele centrale*:

Art.30 „Numai arestații din aceeași categorie pot fi împreună la preumblare, la masă, la ateliere; și când nu este decât o curte și un refectuar comun pentru toate despărțiturile, atunci arestații ies pe rând.”

Dacă noua legislație reflecta ideile moderne de detenție, realitatea era de multe ori alta. Într-un discurs al lui Ștefan Stătescu, procuror general al României, rostit la deschiderea anului judiciar 1896-1897, acesta reclama separarea defectuoasă a categoriilor de deținuți, care atrăgea după sine ineficiența pedepsei cu închisoarea. Existau situații în

care nici minorii, nici femeile nu beneficiau de secțiuni separate.⁴² La închisoarea Văcărești, la bază arest preventiv, erau aduși deținuți osândiți la pedeapsă corecțională sau chiar de reclusiune și muncă silnică. Neexistând celule separate, ei erau în contact continuu cu ceilalți deținuți. În cazul închisorilor de la Plătărești și Mislea deținuții trăiau în comun zi și noapte, deși trebuia să li se aplice un regim mixt care presupunea lucru în comun ziua și separare pe timpul nopții.⁴³

Cazul deținuților recidiviști ridica probleme foarte serioase. Deși închisorile de recidivă erau prevăzute în lege, acestea nu fuseseră înființate, iar această categorie de deținuți era înglobată de celelalte:

„Cât despre recidiviști, această clasă de tot ce are societatea mai prejos(...) se preumblă printre ceilalți codeținuți, întocmai ca niște șefi printre subalternii lor. Nu există arest al recidiviștilor.(...) Profesori de rele, maeștri a tot ce inteligența umană este capabilă să inventeze(...), acești oameni (...) inspiră teamă chiar personalului administrativ (...).”⁴⁴

2.4 Femeile în închisoare

Încă din perioada medievală femeile erau de obicei închise în mănăstiri. De acest tratament beneficiau, însă, doar cele de rang înalt. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea datornicii, copiii și femeile erau în mod uzual ținute împreună cu criminali adulți periculoși. Mihail Kogălniceanu a ilustrat plastic atmosfera:

„Pe târgoveții din Iași și de aurea îi pune prin grosuri de stau închiși câte un an. Ei săracii de lipsă și mare scârbă fugeau prin lume, lăsându-și femeile și copiii și casele, de groază mare. Domnul atunci prindea pe vecinii de aproape sau pre femeile lor de le ținea în grosuri pe unele câte un an și mai bine, dintre care multe au și murit de foame, altele de prunc, că erau multe și grele, de-și făceau copii prin grosuri și tot nu le slobozea, până au început a grăi și unii a umbla în picioare.”⁴⁵

⁴² Ștefan Stătescu, *Despre penitenciarele noastre. Discurs*, Imprimeria Statului, București, 1898, p.17

⁴³ *Idem*, p. 20

⁴⁴ *Ibidem*, p.19

⁴⁵ M. Kogălniceanu, „Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Vlahiei”, tom.II, 1872 Buc p.22 apud Octav Gorăscu, *Văcărești Mănăstire.Văcărești Penitenciar*, p.4

Primele încercări de îmbunătățire a detenției a fost porunca lui Nicolae Mavrogheni (1786-1790) ca femeile să nu mai fie închise împreună cu bărbații, pentru a elimina promiscuitatea, iar în cazul în care închisoarea nu permite segregarea, să fie închise la un “om de ispravă și înșurat.”⁴⁶ Regulamentul temnițelor din anul 1833 introducea primele secțiuni separate în cazul închisorilor pentru femeile arestate preventiv la temnițele din Craiova și București, iar proiectele de închisori districtuale din perioada 1840-1855 aveau secțiuni separate destinate femeilor.⁴⁷

Stabilirea penitenciarului de femei la Plătărești s-a produs după mai multe încercări. Inițial între 1836-1844 a funcționat aici o închisoare de femei sub supravegherea comunității monahale⁴⁸. Simultan funcționa o închisoare la Schitul Ostrov (jud. Argeș).⁴⁹ Pentru scurtă perioadă locul de detenție pentru femei a fost transferat la mănăstirea Comana, iar în anul 1865 a fost transferat din nou la Plătărești.⁵⁰

Legea din anul 1874 dispunea construirea de penitenciare separate pentru femeile osândite la muncă silnică, reclusiune și cele de închisoare corecțională. În cazul numărului restrâns de condamnate, se accepta folosirea aceluiași ansamblu, riguros separat pe secții. În rest, închisoarea Plătărești funcționa după aceleași reguli ca închisorile centrale. Legea prevedea ca administrarea și paza să fie făcute de persoane de același sex, dar în *Regulamentul penitenciarelor centrale* din anul 1874 se specifica:

„Fiindcă privegherea arestatelor femei este un ram al serviciului închisorilor cel mai gingaș și cere o agerime și o moralitate din partea agenților mai mare decât aceea a arestaților bărbați, se va întrebuința de preferință persoane date la o viață călugărească, cari ar putea pune, în îndeplinirea îndatoririlor lor, devotamentul și abnegația pietății ce au determinat-o de a se lepăda de lume.”

⁴⁶ Emanoil Gr. Constantinescu, *op.cit.*, p.55

⁴⁷ De exemplu proiectul pentru închisoarea districtuală din Giurgiu, a se vedea capitolul anterior.

⁴⁸ Adrian Ioniță, Daniela Marcu-Istrate, *op.cit.*, p.143

⁴⁹ Aici era un loc tradițional de detenție pentru femei încă din perioada medievală. Prezența deținuților în sec. al XIX-lea este dovedită de o corespondență despre „surghiunile” de acolo, A.N.I.C., fond Mănăstiri, colecția Schitul Ostrov, dosar 1/1834

⁵⁰ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p. 147

Cu alte cuvinte, se recomanda ca paza să fie asigurată de personal monahal. Acesta era un caz de amestec al populațiilor carcerale și monahale pe sistem medieval.

2.5 Amestecul comunității locale cu deținuții

O situație care ridica probleme mult mai serioase decât amestecul categoriilor de deținuți era interferarea comunității satului cu cei condamnați.

În cazul închisorii Mislea, ansamblul vechii mănăstiri era cu totul impropriu noii funcțiuni, iar regulamentele de separare nu puteau fi aplicate. Personalul penitenciarului locuia în clădirea închisorii, iar biserica funcționa ca biserică de sat, deschisă zilnic și folosită de comunitate pentru slujbele săptămânale (liturghii) și ocazionale (nunți, botezuri, înmormântări). Deținuții puteau asista neîngrădiți la toate serviciile religioase și de regulă se amestecau cu localnicii, generând tot felul de situații periculoase și reprobabile. Indisciplina era atât de profundă, încât nu puteau fi stăpâniți sub nici o formă de gardieni, iar revolte, actele de violență și vandalism erau frecvente.⁵¹

Ansamblul de la Dobrovăț a fost un exemplu relativ corect în care biserica de mănăstire a putut funcționa ca biserică de sat, separată de penitenciar. Zidul construit în interiorul incintei medievale a generat două curți care comunicau printr-o poartă. Incinta ce conținea biserica și paraclisul găzduia și casa parohială. Incinta închisorii comunica cu incinta bisericilor, semn că și deținuții aveau acces la serviciul religios, dar probabil nu în același timp cu sătenii.⁵² (Fig.45)

3. Lucrul – ateliere și gospodărie

3.1 Atelierele—mijloc de supraviețuire și educare

Ideea reabilitării prin muncă provine de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea din Țările de Jos, care au aplicat-o în cadrul unor așa numite „case de corecție.” Metoda era neobișnuită pentru timpul respectiv și s-a extins în secolele următoare în

⁵¹ Ioan Bădiceanu, *Închisoarea Mislea din comuna Mislea, județul Prahova*, 1942, pp.228-230, apud Alin Spănu, “Așezământul Mislea de la mănăstire la închisoare. Un dublu sens al termenului *fortificat*” prezentat în cadrul Simpozionului Național Monumental. *Tradiție și viitor*, ediția a XII-a, 13-17 octombrie 2010, Iași, pp. 225-237

⁵² Pentru mai multe detalii se vedea studiul de caz din capitolul 5

zona anglo-saxonă și scandinavă.⁵³ Regulamentele acestor așezăminte au stat la baza principiilor legislației penale din Anglia sfârșitului de secol al XVIII-lea și au fost sursă indirectă de inspirație pentru *quaker*-ii⁵⁴ care au pus bazele sistemului penitenciar american.⁵⁵

Reabilitarea prin munca a fost preluată în secolul la XIX-lea ca principiu al detenției, dar învăluit de controverse, deoarece nu exista un consens referitor la subiect în rândul reformatorilor. În Anglia existau păreri conform cărora munca ar fi trebuit să fie neplăcută și istovitoare, pe când altele insistau pe importanța muncii utile.⁵⁶ În sistemul american, spre deosebire de cel britanic, deși se pune accent mai mult pe reabilitarea individuală folosind detenția solitară împreună cu instruirea religioasă, exista, de asemenea, o dezbatere serioasă dacă deținuții ar trebui sau nu să lucreze. Argumentul unei părți susținea că activitatea îi distrage pe deținuți de la introspecție și deci nu ar fi benefică, pe când celălalt grup, la fel de influent, susținea efectul curativ și valoarea morală a muncii.⁵⁷

În legislația românească din anii 1862-64 și 1874 munca era o componentă obligatorie („învățătura meseriilor”), dar se administra în funcție de tipul condamnării. Cu cât pedeapsa era mai severă și mai îndelungată, cu atât munca era mai grea și în condiții mai dificile. Spre exemplu, condamnații la muncă silnică își desfășurau activitatea în subteran, pe parcursul întregii zile, în timp ce minorii, încadrați de obicei la pedeapsă corecțională, mai ușoară, desfășurau activități agricole în aer liber. Categoriile de deținuți cu pedepse intermediare aveau posibilitatea să opteze pentru munca solitară, în celule sau la comun, în ateliere.

⁵³ Thorsen Sellin, *Pioneering in Penology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1944, p.102-10. *Rasphuis* ridicată în castelul lui Gerard le Diable în Ghent în 1627, care era configurată după casele din Amsterdam a devenit instituția model pentru faimoasa Maison de Force din același oraș.

⁵⁴ *Quaker*-i este denumirea pentru adepții sectei protestante *Societatea prietenilor*, fondată în anul 1652 în Anglia de puritanul G. Fox; fiind persecutați, deoarece refuzau prestarea jurământului și a serviciului militar, mulți dintre ei au emigrat în America (Rhode Island și Pennsylvania). Aceștia propovăduiau întoarcerea la formele creștinismului primitiv, recunoscând doar „Biblia” și refuzând orice alte scrieri și ritualuri religioase. Pe plan moral-social, predicau egalitatea socială, pacifismul, viața simplă și confesiunea publică. Conform *Dictionar Enciclopedic*, Marcel D. Popa, *et alii*, Editura Enciclopedică, 1993-2009

⁵⁵ Norman Johnston, *op.cit.*, p. 33

⁵⁶ *Idem*, p.46

⁵⁷ *Ibidem*, p.69

Tot în funcție de categoriile de pedeapsă erau stabilite și domeniile de activitate ale deținuților. Astfel se explică și apariția atelierelor specializate la anumite închisori. Conform articolului 83 din *Legea asupra regimului închisorilor*, din anul 1874, activitățile care se puteau desfășura în închisorile de:

- corecție -erau legate de agricultură („rotărie, butnărie, tesălărie și frânghelărie”), iar pentru cei mai tineri și cu comportare bună („exploatația agricolă, cat mai aproape de stabiliment”)
- reclusiune - erau mai puțin recreative, în atelier („fabricarea pânzei, postavului, cergilor, scoarțelor, odgoanelor, pălăriilor de pâslă, paie și alte lucrări de manufactură”), alte meserii (croitorie, cizmărie, stolerie, fierărie). Deținuții cu purtări mai bune aveau posibilitatea să cultive grădinile stabilimentului.
- muncă silnică - erau „lucrări grele sub pământ și afară (extragerea mineralelor, cariere de piatră și ipsos, cioplirea și pregătirea lor, fabricarea de cărămizi, și oale, uzine de topitorie de fier, de schije de alamă)”. Celor bolnavi le erau repartizate activități specifice închisorilor de reclusiune.

Din legislație reiese că munca avea o componentă didactică și era în egală măsură generatoare de profit, astfel că atelierelor au fost poate cele mai numeroase funcțiuni adăugate vechilor ansambluri mănăstirești. Conform legilor din anii 1864 și 1874, veniturile din munca deținuților trebuiau să meargă la stat, iar un anumit procent le rămânea lor. Suma acumulată o puteau folosi după eliberare. De asemenea, se puteau înființa fabrici de către investitori privați, care foloseau deținuții ca mână de lucru. La fel ca în cazul celorlalte reglementări ce priveau penitenciarele, organizarea muncii a avut impedimente majore, devenind în multe situații nerentabilă. Pe de o parte erau spațiile improvizate, nesigure și supuse riscului de incendii, pe de alta, exista problema capitalului uman (lipsa instructorilor și reticența arestaților de a învăța o meserie), dar și contextul economic în schimbare. De abia la sfârșitul secolului, printr-o ordonanță a Direcțiunii Penitenciarelor din anul 1896 au fost instituite riguros ateliere ale statului și ateliere ce puteau fi luate sub antrepriză privată. Acestea erau cele care își dovediseră succesul în ultimii ani.⁵⁸ Până atunci, însă, a fost un lung șir de încercări mai mult sau mai puțin reușite, după cum le prezenta Gr. Dianu:

⁵⁸Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.102-103

În cazul închisorii Mărgineni, administrația penitenciarelor a înființat o fabrică de tăbăcărie pe o fostă proprietate a ei, Dragomirești, aflată mai aproape de Mislea. În acea fabrică, pe lângă muncitorii contractuali, exista și o secție de arestați, probabil un proiect pilot. În anul 1865, stabilimentul de la Mărgineni a fost transformat în închisoare de recluziune și a primit deținuții transferați de la închisorile Giurgiu și Snagov, dar și pe cei de la fabrica din Dragomirești. Tot în acel an s-a înființat și un atelier de cizmărie, care a furnizat echipament armatei până în anii 1886-1887. Devenind nerentabil, a fost păstrat doar cel de tăbăcărie în care se confecționau opinci pentru arestați. Alte două ateliere sortite eșecului au fost unul de pălării și altul de postav, care în urma unui incendiu din 1877 nu au mai fost reconstruite, procedându-se la desființarea lor definitivă.⁵⁹

La Plătărești s-a înființat în anul 1885 un atelier de țesut pânză. Inițial activitatea se desfășura cu mijloace rudimentare, cu războaie de lemn, retehnologizarea producându-se de-abia spre anul 1896.⁶⁰ Atelierul de chibrituri înființat în anul 1879 la inițiativa unei societăți pe acțiuni (*Societatea anonimă pentru fabricarea chibriturilor din România*), a fost după o perioadă desființat.⁶¹

La Mislea, atelierul de tâmplărie înființat în anul 1886 a avut mai mult succes. După doar câțiva ani, calitatea produselor era atât de bună și numărul comenzilor s-a mărit atât de mult, încât conducerea penitenciarului a ajuns să selecteze clienții, iar deținuții să lucreze produse sculptate de calitate deosebită.⁶²

La închisoarea Văcărești au fost testate cele mai multe și mai variate ateliere. Aici au funcționat ateliere de pielărie, cizmărie, de croitorie, de confecționat rogojini și împletituri de paie. Inițial, până în anul 1865 deținuții au produs chiar și cărămizi. Atelierul cel mai de succes a fost cel de cartonat înființat în 1874, care s-a extins și a devenit în 1892 tipografia, ce a funcționat și în prima jumătate a secolului al XX-lea.⁶³ Pe lângă marile ateliere, deținuților li se permitea să lucreze în particular: la Mărgineni se practica sculptura, fierăria, „mărgelăria”, rotăria,

⁵⁹ *Idem*, pp.141-2

⁶⁰ *Ibidem*, p. 94

⁶¹ *Ibidem*, p.148

⁶² *Ibidem*, p.143

⁶³ *Ibidem*, p. 99, 151, Alexandru Fălcoianu, *Călăuză istorică a mănăstirii și închisorii centrale Văcărești*, Tipografia legătoria Închisorii centrale Văcărești, 1929, p.38

cizmăria; la Pângărați tâmplăria; la Dobrovăț cizmăria, fierăria și tâmplăria.⁶⁴

3.2 Gospodăria închisorii

Înainte de reformele moderne, închisorile nu erau autonome, ci integrate în viața urbană, inclusiv din punct de vedere economic. Cheltuielile lor de funcționare (plata gărzilor, întreținerea clădirilor, echipamentelor și mobilierului) erau parțial asigurate de autoritățile publice, dar mai ales de deținuții înșiși, care trebuie să plătească, costuri adesea ridicate. Aceștia se bazau pentru supraviețuire pe donații (pomană) sau ajutorul familiei. În cazul închisorilor moderne activitatea prizonierilor în ateliere le permitea teoretic să își îmbunătățească calitatea vieții datorită salariului perceput. Acest mod de organizare economică era specific secolului al XIX-lea și în Europa Occidentală. El avea ca scop autosuficiența și într-o anumită măsură putem considera că adoptat modelul monastic al gospodăriei/gospodăririi.⁶⁵

Legea din 1874 Art. 40 „(...) Arestații preventivi pot primi de la casele lor obiecte de îmbrăcăminte, de curățenie și chiar de mâncare. Arestații osândiți vor putea sa-ți procure, pentru îmbunătățirea sorții lor, din partea lor disponibilă, afară de porția lui legiuită, următoarele alimente: pâine, carne, cartofi, brânză, unt, fructe.”

4. Biserica

4.1 Biserica în cadrul închisorii

Contrar perspectivei lui Michael Foucault, conform căreia detenția modernă se reduce în primul rând la supraveghere și disciplină, închisorile secolului al XIX-lea nu pot fi concepute fără o dimensiune religioasă.⁶⁶ Proiecte de închisori celulare din întreaga Europă erau gândite să aibă capele sau altare amplasate în locuri în care deținuții aveau vizibilitate prin fantele celulelor. Aceste locuri se aflau de obicei în centru, în același corp cu locuința directorului penitenciarului.⁶⁷

⁶⁴ Dianu, *op. cit.*, pp.104-5

⁶⁵ Falk Bretschneider *et alii*, *Le cloître et la prison*, http://cloitreprison.fr/chapitre4-refectoire/4-4_prison-maisonnee.html, vizitat la 11.07.2019

⁶⁶ *Idem*, http://cloitreprison.fr/chapitre5-eglise/5-2_lieux-religieux.html

⁶⁷ Gloucester house of correction, 1789, Anglia, Sligo county jail, Irlanda 1818, Închisoarea SANTO stefano de pe insula Ventotene, lângă Napoli, 1795, Închisoarea

Vechile închisori, care de regulă nu aveau capele, în momentul în care erau refăcute primeau spații pentru serviciul religios. În Franța, la începutul secolului al XIX-lea, arhitectul Louis-Pierre Baltard, care a proiectat restaurarea unor vechi închisori (exemplu Sainte-Pélagie sau Saint-Lazare din Paris), a inclus în mod sistematic în propunerile sale și o capelă.⁶⁸ În cazul fostelor mănăstiri devenite închisori a fost în general păstrată funcțiunea religioasă pentru biserică, iar în cazul în care biserica nu mai exista, au fost găsite alte spații pentru oficierea serviciului religios.⁶⁹

Legislația românească se alinia curentului european în ceea ce privește asistența religioasă. Preotul era privit ca un factor deosebit de important în reabilitarea deținuților, el având „în mână cel mai puternic și reactiv mijloc de îndreptare al sufletelor pierdute în întunericul neștiinței și al răului.” *Preotul duhovnic* făcea parte din personalul închisorii (art. 185-191 *Regulamentul general pentru penitenciarele centrale* din 1874) și avea obligația de a efectua rapoarte lunare și anuale despre comportamentul fiecărui deținut.

În ceea ce privește bisericile fostelor mănăstiri, în general acestea erau folosite pentru serviciul religios (Fig. 47, 48). Nu se cunosc în azilul nostru până acum capele ulterior înființate, care să fie folosite în locul bisericilor. De asemenea, nu prea existau nici reguli unitare ale utilizării lor. Ele puteau fi folosite doar de deținuți, ca în cazul Văcărești sau puteau fi folosite deopotrivă de condamnați și săteni (Mislea sau Dobrovăț). De asemenea ele erau îngrijite diferit. În cazul Dobrovăț și Plătărești (Fig. 49-50), bisericile au fost reparate în perioada despre care discutăm, în timp ce la Pângărați, biserică a fost demolată la ordinul directorului închisorii în 1872.⁷⁰ Biserica de la Mislea a ars într-un incendiu din anul 1884, în urma unei revolte a deținuților.

Suffolk, Ipswich, 1784, Anglia, Închisoarea din Corfu, Grecia, 1828, etc. în general închisorile circulare și radiale aveau în centru locuința directorului și capela.

⁶⁸ În capitolul despre reforma penitenciară, am discutat cum proiectele lui au fost sursă de inspirație pentru Doftana

⁶⁹ După cum este cazul unei foste mănăstiri cisterciene din Franța devenită închisoare în secolul al XIX-lea, Clairvoux, a cărei biserică de mănăstire fusese demolată anterior, vechiul refectoriu al călugărilor a devenit capelă.

⁷⁰ Biserica neterminată a fost dărâmată, cândva după 1872, de către, probabil, primul director al noului penitenciar, om „cu inima haină și fără pic de credință în Dumnezeu”, ierom. Ilarie Lupașcu, „Scurt istoric asupra Monastirei Pângărați” în Vasile Bârz, *Mănăstirea Pângărați. Monografie*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016, p.166

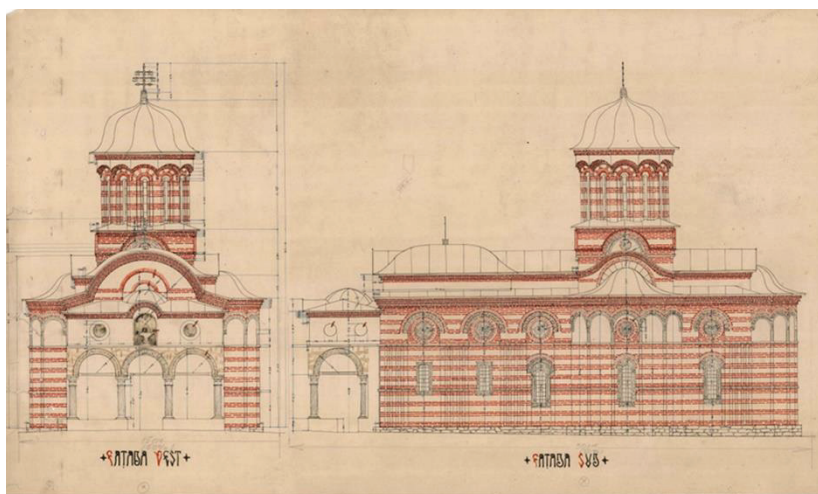

Fig.47 Mănăstirea Cozia, biserica, fațade și plan, relevu autor necunoscut, 1958
 sursa: Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București,
 Relevu Rv.146, planșa Rv.146.03 Biserica Sf. Treime: Fațadă vest, Fațadă sud,
<https://relevee.uauim.ro/m104>

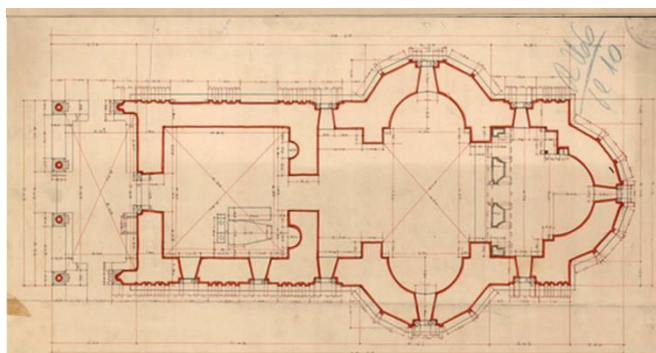

Fig.48 Mănăstirea Cozia, biserica, fațade și plan, relevu, autor necunoscut 1958
 sursa: Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București,
 Relevu Rv.146, planșa Rv.146.04 Biserica Sf. Treime: Plan
<https://relevee.uauim.ro/m104>

Fig. 50 Mănăstirea Plătărești, biserica plan și secțiuni, relevu 1936, autor Aurora Gabrielescu

Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București, Relevu Rv.021, Planșele Rv.021.04 Biserica Sf. Mercurie Secțiune transversală și longitudinală și Rv.021.08 Biserica Sf. Mercurie Plan <https://relevee.uaum.ro/m15>

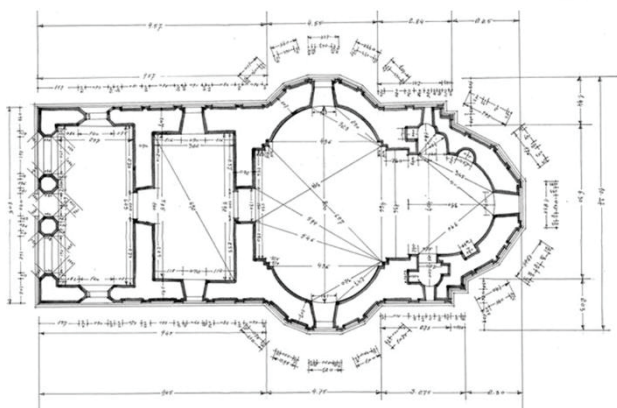

Fig. 49 Mănăstirea Plătărești, biserica plan și secțiuni, relevu 1936, autor Aurora Gabrielescu

Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București, Relevu Rv.021 Rv.021.08 Biserica Sf. Mercurie Plan <https://relevee.uaum.ro/m15>

4.2 Izolarea în biserică

În Occident, prezența capelei a iscat dezbateri intense privind izolarea prizonierilor. În timp ce configurarea celulară a închisorilor permitea izolarea în majoritatea momentelor zilei, în cadrul slujbelor religioase deținuții ajungeau împreună. Soluțiile propuse în epocă au fost foarte diverse și inventive. În unele situații au fost construite așa numite „capele celulare”, boxe individuale aranjate astfel încât prizonierii să nu poată comunica între ei în timpul slujbei (Fig.51). La Clairvoux, mănăstire cisterciană devenită închisoare, amintită anterior, a fost propusă instalarea unui altar într-o galerie de celule, astfel încât deținuții să poată auzi serviciul religios și să îl poată vedea pe preot, fără contact între ei. Ideea era preluată după modelul închisorilor monastice medievale.⁷¹

În România asemenea practici erau departe de a fi chiar și imaginate. Aici nu au fost găsite mențiuni dacă sau în ce mod ar fi fost deținuții separați între ei. Cel mai probabil nu se punea problema unei astfel de separări, întrucât exista situația extremă, în care la închisoarea Mislea deținuții asistau la slujbe alături de săteni.

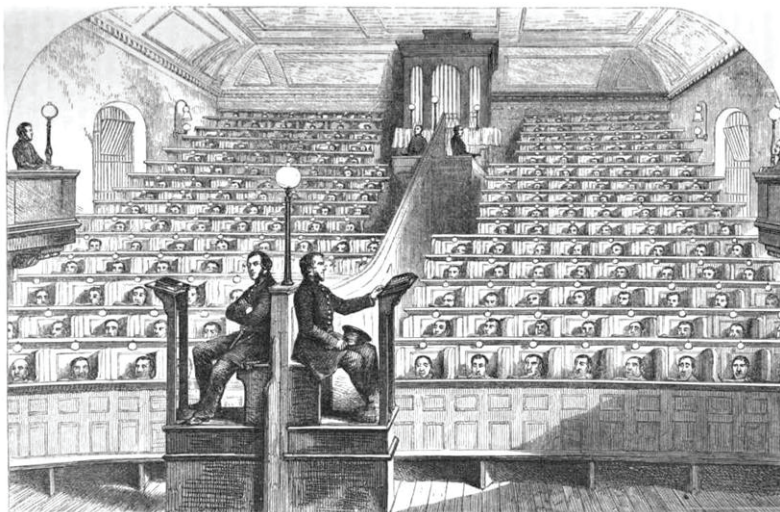

Fig.51 Boxe individuale, capela închisorii Pentonville, 1862 sursa: Henry Mayhew, John Binny, *The Criminal Prisons of London and Scenes of Prison Life*, Griffin, Bohn & Co, London, 1862, p.133

⁷¹ Falk Bretschneider *et alii*, *op.cit.*, http://cloitreprison.fr/chapitre5-eglise/5-2_lieux-religieux.html, vizitat la 11.07.2019

5. Dormitorul—comuniune/separare

5.1 Singurătate sau comuniune?- tipurile de detenție și izolare

Arhitectura închisorilor bisericești din Europa în perioada medievală a fost fără îndoială sursă de inspirație pentru folosirea celei/camerei individuale în închisorile civile ulterioare. Prin urmare, sistemul de detenție celular utilizat în perioada modernă, trebuie legat de detenția bisericească.⁷²

Modelele marcante care au influențat organizarea instituțiilor penitenciare la nivel mondial sunt cele două americane:⁷³ unul propune izolarea totală în celule (după modelul penitenciarului din Pennsylvania construit în 1790, denumit în epocă *pennsylvanian*), iar celălalt izolarea pe timp de noapte în celule și lucru împreună pe timpul zilei pentru a fi protejați de efectele nocive ale singurătății asupra lor (după modelul închisorii din Auburn, New York, din 1820, denumit și *auburnian*). (Fig.52)

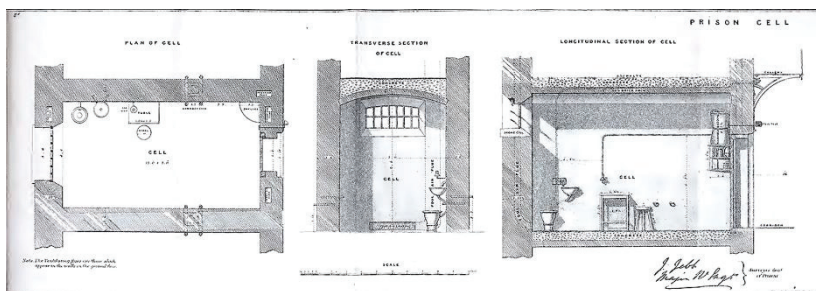

Fig. 52 Celulă din închisoarea Pentonville, Londra, 1844

sursa: *Report of the Surveyor-general of Prisons on the construction, ventilation and details of Pentonville Prison*, W. Clowes and sons for H.M. Stationery Off, London, 1844, planșa 8

Dificultățile de implementare ale regimului celular peste tot în lume au fost cauzate în primul rând de constrângerile financiare și materiale. Soluția administrațiilor penitenciare a fost implementarea unor forme mixte: izolarea în celule individuale pentru unii deținuți, inclusiv în scopuri disciplinare și permiterea traiului în comun pentru alții.

⁷² Peter Spirenborg, "The Body and the State. Early Modern Europe", în *Oxford History of Prison*, Oxford University Press, 1995 pp. 49-79

⁷³ Discutate în capitolul 3.

Nici prevederile din România nu făceau excepție. Legea din anul 1874 prevedea dormitoare individuale doar în anumite cazuri. Pentru deținuții condamnați la reclusiune era propus un sistem *auburnian*: „Art.15 Fiecare osândit (n.n. la reclusiune) va fi închis într-o chilie îndestul de spațioasă, sănătoasă și aerată. În timpul zilei toți osândiții vor fi întruniți și supuși la îndatorirea de a păzi tăcerea. Tot osânditul va fi întrebuințat la lucrări industriale și de meserii în regulile și în condițiunile prescrise de regulamentul închisorii...”(Fig. 53-54)

Fig. 53 Închisoarea Dofțana, celulă, 1937-1940
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Dofțana, D18

Fig. 54 Închisoarea Doftana, celulă, 1937-1940
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Doftana, D18

Pentru deținuții de recidiviști era propus un sistem *pennsylvanian*, de izolare absolută: „Art.29 Osânditul în recidivă va sta închis singur zi și noapte, într-o chilie îndestul de spațioasă, sănătoasă și bine aerată. Art.30 El va fi supus în chilia sa la muncile prescrise de regulamentul închisorii.” Trebuie menționat că închisorile de recidivă nu au fost înființate, de fapt decât la sfârșitul secolului, astfel că doar cele de recluziune trebuiau să asigure celule individuale, în speță Mărgineni și Pângărați.

Celula/chilia este la bază o invenție a monahismului. Primii călugări din Egipt și Siria adoptă chilia individuală, simbolul vieții lor de singurătate, model răspândit ulterior în Europa atât în partea apuseană cât și în cea răsăriteană. În mod firesc putem presupune că încăperile pentru călugări, chiliile, se puteau converti cu ușurință în celule pentru deținuți. Presupunerea nu este neapărat corectă, deoarece mănăstirile nu aveau întotdeauna un corp de chilii organizat unitar, cu încăperi suficiente, de

dimensiuni mici, potrivite pentru o singură persoană, cu suprafețe echivalente, accesate independent, ușor de supravegheat. În cazurile fostelor mănăstiri devenite închisori din România comunitatea monahilor, care le-a locuit de-a lungul timpului a fost considerabil mai mică decât comunitatea nouă a deținuților (de multe ori de ordinul zecilor).

Spre exemplu, corpul de clădire de pe latura de vest a fostei mănăstiri Pângărați a fost reconstruit pe fundațiile anterioare ale chiliilor în perioada de funcționare a penitenciarului și a fost organizat pentru detenție în regim celular.⁷⁴ Încăperile se accesau individual sau erau grupate. Accesul în celule se făcea dintr-un hol îngust, un pridvor, desfășurat pe lungimea întregii clădiri⁷⁵. Numărul și dimensiunea lor, raportat la efectivul deținuților ridică semne de întrebare dacă erau folosite pentru încarcerarea câte unui singur deținut.(Fig.55)

În mod similar la Văcărești fostele chilii devenite celule adăposteau mai mulți deținuți.⁷⁶ (Fig.56)

⁷⁴ Din raportul de cercetare arheologică reiese datarea construcțiilor de pe latura de vest în perioada de după 1850, până la începutul secolului al XX-lea. În „Raportul de cercetare arheologică pentru Mănăstirea Pângărați, jud. Neamț, anul 1994” în *Cronica cercetărilor arheologice din România, 1983-2012. Rapoarte preliminare de cercetare arheologică*, CIMEC, cronica.cimec.ro/detalii.asp?k=109&d=Pangarati-Neamt-Manastirea-Pangarati-1994, accesat în data de 10.04.2019

Cerdacul târziu, cu fundație de beton, din fața chiliilor, se ridică deasupra unor temelii de piatră, datând probabil

din sec. XIX. Zidul de incintă de pe latura de nord este contemporan cu turnul din partea de nord-est, având fundațiile țesute. Porțiunea de zid aflată la est de turn este adosată acestuia. Se poate presupune că zidul actual de pe latura de est datează și el din sec. XIX.

⁷⁵ Un aspect neobișnuit sunt golurile de acces dintre celule, dar este posibil să fi explicate pe seama transformărilor ulterioare de la începutul secolului al XX-lea, odată ce ansamblul a fost transformat în spital militar, apoi sanatoriu pentru bolnavii de tuberculoză, ierom. Doroftei Licaș, „Scurt istoric”, în Vasile Bârzu, *op.cit.*, p.161

⁷⁶ Pentru plan și completări, a se vedea subcapitolul despre Văcărești

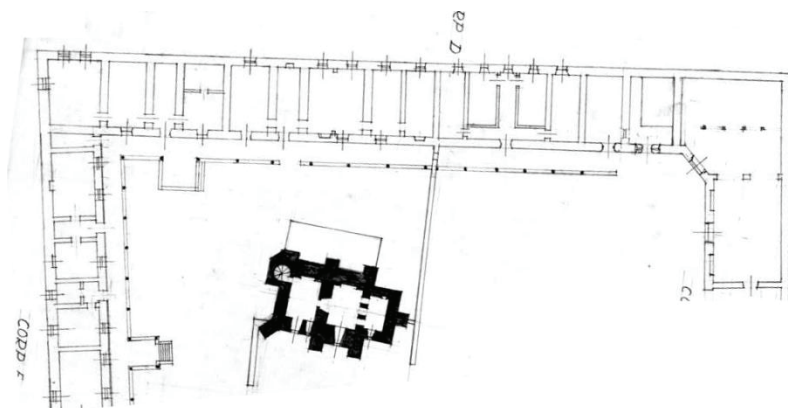

Fig.55 Mănăstirea Pângărați, patru incinte, relevu arh. Stefan Balș, 1943
 sursa: Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, fond Comisia Monumentelor
 Istorice, jud. Neamț, loc. Pângărați
<https://stefan-bals.ro/cmi/Manastirea-Pangarati.pdf> consultata la data de 3 octombrie
 2019

Fig. 56 Închisoarea Văcărești, corp celule și curte interioară, fotografie, 1935
 sursa: A.N.I.C., fond Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, Fototeca,
 Văcărești, V6

5.2 Celulele—condițiile de locuit

Mărturiile din epocă ilustrau o situație catastrofală în ceea ce privește izolarea individuală a deținuților în perioada 1864-1874. Gr. Dianu era de părere că arhitectura, în afara unor delimitări pentru diferite categorii de arestați, era la fel ca înainte. Clădirile rămăseseră în starea inițială, iar arestații trăiau zi și noapte în comun și dormeau pe saltele umplute cu paie. Regulamentul nu prevedea nici un sistem de partajare.⁷⁷

Nici după anul 1874 condițiile nu au evoluat spectaculos. După mărturia lui Dianu, condițiile erau mizere, arestații dormeau pe paturi comune, de rogojini, cu perne de paie. Doar minorii beneficiau de saltele umplute. Pentru arestații din celule paturile erau de fier, pe când în încăperile de pedeapsă sau în carcere nu se află nici un fel de mobilier, doar rogojini.⁷⁸ (Fig.57)

Fig.57 Închisoarea Doftana, celulă din secția H (similară carcerei)
sursa: A.N.I.C. fond Institutul de Studii Istorice și Social-Politice, Fototeca,
Doftana, 1950, D110

⁷⁷ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.67

⁷⁸ *Idem*, p.85

În cazul propunerii de penitenciar de la mănăstirea Tismana,⁷⁹ zona pentru dormitor/celule era prevăzut la etajul clădirii destinate arestațiilor, construcție nouă, amplasată pe locul vechilor grajduri ale mănăstirii. Ea trebuia să cuprindă două dormitoare comune a câte 40 de persoane și 20 de celule, deservite de câte o scară, care făcea legătura cu spațiile comune de la parter. Celulele apar descrise în memoriul tehnic ca având un volum de aer per deținut era 14 mc. Ferestrele amplasate în partea de sus a peretelui erau orientate spre curtea interioară, iar pentru ventilare erau prevăzute deschideri de 20 de cm, *“pe dedesuptul ferestrelor(...), făcându-se un curent obligu în sensul transversal al dormitorului”*. În plus, în plafoane erau proiectate trei rozete de ventilare și ventilator de tip Wolpert. Încălzirea dormitoarelor se făcea prin vestibul, cu ajutorul a două sobe încastrate în zid. Fiecare dormitor era prevăzut cu un jgheab (*closet*) pentru dejecții, colectat de un canal central ce deversa în râu, fără instalație de distribuire a apei.⁸⁰

Obiecțiile Comisiei Tehnice, care a analizat proiectul, vizau suprafața prea mică per deținut a dormitoarelor, a sufrageriilor-ateliere, al curților și propuneau extinderea lor. De asemenea, era propusă renunțarea la scările individuale și înlocuirea ei cu una singură, ceea ce oferea posibilitatea de extindere a spațiului dormitoarelor. În opinia Comisiei, ferestrele mult prea mici, puteau primi dimensiunile obișnuite dacă erau securizate cu gratii de fier.

5.3 Încălzirea și iluminatul

Conform *Regulamentului* din 1874, art.75, „Iarna se va face foc în dormitoare o dată pe zi, spre seară; căldura unei camere nu va trece niciodată peste 12 grade. În atelier de asemenea se face foc, însă dimineața. Și căldura nu va trece niciodată peste 10 grade.” și art. 79. „Iluminarea în dormitoare se va face cu lumânări de seu, iar în interior cu gaz.”

Doar la penitenciarul de la Văcărești (și la celelalte nou construite Galați, Craiova și Doftana) exista încălzire centralizată prin calorifere spre sfârșitul secolului, însă nu este sigur dacă într-adevăr funcționa.⁸¹

⁷⁹ Proiectul este discutat pe larg în capitolul 5

⁸⁰ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f.22, verso

⁸¹ Grigore Dianu, *op.cit.*, p.85, Mihail Gheorghe Bujor, *Doftana...*, p.19

6. Sectorul disciplinar

6.1 Supraveghere și panoptism

Supravegherea în închisorile medievale nu era o chestiune de mare importanță, securitatea fiind în esență asigurată de o succesiune de pereți. Control permanent și reciproc din mănăstiri, care fusese stabilit foarte de timpuriu, era greu de impus în închisori deoarece supraveghetorii erau adesea foarte puțini în comparație cu numărul de deținuți.

Neputându-se conta exclusiv pe capitalul uman, arhitectura închisorilor ce a evoluat în ultima parte a secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea în Europa Occidentală a fost o arhitectură a supravegherii.⁸² Închisorile după anul 1780 se doreau a fi în mare parte construite sub formă semicirculară sau radială pentru a descuraja contactul dintre prizonieri și pentru a controla comportamentul atât a prizonierilor cât și al gardienilor. Acest tip de supraveghere panoptic, după modelul închisorii lui Jeremy Bentham, era dificil, chiar imposibil de aplicat în majoritatea penitenciarelor europene din secolul al XIX-lea. Acestea erau adesea instalate în structuri moștenite din secolele anterioare, unde însăși conformarea clădirilor era un obstacol în calea acestui tip de supraveghere. Situația era identică și în cazul fostelor mănăstiri românești devenite închisori.

Nici măcar așteptările pentru închisorile nou proiectate nu au fost împlinite. Posibilitățile de observare ale prizonierilor nu erau atât de eficiente pe cât își imaginaseră arhitecții sau magistrații. Spre exemplu, după ce Anglia a început ambițiosul program la scară mare de construirea de închisori radiale, după 1840, directorul general al închisorilor din acea vreme, nota că deși existau posibilități excelente de supraveghere în zonele deschise, în curți și în spațiile largi, zonele ferite, coridoare, cotloane, colțurile, camerele puteau da naștere multor neorânduiei din cauza posibilităților reduse de supraveghere reală.⁸³ O soluție a problemei a fost instituirea *inspecției* constante. Aceasta era mecanismul prin care se dorea limitarea vechilor abuzuri, protejarea prizonierilor de influențe corupătoare, iar evadările, revoltele și comportamentul neconform prevenit. Mai mult, directorul de închisoare avea posibilitatea de a observa comportamentul propriului personal, asigurându-se și că

⁸² În viziunea lui Michel Foucault

⁸³ Norman Johnston, *op.cit.*, p.66

modul de comportare este potrivit. Aceste inspecții, împreună fie cu gruparea prizonierilor conform anumitor criterii sau plasarea lor în celule individuale, au devenit condiții obligatorii pentru o închisoare să fie considerată eficientă.⁸⁴

În cazul închisorilor românești amenajate în foste mănăstiri, pe lângă măsurile arhitecturale, de cele mai multe ori insuficiente, eficiența detenției era legată de supravegherea continuă și atentă de către autorități a prizonierilor în curți, camerele de lucru și în zonele de locuit. (Fig.57-58)

Regulamentul închisorilor centrale din anul 1874 prevede mai multe tipuri de supraveghere, cu rezolvările arhitecturale specifice:

1. Exteriorul închisorii era sub supraveghere armată, o trupă de soldați, dorobanții. Ei foloseau cu precădere pentru desfășurarea activității drumul de rond și foișoarele de pază, iar pentru cazare, cazarma, situată în exteriorul închisorii.
2. Interiorul închisorii era supravegheat de gardienii care făceau parte din personalului închisorii. Aceștia puteau locui atât în interiorul închisorii cât și în exterior, în funcție de spațiile disponibile în fiecare caz.
3. Interiorul celulelor era sub supravegherea unuia sau mai multor deținuți merituoși aleși de director. Ei garantau ordinea și disciplina din celulă. Denumiți *odăiași*, aveau atribuții de a păstra „ordinea, tăcerea, curățenia și sânguința de lucru” răspunzând și fiind pedepsiți „în egală măsură cu cei vinovați (...) dacă s-ar face neorânduiești”(art.35).
4. Aceste dispozitive de monitorizare erau completate și întărite de elemente mobile și arhitecturale, cum ar fi orificiile din ușile celulelor (vizete), pietonale, pasarele și canale de supraveghere.

⁸⁴ *Idem*, p.45

Fig. 58 Închisoarea Doftana, celule cu vizetă pentru supraveghere
sursa: A.N.I.C., fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca, Doftana, D10

6.2 Carcera—pedeapsa în închisoare

Carcera⁸⁵ își are originea în camerele de penitență din mănăstirile medievale și reprezenta o modalitate mai drastică de pedeapsă decât retragerea voluntară într-o chilie. În mănăstirile apusene închiderea într-o așa numită *chilie de pocăință* (“penitential-cell”), o nișă în grosimea zidului, aflată, de obicei în biserica mănăstirii/abatei permitea călugărilor închiși să mediteze la păcatele comise. În plus aveau vizibilitate către altar printr-o fantă.⁸⁶ Și în spațiul ortodox situația era asemănătoare. În închisorile ortodoxe rusești din mănăstiri existau asemenea încăperi în zidul mănăstirii sau în pământ. Acestea erau niște scobituri adânci în zid: înguste, joase, scurte și infestate de paraziți. Deținutul stătea orizontal, nu

⁸⁵ **CÁRCERĂ**, *carcere*, s. f. Încăpere mică și întunecoasă, folosită în trecut în închisori, cazărmi și în școli pentru detenția temporară a unei persoane pedepsite. – Din lat. carcer, it. carcere. (conform D.E.X. 2009).

⁸⁶ Norman Johnston, *Forms of Constraint. A History of Prison Architecture*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000, p.20-21

se putea întinde și se mișca cu dificultate. Acestea au funcționat clandestin până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în paralel cu închisorile moderne.⁸⁷

În România, închisorile care funcționau în fostele mănăstiri aveau și ele cu siguranță spații pentru pedeapsă. O mențiune de acest fel o face Dianu despre închisoarea de la Pângărați, unde carcerile erau amenajate în beciurile mănăstirii.⁸⁸ Legislația din anul 1864 instituie pe lângă alte pedepse mai ușoare, trei tipuri de izolare, în funcție de gravitatea abaterii: închiderea solitară într-o „chilie luminoasă cu lucru, închiderea în chilie luminoasă fără lucru și închiderea în chilie întunecoasă”(art.203). Cât despre această ultimă încăpere se specifică:

„Carcera întunecoasă e un mijloc extrem de pedeapsă. Nu se va întrebuința de cât când toate alte pedepse sunt dovedite prea slabe pentru supunerea și intimidarea comandantului. Punerea în carcerile întunecoase și obezile vor fi păstrate mai cu seamă pentru fapte nemorale, pentru fur, pentru fapte de violență și de rebeliune, afară de urmările judecătorești de e cazul.” (art.222)

Același articol este preluat în format aproape identic în art. 50 din *Regulamentul închisorilor centrale* din 1874.

Instrumentele de tortură, precum butucul, au fost folosite pentru imobilizare până la mijlocul secolului al XIX-lea. Imobilizarea survenea ca urmare a unei pedepse, dar era folosit cu precădere pentru deținuții bolnavi pentru a-i împiedica să evadeze din spital sau pentru bolnavii psihic violenți:

„Butucul era alcătuit din două bucăți de lemn prevăzut cu scobituri, în care să aibă loc picioarele; după ce se prindeau picioarele în aceste scobituri, cele două bucăți de lemn, așezate una peste cealaltă, se prindeau la fiecare capăt cu cuie de lemn. (...) Butucul de lemn numit portativ îngreua mișcările(...). Butucul de pedeapsă era mai mare, mai greu și făcea imposibilă orice mișcare, obligând omul să stea jos, adică trântit pe pământul gol. Mai exista și al treilea butuc, butucul stătător, pentru condamnații bolnavi și nebuni. Acest butuc, alcătuit tot din două bucăți de lemn cu scobituri, diferea însă de ceilalți prin

⁸⁷ Daniel H. Shubin, *Monastery Prisons*, Xlibris Corporation, 2001, p.27-28

⁸⁸ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.146

dimensiunile sale mult mai mari, fiind făcut din grinzi groase și trebuind să servească pentru mai mulți inși; capetele butucului erau prinse cu câte un lacăt.”⁸⁹

În a doua jumătate a secolului, butucul de lemn a fost înlocuit cu „fiarele la mâini” sau „fiarele la mâini și picioare”, pedeapsă considerată mai grea decât izolarea în carceră întunecoasă. Totuși în legislație se prevedea ca aplicarea acestor măsuri, atât izolarea în carceră cât și imobilizarea membrelor să fie aplicat doar atunci când toate celelalte metode de îndreptare și pedeapsă eșuau.

6.3 Cazarma—garda exterioară

Conform *Regulamentului serviciului de pază*, atașat *Regulamentului penitenciarelor* din anul 1874, serviciul de gardă era un serviciu militar (format din dorobanți), distinct de serviciul administrativ al închisorii și de gardienii interni. Rolul gărzii era de a se împiedica evadarea deținuților, împiedicarea străinilor să pătrundă în interior sau de a escorta deținuții în cazul în care aceștia trebuiau să părăsească curtea penitenciarului.⁹⁰ Militarii nu aveau voie sub nici o formă să interfereze cu arestații și nu pătrundeau în interior decât însoțiți de directorul închisorii. La nivel de conducere, șeful de gardă era subordonat al directorului. (art.1-3)

Se recomanda ca pe timpul zilei santinelele să staționeze în afara zidului închisorii (art.5). Noaptea puteau intra libere în curtea închisorii, dar nu și în dormitoare sau ateliere (art.22), deși erau cei care încuiau seara deținuții în dormitoare, iar dimineața îi descuiau pentru începerea programului. Pentru ca această segregare să fie posibilă, corpul de gardă avea repartizate pentru îndeplinirea serviciului, spații în interiorul închisorii, separate de cele ale deținuților, iar locuințele se aflau în cazarma amplasată în exterior.

Nu rare ori subordonarea corpului de gardă față de directorul închisorii și interdicția de a intra în spațiile destinate cazării, lucrului sau gospodăriei deținuților erau încălcate. La închisoarea Mislea lucrările de reparații și construcții din 1884-1885 au fost grav îngreunate din cauza

⁸⁹ Ovid Stanculescu, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea. Cu un studiu necunoscut al lui Constantin Moroiu*, Tipografia Fondului Cărilor Funduare, Cluj, 1933 p.18

⁹⁰ Octav Gorescu, *Văcărești Mănăstire. Văcărești Penitenciar*, 1930, p.33

comandantului gărzii, care împiedica muncitorii și materialele de construcții să ajungă pe șantier. Mai mult, acesta folosea gospodăria închisorii în scop personal.⁹¹

Dacă închisorile nou proiectate aveau prevăzute clădiri de cazarmă în exteriorul zidului de incintă în apropierea intrării,⁹² la cele amenajate în interiorul fostelor mănăstiri s-au amplasat în funcție de posibilitățile locului. În mod normal cazarma trebuia separată întru totul de incinta închisorii, dar amplasată la o distanță ce nu întârzia intervenția gărzii. În cazul cazarmii de la penitenciarul propus la Tismana, unde căderea nu mai avea loc pe terenul de la poalele dealului mănăstirii, arh. Dimitrie Maimarolu a propus un amplasament situat peste râu. Comisia Tehnică s-a opus categoric:

„Corpul de gardă și gardienii nu se află în apropiere de arestați și în plus sunt separați prin râul Tismana de un podeț, care se poate distruge, făcând comunicațiunea dificilă. Apoi directorul, grefierul și casarma sunt presupuși a locui în monastire, adică la uă distanță și mai mare și pentru amenajarea acestora nu s-a prezentat nici uă lucrare, deși sunt cerute de programul respectiv.”⁹³

De obicei, cazarma era construită în apropierea intrării principale a închisorii. La Văcărești vechea cazarmă se afla vis-a-vis de intrarea principală. Spre sfârșitul secolului clădirea a devenit secția de alienați mintal, iar noua cazarmă a fost construită în locul în care astăzi se găsesc Arhivele Municipiului București. (Fig.59)

⁹¹ A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor/Direcția penitenciarelor, dosar 1/1884

⁹² Planurile penitenciarelor de la Tulcea, Constanța, Craiova se pot consulta în capitolul 3

⁹³ A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f. 17

Fig.59 Pavilionul detașamentului de paza al închisorii Văcărești, 1930
 sursa: Octav Gorescu, *Văcărești mănăstire. Văcărești penitenciar, Precedat de un scurt istoric asupra regimului penitenciar în România*, București, 1930, p. 83

La Dobrovăț proiectul pentru noua cazarmă, care nu s-a construit, prevedea o amplasare similară. Aici, din cauza spațiului insuficient oferit de clădirile mănăstirești, a fost propusă construirea unei cazărmi pentru care au existat două propuneri de proiect.

Primul proiect,⁹⁴ datat în anul 1871, cu autor necunoscut, se înscrie în arhitectura relativ modestă a penitenciarelor românești din acei ani, dacă facem comparația cu proiectul de penitenciar de la Tismana, neconstruit nici el sau cu prima propunere de penitenciar de la Ocnele Mari (1868-1871)⁹⁵. Printr-o serie de rapoarte din anul 1870 ale comandantului detașat la acest penitenciar⁹⁶ se solicita construirea unei cazărmi noi și/sau repararea/îmbunătățirea celei existente, impropriei în acel moment pentru locuirea personalului militar. În raport se prezenta starea de fapt îngrijorătoare și periculoasă pentru

⁹⁴ A.N.I.C. Fond Direcția generală a penitenciarelor, dosar 2/1870, proiect f. 73, deviz de lucrări f. 44-57

⁹⁵ A.N.I.C., Fond Vornicia temnițelor, dosar 2/1868

⁹⁶ Ultimul din iunie 1870, A.N.I.C. Fond Direcția Generală a penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 9

sănătate din cauza umezelii, lipsa sobelor, a dușumelelor și se propunea începerea construcției noi, cu capacitate minimă de 90 de locuri, în primăvara anului următor (1971). Soluțiile temporare pentru iarna 1870-1871 erau mutarea ofițerilor în locuințe închiriate în localitatea vecină, reparații necesare în camerele locuite de „ostași” și construirea de sobe.⁹⁷

Din deviz, reiese că amplasamentul propus era porțiunea de teren la est de incinta vechii mănăstiri⁹⁸, în fața turnului clopotniță, la o distanță de 20 de metri. Terenul ar fi fost mărginit în partea de est de râul morii, la vest de zidul fostei mănăstiri, la nord de grădina închisorii, iar la sud de drum⁹⁹. Cazarma era proiectată pentru un număr de 100-120 de soldați, conform devizului sau 104 (4 dormitoare a câte 26 de soldați) conform planului: cu lățimea de 11,5 metri și lungimea de 45 metri, desfășurată pe un singur nivel, un parter înălțat, fără scară de acces figurată pe plan, fără pivnițe și cu pod.

Planul propus este rectangular și simetric, cu o circulație dezvoltată pe toată lungimea clădirii, realizată printr-o galerie exterioară, acoperită, ce deservea toate încăperile majore. (Fig.60, 61) În zona centrală era prevăzută locuința comandantului formată din 5 încăperi, două ce comunicau printr-un balcon („odaia comandantului”), cu funcțiunea de dormitor și salon, apoi cancelaria și camera servitorului („pentru sluga lui”) și un mic vestibul. De o parte și de alta a zonei comandantului erau două module, simetrice la rândul lor, care cuprindeau câte două dormitoare pentru soldați a câte 26 de locuri despărțite de un vestibul, o chicinetă („cuhnie”), camera sergentului-major și vestibulul, ce lega cele două dormitoare de galeria exterioară. Camera sergentului major se accesa dintr-un dormitor al soldaților, în ambele cazuri, cel adiacent camerei comandantului. Pe

⁹⁷ Aceste cereri de construcții noi și reparații apar în contextul în care erau alocate fonduri mai multor penitenciare pentru reparații curente: Târgu-Ocna pentru reparația galeriei etajului al II-lea, și a acoperișului, Salinele Mari, pentru camera gârzii, bucătărie și magazii, Mărgineni pentru reparația tavanelor, jgheburilor și a sobelor, Arestul din Craiova, pentru acoperiș și sobe, *idem*, f.26

⁹⁸ Se va vedea studiul de caz din capitolul 5

⁹⁹ „*Terenu pe care este proiectat aședarea sau redicarea casarma se află en frontu Castelului Dobrovești despre sîd ost despărțat de la Poarta Castelul 20 Metri și hotar este: citra Ost cu Gîrla de Moara, citra sîd cu ograda din afară, citra west cu Drumu din Castelul și citra nord cu Gredina Castelul*”, A.N.I.C., Fond Direcția generală a penitenciarelor, dosar 2/1870, f.45 verso

capetele clădirii, marcate de un mic decroș se găseau apartamentele ofițerilor subalterni, formate din trei încăperi, dintre care cea de la intrare, pentru servitor.

Apartamentul comandantului era marcat în planul fațadei printr-un decroș, amplificat de prezența balconului. Ferestrele erau în arcadă, atât la apartamentul comandantului cât și la cele ale ofițerilor, de pe capetele clădirii. Deasupra ferestrelor, în zona acoperișului apărea un fronton ce poartă însemnele garnizoanei. Pentru compunerea fațadei s-a folosit un limbaj clasicizant: soclul de piatră sau placat cu piatră; registrul mediu, cu ferestre a căror formă și dimensiune corespundeau rangului apartamentelor din interior și registrul superior cu fronton și o cornișă prin care erau practicate grile de aerisire pod.

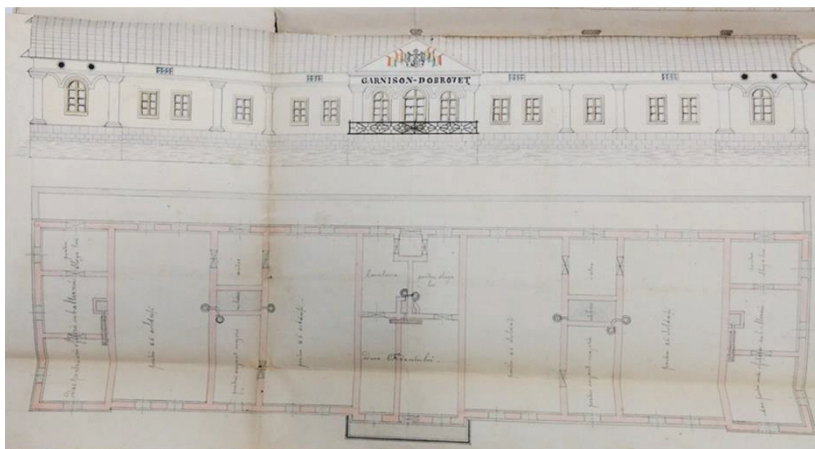

Fig. 60 Cazarma Dobrovăț, varianta I, plan și fațada principală, 1871
sursa: A.N.I.C. fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 73

Fig. 61 Cazarma Dobrovăț, varianta I, șarpanta, fațada laterală, 1871
sursa: A.N.I.C. fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 73

Al doilea proiect de cazarmă aparține ing. Alexandru Stamatopollu și a fost inițial o propunere pentru cazarmă de la penitenciarul de la Bucovăț. Din corespondența păstrată dintre reprezentanții închisorii și oficialități¹⁰⁰ reiese că a fost ales și pentru Dobrovăț, în locul celui discutat anterior.¹⁰¹ Motivele ar fi lesne de presupus. Amploarea și elaborarea obiectului de arhitectura sunt superioare în acest caz. Din punct de vedere al schemei funcționale și al tipologiei, cele două proiecte sunt foarte asemănătoare: un corp dreptunghiular de clădire cu lungimea considerabil mai mare decât lățimea, în cazul de față lung de 64 metri și lat de 12,5 metri, simetric, cu trei decroșuri, două pe capete și unul central, cu o circulație longitudinală, printr-o galerie deschisă, susținută de pilaștri, pe fațada opusă intrării în închisoare. De asemenea cele patru dormitoare ale soldaților, a câte 30 de locuri fiecare, se găsesc în aceleași zone retrase ale clădirii și erau în legătură cu dormitoarele sergenților.

Clădirea se desfășura pe două niveluri. Intrarea se făcea în ax, printr-un hol principal, amplu, ce conținea o scară semicirculară monumentală. (Fig.62) Din hol se trecea în două coridoare dispuse

¹⁰⁰ A.N.I.C., Fond Direcția generală a penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 9, 12, 19, 26, 41

¹⁰¹ *Consiliul Lucrărilor Publice în urma examinării ce a făcut proiectului casarmei de la penitenciarul Bucovățu, prezentat de Domnul Inginer Stamatopollu, în urma însărcinării ce i sa pus conform cererei făcută de acel Onor Minister cu adresa No 11347 din anul trecut, încheind alăturatul în copie cu No 110, am onore a lu înainta Domniei Vostre împreună cu proiectul în original, spre celle de cuviință dinparte-ne.* A.N.R., Fond Direcția generală a penitenciarelor, dosar 2/1870, f.58

stânga-dreapta, care asigurau accesul în camerele soldaților, cancelarie, camera sergentului major și două magazine. Pe capetele clădirii erau prevăzute în partea stângă, bucătăria și spălătoria, iar în partea dreaptă, camera gărzii, a ofițerilor și o scară secundară balansată, pentru accesul în apartamentul comandantului. În acest caz locuința comandantului era situată în capătul clădirii, iar nu central precum în proiectul anterior. La etaj, deasupra intrării principale era prevăzută locuința ofițerilor și ale servitorilor lor, iar lateral, identice și suprapuse peste cele de la parter, două camere ale soldaților.(Fig.63) Pe capătul din stânga al clădirii, deasupra bucătăriei și spălătoriei, erau infirmeria și farmacia (spîteria), iar în partea opusă locuința comandantului cu scara, deja menționată.

Holul principal de acces și galeria din spatele clădirii nu comunicau decât vizual la nivelul parterului. Legătura dintre cele două circulații principale se făcea la nivelul etajului I printr-un podest deasupra scării principale. Atât accesul spre bucătărie și spălătorie, cât și spre camera gărzii și apartamentul comandantului se realiza prin galeria din spate (coridor deschis), în schimb, în dormitoarele soldaților se intra atât din coridoarele adiacente holului principal, cât și prin coridorul deschis.

La nivelul fațadei, se poate constata o elaborare superioară proiectului anterior. Limbajul arhitectural de factură neoclasică și proporțiile folosite sunt demne de un edificiu urban de for public. Aspectul este sobru și impunător, potrivit funcției de reprezentare. Fațada principală este împărțită în două registre simetrice și echivalente, cu ferestre curbate la partea superioară, iar cornișa este mai elaborată în zona corespunzătoare intrării, incluzând și un frontispiciu cu denumirea cazărării. Fațada opusă, este tratată la fel de atent, ea cuprinzând galeriile deschise, susținute de pilaștrii rectangulari, legați prin arce. (Fig.64) Inițial încăperile și coridorul de la parter erau acoperite cu bolți, Consiliul Tehnic Superior a recomandat înlocuirea lor cu planșee drepte „*atâtu pentru mărirea spațiului necesariu la dormitorulu gardei și cele alte, câtu și pentru celle alte nepotriviri ce sesultă din dispozițiunea arcurilor de boltă*”.¹⁰²

¹⁰² *Ibidem*, f.26

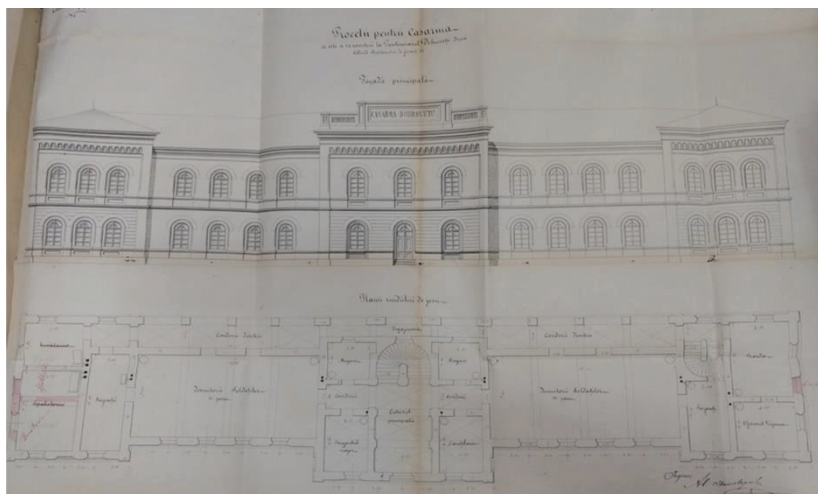

Fig. 62 Cazarma Dobrovăț, varianta II, plan parter și fațada principală, 1871
sursa: A.N.I.C. fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 75

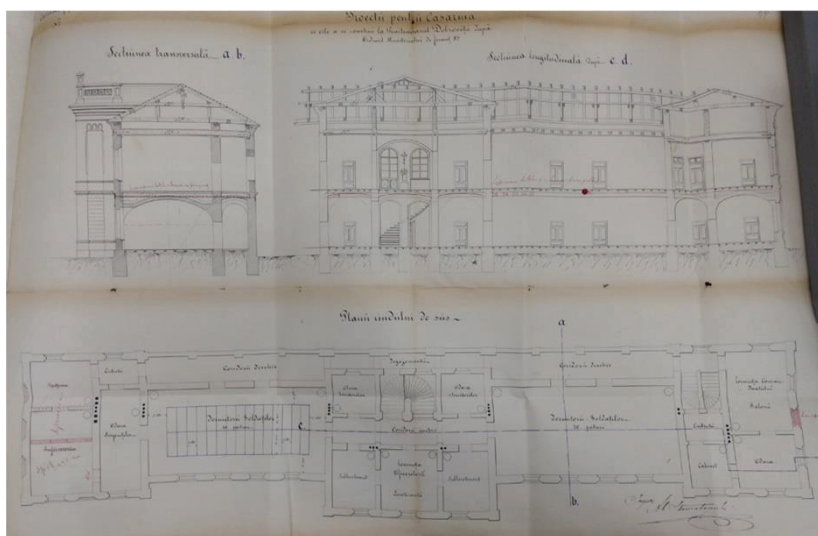

Fig. 63 Cazarma Dobrovăț, varianta II, plan etaj și secțiune, 1871
sursa: A.N.I.C. fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 75

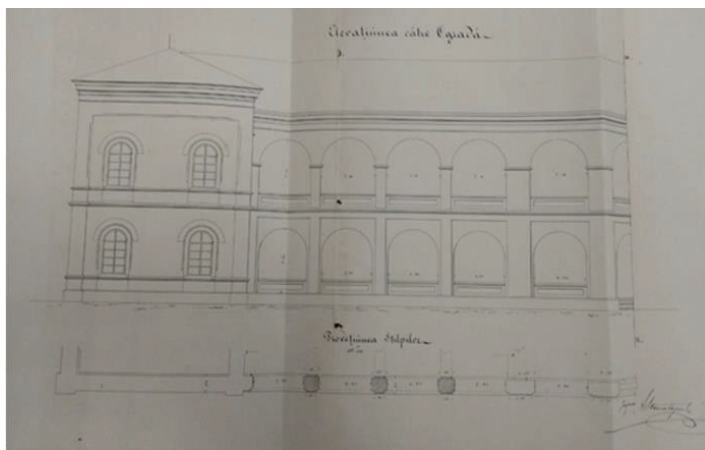

Fig. 64 Cazarma Dobrovăț, varianta II, fațada secundară cu portic, 1871
sursa: A.N.I.C. fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1870, f. 74

7. Școala din închisoare

Studiile tot mai aprofundate ale cauzelor criminalității au schimbat în epocă modul de a privi infracțiunea. Aceasta nu mai era considerată un accident social independent de persoana care l-a produs. Delicventul începea să fie perceput ca o persoană complexă, caracterizată de temperament, caracter, pasiuni și aptitudini. Erau luate în considerare deopotrivă caracteristicile sale fizice legate de forță, îndemânare, agilitate; nivelul cultural și spiritual și contextul social în care s-a format.¹⁰³ Astfel s-a constatat că cea mai mare parte a celor condamnați pentru diferite acte antisociale erau analfabeți sau semi-analfabeți. Relația de cauzalitate nu este neapărat corectă, având în vedere că nici restul populației nu era alfabetizată într-un procent prea mare. Totuși specialiștii în materie de drept penal au încercat să lege nivelul cultural al infractorului de faptele penale, la fel cum factorul economic juca un rol important în săvârșirea infracțiunilor. Pe scurt, specialiștii erau de părere că lipsa instrucției este legată de cote mari ale infracționalității, iar „unul din cele mai eficace mijloace (n.n. pentru reducerea delicvenței) este

¹⁰³Maria Itu, „Școli de adulți în închisori (1864-1918)” în *Danubius*, nr. 06+07 / 1973, pp. 243-258

răspândirea culturii. Absența simțului moral datorită lipsei de cultură dispare la oamenii care au trecut prin școală”.¹⁰⁴

Din punct de vedere legislativ, introducerea instrucției în închisori prin școală a fost prevăzută în Legea din 1874 unde era menționat în art. 34 că „două ore cel puțin pe zi vor fi hărăzite osândiților pentru școală.” Instrucția era reglementată diferit în penitenciarele de adulți față de casele de corecție, pentru minori (*nevârșnici*). Diferențele constau în maniera de realizare și în obligativitate. În închisorile pentru adulți, educația se făcea aproape exclusiv prin muncă (învățarea unei meserii), iar alfabetizarea devenea opțională. În cazul stabilimentelor pentru minori, munca și educația moral religioasă erau integrate în activități extrașcolare, prelungire a școlii în sine și era obligatorie.¹⁰⁵

Un institutor numit ghida întregul proces instructiv-educativ. În cazul penitenciarelor pentru adulți, fiecare arestat trebuia vizitat o dată pe săptămână acesta. (art.54) În cazul minorilor, se prevedea ca „pentru învățarea scrierii și citirii pretutindeni unde va fi trebuință [să se numească] un institutor anume; acesta [fiind] de rigoare în penitenciarele de nevârșnici”(art.51). Mai mult, conform Regulamentul general al Casei Centrale de corecțiune pentru minori art. 20, scopul institutorului nu era „numai de a-i învăța, dară încă de a le forma spiritul, de a sădi principii de onoare și de probitate într-înșii, de a-i întoarce de la moravuri rele și de a-i deprinde cu obiceiuri bune”, fiind prezent permanent și activ în viața infractorilor minori. În cazul minorilor, conform Regulamentului general al Casei Centrale de corecțiune, cunoștințele ce se doreau transmise, în afara meseriilor erau „...o învățătură elementară de citire, scriere și calcul” (art. 5) și cunoștințele de religie din catehism și noțiuni de geografie și istoria țării. (art.23).

7.1 Mislea—Școala pentru deținuții minori¹⁰⁶

După secularizare și înainte de a fi închisoare, începând cu anul 1866 în ansamblul părăsit de călugări a funcționat o școală de tip elementar cu 4 clase.¹⁰⁷ După anul 1874, când a intrat în vigoare *Regulamentul general al Casei Centrale de corecțiuni pentru minori*, școala funcționa într-o singură sală de clasă în care învățau toți elevii după

¹⁰⁴ Tr. R. Scriban, „Probleme Penale” în *Revista penitenciară și de drept penal*, nr.4, 1915 (anul IV), p.36

¹⁰⁵ Maria Itu, *op.cit.*, p.246

¹⁰⁶ Istoria și descrierea generală a penitenciarului se regăsește în capitolul următor

¹⁰⁷ Gr. I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p. 144

modelul lucrului simultan cu mai multe clase, obișnuit în epocă. Programul era diferențiat pentru deținuții care nu prestau munci agricole: 3 ore zilnic iar pentru ceilalți, angajați în activitatea agricolă, 4 ore zilnic iarna și în toate zilele de sărbători de peste an. Diferențierea nu se făcea după vârsta deținuților, ci după alte criterii, astfel că în mod frecvent activitățile școlare ca și cele extrașcolare, angrenau elevi de diferite vârste, inclusiv adulți. Această situație bizară se explică prin faptul că aceștia proveneau din șirul adolescenților cu o condamnare lungă, care împlineau vârsta majoratului în închisoare. În ciuda statutului de adult, aceștia continuau să fie încartiruiți la Mislea, din cauza formalităților care se desfășurau foarte lent. Școlarizarea împreună cu minori se realiza mai ales în cazul în care adulții treceau puțin de vârsta maximă prevăzută de *Regulamentul general al Casei Centrale de corecțiuni pentru minori*, de 18 ani.¹⁰⁸ Până în anul 1886 deținuților care aveau cu mult peste această vârstă s-a înmulțit, iar închisoarea a fost împărțită în două secții: una pentru minori, alta pentru majori, aceștia din urmă beneficiind și ei de instrucție.¹⁰⁹ Spre sfârșitul secolului (1896-1897) funcționau 3 clase, iar anul școlar următor s-a mai adăugat o clasă, școala funcționând după programa oficială a școlilor publice cu 4 clase.¹¹⁰

În afara stabilimentelor pentru minorii, cu regulament special, ceilalți minori din închisorile pentru adulți nu beneficiau de instrucție școlară, decât în condițiile prevăzute de regulamentul general al stabilimentelor în care se aflau și nici nu era la același nivel cu cea din casele de corecție.

7.2 Școlile din închisorile centrale

Organizarea școlilor din închisori s-a început în anul 1862, dar starea închisorilor a rămas într-o stare precară până la legea din 1874, „...aceea ce erau mai înainte, adică niște stabilimente numai de represiune nu însă și de amendare.”¹¹¹

Prima școală înființată a fost la mănăstirea Bucovăț, jud. Dolj devenită penitenciar în 1864 și presupunea „... un mare atelier de fierărie, tâmplărie și lăcătușărie precum și o școală elementară pentru învățătură

¹⁰⁸ Maria Itu, *op.cit.*, p.246-7

¹⁰⁹ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.144

¹¹⁰ Maria Itu, *op. cit.*, p.247

¹¹¹ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.71

de carte”.¹¹² În anul 1884 s-a înființat o școală primară mixtă (pentru adulți și minori) cu 4 clase la Bisericieni, jud. Neamț, sub direcția unui Director al Atelierelor,¹¹³ iar în anul 1886 s-a înființat o altă școală la Mărgineni, jud. Prahova. Din păcate, aceasta nu a avut o funcționare prea îndelungată din cauză că „...nefiind organizată cu personalul necesar nu s-a putut ajunge la nici un rezultat practic.”¹¹⁴ În raportul său din 1897, Dianu remarcă „... că învățători și școală nu avem în celelalte închisori decât la Casa de educațiune pentru Minori Mislea,”¹¹⁵

În statisticile penitenciare ale vremii exista noțiunea de „școala închisorii.” Aceasta presupunea de fapt, că deținuții învățau carte unii de la alții, între întâlnirile săptămânale cu institutorii.¹¹⁶ Considerând această perspectivă, se pare că numărul închisorilor care se ocupau de instrucție era mult mai mare. Inițial în perioada 1862-4 doar la Târgu Ocna se aplica acest tip de școlarizare, urmând ca după anul 1874 să se extindă în majoritatea închisorilor, deși numărul putea să fluctueze anual, în funcție de interesul deținuților.

Se pare că femeile nu apăreau în statistici, ele nefiind incluse în programul de alfabetizare. Nici în închisorile mixte, nici la Plătărești, care era închisoare exclusiv pentru femei nu a existat interes pentru instrucția femeilor. Aproape anecdotică este statistica din anul 1877 din care reiese că la Plătărești a studiat o singură deținută din cele 69 analfabete câte avea stabilimentul.¹¹⁷ Și la Mărgineni în 1886 s-a încercat școlarizarea deținuților, dar din lipsă de personal s-a renunțat.¹¹⁸

În acest context, al eșecului alfabetizării, este greu de crezut că au fost amenajate spații dedicate activității didactice. Nici legislația, nici alte surse nu menționează existența unor săli sau spații special prevăzute și nici o eventuală poziționare a lor în cadrul ansamblurilor. Cea mai plauzibilă este folosirea atelierelor în acest scop sau a oricăror alte spații ce permiteau prezența unui număr suficient de persoane.

¹¹² Maria Itu, *op. cit.*, p.248

¹¹³ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.134

¹¹⁴ *Idem*, p.142

¹¹⁵ Grigore I. Dianu, *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive pe anul 1897 prezentat d-lui Ministru de Interne la 20 aprilie 1898*, Imprimeria Statului, București, 1898

¹¹⁶ Maria Itu, *op.cit.*, p.249

¹¹⁷ *Idem*, p.251

¹¹⁸ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.141

8. Dotările sanitare—igiena

O chestiune stringentă a închisorilor era cea a sănătății. Cunoștințele medicale care avansaseră, în principal prin constatarea relației dintre mizerie și boală, au determinat creșterea interesului pentru igienă și sănătate spre sfârșitul secolului la XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea în întreaga lume occidentală. Natura contagiunii nu era pe deplin cunoscută, totuși în acea perioadă a revenit ideea clasică conform căreia epidemiile erau transmise prin aere nocive sau “miasme”, materiale în putrefacție și umezeală.¹¹⁹ Ideea igienei publice¹²⁰ și a poliției sanitare a apărut în teritoriile române în urma carantinei, care încerca să stopeze holera ce avansa în Europa la începutul secolului al XIX-lea, din timpul ocupației militare și a administrației rusești, conduse de generalul Pavel Kiseleff.¹²¹

Igiena atingea toate aspectele mediului care ar putea afecta sănătatea: conformarea și întreținerea spațiilor de locuit, amenajările edilitare și peisagere, dotările sanitare publice și private, gestionarea bolnavilor și a epidemiilor etc. Dacă pentru spital și spațiile pentru bolnavi am deschis o discuție separată, este cazul să ne ocupăm aici de mijloacele care țin de domeniul arhitecturii și construcțiilor utilizate pentru prevenirea îmbolnăvirii populației carcerale: dotările sanitare (băi, spălătorii, closete), conformarea spațiilor de locuit, a amenajării spațiilor/curților exterioare, acestea din urmă fiind discutate anterior.

În anul 1863 medicul și botanistul Anastasie Fătu publica un proiect de poliție sanitară prin care propune o serie de dotări ce nu trebuiau să lipsească din nici o *politie* (termen învechit pentru oraș, provine din grecescul *polis*): „a) instituttele de băi; b) așezămintele destinate pentru spălarea pânzurelor; c) locuirile pentru gimnastică, d)

¹¹⁹ Norman Johnston, *Forms of constraint...*, p.46

¹²⁰ IGIENA f. reprezintă partea medicinei ce tratează despre modul de a-și conserva sănătatea.(conform *Dictionarului universal al limbei române* din 1929), ¹²⁰ sau *igiénă* f., pl. *e* (vgr. *'ygieiná*, n., pl. d. *'ygieinós*, salubru; *'ygiaino*, is sănătos) este acea parte a medicinei care tratează despre mediu în care trăiește omu și modu de a-și păstra sănătatea. August Scriban, *Dictionaru limbii românești*, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939

¹²¹ Calin Cotoi, *Holeră, igienă publică, modernitate socială și degenerare rasială în România secolului al XIX-lea*, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/321018782>, văzut la data de 08.01.2020, p.66

reteradele și urinatoarele necesare pentru trebuințele publicului.”¹²² Apărut cu un an înainte, în 1862, *Regulamentul pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare și de binefaceri din România* cuprindea deja o secțiune legată de serviciul de curățenie (art.290-301), care institua trei dintre dotările cerute de Fătu: băile, spălătoriile și toaletele. Reglementările au fost preluate cu mici modificări și în *Regulamentele generale pentru arestele preventive, penitenciarele centrale, Casei Centrale de Corecțiune pentru minori și circulările mai importante* din 1874 (art.69-74).

Curățenia trebuia realizată obligatoriu în toate încăperile și în curte de către arestați, cu o frecvență bine stabilită pentru fiecare caz. Aceștia erau datori să măture, să spele, să văruiască, să afume cu rășini încăperile în funcție de recomandările medicului, iar în curte să sape, să înlăture resturile, să dreneze apa. Existau pedepse aspre pentru cei care aruncau gunoi sau dejecții și viciau aerul.

Grigore Dianu, în raportul său, descria o situație relativ bună din punct de vedere a igienei prin amenajarea corespunzătoare a incintelor: „ Starea igienică s-a îmbunătățit foarte mult în închisorile centrale prin diferite măsuri ce s-au luat ca ele să fie cât se poate mai bine amenajate în acest scop, bine aerate și bine întreținute. (...)s-au nivelat curțile tuturor închisorilor, șoseluindu-se și pavându-se mai toate din ele, s-au dat scurgeri apelor, s-au făcut grădini și s-au pus plantațiuni.”¹²³

8.1 Băile și spălătoriile

Tot prin regulamentele amintite anterior erau instituite și spălătorii pentru rufele deținuților și ale spitalului, însă în lege este cerută expres o încăpere, de unde se deduce că aceste activități se realizau în aer liber: „art.299. Albiturile vor fi spălate în toată săptămâna un rând la ciubăr și apoi clătite bine în leșie și în apă rece; numai pentru albiturile spitalului se va da săpun; toate tufecurile și matrațele vor fi schimbate o dată la trei luni, în paie și în față, toate lânăriile vor fi opărite de două ori pe an cu un crop clocotit.”

¹²² Atanasie Fătu, *Poliție sanitară a României Unite*, 1863, apud Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească (1750-1860)*, Humanitas, București, 2017, p.299

¹²³ Grigore I. Dianu, *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive pe anul 1897 prezentat d-lui Ministru de Interne la 20 aprilie 1898*, Imprimeria Statului, București, 1898, p.14

Nu aceeași situație este și în cazul băilor, care sunt precizate că vor avea loc în interior („în întru”): „art. 301. În toată săptămâna vara, tot arestatul va lua câte un duș, o dată pe iarnă se vor scălda toți în apă caldă; băi de vară și de iarnă, pentru aceasta va fi de rigoare a se statornici în întru pentru sănătoși și bolnavi.” În cazul reglementului din 1874, frecvența băilor obligatorii crește, iarna fiind din 6 în 6 săptămâni. Deși aparent prevederea unor asemenea spații nu ar fi trebuit să pună probleme, în lipsa unor normative sau studii, acestea nu prea corespundeau cerințelor de utilizare.

De exemplu, în cazul proiectului pentru penitenciarul de la Tismana din 1887 propus de arh. Dimitrie Maimarolu, una dintre obiecțiile Comisiei Tehnice a fost lipsa băilor corespunzătoare, deși construcția propusă era nouă și nu avea constrângeri prea mari de conformare: „Penitenciarul este lipsit de băi de curățenie, căci baia care se află sus lângă infirmerie nu pote servi de cât pentru bolnavi, tot de uă dată nu se înțelege destinația spălătoriei de lângă bucătărie, ca decă s-ar presupune că are să serve rufele arestaților, atunci este cu totul insuficientă.”¹²⁴

Alte date concrete mai detaliate din teren nu sunt disponibile în afara aceluiași raport din al lui Dianu:¹²⁵ „Apa atât de necesară într-o închisoare (...) pentru spălutul și îmbăiatul arestaților a fost introdusă pretutindeni cu îndestulare. Singurele închisori Bisericanii și Ocele Mari sunt mai puțin îndestulate cu apă.”¹²⁶

Trebuie punctat că Dianu făcea referire la penitenciarele centrale, între care la acel moment intrau într-o proporție însemnată și cele nou construite. Despre cele care funcționau în vechile mănăstiri, situația reală se poate să nu fi fost foarte îmbucurătoare. Suspiciunea provine de la faptul că în realitate la nivelul întregii societăți (indiferent de sfera publică sau privată), legile și regulamentele sanitare nu se aplicau decât parțial și defectuos sau erau pur și simplu ignorate. Măsurile sanitare din legislație erau foarte bune pentru acel moment și aliniate standardelor moderne, totuși situația din teritoriu era una foarte proastă. Un studiu al istoricului Constantin Bărbulescu despre aplicarea legislației sanitare a României la sfârșitul secolului al XIX-lea ilustrează situația catastrofală din domeniul igienei din România, scoțând la iveală prin rapoarte ale medicilor timpului realitățile crunte din teren. Igiena populației sărace și din zona

¹²⁴ A.N.I.C. Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f.22, verso

¹²⁵ Grigore I. Dianu, *Istoria...*, p.84

¹²⁶ Grigore I. Dianu, *Raport...*, p.14

rurală contrasta puternic cu cea urbană bogată. Cu cât distanța de la centru era mai mare, cu atât igiena mai precară, ori cum închisorile erau instituții aflate cumva la periferia societății, mai ales cele amenajate în vechile mănăstiri, nu avem motive să credem că în cazul lor lucrurile stăteau mult diferit în privința igienei.¹²⁷

8.2 Closetele

Deși un subiect marginal, zona instalațiilor sanitare reprezintă astăzi un element important pentru ilustrarea gradului de civilizație și a performanței arhitecturii. În condițiilor de trai din închisoare, cu implicații directe în confortul locuirii, igiena și controlul bolilor, closetele reprezentau o piatră de poticnire și începuseră să devină o preocupare pentru igienisti. Dacă igienizarea corpului și a bunurilor se putea face și în aer liber, necesitățile fiziologice aveau nevoie de un spațiu special și de asigurarea unei igienizări zilnice. La fel cum condițiile de locuit sau alimentația din închisorile secolului al XIX-lea sunt greu de imaginat pentru perioada contemporană, dar erau oarecum similare cu cele ale unei părți importante a populației libere, la fel, grupurile sanitare, oricât de atroce ni s-ar părea astăzi, nu aveau condiții igienice mult diferite de ale restului populației.

Toaletele românești din epoca modernă purtau denumirea de *plimbătoare/umblătoare, ieșitoare/privată*.¹²⁸ În legislația închisorilor ele purtau denumirea de *eșitori* (Regulamentul penitenciar din 1862), *reterade* (Regulamentul penitenciarelor din 1874) sau *closete*. Termenii de *grup sanitar* sau *toaletă*¹²⁹ presupun existența unei instalații de apă și a unei chiuvete, ceea ce nu prea era cazul, cel puțin la închisorile din fostele mănăstiri. Instalațiile de apă au fost introduse de abia spre sfârșitul secolului.

Closetele din instituțiile publice, în general, care cazau un număr mare de persoane reprezentau o problemă majoră de igienă, sănătate și confort olfactiv. În mod uzual, la țară, pe moșiile boierești sau la mănăstiri, latrinele erau rezolvate la distanță mare de locuința principală,

¹²⁷ Pentru mai multe detalii se poate consulta studiul Constantin Bărbulescu, „Note despre legislația sanitară în Vechiul Regat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, în Alina Ioana Șuta *et alii.*, *Legislația Sanitară în România Modernă (1874-1910)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2009, pp.31-44

¹²⁸ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *op.cit.*, p.291

¹²⁹ Conform DEX 2009

în zone ce permiteau intimitate, de unde și denumirea de *plimbători*.¹³⁰ În orașe însă, problema era generală și cuprindea întregul spațiu public și privat, afectând viață și sănătatea tuturor locuitorilor. Unele soluții de rezolvare au apărut în prima jumătate a secolului în cadrul spitalelor, unde existau deja compartimente special prevăzute între saloane. Acestea viciau mediul îngrozitor, iar medicii conștienți de atmosfera nesănătoasă au început să ia măsuri pentru gestionarea dejecțiilor. Au fost instituite diferite tipuri de cutii metalice sau de lemn, închise ermetic, care trebuiau golite zilnic, iar în alte situații closetele au fost scoase în afara. Problema construirii unui sistem de canalizare așa cum era folosit la spitalele din Europa, nu se punea încă în prima jumătate a secolului, totul realizându-se manual cu ajutorul recipientelor. Dacă la spitale exista preocuparea evacuării dejecțiilor, în cazul temnițelor aceasta nu prea exista. Spre exemplu în anul 1836, *privata* temniței capitalei fusese golită doar de două ori.¹³¹

Medicul Anastasie Fătu în proiectul său de poliție sanitară din 1863 propunea „reteradele,”¹³² ce nu ar fi trebuit să lipsească din nici unui spațiu destinat locuirii umane. Ele trebuiau dispuse la distanță de locuința principală, dar nu în partea nordică; suficient de spațioase, facilitând igienizarea; circulare, eliptice sau rectangulare; din piatră, cu „fundul concav și ungherele interioare rotunde”, cu scurgere prin canale speciale în apele curgătoare. În cazul persoanelor care nu se puteau deplasa, exista recomandarea folosirii „clositelor portative,” care trebuiau îndepărtate de persoane experimentate și care dispuneau de ustensilele necesare.¹³³ În Regulamentul pentru închisori din 1862 cât și în cel din 1874 se prevedea ca *eșitorile/reteradele* să fie curățate de două ori pe zi, de către deținuții de serviciu, iar de două ori pe an canalul colector. De asemenea, trebuiau să dispună de o gură de ventilație pentru eliminarea mirosurilor.

Date despre introducerea sistemelor de canalizare în închisori, avem în proiectul pentru penitenciarul de la Tismana din 1887. Fiecare dormitor era prevăzut cu un jgheab (*closet*) pentru dejecții, colectat de un canal central ce deversa în râu, fără instalație de distribuire a apei. Una dintre obiecțiile Comisiei Tehnice pentru proiectul propus de arh.

¹³⁰ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *op.cit.*, p.291

¹³¹ *Idem*, p.296-7

¹³² termenul de proveniență franceză folosit de el pentru *private*

¹³³ Atanasie Fătu, *Poliție sanitară a României Unite*, 1863, p.89/106 apud Constanța Vintilă-Ghițulescu, *op.cit.*, p. 299

Dimitrie Maimarolu studiarea insuficientă a distribuției de apă pentru closete.¹³⁴ De altfel, închisorile—model occidentale, care permiteau izolarea deținuților, înglobau closetele în celule. Acestea erau conectate cu sisteme de canalizare adecvate.

În România, la fostele mănăstiri, care nu ofereau posibilitatea încarcerării individuale, closetele erau grupate în construcții separate, după modelul celor preexistente din vremea funcționării mănăstirilor, similare probabil cu cel de la arestul din Tulcea, proiectat în 1885. (Fig.65) În cazul fostei mănăstiri Văcărești grupurile sanitare pentru deținuți au fost construite în apropierea spitalului, împreună cu anexe ale acestuia, dar nu se cunosc date tehnice.¹³⁵

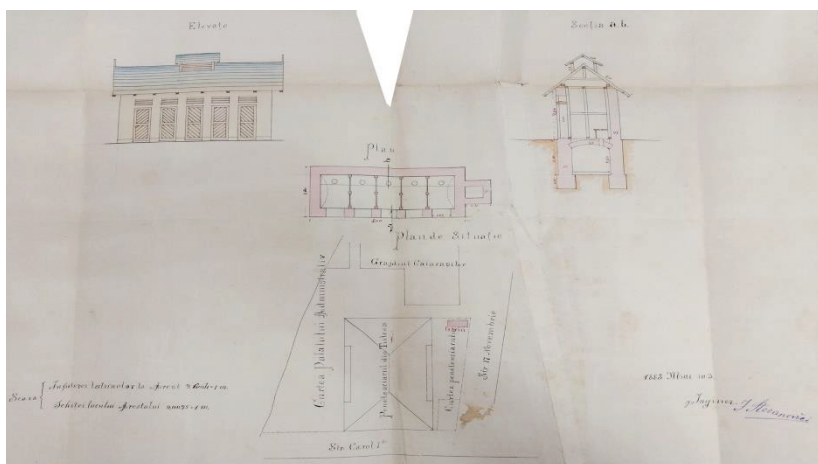

Fig.65 Proiect toaleta pentru penitenciarul Tulcea, ing. I. Stoianovici, 1886
Sursa: A.N.I.C., fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1885

9. Spitalul—boala

Constituirea medicinei și igienei ca discipline științifice la nivel național a avut loc prin fondarea unor institute, practici și discursuri similare celor deja stabilite în Occident cu precădere la Paris și Viena.¹³⁶

Condițiile teribile din închisori erau reflectate și în accesul limitat la îngrijire medicală, deși încă de la începutul secolului începuseră să se facă pași în acest sens. Se pare că la începutul veacului al XIX-lea

¹³⁴ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f. 22

¹³⁵ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, f.176-182

¹³⁶ Călin Cotoi, *op. cit.*

în București, pe lângă spitalele care funcționau în acel moment: Colțea, Pantelimon, Dudești și Filantropia, denumit în epocă și „Iubirea de oameni”, s-au pus de către Constantin Ipsilanti bazele unui spital al Temniței, în 1804. Din documentele vremii reiese necesitatea construirea unui așezământ pentru izolarea și îngrijirea deținuților bolnavi în „vama Ploieștilor,” compus din pușcărie, spital și anexe, dar în afară de detaliile unor plăți pentru terenuri nu s-au mai găsit alte mențiuni despre acest așezământ.¹³⁷ În timpul domnitorului Mihai Șuțu (1819-1821) fiecare pușcărie deținea o încăpere mai spațioasă pentru deținuții care nu erau foarte grav bolnavi, ceilalți fiind trimiși și păziți în spitale (spre exemplu Colțea, în București). Deținuții din infirmerie erau imobilizați cu un *butuc* folosit pe timpul nopții. Cu timpul, acesta a fost înlocuit legăturile metalice, „fiarele”.¹³⁸

9.1 Epidemiile

Mizeria din închisori contribuia din plin la izbucnirea epidemiilor, frecvente și în rândul populației, cu atât mai mult în temnițele aglomerate. Este de notorietate epidemia de holeră izbucnită în Temnița Capitalei, care a decimat populația carcerală și a determinat mutarea deținuților la fosta mănăstire Văcărești, devenită noua închisoare a Bucureștiului.¹³⁹

În anul 1868 s-au început demersurile pentru construirea spitalului de la închisoarea Văcărești¹⁴⁰, sub îndrumarea arh. Achille Thillaye. Clădirea spitalului era situată în colțul de sud-est al primei incinte și a fost obținută din modificarea vechii stăreții căreia i s-a adăugat în partea dreaptă o clădire formată din două corpuri, parter și etaj¹⁴¹, anexele pentru spital și grupurile sanitare pentru penitenciar.¹⁴²

Amenințarea epidemiilor de tifos, holeră, conjunctivită granuloasă etc. care pândeau întreaga Europă au avut un impact major

¹³⁷ Ionel Zănescu, Camelia Ene, „Asistența medicală Bucureșteană în prima jumătate a veacului al XIX-lea”, *Materiale de Istorie și Muzeografie*, XIX, București, 2005, pp289-296, P.296

¹³⁸ Grigorie I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.43

¹³⁹ Împrejurările mutării temniței și descrieri ale temniței capitalei se găsesc în capitolul 5, studiul de caz despre închisoarea Văcărești

¹⁴⁰ Pentru o imagine mai amplă se poate consulta descrierea penitenciarului într-un capitol următor

¹⁴¹ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, f.183

¹⁴² A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, ff176-182

asupra fondării statului modern român, influențat de măsurile austriece și rusești în domeniul igienei. Medicii austrieci propuneau încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea proiecte de poliție medicală ce reglementau atât comportamentul individual (căsătorii și sarcini) cât și igiena publică (aprovizionarea cu apă, igiena stradală, controlul viciilor, drenaj etc.),¹⁴³ recomandări preluate cu oarecare decalaj și de medici și igienişti și pentru teritoriul românesc. În cazul României măsurile legislative concrete pentru reducerea epidemiilor au venit după a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu *Legea sanitară* din 1874. Acestea prevedeau izolarea persoanelor infectate, dezinfectarea spațiilor de locuit, cadavrelor, veșmintelor și altor obiecte, închiderea școlilor și înființând spitalelor speciale pe perioada epidemiei (art. 127-128).¹⁴⁴ Condamnații erau tratați în regim spitalicesc asemenea persoanelor libere sărace, pe cheltuiala statului.: „Pentru tratamentul ospitalului tractantul medic se va conforma condițiilor ospitalelor de sărmani liberi. În ceasuri de urgențe, de epidemii rele, observațiunile asupra tratamentului le va spune directorului (...).” Această mențiune apare atât în regulamentul din 1862 (art.113, de unde provine citatul) cât și în cel din 1874 (art.205, ușor reformulat).

În studiului său despre penitenciarele românești din 1901, Gr. Dianu face o scurtă trecere în revistă și caracterizare a tuturor închisorilor și aresturilor în funcțiune la sfârșitul secolului al XIX-lea. Concluzia lui era că în toate închisorile care funcționau la acea dată în foste mănăstiri: Bisericiani (jud. Neamț), Bucovăț (jud. Dolj), Dobrovăț (jud. Vaslui), Mărgineni (jud. Prahova), Mislea (jud. Prahova), Pângărați (jud. Neamț), Plătărești (jud. Dâmbovița) era amenajată o infirmerie, iar la Văcărești funcționa spitalul înființat în 1868, alături de o secție de alienați mintal. Dianu lauda chiar modul în care închisorile sunt supravegheate și inspectate de medici,¹⁴⁵ măsurile împotriva epidemiilor sunt instituite (un caz de febră tifoidă fusese izolat cu succes), sunt respectate riguros.¹⁴⁶

¹⁴³ Calin Cotoi, *op.cit.*

¹⁴⁴ Alina Ioana Șuta, *et alii, Legislația sanitară în România modernă (1874-1910)*, Presa universitară clujeană, Cluj, 2009, p.65

¹⁴⁵ Conform regulamentelor medicul orașului trebuia să viziteze zilnic închisoarea, iar cel al județului bilunar.

¹⁴⁶ Grigore I. Dianu, *Raport...*, p.16

9.2 Alienații mintal

O categorie aparte de bolnavi, alienații mintal au început să încă din secolul al XVII-lea să fie protejați prin legislație oferindu-li-se asistență în cadrul mănăstirilor.¹⁴⁷ Totuși, din cauza insuficienței cunoașteri despre descrierea bolilor și în general a stadiului incipient în care se aflau științele medicale, marea parte a bolnavilor psihic, cu precădere cei ale căror simptome erau mai puțin vizibile sau recognoscibile, nu puteau fi diagnosticați și trimiși în instituțiile specializate, ci ajungeau în închisori împreună cu deținuții de drept comun. De aici și o istorie comună până la un anumit punct a azilurilor pentru alienați mintal și a închisorilor, mai ales că o parte din ambele categorii au funcționat în cadrul mănăstiresc, fără o delimitare foarte clară între ele. După înființarea ospiciilor¹⁴⁸, la începutul secolului al XIX-lea, condițiile de trai și îngrijirea au devenit diferite în aziluri, față de închisori. Dacă în cadrul mănăstirilor violența și represiunea erau mai temperate, bolnavii beneficiind de o oarecare îngrijire și compasiune în spirit creștin, în cazul închisorilor, aceștia erau deseori supuși torturilor, iar condițiile de trai erau greu de imaginat.¹⁴⁹ Un exemplu de astfel de tratamente era imobilizarea în butuc, ca și în cazul altor tipuri de bolnavi.

Valul reformelor din timpul lui Cuza, care punea bazele constituirii sistemului penitenciar și înființa închisori în mănăstirile secularizate, a atins în egală măsură și sistemul sanitar determinând înființarea de aziluri și ospicii în fostele mănăstiri. Alexandru Șuțu, fondatorul psihiatriei științifice în România, într-un articol din anul 1875, ilustra situația bolnavilor psihic din acea perioadă:

„Oricine dar, se poate convinge că situația alienaților din țara noastră este deplorabilă, situație care își are originea în aceste trei cauze: în lipsa de azile pentru căutarea alienaților; în lipsa de medici capabili de a da un ajutor acestei clase de morboși; în lipsa

¹⁴⁷ În cazul Moldovei mănăstirile care primeau alienați mintal erau mănăstirea Neamț, iar spre mijlocul secolului al XIX-lea a fost înființat ospiciul de la Galata. În cazul Țării Românești, au funcționat ospicii în București la Mănăstirea Sărindar și la mănăstirea Sitaru, jud. Ilfov de unde și-a luat și denumirea de Balamuci

¹⁴⁸ Spitalul de la Mărcuța, ospiciul de la Biserica Sf. Vineri sau de la biserica Dudu din Craiova prezentate în Ionel Zănescu, Camelia Ene, „Asistența medicală Bucureșteană în prima jumătate a veacului al XIX-lea”, *Materiale de Istorie si Muzeografie*, XIX, București, 2005, pp289-296, P.296

¹⁴⁹ C. Romanescu, Calin Scripcaru, *Istoria psihiatriei în Moldova. Evoluția patologiei și a asistenței de specialitate*, Editura Junimea, Iași, 2010, p. 119-122

de experți pentru instrucțiunea judiciară a delictelor și a crimelor.”¹⁵⁰

Deși se făceau progrese, problema alienaților periculoși, care comiteau infracțiuni grave, ca omuciderile nu a fost abordată serios din punct de vedere legislativ decât spre sfârșitul secolului. Anterior, bolnavii psihici care comiteau infracțiuni erau în continuare trimiși la închisori, unde nu aveau parte de tratament adecvat. În schimb, produceau dezordine, erau periculoși pentru ceilalți și evadau foarte frecvent, ridicând probleme serioase de securitate.¹⁵¹

Alexandru Șuțu, într-o serie de articole din anul 1875 despre crima și alienarea mintală, face legătura dintre boală și înclinarea criminală, subliniind importanța studierii din punct de vedere științific a *stării mentale a indivizilor criminali* și menționează în treacăt despre expertizele făcute la temnița Văcărești, însărcinat fiind de Tribunalul Ilfov.¹⁵² Ulterior, în 1896 la Văcărești s-a înființat o secție de *alienați criminali*, după modelul celor europene din Gaillon (Franța) Moabit (Berlin), Tapian (Prusia Orientală), Waldheim (Saxonia), Bruchsal (Baden), Woking (Anglia), Perth (Scoția)¹⁵³ etc. Această măsură a venit în urma *Legii asupra alienaților* din 1894 și a *Regulamentului legii asupra alienaților* din 1896.¹⁵⁴ Regulamentul prevedea înființarea unor localuri izolate speciale pentru internarea inculpaților presupuși bolnavi psihici până la finalizarea formalităților de internare a lor într-un ospiciu autorizat (art.32). În cazul în care un deținut s-ar fi îmbolnăvit de o boală psihică sau de epilepsie, era transferat într-un ospiciu, dintre cele două înființate în țară, ce conțineau o secție special destinată deținuților, până la însănătoșire (art.33).

Secția de la Văcărești cu cele două compartimente pentru femei și bărbați întrunea simultan, cel puțin oficial, atât cerințele pentru un ospiciu cât și pentru o închisoare. Compartimentul femeilor era compus

¹⁵⁰ Alexandru Șutzu, *Asistența alienaților din România*, în *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor*, 1875, Anul VI, No. 11, pp. 174-176.p.176

¹⁵¹ Grigore Dianu, *Istoria închisorilor...*p.127

¹⁵² Alexandru Șutzu, *Crima și alienațiunea mintală (1)*, *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor*, Anul VI, pp. 251-252. Alexandru Șutzu, Al. 1875. *Crima și alienațiunea mintală (2)*, *Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor*, Anul VI, pp. 348-351, apud p.215-16 Valentin Veron Toma, *Alexandru Șutzu. Începuturile psihiatriei științifice în România secolului al XIX-lea*, Editura Domino, 2008

¹⁵³ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*p.127

¹⁵⁴ Alina Ioana Șuta, et alii, *op.cit.*

dintr-un salon comun, o cameră de izolare și alta pentru infirmerie, iar cel pentru bărbați se compunea dintr-un salon comun, două camere de izolare, o cameră pentru infirmerie și o cameră a medicului curant, împreună cu băi pentru igiena arestaților și terapie.¹⁵⁵ Grigore Dianu menționa că această nouă secție era prevăzută în exteriorul incintei închisorii, vis-a-vis de intrare, în locul vechii cazărmi.¹⁵⁶

*

În perioada studiată, conformarea spațială a noilor închisori din vechi structuri era adaptată „din mers,” în funcție de necesitățile de moment, de posibilitățile individuale ale localurilor și de resursele materiale.

Analizând funcțiunile majore ale închisorii prevăzute de legislația din perioada studiată, suprapuse ansamblurilor fostelor mănăstiri, se poate lesne constata un decalaj consistent. Deciziile autorităților, precum înființarea unei noi manufacturi, numărul de încarcerări ce creștea brusc, schimbarea tipului de deținuți sau evenimentele neprevăzute, precum incendii sau revolte ale deținuților etc. au transformat structurile rigide, fără să conducă neapărat la îndeplinirea a cerințelor legislative și a normelor de eficiență. Deficiențele principale generate de conformarea spațială vizau: imposibilitatea izolării și a supravegherii corespunzătoare a deținuților, igiena deficitară, imposibilitatea controlului ameliorării și a contagiunii morale, rata de recidivă, evadările frecvente. Firește că factorul uman juca un rol la fel de important, însă conformarea arhitecturală defectuoasă nu poate fi compensată indiferent de gradul de performanță al personalului sau a regulamentelor.

Pe de altă parte, având în vedere lipsa acută de spații de detenție de orice fel din România din acea perioadă, putem aprecia că structurile fostelor mănăstiri au oferit un cadru suficient de versatil și relativ ușor de conformat în funcție de necesitățile de bază. Dat fiind contextul și modul de implementare, putem concluziona că soluția conversiei a fost una adaptată nevoilor noului stat secular în curs de modernizare, cu resurse materiale și umane relativ limitate. Această observație este susținută de evoluția penitenciarelor din structurile mănăstirești spre la începutul secolului XX. Structurile în cazul cărora s-a izbutit adaptare mai bună au continuat să fie folosite în acest scop: Văcărești, Mărgineni, Mislea, etc., pe când celelalte au primit alte destinații.

¹⁵⁵ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.128-9

¹⁵⁶ Grigore I. Dianu, *Raport general...*, p. 13

Capitolul V

ISTORII PARTICULARE

Dacă până acum am abordat conversia funcțională a ansamblurilor mănăstirești în închisori din perspectivă generală, la scara întregului teritoriu studiat, acum este necesar să observăm evoluțiile particulare ale ansamblurilor care nuanțează procesul general. Până acum în urma cercetărilor au fost identificate unsprezece astfel de ansambluri, însă nu avem certitudinea că le-am epuizat. Între ele există asemănări în diferite grade și proporții, de aceea au fost selectate cinci studii de caz diferite, instanțe ale fenomenului. Ele nu reprezintă neapărat categorii întru totul disjuncte, dar au proprietatea de a oferi o imagine cât se poate de întreagă a fenomenului.

Mănăstirea Cozia—*ansamblu important din punct de vedere al valorii istorice și arhitecturale. A funcționat pentru scurt timp (o decadă) ca închisoare și a suferit modificări minore pentru această funcțiune. Transformarea a fost reversibilă, Cozia revenit la statutul de mănăstire.*

Mănăstirea Dobrovăț—*ansamblu important din punct de vedere al valorii istorice și arhitecturale, a funcționat ca închisoare în perioada 1965-1901, iar modificările suferite pentru adaptare la funcțiune sunt medii ca amploare și importanță (numeroase modificări s-au produs înainte de secularizare). La începutul secolului a funcționat ca orfelinat de fete, apoi școală de arhitectură. În prezent a revenit la statutul de mănăstire.*

Mănăstirea Mislea—*ansamblu relativ marginal din punct de vedere al importanței istorice și arhitecturale până la secularizare, a funcționat ca închisoare o perioadă îndelungată de la mijlocul secolului al XIX-lea, până la mijlocul secolului XX. Modificările suferite pentru adaptare la funcțiunea de detenție au fost importante. În prezent funcționează ca centru de îngrijire și asistență pentru persoane adulte cu handicap.*

Mănăstirea Tismana—*ansamblu important din punct de vedere al valorii istorice și arhitecturale. A fost propus spre*

transformare în penitenciar, însă proiectul a rămas nerealizat. În prezent are în continuare statutul de mănăstire.

Mănăstirea Văcărești—ansamblu important din punct de vedere al valorii istorice și arhitecturale. A funcționat ca închisoare o perioadă îndelungată, înainte de secularizare și până la mijlocul secolului XX. Modificările suferite pentru adaptare la funcțiunea de detenție au fost foarte numeroase, cele mai complexe funcțiuni asociate unui penitenciar (spital, secție de alienați, deținea cele mai variate secții, cele mai importante și funcționale ateliere). Emblematică în rândul mănăstirilor devenite închisori, a sfârșit tragic prin demolare relativ recenta.(1989)

1. Mănăstirea COZIA

Ctitorită în anul 1386 de Mircea cel Bătrân, conform pisaniei de la intrare, mănăstirea a făcut obiectul a numeroase studii și cercetări din diferite epoci și perioade. Acestea omit în marea lor majoritate etapa de închisoare. Dintre cele mai relevante pentru cercetarea de față sunt studiile despre arhitectura românească veche ale lui Cristian Moisescu¹ și studiul cartografic al lui Mircea-Gheorghe Abrudan², despre reprezentările Coziei în hărțile și descrierile austriece.

1.1 Mănăstirea Cozia până în anul 1872

În Evul Mediu, când drumul spre Transilvania era foarte greu accesibil, amplasarea mănăstirii pe malul Oltului o ferea de un eventual atac de la nord de Carpați, prin masivul muntos al Coziei³. Săpăturile

¹ Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche I*, Editura Meridiane, București, 2001

² Mircea-George Abrudan, „Mănăstirea Cozia în cartografiile și descrierile austriece din prima jumătate a secolului al XVIII-lea”, pp.15-46, în Ștefan Zară (coord.), *Voievodul Mircea cel Bătrân, apărător al dreptei credințe și ctitor de lăcașuri sfinte*, Studia Academica 10, Editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, Râmnicu Vâlcea, 2018, pp.15-46

³ Diaconul Paul de Alep, în vizita lui din 1657 alături de patriarhul Macarie al Antiohiei descria: „Drumul acesta este atât de frumos pe cât de greu și anevoios: este o strămoare pe care nu poate înainta decât un singur cal, pe buza râului, cu mare primejdie, cu mare grijă și cu teamă, pentru că râul curge într-o albie adâncă și vijelioasă De cealaltă parte a lui sunt munți de nepătruns..., iar la mieznoapte de acest drum, adică la stânga noastră, este un munte foarte mare, prăpăstios numai

arheologice din anii 1970 împreună cu alte cercetări de arhitectură⁴ au evidențiat că incinta actuală a mănăstirii păstrează urme de fortificații în fundațiile și elevațiile zidurilor clădirilor de pe laturile de sud, est și parțial nord, ce datează din secolul al XIV-lea. Până în secolul al XIX-lea și pe latura de vest au existat construcții cu rol defensiv (turnul clopotniță din colțul de sud-vest, cu tainiță și camera a clopotelor, pe lângă care se făcea intrarea).⁵ Din fortificațiile acelei perioade se păstrează în prezent, în colțul de sud-est, la nivelul parterului, zidurile masive cu goluri de tragere ale unui fost turn. Aici a fost construit în anul 1582 un paraclis.⁶

Ansamblul mănăstirii era alcătuit inițial dintr-o incintă trapezoidală. Turnul dominant era cel de la intrare, dinspre sud-vest, care adăpostea clopotnița și avea amenajări defensive eficiente. El conținea la un etaj intermediar o tainiță, ce adăpostea în situații de pericol documentele și obiectele de valoare ale mănăstirii. Zidurile perimetrice conțineau chiliile, stăreția, trapeza și alte anexe, iar în centru era amplasată biserica. În apropierea turnului de intrare din sud-vest se afla o fântână, acoperită într-o perioadă de un foisor, vizibil pe planurile inginerului militar Johann Conrad von Weiss.⁷ O a doua fântână, de pe latura de nord, amplasată între trapeza de la etaj și cuhnia de la parter, aparține lui Șerban Cantacuzio (1678-1688), care în perioada 1704-1707 a refăcut mănăstirea, a pictat biserica și a ridicat pridvorul adăugat fațadei vestice a bisericii⁸. De asemenea, se presupune că trapeza era amplasată inițial în apropierea bucătăriei, în sala spațioasă de la parterul capătului

stânci.... Este o zidire uimitoare, trainică, înălțată pe malul râului pomenit, și jur-împrejur sunt munți înalți măreți... Pe scurt, pe scurt nu este alt drum până la ea, căci locul acesta binecuvântat se află într-o fundătură de capăt de țară.”, *Paul din Alep. Jurnal de călătorie în Moldova și Valahia*, studiu introductiv, ediția manuscrisului arab, traducere în limba română, note și indici de Ioana Feodorov, Editura Academiei Române/Muzeul Brăilei-Editura Istros, București/Brăila, 2014, pp. 342-343.

⁴ N. Constantinescu, „Cercetările arheologice la Cozia”, (în continuare, „Cozia...”), în *Mitropolia Olteniei* (1948), Craiova, 1965, nr.7-8, pp.596-598

⁵ Cristian Moisesescu, *op.cit.*, p.81

⁶ „paraclisul starețului Amfilohie” după cum apare în descrieri, *Idem*, p.82

⁷ Weiss, director al fortificațiilor imperiale din Transilvania este autorul unor planuri și desene ale mănăstirilor din Oltenia realizate în perioada 1729-1731. Mircea-George Abrudan, *op.cit.*, p.39

⁸ Gamail Vaida, *Mănăstirea Cozia, vestita ctitorie a lui Mircea Voievod cel Mare*, Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului, Râmnicu Vâlcea, 1986, p.58

nordic al laturii de vest. Pe latura de nord se afla magupia (brutăria), acum dispărută și cuhnia (bucătăria), acoperită cu un coș tronconic.⁹

Inițial, chiliile călugărilor erau dispuse doar pe parter, dar în secolul al XVII-lea, în timpul egumenului Ioanichie s-a adăugat un etaj pe toate laturile.¹⁰ Din descrierea lui Paul de Alep din 1657: „Chiliile mănăstirii sunt mari și solid construite cu două caturi, de jur împrejurul unei galerii înalte; și în partea dinspre răsărit sunt câteva săli minunate unde se servește masa, cu cerdacuri sau galerii de domină cu privirea râul...”¹¹. Ulterior au fost adăugate la etaj apartamente cu destinație specială. În secolul al XVIII-lea, pe latura de sud se aflau „casele egumenești”, iar la extremitatea estică, în corespondență cu paraclisul, „casele arhieriești”. Pe latura de est, în capătul de sud s-au construit „casele domnești”. O altă ipoteză atribuie celor patru încăperi mari și boltite de pe latura de sud utilizarea inițială de „casele domnești”. Acestea împreună cu cele patru cerdacuri și cu bucătăria au fost construite de Constantin Brâncoveanu.¹² Alte construcții majore sunt cele două paraclise, în colțurile de sud și nord ale laturii de est. Cel de sud-est, suprapus vechiului turn de apărare a fost ridicat în anul 1583¹³, iar celălalt, de nord-est în 1710, împreună cu un foișor.¹⁴

Condiția de amplasament ferit s-a modificat odată cu ocupația austriacă din Oltenia în secolul al XVIII-lea, când austriecii au construit în perioada 1717-1722, sub supravegherea inginerului Friedrich Schwantz von Springfels, *Via Carolina* sau *drumul carolin* între Turnu Roșu și Mănăstirea Cozia, drum practicabil pentru căruțe. Lucrările drumului și asanarea Oltului în vederea navigației au afectat și mănăstirea, autoritățile ordonând fortificarea ei în 1717. Mănăstirea era foarte importantă pentru armata habsburgică datorită poziției strategice, la un capăt al drumului carolin. În plus, funcționa ca popas pentru călători,

⁹ Cristian Moisesescu, *op.cit.*, p.138

¹⁰ *Idem.*

¹¹ Arhidiacon din Antiohia, care l-a însoțit pe patriarhul Macarie în călătoriile sale prin țările române și Rusia. A scris o carte în limba arabă cu date istorice referitoare la țările române și poporul român. „Paul de Alep” în *Călători străini despre țările române*, vol. VI, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 183

¹² Gama Vaida, *op.cit.*, p.52

¹³ *Idem*, p.57

¹⁴ Cristian Moisesescu, *Arhitectura românească veche I*, Editura Meridiane, București, 2001, p.138

stație a poștei imperiale și punct important în sistemul de fortificații ale armatei austriece, alături de Tismana.¹⁵

Friedrich Schwartz consemna într-un raport din 1716-1718:

„Cozia este o mănăstire destul de mare, construită în formă de pătrat, înaltă de două etaje, cu beciuri bune și mari și cu chilii de cele mai multe ori boltite; în fața are o curte interioară împrejmuită de ziduri, unde a fost cantonat un căpitan în vremea ultimului război, iar la nevoie își pot afla adăpost înăuntru chiar și trei sute până la patru sute de oameni. În cursul ultimului război, mănăstirea a fost întărită cu câteva lucrări defensive, atât cât au permis împrejurările,...). Lucrări mai mari nu se pot realiza la această mănăstire din cauza locului îngust dintre munți. În fața acestei mănăstiri, spre Valahia, sunt încă două defilee înguste, care au fost închise în timpul războiului precedent cu un pod mobil înaintea căruia drumul a fost minat cu bombe, iar munții de deasupra acelor defilee au fost apărați cu redute din bușteni și cu posturi de pază, pentru a se închide accesul la drumul dinspre Valahia, așa cum se vede din planul amintit mai înainte. De aici, mai jos de Cozia, Drumul merge fără oprești spre câmpie”.¹⁶

Mănăstirea a suferit o serie de lucrări de fortificație executate de trupele austriece după planurile inginerilor Friedrich Schwartz von Springfels între anii 1716-1719 și Johann Conrad von Weiss după 1720. Acesta din urmă a realizat planuri și ilustrații ale mănăstirilor oltene între 1729-1731.¹⁷

Confruntările armatelor ruso-turco-austriece din anii 1744 și 1793 au adus numeroase jafuri și stricăciuni. O ultimă distrugere de proporții a fost în anul 1821, în urma incendiului produs de trupele turcești venite să înăbușe răscoala lui Tudor Vladimirescu. În anul 1847, domnitorul Gheorghe Bibescu (1843-1848) a demolat clădirile aripii de vest a incintei, inclusiv turnul clopotniță de sfârșit de secol al XIV-lea¹⁸

¹⁵ Mircea-George Abrudan, *op.cit.*, pp.23-24

¹⁶ *Schwartz von Springfels: Descrierea Olteniei la 1723*, Ediție, traducere din limba germană, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Prefață de Ioan-Aurel Pop, Muzeul Brăilei „Carol I”, Editura Istros/Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Brăila/Cluj-Napoca, 2017, p. 137

¹⁷ Mircea-George Abrudan, „*Mănăstirea Cozia...*”, p.39

¹⁸ Cristian Moisesescu, *op. cit.*, p.139

și a construit două corpuri de clădiri (pavilioanele „Bibescu”), dintre care doar unul se mai păstrează astăzi, celălalt fiind demolat cu ocazia restaurărilor din 1958-1962.¹⁹ În 1848, arhitectul mănăstiresc Johann Schlatter a întocmit o serie de rapoarte anuale privind lucrările mănăstirii Cozia începute în anul 1847 care priveau cele două pavilioane și stadiile în care se găseau.²⁰ Pavilioanele au fost finalizate în 1863. Din păcate, lucrările nu au fost temeinice, corpurile clădirilor vechi având de suferit dramatic de pe urma intervențiilor. O serie de documente de arhivă atestă starea de ruină: în 1859 contrafortul din colțul de nord est al clădirii s-a prăbușit din cauza valurilor Oltului, împreună cu o parte din paraclisul brâncovenesc, iar începând cu 1864 era semnalată deteriorarea acoperișurilor care lăsau apa să pătrundă în interior, distrugând pardoselile.²¹

1.2 Închisoarea Cozia (1879-1893)

Nevoia de închisori adecvate s-a acutizat în urma reformei penitenciare din anul 1874, care îmbunătățea cadrul legislativ din 1864, diversifica tipul închisorilor și încerca o aliniere a condițiilor de detenție la normele occidentale moderne.

Construcția penitenciarului de la Ocnele Mari²², pentru care a fost propus un proiect încă din anul 1868, a început abia în anul 1884, iar din cauza unor dispute dintre autoritățile locale și constructori²³ a fost sistată o perioadă de câțiva ani, adâncind criza locurilor adecvate de detenție din zona Vâlcei. Deși se intenționa înființarea de penitenciare noi la Ocnele Mari, Craiova, Galați etc. până la finalizarea lor era nevoie de spații de detenție temporare. Astfel că autoritățile au apelat la soluția anterioară, aceea de a transforma și alte mănăstiri față de cele care funcționau deja din anul 1864 și 1874 ca închisori.

¹⁹ Gamaș Vaida, *Mănăstirea Cozia...*, p.59

²⁰ *Idem.*, pp.66-68

²¹ *Ibidem.*, p.73

²² A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, Dosar 2/1868, „Construcția unei închisori la Salinele Mari”

²³ A.N.I.C. Fond Vornicia Temnițelor, Dosar 2/1885, „Lucrările relative la procesul cu antreprenorii construcției Penitenciarului Salinele Mari”

În acest context, în anul 1879 mănăstirea Cozia a fost transformată temporar în penitenciar ²⁴. Pagubele pentru Biserica Ortodoxă erau deja notabile, așa că a Episcopia Eparhiei Râmnic—Noul Severin, prin Episcopul Ghenadie a încercat în repetate rânduri să îmbunătățească condițiile deplorabile în care locuiau monahii rămași:

„...de la anul 1880 și până acum <1888> nu s-a dat nici o locuință servitorilor bisericești din Monastirea Cozia, și cei actuali stau în niște clădiri de piatră umede și cu totul ruinate de la biserica Bolniței; așa că la această Mănăstire suferințele personalului imprimate pe fețele lor provoacă compătimirea în toți vizitatorii, și nu este persoană care trecând și abătându-se pe acolo, să nu vie la Episcopie și să nu ia apărarea acestor suferinzi, fiecare, se înțelege, după temperamentul și vederile sale.”²⁵

Totodată, P.S. Ghenadie încearcă să obțină și conversia mănăstirii într-o funcțiune mai blândă și mai potrivită vieții monahale. Invocând valoarea istorică a așezământului și evlavia populară, ierarhul solicita transformarea Coziei într-un așezământ spitalicesc și mutarea penitenciarului în alte locuri, mănăstiri de rangul al doilea (Surupatele sau Mamu) sau la ocnă²⁶. Răspunsul nefavorabil a venit tranșant în anul 1889:

²⁴ În perioada 1879-1893, Mănăstirea Cozia a funcționat ca penitenciar. Eminescu are un articol în Revista *Timpul* din 12 sept. 1882 în care deplânge această situație: „Cozia, unde e înmormântat Mircea I, cel mai mare domn al Țării Românești, acela sub care țara cuprindea amândouă malurile Dunării până-n mare, Cozia unde e înmormântată familia lui Mihai vodă Viteazul, un monument istoric aproape egal ca vechime, cu țara - ce-a devenit aceasta? Pușcărie!” apud Costea Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1981, pp. 12-16

²⁵ A.N.I.C. Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887, f.36

²⁶ *Idem*.

Domnule Ministru,

„Încă din anul 1880 luna Iuliu Iiu Sfta Episcopie a Râmnicului Noul Severin cu adresa No.1455 a supus la cunoștința Onor. Minister, că transformarea Stei Monastiri Cozia în penitenciar ar jigni simțământul religios și național al locuitorilor din partea de dincolo de Olt, mai ales că acest sft locaș este opera a Marelui Mircea și conține resturile mortuare ale familiei lui Mihai Bravul. Cu adresele Onor. Minist. No.7132 și 7292 din 2 și 5 Iuliu din același an să încunoștiințezează Episcopia că transformarea S-tei. Monastiri Cozia în penitenciar este dispusă de D-l Ministru de Interne cu adresa No.3410 către Ministerul de Culte și că prin urmare nu se poate satisface mijlocirea Episcopiei.(...)”

Domnule Ministru, Fiind-că monumentele noastre religioase pot fi astă-zi întrebuințate în interesul actual al Societății noastre, fiind-că Monastirele cele mai

fondurile erau insuficiente pentru construcția unui alt penitenciar, mai ales că aici fusese înființat deja și un atelier. În plus, mănăstirile propuse nu ar fi fost adecvate, fiind ruinate și improprii.²⁷

Acesta este probabil contextul în care autoritățile au încercat totuși să mute închisoarea de la Cozia²⁸ în alt amplasament și a apărut ideea edificării unui penitenciar central la mănăstirea Tismana. În final, deținuții de la mănăstirea Cozia au fost transferați în anul 1893 la Mănăstirea Pângărați, din jud. Neamț.²⁹

însemnate din această Eparhie pot să servească la alte trebuințe ale Statului nostru, care s'ar împăca mai bine ca vechia lor menire fără a jigni simțul de pietate al creștinilor, fără a lovi în respectul, ce poporul românesc poartă fondatorilor acestor locașe și în fine fără a atinge suvenirile sînte ale persoanelor, ce s'au distins aici, în trecut ca bărbați de pietate și valoare națională, a căror oseminte zac în dîsele; fiind-că Monastirea Cozia în special este chiar trebuitoare stabilimentului de băi de la Călimănești; care numai încape pe suferinzi și ar putea să adăpostească pre cei ce fac cură cu apă de la Căciulata și vor întrebuința în viitor și pe cele de la Bivolari după cum cu timpul s'ar putea întrebuința Monastirea Govora tot din această Eparhie ca stabiliment de băi pentru funcționari săraci civili și militari, iar Tismana ca stabiliment de piscine sistematice, fără a li se deturna menirea și al li se schimba caracterul lor religios; în sfârșit fiind-că penitenciarul, aflător astăzi la Cozia s'ar putea strămuta la ocnă sau în una din Monastirile de rangul al doilea ca Surpatele, Mamu, unde localul este în bună stare și în condițiuni mult mai proprii pentru asemenea scopuri și unde chiar sumele pentru acomodarea acestor localuri cu menirea propusă sunt mici în raport cu valoarea morală, rezultată din respectarea destinațiunei lor; De aicea Domnule Ministru Vă rog cu cea mai adâncă umilință în numele întregii Oltenii și al Simțămintelor celor mai nobile și mai morale ale omenirii, ca să luați în considerațiune această rugăciune generală și să dispuneți în înțelegere cu colegii Dniei Vastre de la Interne și Domenii, ca penitenciarul să se strămute în altă parte, iar Monastirea Cozia să se acomodeze și să se transformeze în stabiliment de bai cu personalul trebuitor bisericei și îngrijirii continue a stabilimentului; care personal în cele bisericești va atârna de Episcopul după vreme al Eparhiei și în cele ale îngrijirii și exploarării localului de administrațiunea Stabilimentului de la Călimănești.

Primiți, Domnule Ministru, asigurarea stimei noastre.

Episcop, PPs Ghenadie"

²⁷ Ibidem, f.37

²⁸ Ibidem, f.6

²⁹ Emanoil Gr. Constantinescu, *Evoluția regimului penitenciar...*, p.119

Fig.66 Planul Moșiei Călimănești, proprietatea Mănăstirii Cozia, ridicat de Aristid Pascal, 1851

sursa: A.N.I.C., fond Planuri, jud. Vâlcea, pl. 3

Fig.67 Mănăstirea Cozia, imagine exterioară aeriană, 1901-1904, foto. Alexandru Antoniu

sursa: Alexandru Antoniu, *Album general al României: compus din 300 tablouri reprezentând monumentele istorice și contemporane, pozițiuni pitorești, Domeniul Coroanei și costume naționale cu descrierea istorică și pitorească*, Dresden, C. G. Röder, 1901-1904

Fig.68 Mănăstirea Cozia, imagine exterioară aeriană, 1901-1904, foto. Alexandru Antoniu sursa: *Idem*

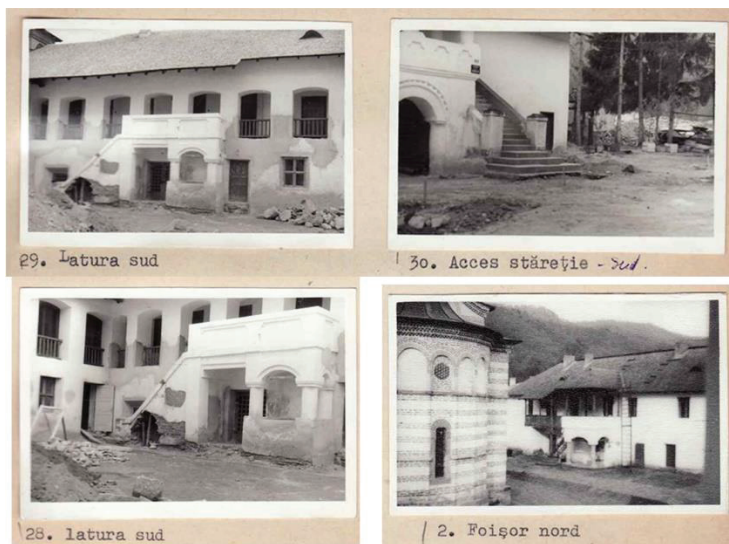

Fig.69 Detalii incintă Cozia înainte de restaurare 1962, foto Șt. Balș
sursa: Arhiva Institutului Național al Patrimoniului, fond Comisia Monumentelor
Istorice, jud. Vâlcea

<https://stefan-bals.ro/foto/Caciulata.pdf> consultata la data de 3 octombrie 2019

Fig.70 Mănăstirea Cozia, Ansamblu: perspectivă, relevu, autor Stelian Bălosu 1958
sursa: Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București,
planșa Rv.145.06 <https://relevee.uauim.ro/m104>

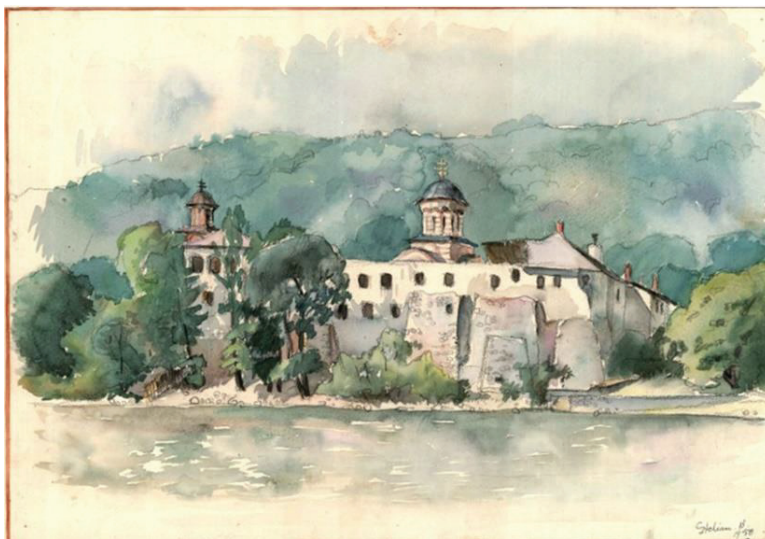

Fig.71 Mănăstirea Cozia, Ansamblu: perspective, relevu, autor Stelian Bălosu 1958
sursa: Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București,
planșa Rv.145.07 <https://relevee.uauim.ro/m104>

2. Mănăstirea Dobrovăț

Ultima ctitorie a lui Ștefan cel Mare, situată în sudul județului Iași, mănăstirea Dobrovăț a început să fie cercetată încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de Melchisedec Ștefănescu³⁰ și Nicolae Iorga³¹. Ștefan Balș³² este primul care a făcut un studiu aprofundat de arhitectură, cercetările lui fiind continuate de Virgil Vătășianu, Grigore Ionescu și Vasile Drăguț³³. În an omagial a fost publicată o monografie îngrijită de Ana Maria Zup³⁴, iar relativ recent, studii arheologice istorice și de arhitectură din anii 1970-1980 realizate în vederea restaurării, au fost incluse într-o altă monografie a V.M. Pușcașu și N. Pușcașu³⁵. Trebuie menționat că existența ansamblului în perioada secolului al XIX-lea a fost cel mai puțin studiată și documentată, ansamblul nu a fost descris în nicio sursă în totalitate, toate oprindu-se cu precădere la construcțiile medievale. Lucrările de restaurare au urmărit revenirea ansamblului la aspectul său inițial, modificările majore fiind reconstrucția capelei și modificarea acoperișului bisericii mari. Această atitudine se explică prin valoarea artistică inegală a clădirilor din diferitele etape istorice. Totuși, în arhive s-a păstrat proiectul unei noi garnizoane propuse în 1871, pentru cazarea personalului ce asigura paza penitenciarului, care din câte se pare, nu a fost cunoscut până acum.

³⁰ Episcopul Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p.136-140

³¹ Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XV, p.205-213; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XVII, p.419-421, "La mănăstirea Dobrovățului", în *Floarea Darurilor*, 1907, p.279-282

³² G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, p.118-124, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București, 1928, p.7, 225, 245, 271, 275, 280, 283, 302, 342 și *Bisericile moldovenești din veacurile XVII-XVIII*, București, 1933, 177, 376, 439, 451, 504

³³ Virgil Vătășianu, "Bolțile moldovenești. Originea și evoluția lor istorică", Cluj, 1929 în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, V, 1929, Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii românești din cele mai vechi timpuri până la 1900*, București, 1937, p.291-294, Vasile Drăguț, *Dobrovăț*, București, 1984

³⁴ Ana Maria Zup, *Mănăstirea Dobrovăț, 500 de ani de la ctitorie*, Iași, 2004

³⁵ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului: monografie arheologică și istorică*, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2012

2.1 Mănăstirea Dobrovăț înainte de anul 1862

Ctitorită în perioada 1499-1503 de Ștefan cel Mare pe locul unei mănăstiri mai vechi, cu statut de biserică de curte boierească, mănăstirea Dobrovăț, necropolă voievodală, a fost închinată în anul 1651 de Vasile Lupu Mănăstirii Zografu, de la Muntele Athos.³⁶ În documentul de închinare se menționează că la acea dată, mănăstirea era părăsită, fără călugări și într-o stare “mizerabilă”.³⁷ Se pare că la scurt timp, familia Racoviță a început să se îngrijească de mănăstire, transformând-o în necropolă a familiei.³⁸ Informațiile istorice și documentare sunt relativ sărace față de alte ansambluri similare: pe lângă un șir de dani, mănăstirea este menționată ca locul de surghiun al vornicului Ștefanache Ruset în anul 1738,³⁹ iar în anul 1739 a fost jefuită.⁴⁰

În urma cercetărilor arheologice, care au stat la baza proiectului de restaurare, nu se poate reconstitui cu mare precizie evoluția planului mănăstirii. Construcțiile mănăstirești dispărute nu au fost investigate în mod sistematic în cadrul cercetărilor arheologice de până acum (ultimele campanii de săpătură datând din anii 1980), astfel că nu se cunoaște cu exactitate alt plan al mănăstirii în afară de cel studiat și relevat în secol al XX-lea.⁴¹

Incinta cuprindea inițial Biserica Mare, construită în anul 1504 de către Ștefan cel Mare, cu hramul Pogorârea Sf. Duh; Biserica Mică, cu hramul Sf. Gheorghe, anterioară anului 1607; o clădire, acum dispărută, ce adăpostea intrarea într-o galerie de refugiu și o serie de construcții pe latura de nord a edificiului. Galeria de refugiu a fost distrusă la aproximativ 17 m spre vest de intrarea sa, în momentul construirii diafragmei de zidărie ce delimitează o terasă artificială creată în partea vestică a actualei incinte. Galeria de refugiu lega interiorul incintei de

³⁶ Episcopul Melchisedec, *op.cit.*, p.136-140

³⁷ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *op.cit.*, p.94

³⁸ Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade. Documente slavo-române*, vol. VIII, Tipografia „Dacia”, Iași, 1914, p. 226-227

³⁹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ediție îngrijită, cu glosar, indice și o introducere de Iorgu Iordan, ESPLA, București, 1955, p.381

⁴⁰ Gh. Ghiculeștilor, *Istoria Moldovei între anii 1695-1754*, text grecesc însoțit de traducerea românească cu prefață, introducere, glosar și indice, ediție îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camarino-Cioran, în seria *Cronicle Medievale ale României*, V, editura Academiei Republicii socialiste România, București, 1965, p.457

⁴¹ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *op.cit.*, p.54

exterior. Ieșirea, greu reperabilă, se făcea probabil în pădurea din vestul ansamblului.⁴²

În a doua jumătate a sec. al XVII-lea, Nicolae Racoviță hatmanul a adus adăugiri substanțiale ansamblului. La 14 iunie 1663 acesta construisese deja “o pivniță de piatră și o casă pre pivniță” și acoperise biserica mica, anterioară anului 1607. În urma acestor lucrări a primit acceptul de a transforma Dobrovățul în necropola familiei.⁴³ Aceasta este probabil construcția de mari dimensiuni cu pivnițe, la vest de Biserica Mare, dezafectată spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, evidențiată de săpăturile arheologice ale V.M Pușcașu și N. Pușcașu.⁴⁴ Vestigiile ei se află la vest de Biserica Mare, la o distanță de 11,5 m de aceasta, orientată nord-sud și are o lățime de aproximativ 8 m. A fost demolată brutal, iar materialul folosit pentru alte construcții târzii.

Tot în cea de-a doua jumătate a sec. al XVII-lea, au fost construite zidul de incintă și turnul de intrare, care în prezent păstrează în forma originală doar primul nivel. Pe la tura nordică și estică au fost construite chilii și spații gospodărești. Cercetările au arătat că acestea au fost ridicate după construirea zidului de incintă. Dispuse paralel și la o distanță de 2,5 m de latura estică a zidului de incintă, până lângă turnul clopotniță de care se lipesc. Construcția continuă pe zidul nordic cel puțin 12 m. Posibil să fi avut foișor.⁴⁵

În urma distrugerilor provocate de jaful din anul 1738, mănăstirea este refăcută în 1743 de către monahul Macarie Hrisoverghi. Conform pisaniei turnului de intrare și studiilor arheologice, turnului de la intrare i se reconstruiesc ultimele două niveluri și este refăcut zidul de incintă.⁴⁶ Tot în secolul al VIII-lea se adaugă un pridvor Bisericii mari, care a fost îndepărtat cu ocazia restaurărilor,⁴⁷ iar în anul 1851

⁴² *Idem*, p.54-57

⁴³ “niam rugat noi dumisale să ne facă la sfânta mănăstire o pivniță de piatră, și să facă și o casă pre pivniță și să acopere toate, și bisărica ce mica și liau făcut dmlui aceste toate și leau gătit, Costandin egumen de Dobrovăț”, Gh. Ghibănescu, *op.cit.*, p.226-227

⁴⁴ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *op.cit.*, p.63

⁴⁵ *Idem*, p.57-9

⁴⁶ *Ibidem*, p.17

⁴⁷ *Ibidem*, p.63

arhimandritul Akakie, egumen al mănăstirii, a refăcut și a pictat Biserica mică.⁴⁸

2.2 Închisoarea Dobrovăț (1861-1901)

După secularizarea averilor mănăstirești, în 1863, mănăstirea Dobrovăț a fost desființată și transformată în închisoare de corecție ce a funcționat până în anul 1901, timp în care biserica mare și paraclisul au revenit parohiei sătești.⁴⁹ *Legea asupra regimului închisorilor* și *Regulamentul general pentru arestele preventive* din anul 1874 ce diversificau tipurile de închisori și penitenciare, au menținut regimul Dobrovățul la cel de închisoare de corecție, statut ce presupunea o detenție mai puțin strictă. Grigore Dianu menționa că în primii ani (1866-1868) deținuții erau folosiți pentru munca agricolă la diverse persoane particulare, prin acord cu administrația închisorii. Ulterior s-au înființat mai multe ateliere, deținuții având posibilitatea să vândă obiectele confecționate și să păstreze venitul pentru acoperirea nevoilor curente de hrană și îmbrăcăminte. În anul 1896 a fost înființat un atelier de dogărie care avea misiunea de a furniza vase pentru închisorile centrale. Ansamblul se compunea din: camerele pentru deținuți, infirmeria, bucătăria, spălătoria, băile, localul personalului de administrație și al detașamentului soldaților de pază, atelierul, magazinele.⁵⁰

Rapoartele multiple despre condițiile foarte proaste din închisori ne ajută să ne conturăm starea de degradare și paupertate în care se aflau clădirile⁵¹ și să explicăm de ce nu au rezistat în timp și nu au prezentat

⁴⁸ “(...)Acest sfânt și dumnezeiesc locaș s-au zidit a doi doară din nou și zugrăvindusă de robu lui Dumnezeu arhimandritul Acachie (...) egumen acestei monastiri (...) spre vecnica pomenire 1851 oct. 28 pe vremea înaltului domn Grigorie Ghica Voievod, cu mâna lui Gheorgie Mavrodin”, Pisania de pe spatele str[nii din Biserica Mică, apud Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului: monografie arheologică și istorică*, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2012, p.149

⁴⁹ Vasile Drăguț, *Dobrovăț*, Editura Meridiane, București, 1984, p. 47

⁵⁰ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.137-8

⁵¹ procuror general la Curtea de apel din Craiova, Grigore Gramaticescu, *Despre necesitatea reformii închisorilor penale*, Tipo-Litografia Națională Ralian Samitca, Craiova, 1882; director al penitenciarului Dobrovăț, M.I. Tălăngescu, *Reforma penitenciară. Raport adresat Direcției Generale a Închisorilor*, București, Tipografia „Lupta”, 1892; Ștefan Stătescu constată că legea din 1874 nu se aplicase, Ștefan Stătescu, „Despre penitenciare. Starea actuală a penitenciarelor noastre” în *Dreptul*,

interes pentru istoricii de arhitectură, fiind considerate mai degrabă construcții parazite.⁵² Totuși pentru ilustrarea tabloului închisorilor românești, aceste detalii sunt relevante.

Din cercetările arheologice avem confirmarea existenței unui zid ce despărțea zona penitenciarului de cea a celor două biserici, folosite de sătenii din Dobrovăț, precum și a unei pivnițe adosate zidului estic de incintă și a unui dren, probabil pentru instalațiile sanitare ale închisorii.⁵³

Zona din cadrul ansamblului care ridică dificultăți de datare este în partea de vest a incintei, la aproximativ 40 m distanță de fațada vestică a Bisericii Mari. Aici fost ridicată într-o etapă necunoscută, dar mai recentă,⁵⁴ o pânză din zidărie de piatră, dispusă nord-sud, ce delimitează suprafața unei terase, amenajată parțial prin umplutură de pământ, pe care s-a ridicat o clădire cu două niveluri, cu arhitectură, cel puțin la exterior, de secol al XIX-lea. La momentul cercetărilor, spre nord se păstrau în pânza de zidărie intrări în unele încăperi mici boltite, care însă nu au putut fi date din cauza investigațiilor insuficiente.⁵⁵ Această clădire este frecvent considerată, mai ales în prezentările turistice sau bisericești ale ansamblului ca fiind cea construită de Nicolae Racoviță hatmanul, în anul 1663. Aceasta asociere este cel mai probabil o confuzie, deoarece nu se bazează pe nici un studiu. Nu este clar dacă această clădire a existat în această formă înainte de anul 1862 sau este o construcție de final de secol al XIX-lea. Cert este doar că în ea a funcționat într-o formă foarte asemănătoare cu cea actuală, școala de agricultură.

În planul de situație al ansamblului întocmit de arh. Ion Traianescu în 1912, foarte aproape de momentul desființării penitenciarului și a transformării lui în școală de agricultură, apare incinta mănăstirii divizată de zidul ce separă bisericile parohiale de fosta incintă a închisorii. În incinta bisericilor, la nord de turnul clopotniță și lipit de zidul estic se găsea locuința parohială în locul chiliilor medievale. În sudul turnului, lipit de el, exista o altă clădire, cu destinație necunoscută, iar de-a lungul zidului sudic, între cele două biserici este menționată o

nr.23, 1895, pp.194-196 apud Emanoil Gr. Constantinescu, *Evoluția regimului penitenciar...*, p. 134

⁵² Ceea ce nu este foarte departe de adevăr ținând cont de vestigiile medievale ale mănăstirii stefaniene pe care le-au spoliat.

⁵³ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *op.cit.*, p.61

⁵⁴ Ulterioară anului 1663

⁵⁵ Voica Maria Pușcașu, Nicolae N. Pușcașu, *op.cit.*, p.11

clădire cu titulatura de „vechea închisoare”. Aceasta avea dimensiuni reduse, în plan foarte apropiate de cele ale Bisericii mici. Din *Planul de situație cu marcarea vestigiilor medievale și târzii, etape de construcție*, rezultat în urma cercetărilor arheologice⁵⁶ coroborat cu cel al lui Traianescu, deducem o clădire cu un posibil plan celular, cu o serie de celule înșiruite de-a lungul unui culoar drept, cu dimensiunile aproximative ale clădirii de 6 m lățime și 15-18 m lungime.

A doua incintă cuprindea terasa înălțată, clădirea școlii de agricultura, despre care nu se știe cu exactitate funcțiunea îndeplinită în cadrul penitenciarului și grupurile sanitare adosate zidului de nord. În exteriorul terasei era amplasată în partea de sud o clădire de ateliere de-a lungul zidului de delimitare, lipită de acesta, iar în partea de nord o clădire a grajdurilor.

Un aspect foarte interesant și important, descoperit recent în arhivă, îl reprezintă proiectul pentru noua cazarmă neconstruită, care urma s-o înlocuiască pe cea veche. De fapt, există două proiecte, cu diferențe majore între ele, prezentate în capitolul anterior.

Fig.72 Domeniul regal Dobrovăț, Școala de agricultură, 1912-1920
sursă: A.N.- Iași, colecția Planuri și Hărți, nr. 424

⁵⁶ *Idem*, Planșa 24

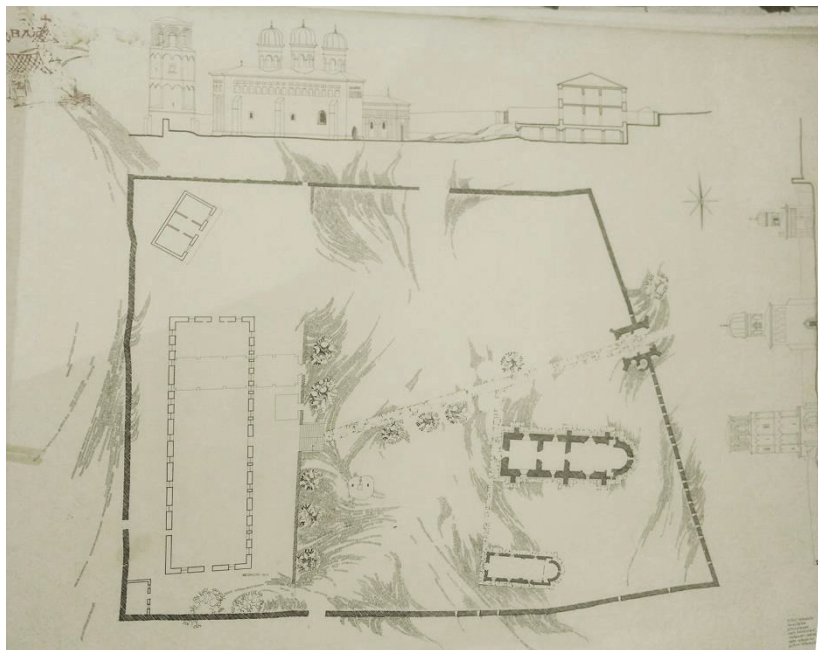

Fig.73 Planul Mănăstirii Dobrovăț, relevu, 1966
 sursa: Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București,
 relevu nr. inv. R.108/96, planșa Plan de situație

Fig.74 Mănăstirii Dobrovăț, vederea de est a ansamblului - intrarea principală,
 relevu, 1966
 sursa: Arhiva Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” București,
 relevu nr. inv. R.108/96, planșa Vedere est

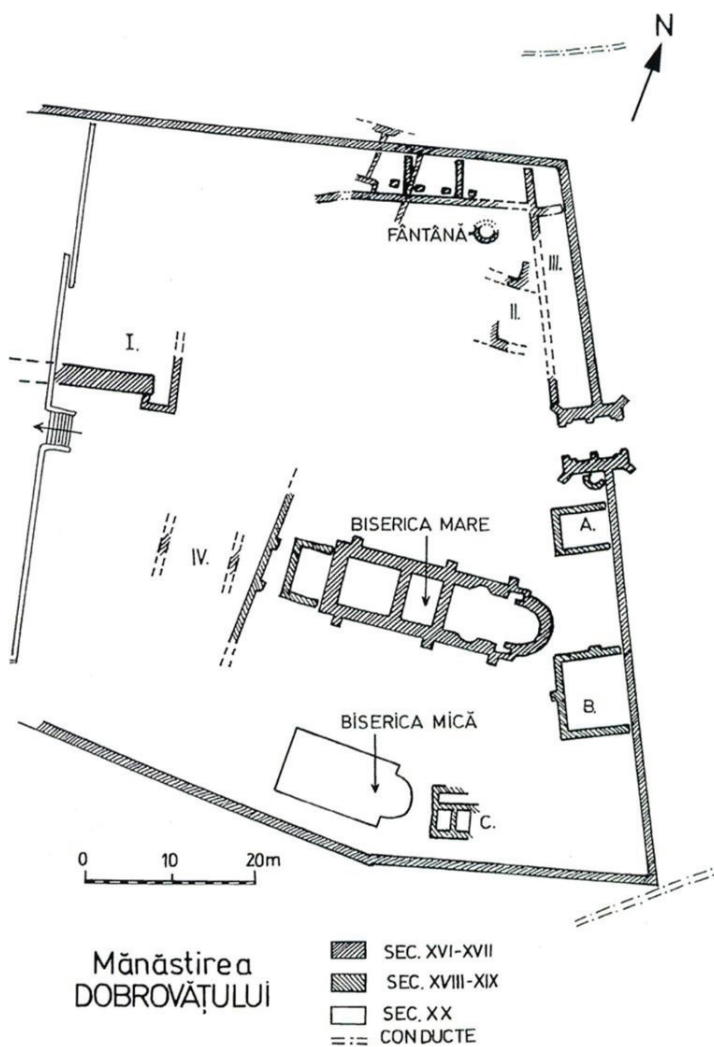

Fig.75 Plan de situație cu marcarea vestigiilor medievale și mai târzii, etape de construcție, autori V.M. Pușcașu și N.N. Pușcașu
sursa: V.M. Pușcașu și N.N. Pușcașu, *Mănăstirea Dobrovățului: monografie arheologică și istorică*, Editura Mitropolit Iacov Putneanul, 2012, planșa 24

3. Mănăstirea Mislea

Mănăstirea Mislea a fost foarte puțin studiată din punct de vedere arhitectural din varii motive: probabil din cauza importanței istorice reduse în perioada medievală, a valorii arhitecturale relativ modeste, a faptului că a fost depopulată și a distrusă în proporție mare de incendii. În schimb, închisoarea Mislea a jucat un rol foarte important în topografia detenției în secolul al XX-lea ca închisoare pentru femei. Aici au fost încarcerate nume celebre ale rezistenței anticomuniste.

3.1 Mănăstirea Mislea (până în anul 1874)

Ctitorită de Radu Paisie (?-1545) în prima jumătate a secolului al XVI-lea (1534 sau 1536-7), mănăstirea a fost reparată în câteva rânduri de Petru Cercel (1556-1580) și Mihai Viteazul (1558-1601). A fost închinată în Rumelia.⁵⁷ Datele istorice sunt puține și slab investigate până în prezent⁵⁸. Se pare că în anul 1865 din cauza epidemiei de holeră au murit trei călugări, iar restul au fost mutați la mănăstirea Ghighiu, jud. Prahova.⁵⁹

3.2 Închisoarea Mislea (1874-1883)

Odată cu legea nouă a stabilimentelor penitenciare din 1864, detenția a început să fie diferențiată pe secții, sexe și vârste și prin urmare a fost necesară constituirea unui penitenciar pentru minori. Acesta a fost înființat la mănăstirea Cernica (1864-1868) pe baza numărului mic de deținuți, iar apoi transferat la Schitul Balamuci (1868), care rămăsese fără obștea monahală. Pe măsură ce numărul delicvenților minori creștea, aceștia au fost mutați la Reni, în sudul Basarabiei (1872-1878), iar odată cu războiul de independență și pierderea acestui teritoriu în favoarea

⁵⁷ Rumelia includea provinciile antice

Constantinopol, Salonic, Tracia, Macedonia, Moesia, Grecia Centrală și partea europeană a Turciei actuale, Marin Popescu-Spineni, *Procesul mănăstirilor închinare*, Institutul de arte grafice „Tiparul universitar”, București, 1936, p.133

⁵⁸ Cercetarea este în curs. Există fondurile pentru Mănăstirea Mislea de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, inventarele nr. 29 (pentru perioada 1511-1866) și 223 (pentru perioada 1806-1880), dar nu sunt foarte consistente.

⁵⁹ Alin Spănu, „Așezământul Mislea de la mănăstire la închisoare. Un dublu sens al termenului <<fortificat>>” prezentat în cadrul Simpozionului Național *Monumentul. Tradiție și viitor*, ediția a XII-a, 13-17 octombrie 2010, Iași

Rusiei, penitenciarul de minori a fost transferat în anul 1878 la Mislea.⁶⁰ Până în anul 1883, în paralel a funcționat aici și închisoarea militară.

Se pare că minorii deținuți ridicau probleme sporite de disciplină, din cauza contagiunii morale din penitenciarul Reni unde fuseseră încarcerati împreună cu delicvenți majori periculoși.⁶¹ La aceasta contribuiau și condițiile de detenție ce le agrava conduita.⁶²

În martie 1883 mănăstirea a trecut printr-un incendiu ce a distrus corpul direcțiunii, biserica, clopotnița și corpul de gardă.

3.3 Închisoarea Mislea (1884-1927)

După incendiul din 1883, care a distrus ansamblul într-o proporție foarte însemnată, s-au luat măsuri pentru reconstrucția lui. Arhitectul ministerului de la acea dată, belgianul Eduard Lebeuf, același care s-a ocupat și de modificări la penitenciarul Răchitoasa în anul 1881, a întocmit o listă de condiții pentru lucrările de construcție de la penitenciarul Mislea.⁶³ Condiția principală, care transpare din majoritatea punctelor este cea a calității materialelor și manoperei: „*materialele brute vor fi de cea mai bună calitate și lucrul se va face de maiștri experimentați, în cele mai bune condițiuni, sub controlul și privilegierea Dlui Architect al Ministerului.*”

Ansamblul, așa cum era cunoscut în prima jumătate a secolului al XX-lea, descris în studiul monografic⁶⁴ din 1942 al învățătorului Ioan Bădiceanu, fiul preotului penitenciarului începând cu 1906, a suferit

⁶⁰ Grigore I. Dianu, *Istoria închisorilor...*, p.143

⁶¹ Ioan Bădiceanu, *Închisoarea Mislea din comuna Mislea, județul Prahova*, 1942, pp.228-230, apud Alin Spănu, “Așezământul Mislea de la mănăstire la închisoare. Un dublu sens al termenului <<fortificat>>” prezentat în cadrul Simpozionului Național *Monumentul. Tradiție și viitor*, ediția a XII-a, 13-17 octombrie 2010, Iași, pp. 225-237

⁶² O discuție pe larg, în capitolul 4.

⁶³ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor/Direcția Penitenciarelor, dosar 1/1884, filele 3, 3 verso

⁶⁴ Ioan Bădiceanu, *Închisoarea Mislea din comuna Mislea, județul Prahova*, 1942, apud Alin Spănu, “Așezământul Mislea de la mănăstire la închisoare. Un dublu sens al termenului <<fortificat>>” prezentat în cadrul Simpozionului Național *Monumentul. Tradiție și viitor*, ediția a XII-a, 13-17 octombrie 2010, Iași, pp. 225-237

modificări majore de-a lungul timpului⁶⁵. Totuși putem recompune într-o oarecare măsură imaginea reconstrucției lui din anul 1884, coroborând informațiile din deviz și descrierile din literatură.

Conform devizului de lucrări din anul 1884, penitenciarul cuprindea:⁶⁶ clădirea arestaților cu o capacitate de 60 de deținuți, formată din două camere de 10,5x 6 metri și două alte încăperi de 3x3 metri, bucătărie, spălătorie, grajduri, șopron, două “odăi” ale gardienilor de câte 4x4 metri, două ateliere, de dimensiune 19x6 metri și 20x6 metri, două sufragerii (săli de mese) de 17x7 metri, respectiv 19x4 metri, două pivnițe de 2,6x 2,6 și respectiv 2x2 metri. În afară de bucătărie și spălătorie, prevăzută cu o scară, spre pivnițe, devizul nu mai cuprinde alte scări, de unde putem presupune că toate construcțiile aveau un singur nivel. Pentru reconstrucția zidului celor două secții, din lipsă de spațiu s-a luat decizia demolării unui colț din zidul vechii biserici arse.

Potrivit lui Grigore Dianu, în anul 1886 administrația închisorilor a hotărât divizarea penitenciarului în două secțiuni, una pentru minori, iar alta pentru minorii deveniți majori, înființând și o școală elementară cu patru clase. Problemele de conduită și disciplină au continuat să se agraveze, astfel s-a luat hotărârea de a înființa un atelier de tâmplărie, care în timp a devenit unul de sculptură, tocmai pentru a ocupa timpul deținuților.

În anul 1901. Gr. Dianu consemna următoarea alcătuirea a ansamblului:

*“Acest stabiliment are două secțiuni de dormitoare, două ateliere, o capelă construită din nou, școală, infirmerie, locuința funcționarilor, cancelarie, magazie de material, bucătărie, spălătorie, baie, grajd, remiză, cameră de gardă și cazarmă pentru detașamentul soldaților de pază; deosebit, un eleșteu și o întindere de teren de 14 pogóane arabile, rezervate cultivărei orezului, ovězului și finului pentru trebuința vitelor stabilimentului.”*⁶⁷

Penitenciarul de minori a funcționat cu această destinație până în anul 1924, când a fost mutat aici penitenciarul de femei de la închisoarea Plătărești.

⁶⁵ Cercetările urmează a fi continuate. Există la A.N.R. Arhivele Județene Prahova un fond dedicat Penitenciarului Mislea de 656 de dosare vizând perioada 1893-1946.

⁶⁶ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor/Direcția Penitenciarelor, dosar 1/1884, filele 6-14

⁶⁷ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.144

Fig.76 Incinta fostei mănăstiri Mislea, ortofotoplan, 2005
sursa: Oficiu Cadastru și Publicitate Imobiliară

Fig.77 Mislea, vechile clădiri, foto 1937
sursa: Nicolae Iorga, „Biserici Prahovene” în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937, fig.4

Fig.78 Mislea, zidul de incintă, foto 1937
 sursa: Nicolae Iorga, „Biserici Prahovene” în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937, fig.5

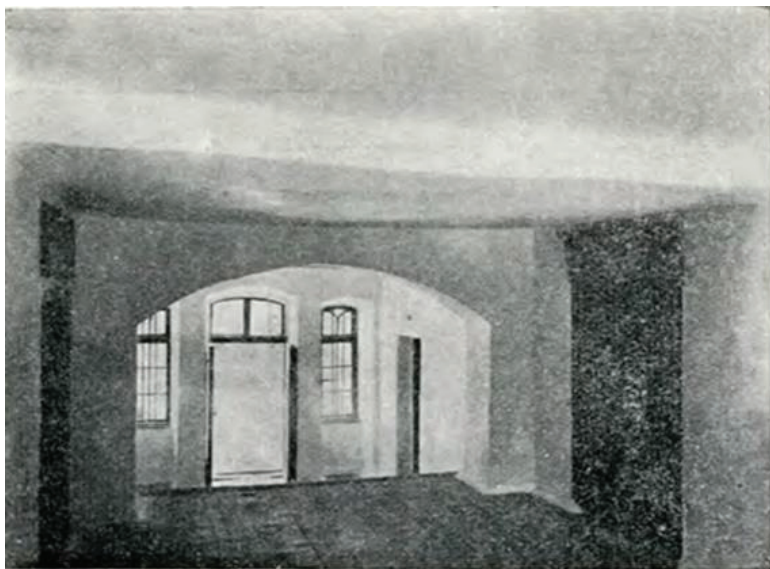

Fig.79 Mislea, interior, foto 1937
 sursa: Nicolae Iorga, „Biserici Prahovene” în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937, fig.6

Fig.80 Mislea, interior, foto 1937

sursa: Nicolae Iorga, „Biserici Prahovene” în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937, fig.7

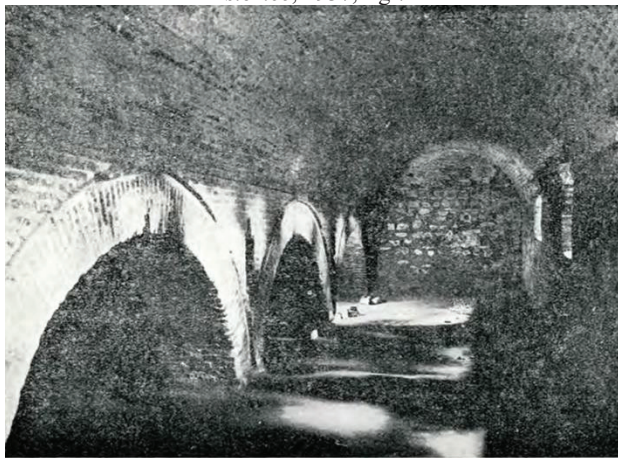

Fig.81 Mislea, arcurile și bolțile pivnițelor, foto 1937

sursa: Nicolae Iorga, „Biserici Prahovene” în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, 1937, fig.9

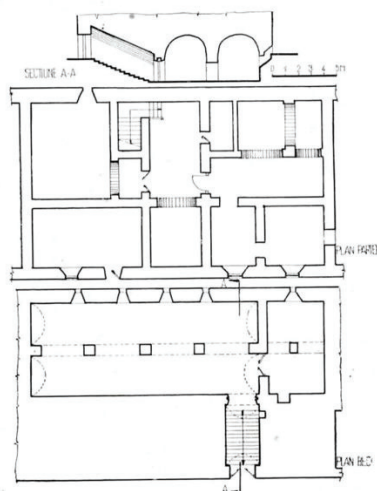

Fig.82 Beciul arhondaricului fostei Mănăstiri Mislea
sursa: Cătălin Hoinărescu, „Ctitorii cantacuziene din Prahova” în *RMM_MIA*, nr.1,
1985, fig.3

4. Mănăstirea Tismana

4.1 Mănăstirea Tismana până la 1856

Mănăstirea Tismana a fost ctitorită la sfârșitul secolului al XVI-lea (1375-1378); reconstruită parțial între 1520-1540; avariata în timpul ofensivelor voievodului transilvănean Gabriel Bathory (1610-1611); refăcută amplu din inițiativa lui Matei Basarab (1646-1651), a suferit distrugerii importante în timpul războaielor ruso-turce (1787-1792) și în timpul conflictelor din 1821, dintre pandurii lui Tudor Vladimirescu și armata otomană și a constituit obiectul a numeroase studii strategice-militare, de artă și arhitectură.⁶⁸

În anul 1844, în urma vizitei domnitorului Gheorghe Bibescu, a fost luată decizia reclădirii așezământului și adaptării la funcțiunea de reședință domnească de vară, incluzând funcțiunea de arest politic. Ciudată la prima vedere, această asociere este probabil o consecință a

⁶⁸ Cel mai recent și mai important pentru prezentul studiu: Horia Moldovan, cap. “Reședința estivală de la mănăstirea Tismana (jud. Gorj)”, pp. 170-179 în *Johann Schlatter...*

regresului vieții urbane și a dezvoltării programelor arhitecturii publice din orașe. Mănăstirilor li se adaugă noi funcțiuni de interes public: școală, tipografie, spital, închisoare, reședința domnitorului.⁶⁹

Arhitectul mănăstiresc Johann Schlatter a realizat proiectul de reconstrucție pentru mănăstirea Tismana. În paralel acesta a lucrat și la refacerea mănăstirii Arnota, care a fost reconstruită cu funcțiunea fermă de “arest domnesc” și care se pare că a fost prima închisoare cu celule individuale din Țara Românească, construită după un plan compact.⁷⁰

Spre deosebire de mănăstirea Arnota, în care a fost amenajat „un penitenciar amplu cu o organizare influențată de modelele occidentale”, arestul din cadrul mănăstirii Tismana era o funcțiune secundară, reședința domnească fiind cea principală.⁷¹

4.2 Mănăstirea Tismana după 1863—proiectul noului penitenciar (1887)

În contextul presiunilor de a muta penitenciarul înființat în 1879 de la Cozia, a apărut ideea construirii unui penitenciar central, de anvergură, la mănăstirea Tismana. O serie de documente de arhivă aduc mărturie despre această intenție a autorităților. Este vorba de rapoarte și memorii întocmite de arh. Dimitrie Maimarolu în perioada 1887-1889 și adresate diferitelor instituții, Serviciului Tehnic din cadrul Ministerului de Interne, Direcției Penitenciarelor și Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii Publice⁷². Din păcate, proiectul desenat lipsește.

În data de 10 aprilie 1887 arh. Dimitrie Maimarolu înainta Serviciului Tehnic al Ministerului de Interne o schiță de plan și un deviz estimativ în valoare de 180.000 lei, pentru lucrările de reparare și transformare a mănăstirii Tismana în penitenciar,⁷³ iar în data de 15 aprilie 1887, Consiliul de Miniștrii aproba referatul Ministrului de Interne de a restaura și transforma mănăstirea⁷⁴. Demersurile au avansat cu rapiditate, a fost organizată o licitație în luna iunie⁷⁵, timp în care

⁶⁹ *Idem*, p.171

⁷⁰ *Ibidem*, p.187. O descriere a închisorii de la Arnota, în capitolul 1 al lucrării

⁷¹ *Ibidem*, p. 174.

⁷² A.N.I.C, Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1887

⁷³ *Idem*, f.3

⁷⁴ *Ibidem*, f.6

⁷⁵ *Ibidem*, f.7

arhitectul a lucrat la elaborarea proiectului, pe care l-a înaintat Consiliului Tehnic Superior.⁷⁶

Conform “Programului pentru facerea unui penitenciar la Monastirea Tismana”⁷⁷ întocmit de arh. Maimarolu și atașat planșelor (pierdute între timp) ale proiectului, așezământul trebuia să aibă o capacitate de 200 de arestați, dintre care 160 încarcerați în dormitoare comune, separate în secții și 40 în celule individuale. Fiecare secție trebuia prevăzută cu o *sufragerie* - *atelier* și un depozit de materiale. Stabilimentul trebuia prevăzut cu o spălătorie, bucătărie și depozit de alimente, deservite de o curte separată. De asemenea, urma să includă și o infirmerie, un depozit-farmacie și o încăpere pentru băi, separate de restul funcțiunilor. Tot separate se cereau trei sau patru carcere pentru pedeapsă.

Principiul fundamental de constituire a spațiilor era acela ca nici o fereastră a dormitoarelor să nu fie amplasată către exterior, spre drumul de rondă, ci doar spre curtea penitenciarului. Clădirile administrative și ale pazei urmau să fie construite în exteriorul drumului de rondă. În plus, în apropierea porții de intrare trebuia prevăzută o cameră pentru corpul de gardă de 25 de soldați, o mică cameră pentru comandantul de detașament, o cameră pentru cancelarie și alta pentru gardieni. Pe lângă clădirile administrative erau necesare o cazarmă pentru 100 de soldați, trei camere pentru ofițeri, locuința directorului penitenciarului și cea a grefierului. Acestea din urmă cuprindeau către un salon, sufragerie, bucătărie, cameră de servitori. Diferența era un dormitor în plus în locuința directorului.

Într-un moment în care studiile vremii din Europa și Statele Unite ale Americii ajunseseră deja să constate deficiențe și efecte nedorite ale noilor sisteme de detenție,⁷⁸ în România mai toate reglementările moderne din domeniul penitenciar, care fuseseră elaborate după principii vehiculate și implementate în Occident încă din secolul al XVIII-lea, nici nu apucaseră să fie aplicate. Tema de proiect, pentru un penitenciar central, de importanță așadar, redactată la sfârșitul secolului al XIX-lea, după două reforme legislative, era cel puțin rudimentară. Nu era prevăzut nici un alt principiu de construcție și schemă funcțională, în afară de orientarea ferestrelor către curțile interioare și separarea în secții.

⁷⁶ *Ibidem*, f.9

⁷⁷ *Ibidem*, f. 21

⁷⁸ În speță, rata mare de recidivă pentru deținuții închiși la comun sau alienarea mintală în cazul deținuților care au stat mult timp la izolare sau în închisori unde se practica liniștea pe toată perioada zilei.

Arh. Maimarolu care întocmise tema a constatat că, deși foarte generală, era imposibil de aplicat ansamblului existent al mănăstirii și argumenta în memoriul descriptiv motivele pentru care ansamblul ar fi fost impropriu pentru un penitenciar: dimensiunea prea mică a camerelor, orientarea ferestrelor interior-exterior, deschiderea lor prea mare (înălțimea parapetului de 1.00 m), imposibilitatea separării în secții și a realizării unui drum de rondă continuu.⁷⁹

Soluția, în opinia arhitectului, consta în folosirea mănăstirii pentru administrație și pază, împreună cu viețuitorii monahi și transformarea în penitenciar a grajdurilor mănăstirii, ce erau amplasate între dealul pe care se află mănăstirea și râul Tismana.

În lipsa planșelor desenate, din Memoriul Descriptiv și observațiile formulate în raportul ședinței din data de 11/23 iulie 1887 a Consiliului Lucrărilor Publice (Consiliul Tehnic Superior), prezidat de arh. Al. Săvulescu se poate schița o descriere destul de cuprinzătoare a proiectului penitenciarului:⁸⁰

⁷⁹ Ibidem, f. 22 și verso. Ea conține camere mici, strimpte și plafonele josu și tote sunt despuse în jurul unei curți centrale, în mijlocul căreia se află biserica. Dacă s'ar putea face uă amenajare a camerilor pentru locuințe proprii arestaților, ar trebui atunci închise tote ferestrele care actualmente sunt puse la uă înălțime de 1.00m d'asupra planșeului și deschizându-se ferestre sus aproape de plafone. Un altu inconvenient ce mai presintă este acela că unul din zidurile ce ar forma dormitorul este către exterior și tote ferestrele ar da în exterioru. Inconvenientul de separarea curței principale în secții care se corespundă cu un locu central este iarăși imposibil de înlăturat Inconvenientul cel mai mare și esențial este că Monastirea actuală fiind ridicată de trei părți pe uă stincă de o înălțime aproximativă de 60.00 metri este imposibilă de a se stabili un drum de rondă continuu.

⁸⁰ Observații funcționale:

- 1. Atelierele, sufrageriile sunt considerate prea mici pentru cei 80 de deținuți ai fiecărei secții, iar volumul de aer per deținut insuficient, la fel ca suprafața curții, urmând recomandarea de a înlocui porticele, care nu fuseseră cerute în tema de proiectare, cu sufrageriile și de a micșora curtea bucătăriei. Astfel s-ar putea găsi resurse pentru mărirea suprafețelor sufrageriilor, atelierelor și curților.*
- 2. Se constată lipsa studiului modului în care se face paza.*
- 3. Se obiectează asupra faptului că gardienii și corpul de gardă sunt separați de deținuți prin râu, aspect deosebit de problematic mai ales în cazul distrugerii podeșului de acces. Mai mult, nu sunt prezentate propunerile pentru administrație și cazarmă, deși tema o cerea, iar propunerea de a fi amenajate în mănăstire, deși ar trebui incluse în perimetrul închisorii, nu este considerată acceptabilă.*

La nivelul planului, penitenciarul avea formă dreptunghiulară și era amplasat la poalele dealului pe care se află mănăstirea, pe porțiunea dintre pâraul Tismana și versantul abrupt. Din punct de vedere al organizării, închisoarea era împărțită în două secții separate în întregime, desfășurate pe două niveluri, fiecare cu câte o curte, sufrageria-atelier și un portic deschis pentru recreere “*în timpurile rele*”, iar la etaj cu două dormitoare comune a câte 40 de persoane și 20 de celule, deservite de câte o scară. În plus, fiecare secție era prevăzută cu câte două curți mici pentru arestații din celule.

Bucătăria împreună cu o spălătorie și probabil cu depozitul de alimente era amplasată în clădirea veche, central și în apropierea sufrageriilor fiecărei secții. Probabil în aceeași clădire, la etaj era prevăzută și infirmeria, o încăpere pentru baie și un depozit-farmacie.

Volumul de aer pentru fiecare deținut era 14 mc, ferestrele amplasate în partea de sus a peretelui erau orientate spre curtea interioară, iar pentru ventilare erau prevăzute niște deschideri de 20 de cm, “*pe dedesuptul ferestrelor(...), făcându-se un curent obligu în sensul transversal al dormitorului*”. În plus, în plafoane erau propuse trei rozete de ventilare și ventilator de tip Wolpert. Încălzirea dormitoarelor se făcea prin vestibul, cu ajutorul a două sobe încastrate în zid. Fiecare dormitor era prevăzut cu un jgeab (*closet*) pentru dejecții, colectat de un canal central ce deversa în râu, fără instalație de distribuire a apei.

Obiecțiile Comisiei Tehnice vizau suprafața prea mică per deținut a dormitoarelor, a sufrageriilor-ateliere, al curților și propuneau

-
4. *Dotarea sanitară a penitenciarului este considerată necorepunzătoare și insuficientă. Spațiul de baie de lângă bucătărie fiind mult prea mic, iar cel de la etaj, de lângă infirmerie, poate deservi doar bolnavii.*
 5. *Corpul de gardă este corespunzător, cu condiția eliminării celei de-a doua intrări. Concluzia consiliului este că nu ar exista motive ca tema de proiectare să nu poată fi îndeplinită, mai ales că nu se păstrează mai nimic din construcțiile vechi ale anexelor mănăstirești.*

Observații tehnice:

1. *Piesele desenate sunt la o scară mult prea mică pentru putea fi de folos la calcularea listelor de cantități*
2. *Este necesar studiul alimentării cu apă în același proiect.*
3. *Ferestrele ar putea avea dimensiuni obișnuite dacă sunt prevăzute cu grații de fier.*
4. *În loc de mai multe scări ce deservesc dormitoare, poate fi proiectată una singură, mai amplă, iar spațiul lor ar reveni dormitoarelor, care s-ar mări.*

extinderea lor prin renunțarea la portic, care oricum se regăsea în temă și prin micșorarea curții bucătăriei. De asemenea, era propusă renunțarea la scările individuale ce deserveau dormitoare și amplasarea uneia mai ample, mărindu-se astfel spațiul dormitoarelor. În opinia Comisiei ferestrele puteau reveni la dimensiunile obișnuite, existând varianta de a le securiza cu gratii de fier.

Totodată, dotarea sanitară a penitenciarului era considerată necorespunzătoare și insuficientă. Spațiul spălătoriei de lângă bucătărie era considerat mult prea mic pentru igiena arestaților, iar cel de la etaj, de lângă infirmerie, putea fi folosit doar de bolnavi. Mai mult, comisia cerea studierea în cadrul aceluiași proiect a alimentării cu apă, întrucât eliminarea dejecțiilor în modul propus de arhitect ar fi devenit foarte problematică în lipsa unui flux continuu și abundent de apă.

Corpul de gardă era atașat închisorii și corespundea programului, în schimb cazarma și administrația erau propuse spre amplasare în exterior: cazarma peste râu, iar administrația în mănăstire. Consiliul Tehnic Superior nu a putut accepta propunerea, mai ales că proiectul predat nu conținea nici un fel de indicii despre aceste două funcțiuni, deși erau obligatorii. Motivele dezacordului au fost distanța prea mare dintre aceste funcțiuni și penitenciar și legătura precară, supusă intemperiilor, a cazarmii cu închisoarea, ce se realiza printr-un podeț de lemn.

Proiectul penitenciarului Tismana se pare că a fost abandonat. Motivele sunt complexe și nu putem ști până în prezent ponderea fiecăruia. Cert este că la licitația organizată în data de 20 iunie 1887 pentru luarea în antrepriză a lucrărilor noului penitenciar nu s-a prezentat nimeni,⁸¹ iar răspunsul Ministrului Agriculturii, Industriilor Comerțului și Domeniilor la adresa Eparhiei Râmnic-Noul Severin din 6 iunie 1888, în care Episcopul Macarie cerea mutarea închisorii Cozia la Ocnele Mari, precizează lipsa unui buget pentru orice nouă închisoare în perioada 1889-1890.⁸²

În anii următori au fost publicate proiectele pentru închisorile Craiova, Ocnele Mari (1891) și Tulcea (1892). Ele erau mai ample decât proiectul de la Tismana și aparent nu aveau constrângeri de amplasament.

⁸¹ *Ibidem*, f. 8.

⁸² *Ibidem*, f. 40

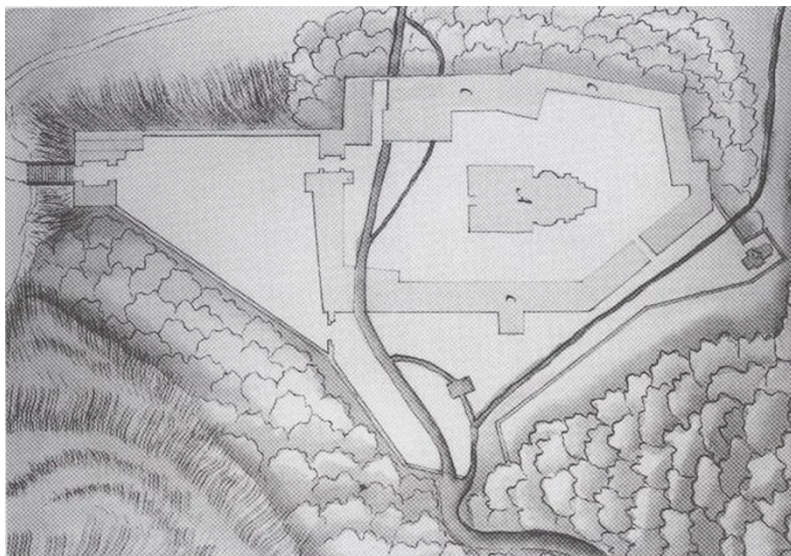

Fig. 83 Mănăstirea Tismana, plan de situație, Michael Weiss 1731
sursa: B.C.M.I. 1999, nr.1-4

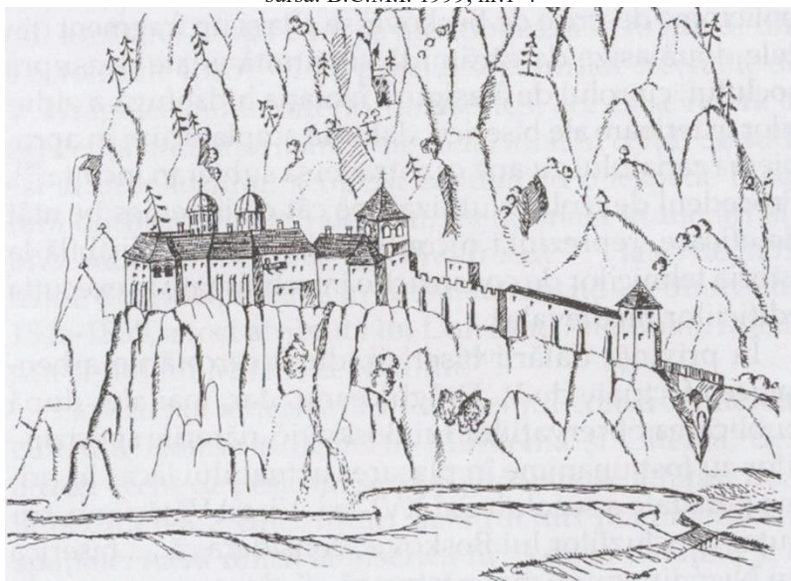

Fig. 84 Mănăstirea Tismana, plan de situație, Michael Weiss 1731
sursa: B.C.M.I. 1999, nr.1-4

5. Mănăstirea Văcărești

Valoarea istorică, culturală și socială, împreună cu șirul evenimentelor la care a stat martoră și demolarea brutală din anul 1987 au făcut din Văcărești unul dintre cele mai studiate ansambluri mănăstirești din România. S-au realizat studii, monografii, relevee, proiecte de restaurare și reconstrucție, modele virtuale: Constantin Iotzu și Alexandru Zavoritz, G.M. Cantacuzino, Richard Bordenache, Octav Gorescu, Alexandru Falcoianu, Constantin și Dinu Giurescu, Liana Bilciurescu, și recent, studiile lui Al. Panaitescu (*Remember Văcărești*, 2008) și colecția de studii, cercetări și mărturii *Un sfert de veac de la martiriul unui monument bucureștean: Mănăstirea Văcărești*, coordonată de Anca Beatrice Todireanu și supervizată de Răzvan Theodorescu, ce acoperă întreaga existență a ansamblului.

Etapă funcționării Văcăreștiului ca închisoare este poate cea mai bine documentată dintre toate celelalte ansambluri mănăstirești transformate în penitenciare în acea perioadă.

5.1 Mănăstirea Văcărești (înainte de 1865)

Ctitorită în timpul celor două domnii ale lui Nicolae Mavrocordat (1716-1730)⁸³, mănăstirea Văcărești a fost închinată în anul 1721 Sfântului Mormânt⁸⁴. Datorită fortificațiilor robuste⁸⁵, a fost folosită în luptele ruso-turce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea ca reședință de către Constantin Mavrocordat,⁸⁶ dar și ca locuință domnească de către Alexandru Ipsilanti, după avarierea Curții Domnești în urma cutremurului din 1802⁸⁷. În 1784 mănăstirea a fost afectată de un incendiu, iar în 1802 și 1838 a fost afectată de două cutremure puternice care au și produs stricăciuni importante (turla s-a prăbușit peste naosul bisericii). În primul deceniu al secolului al XIX-lea, au fost încartiruite trupe rusești și turcești care au adaptat clădirile pentru funcțiunea de moment.⁸⁸

⁸³ Alexandru Falcoianu, *Călăuză istorică a mănăstirii și închisorii centrale "Văcărești"*, Legătoria Închisorii Centrale "Văcărești", București, p.37

⁸⁴ Octavian Dumitru Marinescu, *Mănăstirea Văcărești din București, de la origini până astăzi*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2012, p.19

⁸⁵ Zidul de incintă al mănăstirii se termină în anul 1723, Alexandru Panaitescu, *Remember Mănăstirea Văcărești*, Ed. Simetria, 2008, p. 37

⁸⁶ Alexandru Panaitescu, *Remember Mănăstirea Văcărești*, Ed. Simetria, 2008, p. 40

⁸⁷ Octavian Dumitru Marinescu *op.cit.*, p.20

⁸⁸ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 43

Mănăstirea fusese construită pe terenurile domnului și nu ale episcopiei, iar acesta a cerut stareț și viețuitori de la Sf. Mormânt. Astfel, administrarea mănăstirii se făcea de către organisme domnești, călugării ocupându-se doar de viața liturgică.⁸⁹ Se pare că veniturile și averile erau înstrăinate, fapt ce a iscat mari nemulțumiri mai ales printre boieri, deoarece veniturile mănăstirii erau trimise către Sfântul Mormânt, chiar în anii în care acestea nu ajungeau nici pentru întreținerea ei.⁹⁰

Clădirile mănăstirii au fost transformate prima oară în închisoare în contextul Revoluției de la 1848, când stăpânirea (rusă la acel moment) a constatat că vechea închisoare de la mănăstirea Plumbuita, unde fuseseră întemnițați inițial capii Revoluției (Ion Eliade Rădulescu, Frații Golești, Brătienii, C.A. Rosetti, Ion Ghica, Popa Șapcă, colonelul Magheru, Cristian Tell, Nicolae Bălcescu, etc), nu este destul de încăpătoare și a decis să îi închidă la Văcărești.⁹¹ Ulterior, în 1861 au mai fost închiși aici Nicolae Orășanu, Ion Valentineanu și Radu Ionescu pentru delikte de presă, însă statutul oficial al Văcăreștiului nu era cel de închisoare, deoarece arestul capitalei se afla încă în Piața Sf. Anton, la Curtea Veche, apoi la „Curtea Arsă”.⁹²

În 1858 aici funcționa și Seminarul Central din București într-o parte din chiliile mănăstirii.⁹³

5.2 Mănăstirea Văcărești (după 1864)

Transformarea mănăstirii Văcărești în temnița capitalei a survenit după secularizare, în anul 1864, într-un context mai amplu de împrejurări. În climatul de afirmare națională, asocierea cu domniile greco-fanariote a aruncat ansamblul într-un con de umbră, iar din cauza distanței (Văcăreștiul era la acea vreme mult în afara Bucureștiului), nu a putut fi valorificată nici ca biserică pentru o parohie.⁹⁴ Atitudinea publică față de mănăstirile închinat este ilustrată prin legenda celebră despre Cuza

⁸⁹ Octavian Dumitru Marinescu, *op.cit.*, p.67

⁹⁰ Alexandru Falcoianu, *op.cit.*, pp. 30-31

⁹¹ *Idem*, p.37

⁹² Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 45

⁹³ Dan D. Ionescu, “Etapă în evoluția Mănăstirii Văcărești” în *Un sfert de veac de la martiriul unui monument bucureștean: Mănăstirea Văcărești*, (Anca Beatrice Todoreanu, coord.) Editura Monitorul Oficial, București, 2013 p.279

⁹⁴ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 54

Vodă, care justifica publicului transformarea mănăstirii în închisoare.⁹⁵ Asupra mănăstirii s-a exercitat totodată ceea ce se numește *damnatio memoriae* (nedeclarată oficial), din cauza asocierii cu epoca fanariotă.⁹⁶ În urma incendiului din 1847 (rămas în istorie ca *Focul cel mare*), temnița capitalei București, care funcționa la începutul secolului în Piața Sf. Anton, într-o clădire improprie și neîncăpătoare, a fost transferată în Dealul Spirii. Cum în anul 1864 a izbucnit o epidemie de tifos în închisoare, din cauza aglomerării excesive, s-a luat în considerare strămutarea condamnaților la Mănăstirea Radu-Vodă. Aici funcționa deja o școală, iar cheltuielile de amenajare a spațiilor corespunzătoare detenției ar fi fost prea mari, astfel că deținuții au fost mutați definitiv la Văcărești. Astfel, în anul 1864 mănăstirea a devenit închisoare permanentă, iar în anul 1868 a căpătat statut de închisoare centrală.⁹⁷

Ansamblul a suferit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea numeroase modificări pentru adaptarea lui la noua funcțiune. De exemplu, în perioada 1868-1871 o parte din clădiri au fost reparate și extinse.⁹⁸ Arhitectul care s-a ocupat de proiect a fost Achille Thillaye.⁹⁹

⁹⁵ Este vorba despre legenda publicată în ziarul *Ecoul* din 20 iulie 1930: Cuza auzind despre presupusa lăcomie și zgârcenie a monahilor, s-a deghizat într-un drumeț sărac și obosit și a cerut pomană la poarta mănăstirii. Izbindu-se de un refuz, a hotărât să confişte averile mănăstirii și să alunge călugării, aducând în locul lor răufăcători: „... Cuza se puse în fruntea armatei ce era pitulată în pădure. Cu el luase sub pază o mulțime de hoți, care prădase și jefuise pe mulți locuitori. Porni cu acest cortej spre poarta mănăstirii (...). Făcu inspecție în toată mănăstirea și confiscă grămezi de aur (...). Deodată Domnitorul intră prin chilii și înșfăcă pe fiecare călugăr de gât, scoțându-l afară și introducând în locul lui câte un hoț sau pungaș (...) cu următoarele cuvinte: «hoți scot de aici și tot hoți introduc!» ”

⁹⁶ Dan D. Ionescu, “Etapă în evoluția Mănăstirii Văcărești” în *Un sfert de veac de la martiriul unui monument bucureștean: Mănăstirea Văcărești*, ed. Monitorul Oficial, București, 2013 p.279

⁹⁷ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.151

⁹⁸ N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Ed. Academiei R.P.R., București 1961, p.318 și A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868

⁹⁹ Inițial, în 1867 arh. Theodori(?) fusese desemnat să supravezeze lucrările, dar oprind colaborarea cu Ministerul Lucrărilor Publice nu a putut duce sarcina la îndeplinire, motiv pentru care, Inspectorul închisorilor a fost sfătuit să contracteze un alt arhitect, acesta alegându-l pe arh. Thillaye, A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, filele 285,-6,-7

În anul 1871 a fost respinsă o cerere de finanțare întocmită de primarul Bucureștiului pentru reparații suplimentare pe motivul lipsei de fonduri, în urma rezoluției ministrului Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu. Memoriul ce însoțea cererea, constata că: “...*paraclisul din fundul curții amenința să cadă fiind sprijinit pe dedesubt cu bârne de lemn...*” și că “... *acest paraclis pe lângă, că completează înconjurul curții este și de o arhitectură antică, care trebuie conservat cu religiozitate*”. Inițial, din cauza stării tehnice foarte proaste s-a ridicat problema demolării, dar în cele din urmă a fost consolidată.¹⁰⁰ În plus, au început să se înființeze diferite ateliere:¹⁰¹ de cizmărie (1865), de cartonat (1874), tipografie (1892) și să se construiască noi secții și funcțiuni: spitalul (1868),¹⁰² cazarma detașamentului de pază (1884), care s-a transformat în anul 1898 în secția pentru alienați, băile (1890), local destinat locuințelor personalului și birourilor (1892).

Ansamblul era format inițial din două incinte, construite în secolul al XVIII-lea, în primele etape de edificare ale mănăstirii: incinta I, principală cu dimensiuni de 93x106 m sau 92x103 m, care cuprindea clădirile principale (biserica în centru, paraclisul pe latura de est, în ax, stăreția în colțul de sud-est, locuința domnească în colțul de nord-est, chiliile pe laturile de nord, sud și vest, trapeza, cuhniile, în colțurile de nord-vest și sud-vest) și incinta a II-a, la vest de prima, cu dimensiuni de 32x93 sau 33x92 m,¹⁰³ care cuprindea anexe gospodărești. Există ipoteza existenței unei a III-a incinte, construite odată cu modificarea funcțiunii în închisoare: o împrejmuire posibil din lemn cu posturi de pază din loc în loc, după model rusesc, ce înconjura celelalte două incinte.¹⁰⁴ Cert este că această a III-a incintă de zid a fost edificată pentru a proteja închisoarea, după preluarea definitivă a mănăstirii de către Ministerul de Interne și a fost finalizată în anul 1894.¹⁰⁵ Zidul¹⁰⁶ era întărit cu contraforți masivi, cu foișoare pentru pază pe colțuri, unul în axul laturii de est și câte două pe laturile de nord și de sud și cuprindea și un corp de gardă pe latura de vest.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 56

¹⁰¹ Grigore I. Dianu, *op.cit.*, p.151

¹⁰² A.N.I.C, fond M.L.P, dosar 1/1868

¹⁰³ Dan D. Ionescu, *op.cit.*, p.272

¹⁰⁴ *Idem*, p.278

¹⁰⁵ *Ibidem*, p.281

¹⁰⁶ Alexandru Falcoianu, *op.cit.*, p.5

¹⁰⁷ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, pp. 56-7

Incinta I

Modificările primei incinte au presupus crearea de celule și spații pentru infirmerie și administrație. Pentru amenajarea celulelor de detenție s-au zidit arcadele galeriei de pe latura de est a incintei mari. Această galerie *“era la parter acoperită cu o boltă cilindrică continuă, cu penetrații în dreptul fiecărei arcade, cu excepția ultimelor trei arcade dinspre casa domnească, unde bolta se oprea făcând loc unei scări care ducea la etaj. Galeria de la etaj era acoperită cu un planșeu având grinzi aparente din stejar, profilate decorativ. Zidul de incintă de la etajul galeriei era străpuns de câte un gol de fereastră, tot la a cincea deschidere a colonadei.”*¹⁰⁸ Arcadele au fost zidite și a fost construită o galerie de lemn care o dubla pe cea originală care să deservească celulele. Ulterior, în secolul al XX-lea arcadele au fost demolate și ridicate alte construcții, dar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea o parte din celule funcționau în acest mod.

Stăreția și casa domnească, inclusiv cele două foișoare ale celei din urmă au fost modificate de nenumărate ori la nivelul fațadelor și al compartimentărilor interioare. Pentru modificările din perioada 1867-1871, arh. Thillaye a proiectat și supervizat modificările stăreției, clădirea situată în colțul de sud-est, ce a fost modificată și folosită ca infirmerie/spital. Adiacent a fost adăugată o construcție lipită de stăreție, în partea dreaptă, formată din două corpuri, parter și etaj¹⁰⁹, unul conținând anexe pentru spital, iar celălalt grupuri sanitare pentru penitenciar.¹¹⁰ Inițial stăreția avea spre curte un portic, dar în urma conversiei, la ambele etaje acesta s-a închis.¹¹¹

Deși în urma tuturor analizelor istorice, arheologice și de arhitectură care s-au făcut pe ansamblul Văcărești a reieșit că elementele adăugate în secolul al XIX-lea și al XX-lea erau fără valoare și de proastă calitate, din corespondența arh. Thillaye transpare totuși o oarecare grija pentru calitatea materialelor și a execuției lucrărilor:

“Materialul de zidărie va fi în general de cea mai bună calitate și lucratu de buni meșteri. Varnițile mai cu osebite trebuiesc făcute cu toată îngrijirea putinceoase și varu totdeauna stâns de mai înainte.(...)Îngeneralu toată lemnăria va fi de stejaru și perfectu lucratu la fețele de susu și de josu. Lemnele ce se va

¹⁰⁸ *Idem*, pp. 121-2

¹⁰⁹ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, f.183

¹¹⁰ *Idem*, f.176-182

¹¹¹ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 120

intrebuința la acoperișu pote fi de bradu dar cu toate aquestea toate bucățile care servă de bază și cele asadate pe didărie trebuescu a fi totu de stejaru.(...)Pentru sistemul lucrărei lemnăriei se va urma în tocmai după devizu și la trebuințe după instrucția arșitectului dirijentu”¹¹².

Similar situației celorlalte penitenciare, se găseau greu antreprenori care să-și asume lucrarea, dovadă fiind licitațiile la care nu se prezenta nimeni.¹¹³ De aici putem specula că autoritățile acceptau în final să facă rabat de la calitatea execuției, numai să găsească un constructor.

Corpurile de chilii și anexele au fost și ele modificate masiv, dar cercetările nu au fost suficiente pentru a se putea înțelege în totalitate alcătuirile inițiale și cele adăugate. Clădirile din jurul incintei mici au fost modificate în repetate rânduri și li s-au adăugat noi corpuri ce împărțeau curtea în trei zone,¹¹⁴ probabil pentru separarea secțiilor pentru diferitele categorii penale (femei, arestați preventiv, deținuți cu pedepse mai ușoare sau mai grele etc.). Conform devizului construcției pentru împărțirea penitenciarului în secții,¹¹⁵ în anul 1884 au fost prevăzuți pentru pereți despărțitori în lemn, înalți de 3 metri, care fragmentau incinta I.

Turnul de gardă/clopotniță (cu foișor)¹¹⁶ amplasat în axul laturii de vest a incintei mici, de plan pătrat, avea inițial două niveluri și era deschis inițial pe toate laturile. Parterul găzduia pasajul de intrare, în timp ce etajul asigura vederea atât înspre exteriorul mănăstirii cât și spre incinta a II-a.¹¹⁷ În anul 1869, arh. Thillay propune modificări în zona turnului de gardă și a bucătăriei.¹¹⁸ Rezultatul a fost păstrarea structurii originare, dar cu înglobarea ei pe trei părți (nord, vest și sud) în construcții parter și etaj. Foișorul a fost închis, s-au montat ferestre în golurile arcadelor și s-a demontat scara de acces la etaj.¹¹⁹ În locul scării de acces s-a amenajat o carceră, iar în clădirile alăturate, în corpul de vest al chiliilor, pe lângă bucătărie și magazii s-au mai amenajat camera portarului, grupuri sanitare

¹¹² A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, f. 183

¹¹³ *Idem*, f. 234

¹¹⁴ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 56

¹¹⁵ A.N.I.C. Fond Direcția Penitenciarelor, dosar 1/1884

¹¹⁶ Alexandru Panaitescu, *op.cit.*, p. 124-5

¹¹⁷ *Idem*.

¹¹⁸ A.N.I.C., Fond Vornicia Temnițelor, dosar 1/1868, f.176-182

¹¹⁹ *Ibidem*.

(latrine) și diverse alte încăperi a căror funcțiune nu a fost specificată în deviz.

Corpurile de chilii și anexele din clădirea principală¹²⁰ datau în mare parte din secolul al XVIII-lea, din timpul lui Nicolae Mavrocordat și erau construite de-a lungul zidului de incintă, pe trei laturi, nord, sud și vest. Dacă inițial se înălțau doar pe parter, comunicau cu curtea prin portice și erau orientate exclusiv spre aceasta, fără străpungeri către exteriorul mănăstirii, pe parcursul secolului al XIX-lea, în special în a doua parte, au suferit în timp modificări importate. Porticele au fost zidite cu predilecție, golurile fiind înlocuite de ferestre, spațiile libere de construcții de-a lungul zidului de incintă au fost completate, bolțile cu care erau acoperite au fost înlocuite de planșee drepte. La începutul secolului al XIX-lea, când încă mai funcționa mănăstirea a fost aplicată o decorație neoclasică fațadelor chiliilor, dar aceasta a dispărut odată cu lucrările de transformare a ansamblului în penitenciar.

Deși depășește limitele studiului, este interesant de menționat o modificare inedită din prima parte a secolului XX a corpului sudic de chilii: construcțiile de secol al XIX-lea de lângă cuhnia de sud-vest au fost demolate și înlocuite cu o construcție pentru centrala termică a închisorii. Între trapeză și stăreție s-a ridicat o clădire de beton armat pentru sala de mese și dormitoare pentru deținuții meseriași de la atelierele penitenciarului, proiectată într-un limbaj modernist.

Incinta a II-a

După anul 1877 intervențiile asupra incintei a II-a au afectat laturile de sud, vest și nord și au presupus modificarea, reconstruirea și refacerea laturilor preexistente, prin zidirea spațiilor dintre coloanele de la parterul galeriei cu arcade, pentru amenajarea a noi celule de detenție.

“Funcțiunile din a doua incintă (din catagrafia mănăstirii din anul 1845): pe latura de sud un grajd cu fânărie și cameră de vizitiu, pe latura de nord un șoproș și o “vârzărie”, pe latura de vest turnul de intrare și o cameră pentru portar. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea și sec. al XX-lea (după 1877), pe laturile de nord, vest și sud ale incintei de gardă se construiesc corpuri de clădiri parter și un etaj, cu fațadele decorate cu ancadramente și profilaturi de factură neoclasică, care în mai multe rânduri vor fi reamenajate, în special la interior,

¹²⁰ *Ibidem*, p. 126-8

corespunzător cerințelor închisorii. Într-un final pentru funcționarea penitenciarului, incinta mică va fi divizată în trei părți prin construcții dispuse în lungul axului est-vest.”¹²¹

Alte construcții importante care se ridică la închisoarea Văcărești se fac la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: în anul 1897 se construiește cazarma gardienilor, la vest și peste drum de Închisoarea Centrală Văcărești ¹²² (în prezent sediul Arhivelor Municipiului București). Aceasta era realizată după planurile stabilite de serviciul de geniu al armatei și întrunea condițiile timpului pentru o astfel de construcție și se pare că întrunea condițiile pentru o astfel de construcție. De asemenea, un element de noutate și necesar era „Secția specială pentru alienații criminali”.¹²³

La început de secol al XX-lea, în anul 1908, Frédéric Damé nota despre Văcărești că este „...alcătuită din mai multe aripi și prevăzută cu încăperi pentru toate categoriile de deținuți de ambele sexe. Este dotată cu infirmerie, spital, celule, ateliere, biserică, clădiri pentru administrație, corp de gardă. În 1897, departamentul trupelor de geniu a construit în fața închisorii o cazarmă pentru detașamentul de soldați însărcinați cu supravegherea închisorii și o cantină. În plus, în 1898, a fost creată o secție specială pentru alienații criminali. Terenul din jur aparține închisorii, iar administrația cultivă aici plante furajere pentru animalele utilizate de serviciul închisorii.”¹²⁴

¹²¹ *Ibidem*, p. 102

¹²² Alexandru Falcoianu, *op.cit.*, p.5

¹²³ Descrisă în capitolul 4, *Idem*, p.127

¹²⁴ Frédéric Damé, *Bucureștiul în 1906*, ed. îngrijită și prefătată de Adrian Majuru, trad. Lucian Pop și Sânziana Barangă, Paralela 45, Pitești, 2007, p. 437

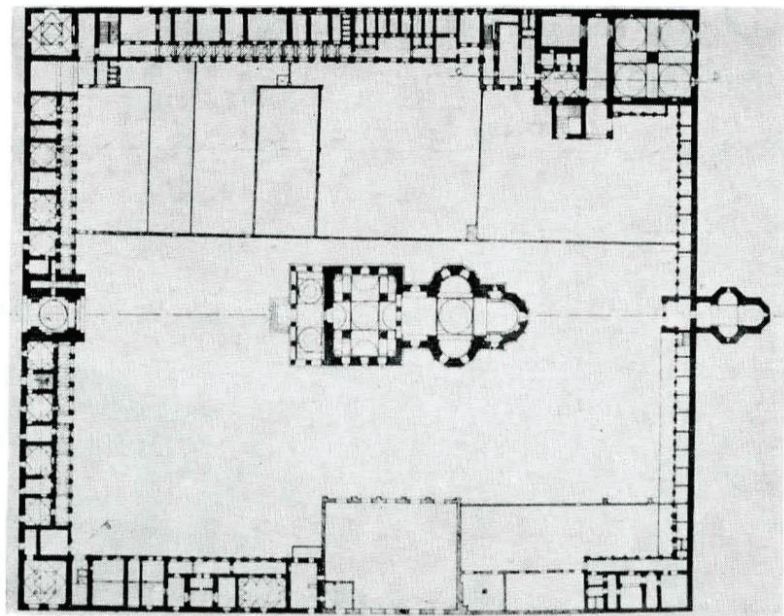

Fig.85 Planul primei incinte a Mănăstirii Văcărești, după N. Ghica Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, sec. al XVIII-lea*, pl. CCCLXIV

sursa: Vasile Drăguț, „Mănăstirea Văcărești și locul ei în contextul artei din Țara Românească” în B.M.I., anul 1971, XL nr.2, Fig.2

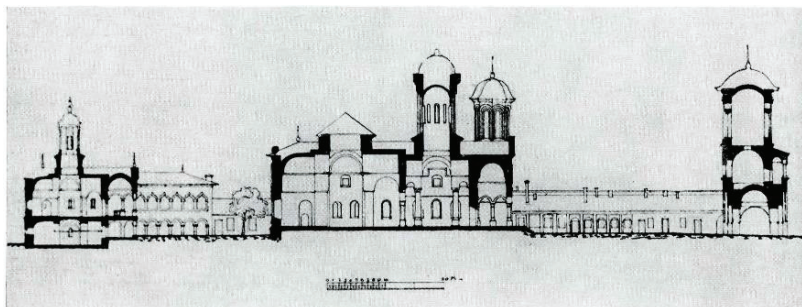

Fig.85 Secțiune longitudinală a primei incinte a Mănăstirii Văcărești, după N. Ghica Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și Oltenia, sec. al XVIII-lea*, pl. CCCLXIV

sursa: Vasile Drăguț, „Mănăstirea Văcărești și locul ei în contextul artei din Țara Românească” în B.M.I., anul 1971, XL nr.2, Fig.4

Fig.86 Ansamblu Văcărești, vedere exterioară 1929
sursa: foto Al. Fălcoianu, *Călăuză istorică a mănăstirii și închisorii centrale*
"Văcărești", Legătoria Închisorii Centrale "Văcărești", București, 1929

Capitolul VI

DETENȚIA MODERNĂ ȘI PROIECTUL PENITENCIAR ROMÂNESC

1. Mănăstirea model pentru detenția modernă?

1.1 Închisoarea din mănăstire

Detenția în mănăstire reprezenta o instanță mult mai complexă în lumea premodernă decât un simplu mijloc de pedeapsă. În principal era vorba despre o tradiție metaforică și spirituală îndelungată care presupunea o atitudine de penitență față de trupul nesupus, iar mănăstirea era un spațiu pentru pocăință, vindecare și exprimare a umilinței (smereniei). Deși s-au adus dovezi utilizării detenției în mănăstire încă din perioada antică târzie, există o controversă în rândul cercetătorilor despre originea funcțiunii de închisoare din cadrul așezămintelor monahale în perioada medievală: dacă derivă din regulile monahale ale întemeietorilor monahismului ¹ sau a apărut ca necesitate pentru încarcerarea laicilor în scop de pedeapsă.²

Indiferent de răspuns, am arătat că detenția mănăstirească sub patronaj bisericesc din perioada medievală a fost utilizată în mod similar atât în Apus cât și în Răsărit în paralel cu detenția laică. În zonele de tradiție bizantină, precum Moldova și Țara Românească practica s-a întins până în secolul al XIX-lea. În acest context se constata că folosirea ca închisori a ansamblurilor mănăstirești secularizate este din punct de vedere al administrației statului o urmare organică și previzibilă, în virtutea unei tradiții. Firește că în profunzime lucrurile sunt mult mai nuanțate. Deținuții din cadrul comunităților monahale erau mult mai puțini decât cei din închisori, iar asistența spirituală și materială era mult mai consistentă în cadrul mănăstirilor decât în cazul penitenciarelor. Totuși, o continuitatea pe baza tradiției nu poate fi negată.

1.2 Mănăstirea din închisoare

¹ În acest mod s-a stabilit o legătură între mănăstire (claustru) și o formă specifică de pedeapsă. Guy Geltner, "Detrusio. Penal Clostering in Medieval Ages" în *Revue Benedictine*, Vol.118, Issue 1, 2018, p.100

² Megan Cassidy-Welch, „Incarceration and Liberation: Prisons in the Cistercian Monastery”, în *Viator*, Vol.32, 2001, p.27

Contrar unei perspective tot mai des vehiculate conform căreia detenția modernă se reduce în primul rând la supraveghere și disciplină, închisorile secolului al XIX-lea nu pot fi concepute fără o dimensiune religioasă. Majoritatea proiectelor de închisori celulare (exponente ale filosofiei detenției moderne) din secolul al XIX-lea erau prevăzute cu altare sau capele amplasate în locuri în care deținuții aveau vizibilitate prin fantele celulelor. Chiar vechile închisori de stat, care de regulă nu aveau asemenea dotări, în momentul în care treceau prin procese de renovare primeau spații pentru serviciul religios. În cazul mănăstirilor transformate în închisori funcțiunea religioasă a bisericii era în general păstrată, iar în cazul în care biserica principală nu mai exista, erau identificate alte spații pentru serviciul religios. Cazul românesc nu face excepții.

Pe lângă existența spațiilor necesare, asistența religioasă a deținuților în România era reglementată prin legislație. Preotul era privit ca un factor deosebit de important în reabilitarea deținuților, el având „în mână cel mai puternic și reactiv mijloc de îndreptare al sufletelor pierdute în întunericul neștiinței și al răului.” *Preotul duhovnic* făcea parte din personalul închisorii, în unele situații avea locuința în interiorul penitenciarului și avea obligația de a efectua rapoarte regulate despre comportamentul fiecărui deținut.

Asemănările închisorii cu mănăstirea au rădăcini mult mai îndepărtate și mai subtile. Ele țin mai degrabă de o formă de organizare și susținere materială a comunităților prin mijloace proprii, decât de prezența factorului spiritual-religios. Ideea reabilitării prin muncă/a muncii cu caracter de corecție apărută în spațiul scandinav și anglo-saxon care a influențat reforma penitenciară este de sorginte mănăstirească. Înainte de reformele moderne, închisorile nu erau autonome. Cheltuielile lor de funcționare (plata gărzilor, întreținerea clădirilor, echipamentelor și mobilierului) erau parțial asigurate de autoritățile publice, dar mai ales de deținuții înșiși, care trebuie să plătească, costuri adesea mari. Aceștia se bazau de multe ori pentru supraviețuire pe donații (pomană) sau ajutorul familiei. În cazul închisorilor moderne activitatea prizonierilor în ateliere și în gospodăria închisorii le permitea teoretic să îmbunătățească condițiile și hrana, datorită veniturilor obținute din valorificarea muncii lor. Până la secularizarea averilor, mănăstirile funcționau după același principiu al susținerii proprii. Prosperitatea lor ținea, cel puțin la nivel teoretic, de eficiența cu care comunitatea monahală își exploata bunurile și a muncii din ateliere.

1.3 Adecvarea ansamblurilor mănăstirești din România pentru funcțiunea penitenciară modernă

Mănăstirile și închisorile implementează dispozitive și mijloace parțial similare, precum regulile, închiderile, utilizarea timpului sau distribuția spațială a oamenilor, elemente care facilitează conversia. Din această perspectivă, topografia închisorii se suprapune uneori cu topografia monahală. Una dintre dilemele/problematicile care traversează lucrarea este măsura în care spațiul mănăstirii de rit ortodox răsăritean a fost sau nu potrivit pentru transformarea lui în închisoare. Răspunsul nu poate fi tranșant, întrucât depinde de perspectivă și de distanța de la care analizăm.

Dintru început trebuie să menționăm că diferențele de organizare, alcătuire și dimensiuni dintre mănăstirile ordinelor apusene (chiar cu diferențele specifice dintre ele) și cele românești de rit răsăritean determină ca primele să poată fi mult mai eficient structurate și ca atare, închisorile rezultate, mult mai performante. Cu toate acestea, există neajunsuri comune, specifice în general conversiei mănăstire-închisoare.

Dacă analizăm lucrurile la nivel macroscopic, ansamblurile mănăstirești prezintă numeroase elemente morfologice utile funcțiunii de reclusiune și chiar mai mult, funcțiunii de izolare individuală, deziderat al detenției de secol al XIX-lea. Acestea sunt:

- incinta închisă de zid sau clădiri, cu un punct de acces principal întărit;
- claustru/curte interioară izolată de exterior;
- cuhnie/bucătărie;
- trapeză/sală de mese;
- chilii/celule individuale
- stăreție/clădire administrativă—locuința directorului
- biserica/capela
- servicii sanitare—alimentare cu apă

Ce lipsește sunt elemente care la nivel teoretic se pot adăuga: dotările specifice pentru pază, de felul drumurilor de rond, a foișoarelor de observație, spațiile pentru gardă, a locuințelor gardienilor și garnizoana. De asemenea lipsesc atelierele specifice, meșteșugurile călugărești fiind de altă natură decât cele ale deținuților.

O analiză de detaliu scoate la iveală o serie de diferențe în suprapunerea de funcțiuni echivalente. În timp ce funcțiile atribuite locurilor în mănăstiri erau adesea constante/permanente (imuabile), în

închisori ele se schimbau frecvent. Acestea se datorează într-o mare măsură numărului mare de deținuți ce trebuiau găzduiți (de ordinul zecilor) în raport cu numărul monahilor care folosiseră inițial mănăstirea (mult mai mic), a cerințelor speciale de securitate sau a modificării tipului de pedepse.

Principalele inadvertențe sunt legate de diferențele specifice celor două comunități (monahală/carcerală) :

- Monahii locuiau de bună voie, față de deținuții reținuți prin forță. Incintele mănăstirilor nu erau tot timpul complet închise. În multe cazuri lipsesc porțiuni de zid sau clădiri pe perimetru au fost demolate. Punctul de acces principal exista în majoritatea cazurilor, în schimb apăreau și altele secundare. În plus, era de multe ori dificilă construirea de dispozitive de pază și apărare. Acesta a fost motivul, spre exemplu, pentru care s-a renunțat la construcția unui penitenciar în interiorul Mănăstirii Tismana. Închiderea neconformă a incintei a cauzat multe neajunsuri în legătură cu posibilitățile de pază și supraveghere, evadările fiind foarte frecvente.
- Curtea interioară izolată de exterior pentru plimbarea deținuților era afectată direct de discontinuitatea închiderii.
- Sala de mese nu era neapărat cea a monahilor de dinainte. O posibilă cauză ar fi dimensiunea insuficientă a trapezei în raport cu o comunitate carcerală mult mai mare.
- Celule individuale, erau menite, în teorie, găzduirii câte unui singur condamnat. În practică chiliile dimensionate pentru o persoană erau foarte puține față de numărul deținuților, iar aceștia erau cazați în alte spații disponibile, care deveneau dormitoare comune. Principiul izolării, unul dintre pilonii detenției moderne de secol al XIX-lea, nu a putut fi aplicat în nici o închisoare ce funcționa într-o structură preexistentă, de felul mănăstirii. Este o altă discuție faptul că în România nici închisorile noi de sfârșit de secol al XIX-lea, în afară de Doftana, care ar fi trebuit din proiectare să asigure principiul izolării, nu îl îndeplineau.
- Biserica își păstrează în general funcțiunea.

Închisoarea nu atribuie spațiilor totdeauna aceleași funcțiuni precum cele anterior existente în mănăstire. Ele erau atribuite în funcție de nevoile punctuale de la un moment dat, fără o regulă generală. Adaptările se făceau în funcție de:

- *necesități*: spre exemplu dacă situația impunea suplimentarea spațiilor (de ateliere, de dormitoare, pentru administrație sau gardă)

sau dotarea igienico-sanitară (introducerea apei curente, îmbunătățirea grupurilor sanitare)

- *resursele materiale*: acestea erau de cele mai multe ori insuficiente; veniturile provenite din auto-gospodărirea deținuților erau de multe ori inexistente sau pierderi, iar statul aloca fonduri foarte limitate.
- *posibilitățile tehnice*: în multe cazuri materialele de constructorii erau de proastă calitate, din cauza fondurilor reduse sau prin fraudă; numărul constructorilor dispuși să ia în antrepriză lucrările foarte restrâns—au fost situații în care nu s-a prezentat nimeni la licitație.

1.4 Originea închisorii moderne: teza lui Foucault

Cercetarea de față nu se axează cu predilecție pe aspecte de natură filosofică. Totuși, având în vedere tematica, trebuie să menționăm teoria majoră despre schimbarea societății a lui Michel Foucault expusă în *Surveiller et punir: La naissance de la prison*, ce a avut o influență colosală printre istoricii de arhitectură și penologie. Abordarea lui este în multe feluri lămuritoare și profundă, prin folosirea arhitecturii închisorii ca o metaforă a schimbării sociale începând cu 1800 și până în prezent, în Franța. Astfel că discutarea originilor închisorilor din mănăstiri și modernitatea lor ne face datori cu o poziționare, chiar dacă nu este aici locul și timpul unei dezbateri ample.³

Pe scurt, Foucault explică dispariția pedepsei ca spectacol public de violență împotriva corpului concomitent cu apariția închisorilor și a încarcerării ca formă modernă de pedeapsă în Franța. Argumentația lui se centrează pe modul în care puterea interacționează cu tehnologia pedepsei și a supravegherii, pentru a câștiga control social crescut de către o clasă sau alta. El urmărește succesiunea rapidă a modalităților de pedeapsă, de la cele corporale la cele capitale și de la detenția răufăcătorilor mărunți, de felul vagabonzilor, la folosirea pedepsei cu închisoarea pentru aproape toți contravenienții. De asemenea, observă transferul de la puterea exercitată de stat asupra corpului răufăcătorului la puterea asupra comportamentului său, minte și morală. Controlul asupra comportării contravenientului instituționalizat era obținut prin folosirea unui program

³ O critică excelentă a fost făcută deja: David Garland, *Punishment and Society: A Study in Social Theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1990; Pieter Spierenburg, "Four Centuries of Prison History," în *Institutions of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500-1950*, ed. Norbert Finzsch and Robert Jutte, Cambridge University Press, German Historical Institute, New York, 1996.

rigid de activități, derivat din rutina monahală sau militară și supravegherea invizibilă și constantă a prizonierilor. Abordarea lui Foucault rămâne, însă, pe domeniul utopic. Închisoarea circulară a lui Bentham, *Panopticonul*, este exemplul ideal, dar această schemă nu s-a materializat fizic decât în câteva cazuri. În contrapondere, au fost construite un număr foarte mare de închisori radiale.

În ceea ce ne privește, Foucault se concentrează pe controlul statului ca mobil al schimbărilor din arhitectura închisorilor și al regulamentelor interioare. Totuși, situația este mult mai nuanțată ținând cont de evidența eșecului numeroaselor regulamente de ordine interioară și diversității formale a închisorilor. Spre exemplu, scopul și eforturile statului de a exercita un control asupra deținuților erau erodate de un sistem social dezvoltat în secret de prizonieri cu complicitatea gardienilor. Aceasta este poziționarea sociologului Norman Johnston⁴, care susține că nici o imagine a închisorilor care provine aproape cu totul din surse oficiale, așa cu a clădit-o Foucault, nu poate fi completă. O istorie realistă a închisorilor—opusă uneia teoretice care confundă retorica statului și a elitelor educate cu practica administrativă—trebuie să documenteze închisori concrete/reale, misiunile, metodele și succesele lor. Acesta a fost și intenția lucrării de față.

2. Mănăstirile secularizate parte a proiectului penitenciar românesc

2.1 Locul mănăstirilor convertite în închisori în evoluția sistemului penitenciar românesc

Modernizarea a presupus în primul rând sincronizarea instituțiilor românești cu cele europene și depășirea distanței care separa, din acest punct de vedere, România de Europa. În al doilea rând, era necesară construirea unei mentalități noi, în concordanță cu principiile care puneau în mișcare instituțiile statului, adică era nevoie de conștientizarea aplicării acestora în condițiile concrete ale societății românești.

La fel ca în cazul majorității instituțiilor, procesele de modernizare ale închisorii au fost începute odată cu Regulamentele

⁴ Studiul său, *Form of Constraint: A History of Prison Architecture*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000 este probabil cea mai extinsă și vast documentată lucrare de acest fel. Documentarea s-a întins pe o perioadă de 20 de ani, timp în care autorul a vizitat un număr impresionant de închisori și a avut acces la arhive oficiale ale penitenciarelor din toată lumea.

Organice. Dovadă stă închisoarea construită în jurul anului 1850 la Arnota, care respecta destul de fidel cerințele de detenție modernă. Ulterior Unirii din 1859, procesele au fost accelerate și generalizate, în condițiile în care realitatea din teren nu putea să țină pasul cu cea proiectată.

Soluția a venit pe fondul secularizării averilor mănăstirești, lege care a furnizat mijloace și pentru aplicarea altor legi (de ex. dea agrară). S-a considerat că ansamblurile mănăstirești pot furniza spațiul necesar încarcerării deținuților în condițiile noilor legi, până la construirea marilor penitenciare centrale despre care se tot discuta. Doar că noile instituții penitenciare nu s-au construit prea curând și o nouă modificare legislativă din timpul lui Carol (1874) a mărit numărul și tipul de instituții necesare. Firește, conversia a continuat.

Nici în momentul în care au fost finalizate penitenciarele centrale mult așteptate, în ultima decadă a secolului al XIX-lea, nu s-a renunțat decât parțial la închisorile din mănăstiri. Între timp, acestea suferiseră modificări și adaptări funcției pe care o îndeplineau.

Așadar, dintr-un număr de 16 închisori centrale⁵ care funcționau în anul 1898, jumătate erau în foste mănăstiri secularizate. Alte două, Cozia și Răchitoasa au funcționat o perioadă mai scurtă, iar în cazul Tismanei nu a existat decât un proiect de transformare. Așadar, ponderea ansamblurilor mănăstirești în cadrul proiectelor de închisori nu poate fi neglijată.

În plus, ca observație personală, în urma cercetării de arhivă, solicitările adresate de către autorități arhitecților pe a întocmi proiecte de reparații și extinderi pentru mănăstirile convertite în închisori, abundă în documentele fondului Ministerului Lucrărilor Publice sau ale Direcției generale a penitenciarelor de după anul 1964.

Ca atare putem susține că închisorile înființate în ansamblurile mănăstirești secularizate sunt o parte semnificativă a proiectului penitenciar românesc.

2.2 Legislația, proiectul și realitatea din teren

Urmărind legislația penală și regulamentele închisorilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, rămâne impresia că România dispunea de un sistem penitenciar modern și funcțional, aliniat standardelor europene. Unul din rosturile cercetării a fost și acela de a

⁵ Grigore Dianu, *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive pe anul 1897, 1898*, p.55-56

investiga în ce măsură legislația penală românească a fost aplicată și care au fost formele arhitecturale ale aplicării ei.

De fapt convertirea mănăstirilor în închisori a fost un efect și o soluție la incapacitatea temporară a statului de a aplica legislația. Prin standardele înalte, perfect europeană și modernă, legislația penitenciară era mai degrabă un proiect pentru România modernă, decât o normă a cărei aplicare ar fi posibilă în momentul legiferării.

Aspectele privitoare la organizarea serviciului penitenciar au putut fi mai ușor puse în aplicare prin conversia mănăstirilor în spațiile de detenție necesare, deși pe întreaga perioadă studiată numărul lor nu au fost niciodată într-un tot suficient. În ceea ce privește aspectele referitoare la supravegherea condamnaților și eficiența detenției, lucrurile sunt mult mai complicate. Posibilitatea izolării individuale a tuturor deținuților, unul dintre dezideratele ce au generat forma și aspectul închisorilor moderne din Europa și Statele Unite, prevădute existentă în legislația românească nu a fost atinsă decât în cazul închisorii Doftana la sfârșitul secolului, deși trebuia aplicată măcar în cazul celorlalte penitenciare nou construite. Mănăstirile devenite închisori, deși au suferit transformări mai mult sau mai puțin radicale, aveau limitări spațiale ce făceau imposibilă aplicarea corectă și completă a legii. Gândite pentru utilizare temporară, acestea au devenit permanente, după cum a fost cazul Văcăreștiului.

Se poate observa așadar că transformarea mănăstirilor în închisori ca reacție a autorităților statului de a acoperi decalajul dintre legislație și realitatea din teren nu a reușit decât într-o oarecare măsură acest lucru. Mai mult, continuarea menținerii în funcțiune a multor închisori în ansamblurile mănăstirești, în paralel cu cele nou construite dovedește că decalajul major dintre realitate și legislație nu a fost niciodată depășit până la sfârșitul perioadei studiate.

2.3 Conversia: izbândă sau eșec?

Din punctul de vedere al realităților și necesităților noului stat modern, înființat pe principii progresiste și laice, care a câștigat resurse importante în urma secularizărilor averilor mănăstirești, convertirea mănăstirilor în închisori a părut o soluție practică și eficientă. A fost rezolvată o problemă stringentă a administrației statului, fie și temporară, cu resursele materiale și financiare pe care și le putea permite în acel moment.

Totuși imposibilitatea adaptării în întregime a spațiilor și dotărilor la cerințele legii aduc conversia mai degrabă în zona de

nereușită. Nu se poate afirma tranșant eșecul, deoarece fiecare caz de mănăstire-închisoare este diferit și a izbutit transformarea într-o măsură mai mare sau mai mică. Spre exemplu, închisoarea Văcărești a fost una dintre cele mai bine adaptate.

În secolul al XIX-lea două dintre primele criteriile după care era judecată eficiența unui penitenciar erau posibilitatea supravegherii totale și a izolării. Ori, deja de la mijlocul secolului s-a constatat că supravegherea absolută este imposibilă indiferent de cât de performant ar fi fost aparatul penitenciar. În cazul izolării, studiile occidentale arătau spre sfârșitul secolului efectele negative în ceea ce privește sănătatea mintală a deținuților și rata scăzută de recuperare pentru societate. Judecând după criteriile de secol al XIX-lea, penitenciarele românești din mănăstiri nu se ridicau la cele mai înalte standarde de eficiență. În schimb, prin comparație, din punct de vedere al condițiilor și organizării, acestea nu erau cu mult inferioare celor noi, mai ales spre sfârșitul secolului. Ca atare, nu se poate considera un eșec total conversia, mai ales că nici penitenciarele noi nu reușeau să atingă standarde prea înalte de eficiență.

Singura zonă în care conversia se poate considera o pierdere cu adevărat însemnată este domeniul cultural-spiritual. Biserica a fost afectată profund de secularizarea averilor mănăstirești, care a generat și pierderea masivă și în unele cazuri ireversibilă de ansambluri mănăstirești. Multe mănăstiri foarte valoroase din punct de vedere istoric și artistic au suferit în acest mod distrugeri și pierderi importante. Acesta este și unul dintre motivele pentru care perioada de după 1863 nu este abordată decât foarte sumar în lucrările consacrate mănăstirilor, deși a reprezentat o etapă istorică la fel ca și celelalte. Trauma este prezentă încă în discursul și cercetările bisericești, iar interesul din partea Bisericii este încă relativ scăzut pentru această cercetare.

2.4 Bazele sistemului de detenție din România secolului XX

Noile închisori centrale de capacitate mare de la începutul secolului XX au preluat o parte dintre deținuții închisorilor din mănăstiri, iar ansamblurile rămase vacante și-au schimbat încă o dată destinația devenind școli (Dobrovăț), spitale (Bucovăț, Pângărați), aziluri (Răchitoasa) sau revenind la statutul de mănăstiri (Cozia). Celelalte au rămas închisori și au devenit dintre cele mai importante din prima jumătate a secolului al XX: Văcărești, Plătărești, Mislea, Mărgineni, O

statistică⁶ conținând tabloul închisorilor și deținuților din anul 1842 arată că dintr-un total de 11173 de deținuți bărbați și 1366 de deținuți femei din 73 de penitenciare la nivelul întregii țări (aici intră evident și provinciile adăugate în urma Marii Uniri din 1918), 1736 deținuți bărbați și 584 deținuți femei, adică un procent de 15.5% și respectiv 42.75% dintre deținuți se aflau în cele 4 închisori, foste mănăstiri (care reprezentau 5,4% din totalul închisorilor). Cele patru închisori se aflau printre cele mai mari închisori din țară atât pentru femei cât și pentru bărbați. Văcăreștiul era cea mai mare închisoare de bărbați din România, iar Mislea de femei. Pentru comparație:

ÎNCHISOAREA	NR DEȚINUȚI:	
	FEMEI	BĂRBAȚI
VĂCĂREȘTI	141	1218
CERNĂUȚI	252	979
MĂRGINENI	0	466
MISLEA	344	52
CRAIOVA	15	410
PLĂTĂREȘTI	99	11
GALAȚI	13	357

Un plan de investiții din anii 1946-47⁷ arată intenția autorităților statului de a aloca fonduri pentru repararea penitenciarelor distruse în urma bombardamentelor. Cele patru penitenciare sunt din cuprinse în această planificare, cu sume consistente, dovadă că ele reprezentau o resursă încă importantă pentru sistemul penitenciar.

Aspect întâlnit și în restul Europei, penitenciare de secol al XIX-lea înființate în închisori funcționează și astăzi. În cazul nostru este vorba despre penitenciarul Mărgineni încadrat în categoria de maximă siguranță.

În concluzie, efectele procesului de transformare a mănăstirilor în închisori s-au întins în timp pe întreaga perioadă ulterioară, cu semne vizibile și astăzi. Închisorile din mănăstiri fac parte din procesul de modernizare al societății românești, în ciuda unui aparent caracter periferic al subiectului.

⁶ A.N.I.C, fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1842, f. 1-2

⁷ A.N.I.C, fond Direcția Generală a Penitenciarelor, dosar 2/1846, filele 32-37

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. SURSE ARHIVISTICE

Arhivele Naționale Istorice Centrale

Fond Vornicia temnițelor/Direcția Generală a Penitenciarelor

Fond Institutul de studii istorice și social-politice, Fototeca -

Închisori și lagăre, 1784-1960

Fond Ministerul Lucrărilor Publice

2. SURSE BIBLIOGRAFICE

Legislație și juridice

****Lege asupra regimului închisorilor și regulamentele generale pentru arestele preventive, penitenciarele centrale, casele centrale de corecțiune pentru minori și circularile mai importante date de la 1872-1905*, Ministerul de Interne, Imprimeria Statului, București, 190.

Ioan M. Bujoreanu, *Collecțiune de Legiuirile României vechi și nuou câte s'au promulgat péne la finele anului 1870. Legi procedure, regulamente, decrete, instrucțiuni, formularii, convențiuni, concesiuni, statute, circulare instructive, tablouri etc.*, Bibliotheca de Legislațiune, Noua typografie a laboratoriloru români, București, 1873. Volumul conține:

Panu, Atanasie, *Dispoziții privitoare la închisorile publice în Moldova*, Iași, 1856

Istorie

Bușă, Daniela (coord.), *Voyage dans le principautes danubiennes*, Mainz, 1854, traducere în *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, vol. VI (1852-1856), București 2010, a se consulta - Le Chavalier Appert, Joseph Caillat, Paul de Alep

Giurescu, Constantin, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Editura științifică, București, 1970

Mazilu, Dan Horia, *Lege și fărădelege în lumea românească veche*, Polirom, Iași, 2006

Istoria arhitecturii

- Krauss, F.A. Karl, *Im Kerker vor und nach Christus*, Mohr, Freiburg, 1895
- Moldovan, Horia, *Johann Schlatter: cultură occidentală și arhitectură românească (1831-1866)*, Simetria, București, 2013
- Pevsner, Nikolas, *A History of Building Types*, Thames and Hudson, London, 1976

Istoria și teoria închisorii

- Ammerer, Gerhard, Weiß, Alfred Stefan, *Strafe, Disziplin unde Besserung. Österreichische Zucht und Arbeitshäuser von 1750 bis 1850*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2006
- Alboise du Pujol, Joules Edouard, Maquet, Auguste, *Les prisons de l'Europe*, Paris, 1845
- Allen, H., Simonsen, C., *Corrections in America; An Introduction*, MacMillan Publishing, Inc., New York, 1981
- Baltard, Louis Pierre, *Architectonographie des prisons, ou parallele des divers systemes de distribution dont les prisons sont susceptible*, Paris, 1829
- Bentham, Jeremy, *The works of Jeremy Bentham*, John Bowring (ed.), William Tait, Edinburgh, 1838-1843, vol. IV
- Brodie, Allan et alii, *English Prisons. An Architectural History*, English Heritage, 2002
- Bujor, M. Gh., *Doftana*, Tipografia finanțe și industrie, 1934
- Cassidy-Welch, Megan, „Incarceration and Liberation: Prisons in the Cistercian Monastery”, în *Viator*, Vol.32, 2001,
- Cassidy-Welch, Megan, *Monastic Spaces and their Meanings, Thirteenth-Century English Cistercian Monasteries*, Brepols Publishers, Turnhout, Belgium, 2001
- Constantinescu, Gr. Emanoil, *Evoluția regimului penitenciar în România: cu referințe la trecutul penitenciarelor din Europa și America*, Tiparul Românesc, București, 1934
- Dianu, Grigore I., *Închisorilor din Romania, studiu comparativ, legi si obiceiuri*, Tipografia Curții Regale G. Göbel și fii, București, 1901
- Dianu, Grigore I., *Raport general asupra închisorilor centrale și aresturilor preventive pe anul 1897*, Imprimeria Statului, București, 1898

- Evans, Robin, *The Fabrication of Virtue. English Prison Architecture 1750-1840*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982
- Finzsch, Norbert, Jutte, Robert (ed.), *Institutions of Confinement: Hospitals, Asylums, and Prisons in Western Europe and North America, 1500-1950*, Cambridge University Press, German Historical Institute, New York, 1996
- Foucault, Michel, *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Gallimard, 1875 traducere din limba franceză, postfață și note Bogdan Ghiu: *A supraveghea și a pedepsi. Nașterea închisorii*, Editura Paralela 4, Pitești, 2005
- Gaillac, Henri, *Les Maisons de correction (1830-1945)*, Paris, Cujas, 1991
- Geltner, Guy, *The Medieval Prison: A Social History*, Princeton University Press, Princeton, New York, 2008
- Geltner, Guy, „Detrusio’: Penal Cloistering in the Middle Ages,” *Revue Bénédictine*, nr. 118, 2008, pp. 89–108
- Giuseppe, Adinolfi, *Storia di Regina Coeli e delle Carceri Romane*, Bonsignori Editore, Roma, 1998
- Goffman, Erving, *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, Anchor Books Doubleday & Company, Inc. New York, 1961, ediția românească *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*, Polirom, Iași, 2004, traducere Anacrona Mândrilă
- Gramaticescu, Grigore, *Despre necesitatea reformii închisorilor penale*, Tipo-Litografia Națională Ralian Samitca, Craiova, 1882
- Heullant-Donat, Isabelle et alii (coord.) *Enfermements. Le cloître et la prison (VI-XVIII siècle)*, Publications de la Sorbone, Paris, 2011, pp. 39-56
- Johnston, Norman, *Human Cage: A Brief History of Prison Architecture*, The American Foundation, Inc. Institute of Corrections Philadelphia, Inc., Walker & Co., New York, 1973
- Johnston, Norman, *Forms of Constraint. A History of Prison Architecture*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, 2000
- Lucas, Charles, *Du système pénitentiaire en Europe et aux États-Unis*, Paris, 1828

- Morris, Norval, Rothman, David J. (ed.), *The Oxford History of the Prison. The Practice of Punishment in Western Society*, Oxford University Press, New York-Oxford, 1995,
- Ovid Stanciulescu, Ovid, *Cercetări asupra regimului penitenciar român din veacul al XIX-lea. Cu un studiu necunoscut al lui Constantin Moroiu*, Tipografia Fondului Cărților Funduare, Cluj, 1933
- Rădulescu, C., *Studiu penal comparat asupra trecerii administrațiunii închisorilor sub dependența Ministerului de Justiție*, București, 1910
- Sellin, Thorsen, *Pioneering in Penology*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1944
- Shubin, Daniel H., *Monastery Prisons*, Xlibris Corporation, 2001
- Stănciulescu, Ovid, *Cercetări asupra regimului penitenciar roman din veacul al XIX-lea*, Tipografia Fondul Cărților Funduare, Cluj, 1933
- Stătescu, Ștefan, „Despre penitenciare. Starea actuală a penitenciarelor noastre” în *Dreptul*, nr.23, 1895, pp.194-196
- Tălăngescu, M. I., *Reforma penitenciară. Raport adresat Direcției Generale a Închisorilor*, București, Tipografia „Lupta”, 1892
- Thorsten Sellin, “Dom Jean Mabillon—A Prison Reformer of the Seventeenth Century”, în *Journal of Criminal Law and Criminology*, Volume 17, issue 4, 1927, pp. 582-602

Secularizare și supresia mănăstirilor

- ****Memoriu asupra mănăstirilor române puse sub invocația Locurilor Sante din Orient*, 1863
- ****Secularizarea averilor mănăstirești (1863). Motivații și consecințe*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2013
- ****Testamentul lui Melchisedec în Ștefănescu*, Alexandru Jinga (ed.) *Despre ortodoxie, națiune și alte chestiuni de actualitate/ Melchisedec Ștefănescu*, (coord.) Victor Rizescu, ed. Domino, 2006
- Beales, Derek, *Prosperity and Plunder. European Catholic Monasteries in the Age of Revolution, 1650–1815*, Cambridge University Press, 2003
- Bernard, G.W., „The Dissolution of the Monasteries”, *History*, The Historical Association and Blackwell Publishing, 2011, pp. 22-27

- Coman Vasilescu, Iconomul Stavrofor, *Istoricul monastirilor închinat*
și secularizarea averilor lor, București, 1932
- Hare, John, „Recycling the monastic buildings: The dissolution in
Southern England” în *Historian*; ProQuest Central, Autumn,
2003
- Hastings, Nicolas James, *History of Christianity. Secularisation of the
West*, The Roland Press Company, New York, 1956
- Remond, Rene, *Religie și societatea în Europa. Secularizarea în
secolele al XIX-lea și al XX-lea*, Editura Polirom, Iași, 2003

Mănăstiri

- Abrudan, Mircea-George, „Mănăstirea Cozia în cartografiile și
descrierile austriece din prima jumătate a secolului al XVIII-
lea”, în Ștefan Zară (coord.), *Voievodul Mircea cel Bătrân,
apărător al dreptei credințe și ctitor de lăcașuri sfinte*, Studia
Academica 10, Editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului,
Râmnicu Vâlcea, 2018, pp. 15-46
- Fălcoianu, Alexandru, *Călăuză istorică a mănăstirii și închisorii
centrale “Văcărești”*, Legătoria Închisorii Centrale “Văcărești”,
București, 1929
- Gorescu, Octav *Văcărești Mănăstire. Văcărești Penitenciar. Precedat
de un scurt istoric asupra regimului penitenciar în România*,
București, 1930
- Marinescu, O. D., *Mănăstirea Văcărești din București, de la origini
până astăzi*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București,
2012
- Panaiteanu, Alexandru, *Remember Mănăstirea Văcărești*, Ed. Simetria,
2008
- Pușcașu, Voica Maria, Pușcașu, Nicolae N., *Mănăstirea Dobrovățului:
monografie arheologică și istorică*, Editura Mitropolit Iacov
Putneanul, 2012, p.61
- Spânu, Alin, „Așezământul Mislea de la mănăstire la închisoare. Un
dublu sens al termenului *fortificat*”, Simpozionului Național
Monumentul. Tradiție și viitor, ediția a XII-a, 13-17 octombrie
2010, Iași
- Todireanu, Anca Beatrice (coord.), *Un sfert de veac de la martiriul unui
monument bucureștean: Mănăstirea Văcărești*, ed. Monitorul
Oficial, București, 2013

Vaida, Gamil, *Mănăstirea Cozia, vestita ctitorie a lui Mircea Voievod cel Mare*, Editura Episcopiei Râmnicului și Argeșului, Râmnicu Vâlcea, 1986

Istoria asezămintelor psihiatrice

Goffman, Erving, *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*, Anchor Books Doubleday & Company, Inc. New York, 1961, ediția românească *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrice și a altor categorii de persoane instituționalizate*, Polirom, Iași, 2004, traducere Anca Oana Mândrilă

Jetter, Dieter, “Die psychiatrischen Krankenhäuser als Anstalten besonderer Art,” *Confinia Psychiatrica* 9, 1966

Șutzu, Alexandru, *Crima și alienațiunea mintală (I+2)*, Gazetta Medico-Chirurgicală a Spitalelor, Anul VI, 1875

3. SURSE WEB

<http://cloitreprison.fr/>

<https://stefan-bals.ro/>

<https://trajanescu.patrimoniu.ro/>

ABREVIERI

A.N.I.C.—Arhivele Naționale Istorice Centrale
A.N. Iași—Arhivele Naționale filiala Iași
B.C.M.I.—Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
D.E.X. 2009—Dicționarul explicativ al limbii române 2009
I.N.P. — Institutul Național al Patrimoniului
M.L.P.—Ministerul Lucrărilor Publice
R.M.I.—Revista Monumentelor de Artă
R.M.M_M.I.A.—Revista Monumentelor și Monumentelor-
Monumente Istorice și de Artă